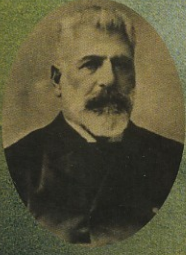

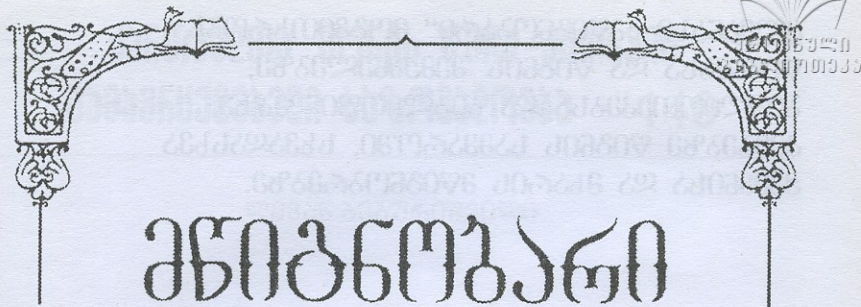
გენიბენობანი

ქართული
ენის ინსტიტუტი

'19

140

მნიშვნელოვანი

'19

საქართველოს
ილია ჭავჭავაძის
სახელობის
მნიშვნელოვანთა
ასოციაციის
ყოველწლიური
ორგანო

გამოდის
1980 წლიდან

№39

თბილისი
2019

ალმანახი „მწიგნობარი“ მოგვითხრობს
წიგნებსა და წიგნის უმეცხეელებზე,
ბიბლიოთეკებსა და ბიბლიოფილებზე,
ძიებებზე წიგნის სამყაროში, სხვადასხვა
ძვეყნისა და მხარის მწიგნობრებზე.

მთავარი რედაქტორი
ლადო მინაშვილი

სარედაქციო საბჭო:

ლალი ავალიანი

რევაზ ბალანჩივაძე

ლევან ბებურიშვილი (მთ. რედაქტორის მოადგილე)

შოთა კობიაშვილი (პასუხისმგებელი მდივანი)

ალექსანდრე ლორია

ინგა მილორავა

მაია მიქაბერიძე

ლია ნადარეიშვილი

ნათია სისხარულიძე

მიხეილ ქავთარია

როსტომ ჩხეიძე

ზურაბ ჭუმბურიძე

ირსუბ ჭუმბურიძე

მხატვარი

ანზორ თოდრია

გარეკანზე: ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების თავ-
დაპირველი გამგეობა: გამგეობის თავმჯდომარე დიმიტრი ყიფიანი, გამ-
გეობის წევრები: ილია ჭავჭავაძე (თავმჯდომარის ამხანაგი), იაკობ გო-
გებაშვილი, ნიკო ცხვედაძე, ივანე მაჩაბელი, ალექსანდრე სარაჯიშვილი,
რაფიელ ერისთავი.

ლევან ბაბურიშვილი

მთავარი კულტურული ძეგლი

XIX საუკუნის საქართველოში შექმნილ კულტურულ დაწესებულებათა შორის სრულიად განსაკუთრებულია „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების“ დამსახურება. თითქმის ნახევარი საუკუნის განმავლობაში ეს დაწესებულება იყო ქართველთა ეროვნული თავშესაფარი, მთავარი კულტურული კერა, სადაც თავს იყრიდა იმდროინდელი საქართველოს ინტელექტუალური ელიტა.

„საზოგადოების“ დაფუძნებისათვის ნიადაგი შეამზადა ქართველ 60-იანელთა განმანათლებლურმა მოღვაწეობამ. როგორც იაკობ გოგებაშვილი გადმოგვცემს, 60-იან წლებში არსებობდა ქართველ ინტელიგენტთა ოჯახები, რომლებიც ერთგვარ კულტურულ ცენტრებს წარმოადგენდნენ. ერთ-ერთი ასეთი კერა ყოფილა იოსებ მამაცაშვილის ოჯახი, სადაც დაბადებულა წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების დაარსების იდეა. იაკობ გოგებაშვილს, ნიკო ცხევედაძესა და ვახტანგ თულაშვილს დახმარება დიმიტრი ყიფიანისათვის უთხოვიათ. დ. ყიფიანი აღტაცებით შეხვედრია ამ წამოწყებას. სწორედ ამ ოთხეულმა ითავა „საზოგადოების“ წესდების შემუშავება.

„წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების“ დაარსების ხელშემწყობ გარემოებად იქცა რუსეთ-თურქეთის ომი. ექვთიმე თაყაიშვილის მოგონების თანახმად, დიმიტრი ყიფიანმა ისარგებლა შექმნილი ვითარებით, როდესაც კავკასიის ფრონტზე ომმა რუსეთისათვის სახიფათო ხასიათი მიიღო და ქართველთა ერთგულებას ამ მომენტში იმპერიისათვის დიდი ფასი დაედო. მთავრობა ყველანაირად ცდილობდა ქართველების გულის მოგებას. დიმიტრი ყიფიანმა შექმნილი ვითარება ხელისუფლებისაგან „საზოგადოების“ დაარსების ნებართვის მოსაპოვებლად გამოიყენა.

1878 წელს დიმიტრი ყიფიანმა, ნიკო ცხვედაძემ, იაკობ გოგებაშვილმა და ვახტანგ თულაშვილმა შეადგინეს წესდების პროექტი და იგი გააცნეს გრიგოლ ორბელიანთან შეკრებილ საზოგადოებას. კრების დადგენილებით, პროექტის მთავრობისათვის წარდგენა დაევალათ დიმიტრი ყიფიანს, ილია ჭავჭავაძესა და ბესარიონ ლოლობერიძეს. 1879 წლის 31 მარტს „საზოგადოების“ წესდების პროექტი დამტკიცდა.

„საზოგადოების“ პროგრამა მეტად მრავალფეროვანი იყო. იგი მიზნად როდი ისახავდა მხოლოდ წერა-კითხვის გავრცელებას, არა მხოლოდ, არამედ, ქართული კულტურის გულშემატკივრობა. საზოგადოების მიზნები იყო: დაეარსებინა პირველდანიეებითი და საკვირაო სკოლები, ფინანსურად დახმარებოდა უკვე მოქმედ საგანმანათლებლო დაწესებულებებს, დაეფუძნებინა ბიბლიოთეკები და სამკითხველოები, დაეუჭდა სახელმძღვანელოები და, საერთოდ, ჩასდგომოდა თავში ქართული წიგნის ბეჭდვის საქმეს; დახმარებოდა ქართულ თეატრს, შეექმნა საფუძველი ქართული მეცნიერების განვითარებისათვის, ხელი შეეწყოს ქართული ზეპირსიტყვიერების ჩანერგვისა და პუბლიკაციისათვის, ქართული ხელნაწერებისა და ხელოვნების ნიმუშების შეკრებისათვის; დაენიშნა სტიპენდიები რუსეთსა და ევროპის ქვეყნებში სასწავლებლად წასული ქართველი სტუდენტებისათვის.

„საზოგადოების“ პირველი სხდომა ჩატარდა 1879 წლის 15 მაისს. ახლად შექმნილი ორგანიზაციის თავმჯდომარეობა შეუთავაზებიათ გრიგოლ ორბელიანისათვის. დიდ პოეტს უარი განუცხადებია ამ საპატიო თანამდებობაზე ჯანმრთელობის მდგომარეობის გამო და „საზოგადოების“ ხელმძღვანელის პოსტზე დიმიტრი ყიფიანის კანდიდატურა წამოუყენებია. ყრილობის ერთსულოვანი გადაწყვეტილებით საზოგადოების პირველ თავმჯდომარედ აირჩიეს დიმიტრი ყიფიანი. გამგეობის წევრებად – ილია ჭავჭავაძე, იაკობ გოგებაშვილი, ნიკო ცხვედაძე, ივანე მაჩაბელი, ალექსანდრე სარაჯიშვილი და რაფიელ ერისთავი. საზოგადოების თავმჯდომარის ამხანაგად (მოადგილედ) დაინიშნა ილია ჭავჭავაძე.

დაარსების დღიდანვე „საზოგადოება“ აქტიურ საგანმანათლებლო მუშაობას შეუდგა. მისი ფინანსური წყარო იყო საწევრო გადასახადი და ქველმოქმედთა შეწირულობანი. მცირე ბიუჯეტის მიუხედავად, „საზოგადოებამ“ წლების განმავლობაში მოახერხა არაერთი სახალხო სკოლის გახსნა და უკვე არსებული პირველდანიეებითი საგანმანათლებლო დაწესებულებების დახმარება. საზოგადოებამ ფასდაუდებელი ამაგი დასდო ქართული ეროვნული პედაგოგიური აზრისა და

განათლების ეროვნული სისტემის ჩამოყალიბება-განვითარების, ერთეულ, ქართველ საზოგადოებაში ეროვნული სულისკვეთების გაღვივების საქმეს. სწორედ ამ საზოგადოების მიერ XIX საუკუნის 80-იან წლებში თბილისსა და ქუთაისში დაფუძნდა ქართული სათავადაზნაურო გიმნაზიები, რომლებშიც სწავლება მიმდინარეობდა ქართულ ენაზე. „წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების“ მოღვაწეთაგან განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ქართული პედაგოგიური აზრის გამოჩენილ წარმომადგენელთა — იაკობ გოგებაშვილის, სილოვან ხუნდაძის, იოსებ ოცხელის, ივანე გომელაურის, ლუარსაბ ბოცვაძის და სხვათა ღვაწლი.

1880 წელს იონა მეუნარგიამ დააყენა საკითხი „საზოგადოების“ სამწიგნობროს, ანუ ბიბლიოთეკის დაარსების თაობაზე, რომელშიც ბეჭდურ წიგნებთან ერთად ხელნაწერებსაც უნდა დაედო ბინა. ამგვარი სამკითხველოს გახსნის საჭიროებას მომხსენებელი იმით ასაბუთებდა, რომ ქართული ხელნაწერები თანდათან ნადგურდებოდა, მათი ერთ სივრცეში თავმოყრა კი სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანი ამოცანა იყო. იონა მეუნარგია იმასაც აღნიშნავდა, რომ ასეთი წიგნსაცავის გახსნის შემდეგ „საზოგადოებას“ წიგნებსა და ხელნაწერებს მრავალი შეგნებული ქართველი შესწირავდა. ამ ინიციატივამ საყოველთაო მოწონება დაიმსახურა. „საზოგადოების“ ეს წამოწყება, მართლაც, მთელმა ერმა მიიტანა გულთან და ვისაც კი ესმოდა ხელნაწერთა შეკრების მნიშვნელობა, თავისი წვლილი შეიტანა ამ დიდებულ საქმეში. შედეგად შეიქმნა უნიკალური ფონდი ხელნაწერებისა, რომელიც დღესდღეობით ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრშია დაცული და შლიტერით აღინიშნება.

1885 წელს სამეგრელოს უკანასკნელმა მთავარმა ნიკოლოზ დადიანმა აცნობა „საზოგადოებას“, რომ განზრახული ჰქონდა წიგნსაცავისათვის გადაეცა მის მფლობელობაში არსებული ხელნაწერები (სულ 179 მანუსკრიპტი, მათ შორის ზოგიერთი — VIII, IX, X საუკუნეებით დათარიღებული). ამ ძვირფასი საჩუქრის ჩამოსატანად სამეგრელოში სპეციალური კომისია გაემგზავრა ილია ჭავჭავაძის ხელმძღვანელობით. სწორედ ამ სტუმრობისას ბრძანა ილიამ ღირსსახსოვარი სიტყვები: სამეგრელოში მოველ და ნამდვილი საქართველო ვნახეო.

1890 წლიდან „საზოგადოების“ ფონდში დაცულ ხელნაწერთა აღწერას შეუდგა ექვთიმე თაყაიშვილი. ეს აღწერილობა ნაწილ-ნაწილ იბეჭდებოდა „ივერიაში“. საერთოდ, განუზომელია დიდი ექვთიმეს წვლილი ძველი ხელნაწერების მოძიების საქმეში. სწორედ მან მოუპოვა „საზოგადოებას“ არაერთი უნიკალური მანუსკრიპტი და განადგურებისაგან იხსნა მრავალი ისტორიული დოკუმენტი.

1905 წელს დაიბეჭდა დავით კარიჭაშვილის მიერ შედგენილი „კატალოგი ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების წიგნთ-საცავსა“, რომელმაც ნათელი წარმოდგენა შეუქმნა ქართველებს „საზოგადოებას“ წიგნსაცავში დაცული საგანძურის შესახებ.

„წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების“ კულტურული მუშაობის კიდევ ერთი მიმართულება იყო ეროვნულ ზეპირ-სიტყვიერებაზე ზრუნვა. 1881 წელს „საზოგადოების“ ყრილობაზე ხალხური სიტყვიერების ნიმუშების შეკრების აუცილებლობის შესახებ მოხსენებით წარდგა იაკობ გოგებაშვილი. მან წამოაყენა იდეა, „საზოგადოების“ გამგეობას მიმართვა გაეგზავნა სახალხო სკოლების მასწავლებლებისათვის, რათა მათ დაეწყოთ ამ მხრივ მუშაობა, მათ შრომას კი „საზოგადოება“ აანაზრაურებდა. იაკობ გოგებაშვილმა და პეტრე უმიკაშვილმა შეადგინეს და 1882 წელს გამოსცეს „პროგრამა ხალხის სიტყვიერების ნაწარმოებების შეკრებისათვის“, რომელიც ფოლკლორისტიკის სახელმძღვანელოს წარმოადგენს. ამ წიგნაკში ჩამოყალიბებული პრინციპები ხალხური ნაწარმოების ჩაწერისა და შეკრებისა, შეიძლება ითქვას, თანამედროვე მეცნიერული ფოლკლორისტიკის მიდგომათა დონეზეა შემუშავებული.

1878 წელს ბერლინის ტრაქტატის ძალით აჭარა საქართველოს დაუბრუნდა. „საზოგადოების“ წევრებმა გადაწყვიტეს გაეძლიერებინათ კულტურული მუშაობა საქართველოს ძირძველ კუთხეში და მიზნად დაისახეს ბათუმში სკოლის დაარსება. ბათუმის სკოლა გაიხსნა 1881 წელს. მოგვიანებით სკოლა დაარსდა ქობულეთშიც. „წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების“ მესვეურები არამხოლოდ საქართველოში ზრუნავდნენ სკოლების დაფუძნებისთვის, არამედ ქვეყნის ფარგლებს გარეთაც, სადაც კი არსებობდა ქართველთა თემი. „საზოგადოებამ“ ქართული სკოლები დააარსა ბაქოსა და საინგილოში. იგეგმებოდა ქართული სკოლის გახსნა ფერეიდანშიც (ამ წამოწყების მოთავენი თავად ფერეიდნელები იყვნენ), თუმცა ეს ინიციატივა ვეღარ განხორციელდა.

საზოგადოების საქმიანობა სულ უფრო დიდ მასშტაბებს მოიცავდა და რთულდებოდა. აუცილებელი გახდა მისი განყოფილებების შექმნა. პირველი განყოფილება გაიხსნა ქუთაისში. მისი დასაყრდენი იყო ცნობილი ქართველი სამოციანელი კირილე ლორთქიფანიძე.

1882-1885 წლებში „საზოგადოების“ თავმჯდომარე იყო ივანე ბაგრატიონი-მუხრანელი. 1885 წელს „საზოგადოების“ თავმჯდო-

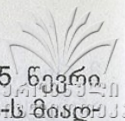
მარედ აირჩიეს ილია ჭავჭავაძე, რომელიც კიდევ შვიდჯერ იქნა არჩეული ამ თანამდებობაზე. ილია „საზოგადოებას“ სიცოცხლის ბოლომდე ხელმძღვანელობდა.

1886 წელს საზოგადოებამ აამოქმედა ნიგნების გამომცემელი კომისია, რომელსაც უნდა შეერჩია გამოსაცემად ისეთი ნაშრომები, რომელთა გამოყენებაც შესაძლებელი იქნებოდა ძირითად ან დამხმარე სახელმძღვანელოდ. თუმცა შემდეგ „საზოგადოების“ საგამომცემლო საქმიანობა ბევრად უფრო გაფართოვდა და მან მხატვრული ლიტერატურის გამოცემაც ითავა. საზოგადოების ეგიდით გამოიცა: „ვეფხისტყაოსანი“, „აბდულმესიანი“, ლავრენტი არდაზიანის, დანიელ ჭონქაძის, რაფიელ ერისთავის, ილია ჭავჭავაძის, აკაკი წერეთლის, გიორგი წერეთლის, ვაჟა-ფშაველას, იაკობ გოგებაშვილის, ნიკო ლომოურის, ეკატერინე გაბაშვილის, ალექსანდრე ყაზბეგის, ეგნატე ნინოშვილის, იროდიონ ევდოშვილის, შიო მღვიმელის, დავით კლდიაშვილისა და სხვათა თხზულებანი. სულ, დაარსებიდან 1921 წლამდე, „საზოგადოებამ“ გამოსცა 245 დასახელების ნიგნი.

1895 წელს მთელმა საქართველომ იზიემა რაფიელ ერისთავის ლიტერატურული მოღვაწეობის 50 წლის იუბილე. „საზოგადოების“ სახელით პოეტს მიართვეს ილია ჭავჭავაძის ხელმოწერილი ადრესი.

„წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების“, როგორც უმთავრესი ეროვნულ-კულტურული კერის მნიშვნელობა, ყველა შეგნებულ ქართველს ჰქონდა გაცნობიერებული. ამიტომაც ცდილობდა ყველა, თავისი შეძლებისამებრ მატერიალურად შესწეოდა მას. ძმებმა ზუბალაშვილებმა „საზოგადოებას“ შესწირეს 20 000 მანეთი, ნიკოლოზ ლოლობერიძემ – 45 000 მანეთი უანდერძა, ამდენივე – ალექსანდრე ხახანაშვილმა, სტეფანე ზუბალაშვილმა – 10 000 მანეთი, დიდმა ქართველმა მეცენატმა დავით სარაჯიშვილმა 300 000 მანეთი დაუტოვა საზოგადოებას, მისმა მეუღლემ ეკატერინე ფორაქიშვილმა კი – 90 000 მანეთის ღირებულების ფასიანი ქაღალდები.

თავიანთი უძრავი ქონება და ლიტერატურული ნაწარმოებების გამოცემის უფლება უანდერძეს საზოგადოებას ილია ჭავჭავაძემ, აკაკი წერეთელმა და იაკობ გოგებაშვილმა. ჩვეულებრივი მოქალაქეები თავიანთი შესაძლებლობების ფარგლებში სწირავდნენ საზოგადოებას ნივთებს, ქსოვილებს, ტანსაცმელს. ქართველმა ხელოსნებმა, პოეტ იოსებ დავითაშვილის თაოსნობით, საზოგადოებას შესწირეს სახაზავები, სამკუთხედები, ფარგლები და სხვა სასწავლო იარაღები.

საზოგადოებას დაარსებისას (1879 წ.) მხოლოდ 245 წევრი ჰყავდა, 1913 წელს კი მათმა რაოდენობამ თითქმის 3 000-ს მიაღწია. 1914 წელს საზოგადოების ქონების საერთო ღირებულება 360 ათას მანეთს აღემატებოდა, საბრუნავი თანხა კი 120 ათას მანეთს. ამავე წელს საზოგადოება ინახავდა 18 სკოლას, რომელშიც 25 ათასზე მეტი ბავშვი იღებდა დაწყებით განათლებას. საზოგადოებას ჰქონდა 80-ზე მეტი სამკითხველო. 1915 წლისთვის „საზოგადოების“ ბიბლიოთეკაში ინახებოდა 10 000-ზე მეტი ხელნაწერი.

ილიას დალუპვის შემდეგ, 1908 წელს, საზოგადოების თავმჯდომარედ აირჩიეს გიორგი ყაზბეგი. იგი შეცვალა დავით კარიჭაშვილმა. 1921 წელს, საქართველოს ოკუპაციის შემდეგ, განხორციელდა სახალხო განათლების სისტემის რეფორმა. 1922 წლიდან „წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება“ იწოდებოდა „წიგნების გამომცემელ და გამავრცელებელ ქართულ საზოგადოებად“. 1926 წლიდან კი „წიგნების გამომცემელი და გამავრცელებელი ქართული საზოგადოება“ გადაიქცა წიგნების გამომცემელ კოოპერატიულ ამხანაგობად სახელწოდებით „მწიგნობარი“. 1927 წელს საზოგადოებამ არსებობა შეწყვიტა. საზოგადოების უკანასკნელი ხელმძღვანელი გახლდათ იასონ ლორთქიფანიძე (1866-1949), ცნობილი პოლიტიკური მოღვაწე, პუბლიცისტი და ფინანსისტი, მწერალ ნიკო ლორთქიფანიძის ძმა.

დღესდღეობით „წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების“ ტრადიციებს აგრძელებს საქართველოს ილია ჭავჭავაძის სახელობის მწიგნობართა ასოციაცია, რომელიც კულტურის სფეროში მოღვაწეთა საზოგადოებრივი გაერთიანებაა და მიზნად ისახავს წიგნიერების დონის ამაღლებაზე ზრუნვას, წიგნისადმი ინტერესის გაძლიერებასა და სამეცნიერო-პოპულარული ლიტერატურის პროპაგანდას. იგი დაარსდა 1974 წელს და 1988 წლამდე საქართველოს წიგნის მოყვარულთა საზოგადოებად იწოდებოდა. 1988 წელს მწიგნობართა ასოციაციას მისი წინაპრის – „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების“ ერთ-ერთი მთავარი ფუძემდებლის, ილია ჭავჭავაძის სახელი ეწოდა.

ნიკო ცხვედაძე განათლებელი და აღმშენებელი

ნიკო ცხვედაძე

მე-19 საუკუნის მეორე ნახევრისა და მე-20 საუკუნის დასაწყისის ქართველ საზოგადო მოღვაწეთა შორის ერთ-ერთი საპატიო და დამსახურებული ადგილი უკავია ნიკო ცხვედაძეს. იგი ოთხი ათეული წლის განმავლობაში უანგაროდ და თავდაუზოგავად ემსახურა საქართველოში განათლებისა და წერა-კითხვის გავრცელების მამულიშვილურ საქმეს, რითაც, აწერეთლის აზრით, სიცოცხლეშივე დაიმკვიდრა საზოგადო მოღვაწის სახელი.

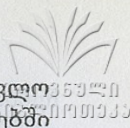
ნიკოს მშობლები ფრიად განათლებული და მნიგნობრობის მოყვარული პირები

იყვნენ. ბავშვობა ნიკომ სოფელ სოჭინში (ცხინვალის ხეობა) და შემდეგ კავთისხევში გაატარა. სწავლა დაიწყო თბილისის სასულიერო სასწავლებელში, შემდეგ სასულიერო სემინარიაში. სწავლის პერიოდში იგი იმთავიდანვე დაენაწა თვითგანვითარებას. ეცნობოდა ქართველ საზოგადო მოღვაწეთა და უცხოეთის ცნობილ პედაგოგთა პროგრესულ შხედულებებს. აქედან იწყება მისი მხურვალე მონადინება და მისია – მთელი თავისი ენერგია და სიცოცხლე შესწიროს ქართველთა განათლების ეროვნულ საქმეს. სემინარიაში სწავლის დროს ნ. ცხვედაძე დაუახლოვდა იაკობ გოგებაშვილს, რომლის პედაგოგიურმა და საგანმანათლებლო შეხედულებებმა კიდევ უფრო განამტკიცა მისი აზრი და მისწრაფება მოზარდი თაობის განათლების საქმეში.

1865 წელს ნ. ცხვედაძემ წარჩინებით დაასრულა თბილისის სასულიერო სემინარია და როგორც საუკეთესო კურსდამთავრებული უმაღლესი განათლების მისაღებად გააგზავნეს მოსკოვის სასულიერო აკადემიაში სახელმწიფო ხარჯით. აკადემიაში სწავლის პერიოდში იგი შეუდგა სხვადასხვა ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა საფუძვლიან შესწავლას, და როგორც ნიჭიერმა ახალგაზრდამ მოკლე დროში დიდი ავტორიტეტი მოიპოვა მოსკოვის ქართველ სტუდენტთა შორის.

1870 წელს ნ. ცხვედაძემ დაიცვა დისერტაცია მოსკოვის სასულიერო აკადემიაში და იმავე წელს დაინიშნა მასწავლებლად თბილისის სასულიერო სემინარიაში. ამ დროს სემინარიაში მოღვაწეობდნენ: ი. გოგებაშვილი, გ. იოსელიანი. ისინი თავიანთი ეროვნულ-დემოკრატიული აზროვნებითა და შეხედულებებით ძლიერ გავლენას ახდენდნენ სემინარიელებზე, უღვიძებდნენ მეცნიერების საფუძვლების შესწავლის სურვილს და აღვივებდნენ მათში პატრიოტულ გრძნობებს. ნ. ცხვედაძე საგანგებოდ და გულმოდგინედ ზრუნავდა მოსწავლე ახალგაზრდობაში საქართველოში 60-იანი წლების პროგრესული იდეების შეტანა-გავრცელებისათვის. ნ. ცხვედაძემ და ი. გოგებაშვილმა სემინარიის ბიბლიოთეკა გაამდიდრეს პროგრესული იდეების მატარებელი ლიტერატურით. მოსწავლეები ასევე სარგებლობდნენ იმ დროისათვის თბილისში ახალგაზრდული ივანოვის კერძო ბიბლიოთეკის წიგნობრივი ფონდებითაც.

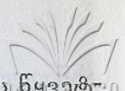
თბილისის სასულიერო სემინარიაში 1874 წელს ჩატარებული რევიზიის შედეგად სასწავლებლიდან დაითხოვეს ი. გოგებაშვილი და ნ. ცხვედაძე, როგორც პოლიტიკურად არასაიმედო პირები. ნ. ცხვედაძე ჯერ კიდევ სტუდენტობის დროს ბეჭდავდა სტატიებსა და მიმოხილვებს სამეცნიერო ჟურნალებსა და ჟურნალ „მნათობში“. სასულიერო სემინარიიდან გაძევებული ნ. ცხვედაძე ერთხანს თავს ირჩენდა კერძო გაკვეთილებით. შემდეგ დაინიშნა პედაგოგად თბილისში 1840 წელს დაარსებულ საქალბო ინსტიტუტში. აქ მოღვაწეობდა იგი 23 წლის განმავლობაში. ამ ხნის მანძილზე მან შეძლო მსმენელებში გაეღვიძებინა არა მარტო ცოდნის შეძენის წყურვილი, არამედ აღეზარდა მათში მხურვალე მამულიშვილური გრძნობა. მას თავისი წვლილი შეჰქონდა საქართველოში პედაგოგიური აზროვნების განვითარების საქმეში. საკუთარი პედაგოგიური შეხედულებები აღზრდისა და განათლების შესახებ ჩამოაყალიბა ნაშრომში „ჩვენი ხალხის განათლება, ხელოსნობა და მეურნეობა“, რომელიც ცალკე წიგნად გამოიცა 1903 წელს. აღნიშნულ ნაშრომში ნ. ცხვედაძე ნათლად განმარტავდა სასოფლო

სასწავლებლების ამოცანებსა და დანიშნულებებს. „სასოფლოვესულის სასწავლებელმა, — წერდა იგი, — უნდა განაღვიძოს მონაფეხებში ყველა სულიერი ძალა, აამოქმედოს ბავშვის ნიჭიერებანი, შეაჩვიოს მსჯელობას და ამ მაგალითის შემწეობით დააყენოს ისინი წმინდა ზნეობრივ გზაზე“.

ილია ჭავჭავაძე დიდად აფასებდა ნ. ცხვედაძის პედაგოგიურ მოღვაწეობას, მის შემოქმედებით საქმიანობას და პროგრესულად მოაზროვნე პირად მიაჩნდა. სწორედ მას უძღვნა ილიამ აფორიზმი: „საჭირო არის წვრთნა, სწავლა, ვითა ფარ-ხმალი ბრძოლისა, სჯობს ყოლა უწვრთნის ძაღლისა, უწვრთნელი შვილის ყოლასა“. ნ. ცხვედაძე ჯერ კიდევ მე-19 საუკუნის 70-იანი წლებიდან დაუახლოვდა ქართველ საზოგადო მოღვაწეებს, ცნობილ პედაგოგებსა და პროგრესულად მოაზროვნე ინტელიგენციას: ილია ჭავჭავაძეს, იაკობ გოგებაშვილს, დიმიტრი ყიფიანს, გიორგი იოსელიანს, ალექსანდრე მიქაბერიძეს და სხვა ცნობილ მოღვაწეებს, რომლებიც ძალას არ იშურებდნენ საქართველოში განათლებისა და მეცნიერების დანერგვა-აღორძინებისათვის. მათთან ერთად ნ. ცხვედაძე ჩვეული ენერგიით შეუდგა საზოგადოებრივ საქმიანობას; ამ მხრივ ნიშანდობლივია მისი მოღვაწეობა ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებაში. იგი იყო ამ საზოგადოების ერთ-ერთი დამფუძნებელი და მისი უერთგულესი მოღვაწეთაგანი. მას საკუთარი წვლილი შეჰქონდა საზოგადოების წინაშე არსებული ამოცანების გადაჭრაში. საზოგადოების წესდება ძირითადად შედგენილი იყო ნ. ცხვედაძის და დ. ყიფიანის მიერ. დამფუძნებელ კრებაზე 1879 წელს ნ. ცხვედაძე არჩეული იქნა გამგეობის წევრად. 1885 წლიდან 1907 წლამდე ნ. ცხვედაძე იყო წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების თავმჯდომარის ი. ჭავჭავაძის უცვლელი ამხანაგი (მოადგილე). საზოგადოების საქმიანობის მთელი სიმძიმე სწორედ ნ. ცხვედაძეს უკავშირდება, ვინაიდან ი. ჭავჭავაძე უფრო მეტად ლიტერატურული საქმიანობით იყო დაკავებული.

ნ. ცხვედაძე შემართებით ებრძოდა საქართველოში რუსიფიკატორულ პოლიტიკას განათლების დარგში. მისი უშუალო მონაწილეობითა და წინადადებით დააარსა საზოგადოებამ ქართული სახალხო სკოლები: ქუთაისში (1880 წ.), თბილისში (1880წ.), ბათუმში (1881წ.), წინარეხში (1882 წ.) თონეთში (1883 წ.) ძველ სენაკში (1884 წ.), ხელთუბანში (1884 წ.), კაკავში (1888 წ.), გომარეთში (1897 წ.) და ყალამშაში (განთიადი, 1904 წ.). ნ. ცხვედაძეს განსაკუთრებული წვლილი მიუძღვის ქ. ბათუმში ქართული სკოლის დაარსებისა და მისთვის მატერიალური დახმარების საქ-

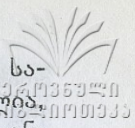

მეში. ამ სკოლასთან დაკავშირებულ ყოველგვარ საკითხს წყვეტდნენ ნ. ცხვედაძესთან კონსულტაციის საფუძველზე. სკოლის შენობის აგების საკითხებზე შეკრებილ ბათუმელებს მხურვალე სიტყვით მიმართა ნ. ცხვედაძემ. მეორე წელს დაარსებიდან ბათუმის სკოლას ჰქონდა შესაფერისი შენობა და ცალკე ბინები მასწავლებელთათვის. სკოლაში შეეძლოთ ესწავლათ ერთდროულად 200 მოსწავლეს. გარდა ბათუმის სკოლისა, ნ. ცხვედაძეს დიდი ამაგი მიუძღვის ძველი სენაკის, ხელთუბნის, კავკავის, გომარეთისა და სხვა ქართულ სასწავლო პროცესის მშობლიურ ენაზე წარმართვის საქმეში.

ნ. ცხვედაძე, მისთვის ჩვეული შემართებითა და ერთგულებით მუშაობდა მეორე დიდ ქართულ საზოგადოებაშიც, რომელსაც ეწოდებოდა „ლარიბ მოწაფეთა შემწე თბილისის გუბერნიის თავადაზნაურთა საზოგადოება“. მისი დამაარსებელი იყო გიორგი რომანის ძე ერისთავი. საზოგადოება დაარსდა 1877 წელს. ამ ფაქტს გამოეხმაურა ილია ჭავჭავაძე, რომელიც წერდა: „უწუმრად, ხმაამოულებლივ, უშფოთვრად შედგა ამ ახლო ხანს ერთი ფრიად სასარგებლო საზოგადოება. შეუძლებელ მოწაფეთა შემწეობისათვის; ამ საზოგადოების მიზანია მოამზადოს ლარიბნი ყმანი რომელსამე სასწავლებელში შესასვლელად“. 1878 წელს ამ საზოგადოების „გამგებელ კომიტეტის“ შემადგენლობაში არჩეული იყო ნიკო ცხვედაძე. საზოგადოებამ 1879 წელს თბილისში დააარსა ქართული სკოლა, სადაც მოსწავლეებს შეეძლოთ პირველდანიეებითი განათლება მიეღოთ მშობლიურ ენაზე. ეს იყო პირველი ქართული სკოლა თბილისში, რომელიც შემდეგ გიმნაზიად გადაკეთდა.

ნიკო ცხვედაძე ითვლებოდა თბილისის ქართული გიმნაზიის გამგე-კომიტეტის წევრად. იგი მრავალი წლის მანძილზე ენერგიულად ხელმძღვანელობდა ამ სკოლის მუშაობას. 1888 წლიდან თბილისის სათავადაზნაურო ქართული სკოლა-გიმნაზია სრულკომპლექტიან კერძო პროგიმნაზიად გადაიქცა. ნიკო ცხვედაძეს, როგორც კომიტეტის წევრს არასოდეს არ შეუწყენებია ყურადღება გიმნაზიის სასწავლო პროცესისადმი. იგი აღნიშნულ გიმნაზიას ემსახურა 32 წლის (1879 – 1911) განმავლობაში. მისი ენერგიული და დაუღალავი შრომის შედეგად თბილისის კერძო გიმნაზიამ ასობით საფუძვლიანად მომზადებული, უწმინდესი პატრიოტული გრძნობით გამსჭვალული ახალგაზრდა გაუზარდა ქვეყანას, რითაც დიდი წვლილი შეიტანა ქართული კულტურისა და განათლების ეროვნულ საქმეში.

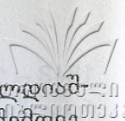
ნიკო ცხვედაძეს ახლო ურთიერთობა ჰქონდა ცნობილ ქართველ მწერლებთან და ქველმოქმედებთან: დავით სარაჯიშვილთან

1848 – 1911). იგი მოხდენილად, მიზანშეწონილად იყენებდა დ. სარაჯიშვილის გულუხვობასა და სიმდიდრეს. როგორც ცნობილია დ. სარაჯიშვილს ცალკე ჰქონდა გამოყოფილი სასტეპენდიო თანხა, რომელსაც განაგებდა განსაკუთრებული კომისია ნ. ცხვედაძის თავმჯდომარეობით. სარაჯიშვილის სტიპენდიის მისაღებად საზოგადოებას ყოველწლიურად ათობით სტუდენტი მიმართავდა. ნ. ცხვედაძე ეხმარებოდა ყველა უნარიან და ნიჭიერ ახალგაზრდას, რომელთაგან შემდეგ ცნობილი პირები და ნამდვილი საზოგადო მოღვაწეები გამოსულან; საკმარისია მკითხველი გაეცნოს ნ. ცხვედაძის აზრს ზაქარია ფალიაშვილის შესახებ, რომელსაც მისი მხარდაჭერით დაენიშნა დ. სარაჯიშვილის სტიპენდია.

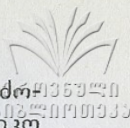
ნიკო ცხვედაძეს დიდი წვლილი მიუძღვის 1883 წელს სოფ. წინამძღვრიანთკარში დაარსებულ სამეურნეო სასწავლებლის მუშაობაში პედაგოგიური პროცესების სრულყოფილად წარმართვის საქმეში. როგორც ცნობილია ეს სასწავლებელი ილია წინამძღვრიშვილმა (1846 – 1918) დააარსა და ამით საფუძველი ჩაუყარა საქართველოში დაწყებითი სასოფლო-სამეურნეო განათლებას.

1891 -1893 წლებში ნიკო ცხვედაძე სხვა ქართველ საზოგადო მოღვაწეებთან ერთად არჩეული იყო ქალაქის სათათბიროს პირველი თანრიგის ხმოსნად, სადაც იგი აქტიურად მოღვაწეობდა სასკოლო კომიტეტში. ნ. ცხვედაძე სისტემატურად სწავლობდა საქალაქო დაწყებითი სასწავლებლების მუშაობას და სახავდა პრაქტიკულ ღონისძიებებს ამ ტიპის სასწავლებლების მუშაობის გაუმჯობესების მიზნით. ნ. ცხვედაძემ ფასდაუდებელი სამსახური გაუწია ქართველ ხალხს იმით, რომ ჯერ კიდევ 1897 წელს წამოაყენა წინადადება თბილისის ქართული გიმნაზიისათვის საუკეთესო ახალი შენობის ასაგებად. ამ საქმეს შესწირა მან თავისი ცხოვრების ბოლო 13 – 14 წელი. 1897 წელს შენობის აგების საკითხი ნ. ცხვედაძემ დააყენა „ღარიბ მოწაფეთა შემწე თბილისის გუბერნიის თავადაზნაურთა საზოგადოების“ სხდომაზე, სადაც გადამწყდა თბილისში მიწის ნაკვეთის შეძენა გიმნაზიის ახალი შენობის ასაგებად. ამ დადგენილების საფუძველზე ნ. ცხვედაძე შეუდგა თავისი გეგმის განხორციელებას და მალე მის მიერ შეგროვილი თანხით ვაკეში, ვარაზისხევთან შეიძინა 14.400 კვ. საჟენი მიწის ნაკვეთი და შეუდგა პედაგოგიურად და ხუროთმოძღვრულად გამართული სკოლის შენობის აგებას. პირველი თანხის ნაწილი ასევე გაიღო იაკობ გოგებაშვილმა. მოსამზადებელ პერიოდში ნ. ცხვედაძე დაწვრილებით გაეცნო ევროპის სხვადასხვა ტიპისა და საფეხურის სასკოლო შენობათა გეგმა-პროექტებს და სკოლის გამგე-კომიტეტთან შეთანხმებით მშენებლობის ხელმძღვანელად

მოიწვია ნიჭიერი ახალგაზრდა ხუროთმოძღვარი სიმონ კლდიაშვილი (1865 – 1920). ნ. ცხვედაძემ პროექტის წარდგენის შემდეგ, 1880 წელს, მოიწვია თბილისის მონინავე ქართველი საზოგადოება და საზეიმოდ ჩაუყარა საძირკველი ქართული კულტურისა და განათლების მომავალ დიდ კერას. შენობის ასაგებად საჭირო თანხების შეგროვებისათვის იგი ტაქტიანად, დასაბუთებით მიმართავდა ბანკირებს, ვაჭრებს, თავადაზნაურებს, ქველმოქმედებს. როგორც ნ. ცხვედაძის თანამედროვენი აღნიშნავენ, კონსტანტინე მუხრანბატონი (1837-1902) და დავით სარაჯიშვილი მისი „მსხვერპლნი“ იყვნენ; ასეთი მცდელობით, ბრძოლითა და შემართებით ნ. ცხვედაძე აგროვებდა საჭირო თანხებს შენობის ასაგებად. შენობის აგება წიანურდებოდა იმის გამო, რომ თანხების მოგროვება გვიანდებოდა, მაგრამ ნ. ცხვედაძე იმედს არ კარგავდა. იგი საოცარი ოსტატობითა და მოხერხებულობით შოულობდა თანხებს, ზოგი მას გიჟს უწოდებდა, იმ მიუვალ ხრამში რა შენობა უნდა ამენდესო. ნიკო არ თმობდა არაფერს, ყველას არწმუნებდა, რომ ამ შენობაში ერთ დროს ქართული უნივერსიტეტი გაიხსნებო.

1905 წლის რევოლუციამ გარკვეული სიძნელეები შეუქმნა შენობის აგებას. თანხის გაღებაზე უარს აცხადებდა თავადაზნაურობა. მათგან ერთმა ნაწილმა მოინდომა დაუმთავრებელი შენობის გაყიდვა. ნ. ცხვედაძემ მათ განუცხადა: „მთელ საქართველოში ყულაბებით მოვაგროვებო ფულს და შენობას მაინც არ გაყვიდიო“. თბილისის სათავადაზნაურო ბანკიც ახლა უფრო ძნელად აძლევდა ფულს. ნ. ცხვედაძემ ასეთ პოლიტიკურ და ეკონომიკურ მდგომარეობაში გადაიტანა დიდი გასაჭირი, მაგრამ არ გატეხილა. გადაიტანა დაცინვა, გაკიცხვა, ბრძოლა, მაგრამ არ შეუწელებია ყურადღება ამ საქმის დამთავრებისათვის და სიცოცხლეშივე მთლიანად ბოლომდე მიიყვანა ეს სამვილიშვილო საქმე. 1906 წელს ახლად აგებულ შენობაში გადავიდა თბილისის ქართული გიმნაზია. ნ. ცხვედაძე, თითქმის ჯანგატეხილი და დაუძლურებული ბოლომდე იბრძოდა შენობის დამთავრებისათვის. მას ახლო ურთიერთობა ჰქონდა იმ დროისათვის ცნობილ საზოგადო მოღვაწეებთან და მწერლებთან. ესენი იყვნენ: ილია ჭავჭავაძე, დიმიტრი ყიფიანი, იაკობ გოგებაშვილი, ილია წინამძღვრიშვილი, რაფიელ ერისთავი, ნიკო ხიზანიშვილი, ანტონ ფურცელაძე, ნიკო ლომოური, გიორგი იოსელიანი, ნიკო ნიკოლაძე, დავით სარაჯიშვილი და სხვები. სწორედ მათთან ურთიერთობამ შეაძლებინა მას სიცოცხლისა და ენერჯის დაუზოგავად, საკუთარი ჯანმრთელობის ფასად ეკეთებინა დიდი ეროვნული საქმე. ნ. ცხვედაძეს განსაკუთრებული მეგობრობა ჰქონდა იაკობ გოგებაშვილთან და ილია

ჭავჭავაძესთან. ნ. ცხვედაძემ ღირსეულად დაიტირა თანამებრძოლი ილია ჭავჭავაძე. როგორც ნიკოს ახლობლები იგონებენ ნიკო ცხვედაძე ხშირად ადიოდა ილიას საფლავზე, ყვავილებს უვლიდა და თვალცრემლიანი, სინანულით სტოვებდა საყვარელი თანამეკალმის საფლავს.

1911 წელს, სიკვდილის წინა პერიოდში, დასნეულებული და დაუძღურებული ნიკო ცხვედაძე სამკურნალოდ თბილისში მოყავდათ კავთისხევიდან ეტლით. ვაკეში რომ გამოიარა და უნივერსიტეტის შენობას გაუსწორდნენ ეტლი შეანელებინა, ფეხის კანკალით წამოდგა, თანმხლებმა პირმა ხელი შეაშველა; ნიკომ ამაყად, მაგრამ თვალცრენლიანმა ერთხელ კიდევ შეხედა უნივერსიტეტის შენობას და ფეხებაკანკალებულმა დიდხანს უმზირა მის მიერ აგებულ ცოდნის ტაძარს. ილია ჭავჭავაძემ თავის დროზე უადგილოდ როდი უწოდა ნიკო ცხვედაძეს „ნიკოლოზ აღმშენებელი“.

ნიკო ცხვედაძის ცალკე წიგნად გამოცემული ნაშრომები:

ჩვენი ხალხის განათლება, ხელოსნობა და მეურნეობა. თბ., 1903.
 Записки о положений городских начальных школ в Тбилисском городского михайловского ремесленного училища и о мерах к наилучшей постановкею. – ТВ; 1892.

ლიტერატურა ნ. ცხვედაძის – ცხოვრებისა და მოღვაწეობის შესახებ

ქაჯაია, ვ. ნიკო ცხვედაძე. თბ., 1945. -88გვ;
 გამოჩენილ ადამიანთა ცხოვრების ეპიზოდები: წიგნი 16. თბ., 2008. გვ. 298- 300;
 ნიკო ცხვედაძე – 150. თბ., 1995. – 86გვ.;
 ბოცვაძე, ნ. ნორჩ მეგობრებთან ერთად. თბ., 1976;
 დავით ებისკოპოსი: სიტყვანი. თბ., 1991;
 სახალხო განათლების ქართველი მოღვაწეები და სახალხო მასწავლებლები: კრ. 1. თბ., 1953;
 ქაჯაია, ვ. გამოჩენილი ქართველი პედაგოგები. თბ., 1973;
 ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება. თბ., 2004.

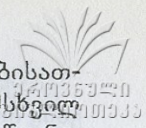
ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების საბიბლიოთეკო საქმიანობა

140 წლის წინ, 1879 წელს საქართველოში დაარსდა ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება (ქმწკგს) – ყველაზე ფართომასშტაბიანი კულტურულ-საგანმანათლებლო საზოგადოებრივი მოძრაობა ჩვენი ქვეყნის ისტორიაში.

მას ჰქონდა საკუთარი წესდება, რომელშიც განსაზღვრული და ჩამოყალიბებული იყო საზოგადოების მიზნები და პროგრამა. ქმწკგ საზოგადოების მესვეურებმა შეიმუშავეს ეფექტური სამოქმედო მექანიზმი, რომელმაც უზრუნველყო დასახული ამოცანების შესრულება. საზოგადოების მასშტაბურობა გამოიხატებოდა არა მარტო შესრულებულ სამუშაოთა რაოდენობაში, არამედ იმითაც, რომ საქართველოს ტერიტორიის გარდა, მისი ფილიალები ჩვენი ქვეყნის ფარგლებს გარეთაც მუშაობდა. თავისი არსებობის 48 წლის განმავლობაში (1879-1927 წ.წ.) ქმწკგ საზოგადოებამ გამოიარა სამეგარი სახელმწიფოებრივი წყობის – რუსეთის იმპერიის, დამოუკიდებელი საქართველოსა და სსრკ-ს სახელისუფლებო-ბიუროკრატიული წნეხი და მაინც შესძლო დასახული მიზნებისკენ ჯიუტი სვლა.

ქმწკგ საზოგადოებამ თავისი მუშაობის ერთ-ერთ მიმართულებად საბიბლიოთეკო საქმის ორგანიზება-გააქტიურება აირჩია. ყველასათვის გასაგები იყო, რომ საგანმანათლებლო სფეროში ეფექტური შედეგის მისაღწევად არ კმაროდა მხოლოდ სასწავლებლების დაარსება და პრობლემის დაყვანა წერა-კითხვის შესწავლის დონემდე. განათლება თავის თავში მოიცავს ადამიანის აზროვნების განვითარებისა და ინფორმაციულობის ზრდის რთულ ეტაპებს, რომლებსაც სასწავლებლების გარდა აუცილებლად სჭირდება განსხვავებული დამატებითი წყაროები.

საქართველოში, როგორც მრავალსაუკუნოვანი ნიგნიერი კულტურის ქვეყანაში, უძველესი დროიდან არსებობდა სხვადასხვა დანიშნულების ნიგნოსაცავები. ეკლესია-მონასტრებში იქმნებოდა და საუკუნეების განმავლობაში გროვდებოდა ქრისტიანული ფილოსოფიისა და ისტორიის შესატყვისი ხელნაწერი და ნაბეჭდი

ნიგნები, რომლებიც გამოიყენებოდა საეკლესიო საქმიანობისათვის. მეორე მხრივ, საერო ცხოვრებაში – სამეფო კარზე თუ მსხვილ ფეოდალთა ოჯახებში, თაობიდან თაობას გადაეცემოდა წიგნებისადმი პატივისცემისა და სათუთი მოვლის ტრადიცია, რამაც დროთა განმავლობაში საოჯახო ბიბლიოთეკების ჩამოყალიბებას შეუწყო ხელი (მაგ., დადიანების ბიბლიოთეკა).

სამეცნიერო ლიტერატურაში მე-19 საუკუნემდე არსებული ბიბლიოთეკები პირობითად დაიყო ორ ჯგუფად – სასულიერო და საერო [2]. მიუხედავად იმისა, რომ ორივე ამ ჯგუფის ბიბლიოთეკები, წიგნების გამოყენების ფორმების თვალსაზრისით, შეიცავდა საზოგადოებრივი ბიბლიოთეკის გარკვეულ ელემენტებსაც, ეს მაინც შედარებით ჩაკეტილი სივრცე იყო მთელი ქვეყნის მოსახლეობისათვის. ფაქტობრივად, მე-19 საუკუნემდე საქართველოში არ არსებობდა საზოგადოებრივი ბიბლიოთეკები დღევანდელი გაგებით. დიდი ხნის განმავლობაში საქართველოს საბიბლიოთეკო ცხოვრება სასულიერო და საოჯახო ბიბლიოთეკების ხარჯზე არსებობდა. ვითარება შეიცვალა მოგვიანებით, როდესაც რუსეთის იმპერიის არეალში მოხვედრილ ჩვენს ქვეყანას ევროპულ კულტურულ ტრადიციებთან ზიარების საშუალება მიეცა.

F740 38

მე-19 საუკუნის პირველ ნახევარში საქართველოში მოქმედ სხვადასხვა ტიპის სასწავლო დაწესებულებებთან ფუნქციონირებდა ბიბლიოთეკებიც. მართალია, ზოგიერთი მათგანი გარეშე მკითხველსაც ემსახურებოდა, მაგრამ ეს მაინც არ ცვლიდა საერთო მძიმე სურათს – სახალხო საბიბლიოთეკო ცხოვრების დეფიციტს. დროთა განმავლობაში თბილისში დაარსდა რამდენიმე სახალხო ბიბლიოთეკა (მაგ., მუსინ-პუშკინის ბიბლიოთეკა, ეკ. კოტოვას ბიბლიოთეკა და ა.შ.), რომლებიც მცირე ხანს მუშაობდნენ და მალევე იხურებოდნენ. ხელისუფლების მხრიდანაც იყო მცდელობები საჯარო ბიბლიოთეკების დაარსებისა, მაგრამ თვითდაფინანსების პირობებში, მატერიალური მხარდაჭერის გარეშე, არც ამ საქმეს მოჰყოლია წარმატება. გარდა ეკონომიკური ფაქტორისა, ბიბლიოთეკების მუშაობას ხელს უშლიდა ისიც, რომ საბიბლიოთეკო ფონდი ძირითადად რუსული წიგნებით იყო დაკომპლექტებული, ხოლო ადგილობრივი (ქართველი და სხვ.) მოსახლეობის უმეტესი ნაწილი რუსულ ენას ჯერ კიდევ ვერ ფლობდა. ყველაფერს ამას ემატებოდა მძიმე ეკონომიკური მდგომარეობა და იმდროინდელ ქართული საზოგადოებაში გამეფებული ნიჰილიზმი, რაც დამოუკიდებლობის დაკარგვითა და მომდევნო პერიოდში განცდილი სხვადასხვა პოლიტიკური მარცხით იყო გამონვეული. მოგვიანებით მდგომარეობა შედარებით შეიცვალა.

საქართველოს საბიბლიოთეკო საქმის ისტორიის მნიშვნელოვანი მოვლენა გახდა 1842 წელს დიმიტრი ყიფიანის ინიციატივით და ორგანიზებით „ტფილისის კერძო საამხანაგო ბიბლიოთეკის“ დაარსება. ოთხი წლის შემდეგ, 1846 წელს, მთავარმართებლის კანცელარიის ბიბლიოთეკის ბაზაზე დაარსდა თბილისის საჯარო ბიბლიოთეკა (დღეს – საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა), რომელსაც შეუერთდა „ტფილისის კერძო ბიბლიოთეკის“ ფონდი. მიუხედავად იმისა, რომ საჯარო ბიბლიოთეკის კეთილმოწყობასა და დაკომპლექტებაზე ხელისუფლება ზრუნავდა, დიდი ხნის განმავლობაში ვერც იგი ამართლებდა მთავარ დანიშნულებას – საყოვლთაო ხელმისაწვდომობას.

მე-19 საუკუნის 60-70-იან წლებში, ქმნკგ საზოგადოების დაარსებამდე, საქართველოს ტერიტორიაზე თანდათან მომრავლდა სხვადასხვა ტიპის ბიბლიოთეკა-სამკითხველოები (მაგ., ენფიანჯიანის, ი. ივანოვის, ა. ლორთქიფანიძისა და სხვ.), რომელთა ფონდები შედარებით ხელმისაწვდომი იყო მოსახლეობის ფართო ფენებისადმი. ეს პროცესი განაპირობა, ერთი მხრივ, ქვეყანაში კულტურულ-საგანმანათლებლო მოძრაობის გაზრდამ, მეორე მხრივ – ნიგნთბეჭდვისა და ნიგნთვაჭრობის განვითარებამ. საქართველოში ბიბლიოთეკების მუშაობას ზედამხედველობას უწევდა რუსეთის იმპერიის განათლებისა და შინაგან საქმეთა სამინისტროები, რომლებსაც დაემატა სამღვდელთა ც. ხელისუფლების მიზანი იყო გააქტიურებული საბიბლიოთეკო ცხოვრების მკაცრი კონტროლი, რათა მოსახლეობას არ მიწოდებოდა მათთვის არასაიმედო პოლიტიკური ხასიათის ლიტერატურა. ამავე დროს, მათ ინტერესში არ შედიოდა ბიბლიოთეკების ქართული ნიგნებით მომარაგება. ქართული კულტურის განვითარება ეროვნული ცნობიერების გაღვივების საწინდარი იყო და ხელისუფლება ამ ფაქტორის განვითარებას მისი რუსული კულტურით გადაფარვის გზით ცდილობდა. ქართული ინტელიგენცია შესაძლებლობის ფარგლებში ზრუნავდა ქართული ნიგნელების განვითარებაზე, მაგრამ სერიოზული ორგანიზაციული მექანიზმის გარეშე ამ საქმეს ფრამენტული ხასიათი ჰქონდა და, შესაბამისად, შედეგიც ნაკლებად ეფექტური იყო. ვითარება სასიკეთოდ შეიცვალა ქართველთა შორის წერა-კითხვის საზოგადოების დაარსების შემდეგ.

ქმნკგს-ი მთავარი ამოცანა, წერა-კითხვის სწავლება და საქართველოს მოსახლეობაში განათლების დონის ამაღლება, მოითხოვდა კომპლექსურ მიდგომას. საზოგადოებამ თავისი მუშაობა უპირველესად საქართველოს სხვადასხვა რეგიონში სასწავლებლების დაარსებისკენ მიმართა. მაგრამ გასაგები იყო, რომ სას-

წავლელიდან მიღებულ ცოდნას განმტკიცება სჭირდებოდა, რაც თავის მხრივ გულისხმობდა დამატებით ძალისხმევას. ამიტომ როგორც აღვნიშნეთ, ქმნკგს-ი დამაარსებლებმა სასწავლებლების გარდა საბიბლიოთეკო საქმის ორგანიზებაზეც იზრუნეს. საზოგადოების წესდებაში, რომელშიც საზოგადოების მიზნები და ამოცანები უზენაესად არის ჩამოყალიბებული, ცალკე საკითხებად არის გამოყოფილი საბიბლიოთეკო საქმიანობა. წესდებაში ნათქვამია, რომ საზოგადოება:

§2, გ) „სახალხოთ წიგნების კითხვასა ჰმართავს და საკითხავებსა ჰხსნის;“

ამავე დროს საზოგადოება ვალდებულებას იღებს, რომ:

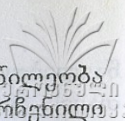
§2, ე) „შეადგენს თავისს სამწიგნობროს, როგორც თავისთვის, ისე ხალხისთვის საკითხავად“ [6].

ქმნკგ საზოგადოების გამგეობამ საბიბლიოთეკო საქმის ორგანიზება-მეთვალყურეობისთვის და წიგნებით მომარაგებისათვის ცალკე გამოყო საბიბლიოთეკო კომისია. მუშაობა სამი მიმართულებით დაიგეგმა: 1) წიგნთსაცავ-მუზეუმის შექმნა; 2) სასკოლო და სხვა სასწავლო დაწესებულებებთან ბიბლიოთეკების დაარსება ან უკვე არსებული ბიბლიოთეკების დახმარება; 3) იაფფასიანი სახალხო სამკითხველოების გამართვა.

წიგნთსაცავ-მუზეუმი

იმ ფასდაუდებელ საქმეთა შორის, რომლებიც ქმნკგ საზოგადოების სახელს უკავშირდება, ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესია 1880 წელს ქართული წიგნსაცავ-მუზეუმის შექმნა. ამ საქმის ინიციატორი იყო ცნობილი საზოგადო მოღვაწე იონა მეუნარგია. სწორედ მას დაევალა ორგანიზაციული საკითხების მოგვარება, რომელმაც საზოგადოების შექმნიდან ერთ წელიწადში გამგეობას წარმოუდგინა წიგნთსაცავის წესდება.

სახალხო სამკითხველოებისაგან განსხვავებით, რომელთა დანიშნულებაც მოსახლეობის ფართო ფენებში განათლების გავრცელება იყო, წიგნსაცავ-მუზეუმში ახალგამოცემულ წიგნებთან ერთად გროვდებოდა ძველნაბეჭდი ქართული წიგნები, ძველი ხელნაწერები და ისტორიული მნიშვნელობის ნივთები. ილია ჭავჭავაძე და გამგეობის სხვა წევრები გაზეთების საშუალებით უხსნიდნენ ქართულ საზოგადოებას ახალი წამოწყების მნიშვნელობას

ქართული კულტურისათვის და სთხოვდნენ, რომ მონაწილეობა მიეღოთ ამ კეთილშობილურ საქმეში – ოჯახებში შემორჩენილი ძველი ხელნაწერები, წიგნები და ისტორიული ნივთები გადაეცა საზოგადოებისათვის. გამგეობის მიერ განუღმამ აგიტაციამ, ქმნკგ საზოგადოების მესვეურთა, განსაკუთრებით კი მისი თავმჯდომარის, ილია ჭავჭავაძის, დიდმა ავტორიტეტმა, ნაყოფი გამოიღო. თავის მხრივ კი, ქართული საზოგადოებაც მზად აღმოჩნდა ასეთი მონოდების მისაღებად. პირველივე წლებიდან დაიწყო წიგნსაცავის შევსება იშვიათი წიგნებით, ჟურნალ-გაზეთებითა და ხელნაწერებით. წიგნსაცავში შევიდა XVII-XVIII საუკუნეებში გამოცემული ძველნაბეჭდი ქართული წიგნები: ქართულ-იტალიური ლექსიკონი (1629წ.), 1705 წელს მოსკოვში დაბეჭდილი „დავითნი“, ვახტანგ მეექვსის მიერ დაარსებულ პირველ ქართულ სტამბაში დაბეჭდილი წიგნები, ერეკლე მეორის სტამბის წიგნები და ა.შ. ძველნაბეჭდი წიგნების პარალელურად წიგნთსაცავს ემატებოდა ახლად დაბეჭდილი წიგნებიც. ქართული საზოგადოების ძალისხმევამ ის შედეგი გამოიღო, რომ ერთ მთლიანობაში შეიკრა ქართული კულტურის ისტორიის ისეთი მნიშვნელოვანი ელემენტი, როგორიც არის წიგნთბეჭდვა.

წიგნთსაცავის შევსებასთან ერთად არანაკლები ძალისხმევა სჭირდებოდა დოკუმენტების მოვლა-პატრონობასა და დაცვას. გამგეობის სხდომებზე, რომლებიც პერიოდულად იმართებოდა, განიხილებოდა წიგნსაცავ-მუზეუმის დროებითი თუ მუდმივი დაბინავების, დოკუმენტების აღრიცხვის, დახარისხების, ყდებში ჩასმის, კატალოგის შედგენისა და სხვა საკითხები. შემუშავდა ქმნკგ საზოგადოების ბიბლიოთეკიდან წიგნებისა და ხელნაწერების ხმარების წესიც.

ფონდის დამუშავებაზე, სისტემაში მოყვანასა და კატალოგების შედგენაზე სხვადასხვა დროს იმუშავეს დ. ბაქრაძემ, მ. ქართველიშვილმა, ე. თაყაიშვილმა და სხვებმა. 1887 წელს გამოვიდა წიგნსაცავის წიგნად დაბეჭდილი პირველი კატალოგი, რომელიც ნ. მთვარელიშვილმა შეადგინა. 1905 წელს გამოიცა დ. კარიჭაშვილის მიერ მომზადებული ახალი კატალოგი, ხოლო 1911 წელს – ამ კატალოგის დამატება.

ქმნკგ საზოგადოება 1927 წელს დაიხურა. საბჭოთა ხელისუფლებამ მისი ქონება გადაანაწილა სხვადასხვა უწყებაში. აქედან, წიგნთსაცავის ფონდი გადაეცა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტს, სადაც ინახებოდა 1937 წლამდე. 1937 წელს კი ქმნკგ საზოგადოების ბიბლიოთეკის ბეჭდური კოლექცია მიეკუთვნა საქართველოს პარლამენტის ეროვნულ ბიბლიოთეკას (მაშინ კ. მარქსის

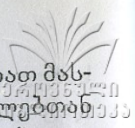

სახელობის საქართველოს სსრ სახელმწ. რესპ. ბიბლიოთეკა), სადაც დღესაც მიმდინარეობს მისი შევსება. სწორედ ქმნკვ საზოგადოების წიგნთსაცავია ის მყარი საფუძველი, რომელზეც დგას საქართველოს ეროვნული ბიბლიოგრაფიის ყველაზე სრული არქივი.

სასკოლო ბიბლიოთეკები

წიგნთსაცავ-მუზეუმის დაარსების შემდეგ საზოგადოებამ დაიწყო ზრუნვა, რომ ბიბლიოთეკების მეშვეობით ქართული წიგნები მიეწოდებინა მთელი საქართველოს მოსახლეობისათვის. იმის დასადგენად, თუ რა მდგომარეობა იყო საქართველოს სოფლებში, საზოგადოებამ გაზეთ „ივერიის“ საშუალებით სოფლის მეთვალყურეებს მიმართა წერილით, რომელშიც სთხოვდა მიეწოდებინათ შემდეგი ინფორმაცია: 1) არის თუ არა მათ სოფელში სკოლა; 2) არის თუ არა სახალხო წიგნთსაცავი ან სამკითხველო; 3) წიგნთსაცავში რა წიგნები არის და რა აკლიათ; 4) რომელი წიგნი უფრო მიაჩნიათ საჭიროდ ხალხში გასავრცელებლად. ასეთმა და სხვა ენერგიულმა მოქმედებებმა თავისი ნაყოფი გამოიღო. საზოგადოებას ჰქონდა ამ თვალსაზრისით მეტ-ნაკლებად რეალური სურათი და მის მიხედვით შეეძლო ემოქმედა. თავის მხრივ, ხალხსაც კარგად ესმოდა ასეთი ბიბლიოთეკების მნიშვნელობა და გამოხატავდა სოფლებში წიგნთსაცავების დაარსების სურვილს. გაზეთი „ივერია“ წერდა: „ყმაწვილი სოფლის სასწავლებელში ორ-სამს წელიწადს რჩება, რის წვალებითა და ვაი-ვაგლახით ქართულს წერაკითხვასა სწავლობს, თავს ანებებს სასწავლებელს და ნასწავლიც ავიწყდება, რადგან რამდენიმე წელიწადი გადის ისე, რომ წიგნი არ აიღოს ხელში. ამის ასაცილებლად, რასაკვირველია, საჭიროა, რომ წერაკითხვის მცოდნე კითხვის საშუალებას არ იყოს მოკლებული და ყოველთვის ხელთა ჰქონდეს, რომ ნასწავლი არ დაივიწყოს“ [3].

ერთ-ერთი პირველი ნაბიჯი იყო ბიბლიოთეკების გამართვა სკოლებთან ან უკვე დაარსებული ბიბლიოთეკების შევსება ახალი ქართული წიგნებით. 1882 წელს ნიკო ცხვედაძემ ქმნკვს-ს გამგეობაში შეიტანა სკოლებთან ბიბლიოთეკების დაარსების საკითხი. მან საზოგადოებას წარუდგინა ასეთი ბიბლიოთეკების წესდება სათაურით „წესი სახალხო სკოლების ბიბლიოთეკაზე“ [5]. წესდება ხუთი პუნქტისგან შედგებოდა, რომლებშიც სათითაოდ განწერილი იყო ბიბლიოთეკების დაარსების მიზანი და მუშაობის ძირითადი პრინციპები. მასში, ასევე, განსაზღვრული იყო ბიბლიოთეკების კუთვნილებისა და მათ მუშაობაზე პასუხისმგებლობის საკითხები, დაკომპლექტების, რესურსების აღრიცხვისა და კატალოგიზაციის

ფორმები. წესდების მიხედვით, ბიბლიოთეკები უნდა ემართათ მასწავლებლებს, ხოლო მათზე მეთვალყურეობა მასწავლებლებთან ერთად უნდა გაენიათ სოფლისაგან არჩეულ მზრუნველებს. ბოლო პუნქტში ხაზგასმულია ბიბლიოთეკების ხელმძღვანელთა პროფესიული კეთილსინდისიერების მნიშვნელობა: „თქმა არ უნდა, რომ სოფლის ბიბლიოთეკების ბედი დამოკიდებულია მასწავლებლებზე და სკოლის მზრუნველებზე, რომ თუ ესენი ბეჯითად და კეთილსინდისიერად მოჰკიდებენ ხელს ბიბლიოთეკების საქმეს, მაშინ სახალხო სკოლების ბიბლიოთეკები ძლიერ დაენმარებიან ხალხის გონებით განათლებას და წარმატებას“ [5].

წარმოდგენილ წესდებას თან ერთვოდა ბიბლიოთეკის დაკომპლექტებისას აუცილებლად გასათვალისწინებელი წიგნების სია, რომელშიც შედიოდა როგორც ქართველ კლასიკოს მწერალთა ნაწარმოებები, ასევე რუსი და სხვა უცხოელი მწერლების წიგნები. ამ წესდებაში შევიდა რამდენიმე ცვლილება და საბოლოო ვარიანტი დაამტკიცეს საზოგადოების გამგეობის საერთო კრებაზე 1882 წლის 6 ივნისს. იგი გახდა სახელმძღვანელო დოკუმენტი საზოგადოების სკოლების ბიბლიოთეკებისათვის. მის მიხედვით, საზოგადოების სკოლებთან ორგვარი ბიბლიოთეკა უნდა დაარსებულიყო – სტაციონარული და მოძრავი. გამგეობა ვალდებული იყო, მოემარაგებინა ეს ბიბლიოთეკები სახელმძღვანელოებითა და სასკოლო-საკანცელარიო წიგნებით. საზოგადოების მიერ გაგზავნილი წიგნები სკოლის კუთვნილებაში რჩებოდა 10 წელი, შემდეგ კი მზრუნველთა საბჭოს შეეძლო მოეთხოვა განმეორებითი ეგზემპლარები. აუცილებელი პირობა იყო, რომ ბიბლიოთეკის მზრუნველს საზოგადოების მთავარ გამგეობაში წარმოედგინა ბიბლიოთეკის ანგარიში ყოველი წლის 1 აპრილისათვის.

განსაკუთრებული მზრუნველობას იჩენდა ქმნკგ საზოგადოება ბათუმის ქართული სკოლის ბიბლიოთეკის მიმართ – ამარაგებდა სახელმძღვანელოებით, კლასგარეშე ლიტერატურით, ქართველი მწერლების თხზულებებით. ბათუმის სკოლის ბიბლიოთეკაში უკლებლად იგზავნებოდა ქმნკგ-ის მიერ გამოცემული ქართული წიგნები. მათთან ერთად საზოგადოება ბიბლიოთეკას უწერდა ქართულ და რუსულ ჟურნალ-გაზეთებს. ზოგადად, საზოგადოება წელიწადში 150-200 მანეთს ხარჯავდა წიგნების შესაძენად, რაც იმ დროისათვის მნიშვნელოვან დაფინანსებას წარმოადგენდა.

ქმნკგს დახმარებას უწევდა საკვირაო და სამრევლო სკოლებსაც. რაკი მათში ქართული ენა ისწავლებოდა, საზოგადოება უფასოდ უგზავნიდა ქართულ სახელმძღვანელოებს. იგი ზრუნავდა აგრეთვე უცხოეთში მყოფ ჩვენს თანამემამულეებზე, განსაკუთ-

რებით სტუდენტობაზე, რომ მათ საშუალება ჰქონოდათ, ესარგებლათ ქართული წიგნებითა და ჟურნალ-გაზეთებით. ჟენევის, ვარშავის, ხარკოვის, პეტერბურგის, მოსკოვის, პარიზის, ლონდონისა და სხვა ქალაქების უმაღლეს სასწავლებლებში ქმნკგს-ის მიერ გაგზავნილი წიგნები მნიშვნელოვნად ამდიდრებდა იქ სხვადასხვა დროს დაარსებულ ქართულ ბიბლიოთეკებს.

სამკითხველოები

სკოლებთან და სხვა სასწავლო დაწესებულებებთან ბიბლიოთეკების დაარსება ვერ აკმაყოფილებდა გაზრდილ მოთხოვნებს და, რაც მთავარია, ვერ უზრუნველყოფდა დასახული მიზნების შესრულებას. ამიტომ ქმნკგს შესაძლებლობის ფარგლებში ხელს უწყობდა უკვე არსებული სამკითხველოების გაძლიერებასა და ზრუნავდა ახალი ბიბლიოთეკების დაარსებაზე.

საბიბლიოთეკო კომისია 1892 წლის 3 მარტის სხდომაზე ქმნკგს-ის გამგეობას მოახსენებდა, რომ სახალხო ბიბლიოთეკები უნდა გახსნილიყო საქართველოს ყველა დაბა-სოფელში, სადაც ამის შესაძლებლობა იქნებოდა. პირველი სამკითხველოს გახსნის ინიციატორები ქართველი ქალები აღმჩნდნენ, რომელთა შორის უმეტესობა მასწავლებლები იყვნენ. მათ თხოვნით მიმართეს ქმნკგ საზოგადოებას, რომ აელო ხელისუფლებისაგან ნებართვა თბილისში ღარიბებისათვის იაფფასიანი ბიბლიოთეკა-სამკითხველოს გახსნისა, საქმის წარმოებას კი თვითონ კისრულობდნენ. ამავე წლის 11 მარტს გამგეობამ ამ საქმეზე აღძრა შუამდგომლობა ხელისუფლებასთან, რომელმაც 19 მაისს გასცა ბიბლიოთეკის გახსნის ნებართვა. გაზეთი „ივერია“ ახალ ამბად აღუწყებდა თავის მკითხველებს: „ამას წინად „ნერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების“ მმართველობამ სთხოვა ბ-ნს ტფილისის გუბერნატორს, რომ ნება მიეცა თავის ბიბლიოთეკის განყოფილების გამართვისა სახალხო საკითხავად. ბ-ნს გუბერნატორს შეუწყნარებია თხოვნა საზოგადოებისა. ბიბლიოთეკა გაიმართება არწრუნისეულსავე ქარვასლაში. მის გამგედ დანიშნულია წევრი მმართველობისა ქ-ნი ანასტასია მიხეილის ასული წერეთლისა“ [1].

1892 წლის 31 მაისს თბილისში, ქარვასლის შენობაში, გაიხსნა ქმნკგს-ის პირველი ბიბლიოთეკა-სამკითხველო [7]. მასში შესაძლებელი იყო ადგილობრივი და რუსული ჟურნალ-გაზეთებით სარგებლობა. მომსახურების ფასი 2 კაპიკს შეადგენდა, რაც იაფი იყო იმ დროისათვის. გამგეობამ წიგნების შესაძენად სამკითხველოს გამოუყო 30 მანეთი, თუმცა ბიბლიოთეკის დაარსების

დღიდანვე არ შეწყვეტილა მისი დახმარება, როგორც ფულადი მხარე
 მონირულობით, ასევე წიგნებითა და სხვა ნივთიერი სახით. ბიბლიოთეკის
 ოთეკის გამგე ანასტასია თუმანიშვილი-წერეთლისა პრესის მეშ-
 ვეობით დროდადრო გამოხატავდა მადლიერებას შემომწირველთა
 მიმართ. მკითხველთა უმრავლესობას მოსწავლეები, ვაჭრები და
 მოსამსახურეები შეადგენდნენ [6]. ეს ბიბლიოთეკა დაიხურა 1910
 წელს.

ქმნკგს-ის მეორე ბიბლიოთეკა-სამკითხველო თბილისში გაიხს-
 ნა 1894 წელს. მისი გახსნის სურვილი გამოუთქვამს კუკიის მო-
 სახლეობას, რომელმაც საკუთარი ხარჯებით შეიძინა 400 დასახე-
 ლების წიგნი და საბიბლიოთეკო ინვენტარი და თხოვნით მიმართა
 ან. თუმანიშვილ-წერეთლისას, რომ ეშუამდგომლა ქმნკგს-ის გამ-
 გეობის წინაშე. გუბერნატორის ნებართვის შემდეგ ახლად დაარ-
 სებული ბიბლიოთეკის ორგანიზება ითავა ისევ ან. თუმანიშვილი-
 წერეთლისამ, რომელმაც წინასწარ შეარჩია ადგილი, შეისწავლა
 მოსახლეობის ინტერესები და ამის მიხედვით დაიწყო მისი დაკომ-
 პლექტება. ამავე დროს ან. წერეთელმა წერილი გამოაქვეყნა გა-
 ზეთ „ივერიაში“, სადაც ლარიბ მოსახლეობას აუწყებდა იაფფასი-
 ანი ბიბლიოთეკის გახსნის ამბავს. მეორე ბიბლიოთეკა, რამდენიმე
 წყვეტილობით, მუშაობდა 1921 წლამდე. დახურვის შემდეგ მისი
 ფონდი გადაეცა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ბიბლი-
 ოთეკას.

თბილისის მესამე ბიბლიოთეკის გახსნა დაკავშირებულია მა-
 რიამ დემურისას სახელთან. მისი თხოვნით ქმნკგ საზოგადოების
 გამგეობამ მიმართა ხელისუფლებას ნაძალადევში ბიბლიოთეკის
 გახსნის თაობაზე. იმის გამო, რომ მე-20 საუკუნის დასაწყისში
 რევოლუციური მოძრაობა მომძლავრებული იყო, ხოლო ნაძალა-
 დევში მოსახლეობის უმეტესი ნაწილი მუშები და ხელოსნები იყუ-
 ნენ, ხელისუფლება დიდხანს თავს იკავებდა ნებართვის გაცემა-
 ზე. ბოლოს იღია ჭავჭავაძის ავტორიტეტმა თავისი გააკეთა და
 1901 წელს ნაძალადევში გაიხსნა ბიბლიოთეკა. მისი გამგე გახდა
 მარიამ დემურია, რომელიც დაახლოებული იყო სოციალ-დემოკ-
 რატიული პარტიის ხელმძღვანელებთან. დროთა განმავლობაში
 ბიბლიოთეკა გახდა რევოლუციური ლიტერატურის გავრცელების
 ინიციატორი და ხელისშემწყობი, რის გამოც პოლიციის მკაცრი
 ზედამხედველობის ქვეშ მოექცა. მიუხედავად დაბრკოლებებისა,
 ბიბლიოთეკა აქტიურად მუშაობდა და მკითხველთა რაოდენობაც
 ემატებოდა. საბოლოოდ ბიბლოთეკა გაუქმდა 1917 წელს.

ქმნკგ საზოგადოებამ თბილისის გარდა ბიბლიოთეკები და-
 აარსა საქართველოს სხვადასხვა რეგიონში. ქუთაისში პირველი

სამკითხველო-ბიბლიოთეკის დაარსების იდეა ადგილობრივ ქალთა წრეში წარმოიშვა. განსაკუთრებით აქტიურობდნენ ანასტასია ბაქრაძე, ეკეტერინე ნიკოლაძე და ოლიმპია ქოქრაშვილი. მათი ინიციატივითა და ქმნკგ საზოგადოების ძალისხმევით 1896 წელს ქუთაისში ჭილაძის სახლში საზეიმოდ გაიხნა გაბრიელ ეპისკოპოსის სახელობის ბიბლიოთეკა. მისი გამგე გახდა ელენე ჯინოშვილი. რაკი ბიბლიოთეკა მცირე ფასად ემსახურებოდა მკითხველს, სხვებთან ერთად ღარიბ მოსახლეობასაც გაუჩნდა წიგნებთან წვდომისა და თვითგანვითარების საშუალება. ბიბლიოთეკა სხვადასხვა წყაროდან იღებდა შემოწირულობებს როგორც წიგნების სახით, ასევე ფინანსურად. ათი წლის განმავლობაში ბიბლიოთეკის ფონდი მდიდრდებოდა და მკითხველიც ემატებოდა, მაგრამ 1906 წლიდან საერთო პოლიტიკური და ეკონომიკური კრიზისის პირობებში მისი ფუნქციონირება სერიოზულად შეფერხდა. მდგომარეობის გამოსწორება დაიწყო მას შემდეგ, რაც შეიქმნა ქმნკგ საზოგადოების განყოფილებები. საბოლოოდ ქუთაისის ბიბლიოთეკა, რომელმაც თავისი არსებობის მანძილზე შეაგროვა საკმაოდ მდიდარი ფონდი, დაიხურა 1918 წელს.

ახალციხის ბიბლიოთეკის გახსნაში დიდი წვლილი მიუძღვის დ. კარიჭაშვილს, რომელმაც ქმნკგ საზოგადოებას გააცნო იქაური ინტელიგენციის სურვილი და თხოვნა ამ მხარის ქართული წიგნებით მომარაგების შესახებ. ქმნკგ საზოგადოების დახმარებით 1895 წელს რაბათში, ნათლისმცემლის ეკლესიის ახლომდებარე სტეფანე პალუხჩევის სახლში, საზეიმოდ გაიხსნა ბიბლიოთეკა. მის გამგედ დანიშნეს ახალციხის ქართველ ქალთა წრის ხელმძღვანელი და მასწავლებელი კონსტანცა მემფისაშვილი. თავდაპირველად ბიბლიოთეკის ფონდი 600-მდე წიგნს შეიცავდა, მაგრამ მოკლე ხანში გაიზარდა წიგნების რაოდენობა. ბიბლიოთეკაში განევრიანების მსურველთა რაოდენობამ მოლოდინს გადააჭარბა. ხალხი დაეწაფა ქართულ წიგნებს და, ფაქტობრივად, აღარც ჰყოფნიდათ. კ. მემფისაშვილი თავის ანგარიშში საზოგადოებას ასე აცნობდა ვითარებას: „არ არის ისეთი მკითხველი, რომელსაც სულ გადაკითხული არ ჰქონდეს, რაც წიგნებია სამკითხველოში და ზეციურ მანანასავით ელოდებიან ახალ წიგნს. ხშირად გაიგონებთ ასეთ ფრაზებს: როდის უნდა გამოაგზავნონ კიდევ წიგნები, ნუთუ ამის მეტი წიგნი არ მოიპოვება ქართულ ენაზე“ [6]. ახალციხის ბიბლიოთეკა წარმატებით განვითარდა და იქაური ქართველობისათვის კულტურის ცენტრად იქცა. 1905 წლის რევოლუციის შემდგომმა პერიოდმა და პირველმა მსოფლიო ომმა მისი მუშაობაც შეაფერხა. 1920 წლიდან მისი ფონდი გადაეცა საქალაქო ერობას,

საბჭოთა ხელისუფლების შემდეგ კი საფუძვლად დაედო ახალციხის სარაიონო ბიბლიოთეკას.

ახალციხის ბიბლიოთეკის არსებობამ ხელი შეუწყო სოფელ უდესი ბიბლიოთეკის დაარსებას. ეს თავის მხრივ უმნიშვნელოვანესი მოვლენა იყო, რადგან თათართა ბატონობის ქვეშ დიდი ხნის განმავლობაში მოქცეული მოსახლეობა სხვა კულტურის მატარებელი იყო, ბევრმა მათგანმა ქართულიც აღარ იცოდა და ქართული ბიბლიოთეკა მათი ქართული ცნობიერების ამალვებას შეუწყობდა ხელს. 1897 წელს ივ. მერაბიშვილის სახლში გაიხსნა ქმწკგსის ბიბლიოთეკა, რომლის გამგე-პასუხისმგებელ პირად შეარჩიეს იაკობ მერაბიშვილი. საწყის ეტაპზე მხოლოდ 190 ქართული და 5 რუსული წიგნი ჰქონდათ, მაგრამ შემონირულობების წყალობით წლის ბოლომდე ფონდი 300-მდე ერთეულით გაიზარდა. წიგნების ნაკლებობის გამო შემოიღეს კოლექტიური კითხვის პრაქტიკა. მოგვიანებით ასეთ წესი მხოლოდ წერა-კითხვის უცოდინრებისთვის გამოიყენებოდა. წლების განმავლობაში იზრდებოდა როგორც წიგნების, ასევე მკითხველთა რაოდენობაც. უდეს ბიბლიოთეკით სარგებლობდნენ აგრეთვე მახლობლად მდებარე სოფლების — არალისა და ვალეს მაცხოვრებლებიც. სერიოზული ჩავარდნები ჰქონდა ბიბლიოთეკას 1905 წლის რევოლუციისა და მომდევნო პერიოდის პოლიტიკური კრიზის პერიოდში. საბოლოოდ უდეს ბიბლიოთეკა განადგურდა 1919 წელს ამ მხარეში ბანდების შემოსევის შედეგად.

ქმწკგ საზოგადოების სახელს უკავშირდება საქართველოს სხვა რეგიონების ბიბლიოთეკების მუშაობაც. 1899 წელს საზოგადოების ხელში გადავიდა დიდი ჯიხაიშის ბიბლიოთეკა, რომელიც მანამდე ადგილობრივთა მიერ იყო დაარსებული. 1900 წელს გაიხსნა შილდის ბიბლიოთეკა, მომდევნო წელს კი — ხონის ბიბლიოთეკა. 1902 წელს საერთო რაოდენობას მიემატა ხარაგაულისა და ყვირილის ბიბლიოთეკებიც. 1903 წლისთვის საზოგადოების სახელზე ირიცხებდა 11 ბიბლიოთეკა [4].

მოგვიანებით, პოლიტიკური კრიზისის პირობებში, ერთგვარად შეფერხდა საბიბლიოთეკო მუშაობის თბილისიდან მართვა, მაგრამ 1909 წლიდან ვითარება სასიკეთოდ შეიცვალა. შეიქმნა ქმწკგ საზოგადოების ადგილობრივი განყოფილებები, რომლებმაც უფრო ეფექტურად წარმართეს მუშაობა. გამგეობის რეორგანიზაციის შემდეგ შეიქმნა ხუთი სექცია, მათ შორის საბიბლიოთეკო სექცია. მასში შედიოდნენ შიო არაგვისპირელი, ილია ნაკაშიძე, ივანე გომართელი, პეტრე გელეიშვილი და ივანე მაჭავარიანი. ბიბლიოთეკების უფრო ქმედითი დახმარების მიზნით, გამგეობამ სექციის

წევრები მიამაგრა კონკრეტულ ბიბლიოთეკებს. საბიბლიოთეკო სექციას წლების განმავლობაში სათავეში ედგა დავით კარიჭაშვილი. მის მოღვაწეობასთან დაკავშირებულია სახალხო ბიბლიოთეკების მასობრივი გახსნა. მან შეიმუშავა სახალხო ბიბლიოთეკების წესდება, რომელსაც თან ახლდა წიგნების სისტემატიზაციის ინსტრუქციაც. ეს წესდება შემდეგ საფუძვლად დაედო სოფლად ბიბლიოთეკების მუშაობას.

საარქივო მასალებიდან ირკვევა, რომ ქმნკგ საზოგადოებამ მთლიანობაში გახსნა (ან ხელი შეუწყო გახსნასა და ფუნქციონირებაში) 200-მდე ბიბლიოთეკა საქართველოსა და მის ფარგლებს გარეთ. ამ ბიბლიოთეკებს ჰქონდათ აღმავლობისა და ჩავარდნის ეტაპები. მათი ისტორია თითქმის ჰგავს ერთმანეთს, რადგან ქმნკგ საზოგადოების სახით ერთი იდეური და ფინანსური მხარდამჭერი ჰყავდათ, ხოლო ეკონომიკური პრობლემები ძირითადად პოლიტიკური კატაკლიზმებით იყო გამოწვეული.

ქმნკგ საზოგადოების ბიბლიოთეკების თანამშრომლებს ფაქტობრივად არ ჰქონდათ საბიბლიოთეკო პროფესიული განათლება და არც ერთიანი მეთოდოლოგიური საფუძველი. ბიბლიოთეკარების მუშაობა თითქმის მთლიანად დამოკიდებული იყო მათ ინტელექტსა და უნარიანობაზე, რომელსაც ავსებდა დიდი საქმის კეთების კეთილშობილური სურვილი. მიუხედავად ხარვეზებისა, ქმნკგ საზოგადოების საბიბლიოთეკო საქმიანობამ მნიშვნელოვანი კვალი დატოვა საქართველოს საბიბლიოთეკო საქმის ისტორიაში.

გამოყენებული ლიტერატურა

ახალი ამბავი // ივერია. – 1892. – 21 მაისი, (N104). – გვ. 1.
 ლორია, ა.; გურგენიძე, ნ. საბიბლიოთეკო საქმე საქართველოში (1921 წლამდე). – თბ. : მეცნიერება, 1974. – 383გვ.
 ნარკვევი // ივერია. – 1891. – N25. – გვ. 2.
 ფირცხალავა, ს. „წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება“ 25 წლის განმავლობაში (1879-1904) // ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება : თანამედროვეთა მოგონებები / [შემდგ.: ლეილა ნანიტაშვილი]. – თბ. : რჩეული, 2004. – 147გვ
 ჩხიტუნიძე, თ. ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების საბიბლიოთეკო და საგამომცემლო მოღვაწეობა. – თბ. : მეცნიერება, 1980. – 140გვ.

Уставъ Тифлисскаго общества распространения грамотности среди Грузинскаго населения намѣстничества Кавказскаго = წესდებულება ტფილისის საზოგადოებისა, რომელმაც წიგნის ცოდნა უნდა გაახშიროს

სათუნა მამანიშვილი-კალანდარიშვილი

ალექსანდრე ყაზბეგის შემოქმედებითი პროცესის გააზრებისათვის

ალექსანდრე ყაზბეგის, ამ დიდი ქართველი პროზაიკოსის ნაწარმოებებმა მის საზოგადოებრივ ასპარეზზე გამორჩენისთანავე მკითხველის მოწონება და ინტერესი დაიმსახურა. საკმარისია „ქართული სიტყვიერების მეუფედ“ წოდებული გრიგოლ ორბელიანის შეფასება გავიხსენოთ, რომელიც მსცოვან პოეტს მიუწერია გაზეთ „დროების“ ფურცლებზევე, სადაც ალ. ყაზბეგის მოთხრობა „მამის მკვლელი“ იბეჭდებოდა და რომელშიც იგი ახალგაზრდა მოჩხუბარიძეს დიდ ბერძენ ეპიკოსს, ჰომეროსს ადარებს. ასევე მაღალი აზრისა ყოფილან ალ. ყაზბეგის შემოქმედებაზე ისეთი მხატვრული სიტყვის დიდი ხელოვნები, როგორებიც არიან ილია ჭავჭავაძე, აკაკი წერეთელი, დავით კლდიაშვილი. თავისთავად ცხადია, რომ არა გამორჩეული ნიჭი, ამგვარი შემოქმედების სიმპათიის მოპოვება წარმოდგენელი იქნებოდა. მართლაც, ალ. ყაზბეგის ნაწარმოებების გამომსახველობითი ძალა და შემოქმედება მკითხველზე ჭეშმარიტად გაუხუნარია. ამდენად, საინტერესოა თვალის გადავლება მის შემოქმედებით

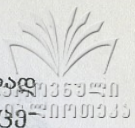

პროცესზე, რათა დავინახოთ, რა სტილური ტენდენციები იჩენს თავს, როგორაა მიღწეული მის ნაწარმოებებში შთამბეჭდავობისა და მხატვრული სიმართლის მაღალი ხარისხი. ამ კითხვაზე საპასუხოდ ყურადღებას მივაპყრობთ ალ. ყაზბეგის ერთ-ერთი ყველაზე ადრეული მოთხრობა „ელგუჯას“ ვარიანტებს და განვიხილავთ იმ ცვლილებებს, რომლებიც ავტორს საბოლოო ვარიანტის ტექსტში შეუტანია.

როგორც ცნობილია, „ელგუჯა“ ის მოთხრობაა, რომელმაც მეფის ცენზურისაგან ყველაზე მეტი დევნა და შევიწროვება განიცადა. ალ. ყაზბეგმა იგი პირველად 1881 წელს, გაზეთ „დროებაში“ დაბეჭდა. მოთხრობის ტექსტის ბოლოს მას მიუწერია შენიშვნა, რომლის მიხედვით რამდენიმე ხანში იგი აპირებდა „ელგუჯას“ „ვრცელი და შესწორებული“ ვარიანტის ცალკე წიგნად გამოცემას. (ალ. ყაზბეგი, თხზულებანი, ტომი პირველი. — თბ., 1948. შენიშვნები სოლ. ყუბანეიშვილისა, გვ.474). ეს წიგნი დაიბეჭდა კიდევაც 1884 წელს, მაგრამ მეფის ცენზურამ, როგორც ჩანს, მთელი ტირაჟი გაანადგურა. გადარჩა მხოლოდ ორიოდე ეგზემპლარი, რომლებიც ასოთამწყობებმა გადაამალეს. მათგან ერთ-ერთი ცალი თითქმის ორმოცდაათი წლის შემდეგ მაშინდელი ასოთამწყობის — ზ. კოტეტიშვილის მემკვიდრეთა ოჯახში აღმოჩნდა (იქვე) და მისი დახმარებით შესაძლებელი გახდა აღდგენილიყო „ელგუჯას“ ის ვარიანტი, რომელიც ალ. ყაზბეგმა საგანგებოდ გადაამუშავა.

გასაკვირი არ არის მწერლის სურვილი, რომ კიდევ ერთხელ მიბრუნებოდა ნაწარმოებს, რომელმაც მისი სახელი მთელ ქართველ საზოგადოებას გააცნო და მკითხველის აღტაცება მოუპოვა. წერილში „ალექსანდრე ყაზბეგის „ელგუჯას“ შესახებ“ იონა მეუნარგია, სხვათა შორის, წერს: „არ შემიძლია არა ვთქვა, რომ იმ პირობებში, რომელშიაც ბ-ნი ყაზბეგი წერდა თავის მოთხრობებს, უნაკლულოდ წერა შეუძლებელია. დღეს ერთ ფელეტონს აქ დაწერდა და დააბეჭდვინებდა, ხვალ გორში დასწერდა, ზეგ ქუთაისში, მაზეგ ფოთში და ბათუმში. არც გასწორება, არც მეორეჯერ გადაკითხვა, არც უკანასკნელი რედაქცია. ჩქარა, ფელეტონი! ეტყოდნენ რედაქციაში ავტორს, და ამ ფელეტონებიდან ნელ-ნელა ცხვა, ცხვა და ჩინებული მოთხრობა გამოცხვა“ (ი. მეუნარგია, ალ. ყაზბეგის „ელგუჯას“ შესახებ, დროება, 1881, №269).

ალ. ყაზბეგის თანამედროვეთა მოგონებებში არაერთგზისაა მითითებული მისი შემოქმედებითი მუშაობის ამგვარი ხასიათი. მწერლის მეგობარი და თაყვანისმცემელი, ალექსანდრე გულისაშვილი წერს: „ოთხმოციან წლებში გაზეთ „დროებაში“, რომელსაც სცემდა სერგეი მესხი, იბეჭდებოდა ფელეტონებად ალ. ყაზბეგის

მოთხრობა „ელგუჯა“. მაშინდელი ახალგაზრდობა მოუთმენლად ელოდა ყოველდღიური გაზეთის გამოსვლას და დიდის აღტაცებით კითხულობდა მას. ყველას უფრო ის უკვირდა, რომ... „ელგუჯას“ ავტორი თვით რედაქციის სადგომში სრულიად მოუმზადებელივ ექსპრომტად წერდა „ელგუჯას“ „დროების“ ფელეტონებში. ეს ფაქტი კარგად იციან ჩვენი მწერლობის ვეტერანებმა“ (ალ. გულისაშვილი, ალ. ყაზბეგის გარშემო, ცხოვრება ალ. ყაზბეგისა, თბ., 1988, გვ.262-263).

ასეთ ვითარებაში სრულიად გასაგებია, რომ მოგვიანებით, როდესაც „ელგუჯას“ ცალკე წიგნად გამოცემა დააპირა, ალ. ყაზბეგმა მთლიანად გადაამუშავა ნაწარმოები. ასოთამწყობ ლუარსაბ ხელაძის მოგონების მიხედვით, 1884 წელს „ელგუჯას“ აწყობდნენ „გაზეთებიდან და კარგა ნაწილს ხელნაწერიდან, რომელიც მოჰქონდა თვით ყაზბეგს, კორექტურას ასწორებდა თვით ალექსანდრე, მომეტებულად სტამბაში“ (ლ. ხელაძე, ცხოვრება ალ. ყაზბეგისა, თბ., 1988, გვ.259).

ეს მოგონებაც ადასტურებს, რომ ალ. ყაზბეგი ნაწარმოების მხოლოდ გადამუშავებით კი არ დაკმაყოფილებულა, არამედ მისი ნაწილი, ფაქტობრივად, ხელახლა დაუნერია. ეს ნათელი ხდება „ელგუჯას“ 1881 წლისა და 1884 წლის ვარიანტების შედარების საფუძველზეც.

ამჟამად ჩვენს ყურადღებას მივაპყრობთ „ელგუჯას“ XX-XXVI თავებს, რომლებშიც განსხვავება პირველსა და საბოლოო ვარიანტებს შორის განსაკუთრებით ხელშესახებია. ამ ორი ვარიანტის შედარებამ აჩვენა, რომ ალექსანდრე ყაზბეგმა ცვლილებათა რამდენიმე კონკრეტულ სახეობას საგანგებო მნიშვნელობა მიანიჭა. ამ ცვლილებებში გამომყდავებული სტილური ტენდენციების განალიზება გარკვეულ წარმოდგენას შეგვიქმნის იმასთან დაკავშირებით, თუ რას ეფუძნება ალ. ყაზბეგის ნაწარმოებთა გამომსახველობითი ძალა.

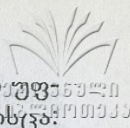
„ელგუჯას“ ორი ვარიანტის შედარების საფუძველზე გამოიკვეთა, რომ საგანგებო დამუშავების კვალი, უპირველეს ყოვლისა, ატყვია იმ ეპიზოდებს, რომლებიც შეიცავენ აღწერას ბუნების სურათების, სიტუაციების ან, საზოგადოდ, იმ გარემოსი, რომელშიც მოქმედება მიმდინარეობს. ეს ეხება იმ ეპიზოდებს, რომლებშიც გადმოცემულია, მაგალითად, რუსის ჯარის შემოსვლის მოლოდინი ქვეშეს ხეობაში, თვით ამ ხეობის აღწერა, ნაცემი მოხვევების ურმით შემოყვანა; ამავე არეალში უნდა მოვიხილოთ აღწერა იმ გზისა, რომელიც რუსებისაგან სვიმონთან გაგზავნილმა მაცნემ გაიარა აჯანყებული მთიულების ბანაკამდე; ნაწარმოების ის მონაკვეთი, როდესაც აჯანყებული მთიულები გაიგებენ, რომ დედა-

ქალაქი რუსების შემოსვლას დამშვიდებით შეხვდა; ეპიზოდები, რომლებშიც ნაჩვენებია ავადმყოფ სვიმონ ჩოფიკაშვილთან მამის ახალი უფროსის შემოსვლა, გარდაცვლილი სვიმონის დატობა და ა.შ.

პირვანდელ ვარიანტში ეს ეპიზოდები, უმეტესწილად, მობრობილია მოკლედ, უბრალოდ, მხოლოდ ამბის სახით. მათ არ ახლავს დიდი ემოციური სიმძაფრე და ექსპრესიულობა. 1884 წლის ვარიანტში კი მათ საფუძველზე ალ. ყაზბეგი ქმნის უაღრესად შთამბეჭდავ, მღელვარებით აღსავსე თვალსაჩინო ხატებს, რომლებიც ხანგრძლივად იბეჭდება მკითხველის წარმოსახვაში. მწერლის მიერ საბოლოო ვარიანტში შეტანილ ცვლილებათა ანალიზმა აჩვენა – ამგვარი შედეგი, ერთი მხრივ, მიღწეულია იმით, რომ ხსენებულ ეპიზოდებში ალ. ყაზბეგს შემოაქვს დანვრილებითი აღწერა, რომელიც დატვირთულია უაღრესად კონკრეტული შინაარსით და გამყარებულია დამახასიათებელი დეტალებით. ეს ზრდის გამომსახველობის ძალასაც, დამაჯერებლობის ხარისხსაც და სურათს ერთობ ხორცშესხმულად, ხელშესახებად წარმოგვიდგენს. ამასთან ერთად, ცვლილების არსი მდგომარეობს იმაშიც, რომ სურათი აისახოს მოძრაობის, მოქმედების პროცესში. საყოველთაოდ ცნობილია ჯერ კიდევ არისტოტელეს დროიდან, რომ ის, რაც მოძრაობაშია აღწერილი, განსაკუთრებით თვალსაჩინოა, ცოცხალი და, აქედან გამომდინარე, ზემოქმედების გამორჩეული ძალის მქონეც. ეს არის სურათის დინამიკურობის საფუძველი. მაშასადამე, უნდა დავასკვნათ, რომ ალ. ყაზბეგის მიერ შექმნილი მხატვრული სახეების გამძლეობას, შთამბეჭდავობას კონკრეტული შინაარსის მატარებელი ნიუანსებით აღჭურვილი მოძრაობითი ხატები განსაზღვრავს.

მეტი სინათლისათვის მოვიყვანოთ ორიოდ მაგალითი: „იყო დილის ათი საათი, როდესაც ქვეშეთში რაღაცა განსაკუთრებითი მოძრაობა იყო“ (ალ. ყაზბეგი, თხზ., ტ. V, თბ., 1950, გვ.409) – ასეა გადმოცემული რუსის ჯარის გამოჩენის მოლოდინი „ელგუჯას“ პირველ ვარიანტში. მხატვრული დამუშავების შემდეგ ეს ადგილი ამგვარი დეტალური აღწერით იმლება: „დილის ათი საათი იქნებოდა, როდესაც ქვეშეთში რაღაცა არეულობა მოხდა; ხალხი მიდომოდოდა, ყველას პირისახეზედ რილასიც მოლოდინი ეტყობოდა, მათი თვალები ხშირად მიექცეოდნენ ქვეშის დაღმართს, რომელზედაც უნინ ისეთის გაჭირვებით დადიოდნენ ხოლმე და შეუბრალებელს ზვავებს და კლდის ნაშალებს იმდენი მსხვერპლი მოჰქონდა“ (ალ. ყაზბეგი, თხზ., ტ. I, თბ., 1948, გვ.109).

ავადმყოფი სვიმონ ჩოფიკაშვილის ოთახში მაზრის ახალი უფროსის შემოსვლა აღ. ყაზბეგმა თავდაპირველად ასე გადმოსცა: „ამ დროს კარებში მოისმა რაღაცა ხმაურობა და ერთბაშად გაიღო ოთახის კარები ხრიალით. ყველას გაუკვირდა ეს ანბავი... ერთბაშად იმათ თვალწინ წარმოუდგათ რამდენიმე შეიარაღებული ყაზახი და ის ძველი ნაჩაღი ბ.ც., რომელიც სვიმონმა გამოსცვალა“ (აღ. ყაზბეგი, თხზ., ტ. V, თბ., 1950, გვ.424). საბოლოო ვარიანტში კი ეს ეპიზოდი გაცილებით თვალსაჩინო და დინამიკურია მოძრაობაში აღწერისა და კონკრეტულობის ხარჯზე: „ამ სიტყვების დროს გარედან რაღაცა ხმაურობა მოისმა; ერთბაშად გაიღო კარები და ყველამ გაკვირვებით იქით მიიხედეს... კარებში გამოჩნდა რამდენიმე შეიარაღებული ყაზახი, რომელთაც სამხედრო ტანისამოსში გამოჭიმული ვიღაცა უფროსი წინ მიუძღვებოდა“ (აღ. ყაზბეგი, თხზ., ტ. I, თბ., 1948, გვ.141).

ეს და მრავალი სხვა ამგვარი მაგალითი გვარწმუნებს, რომ კონკრეტული შინაარსისა და მოძრაობითი ხატების შემოტანით თხრობის ექსპრესიულობისა და შთამბეჭდავობის მიღწევა აღ. ყაზბეგის შემოქმედების არსებითი სტილური ნიშანია.

კიდევ ერთი სტილური ტენდენცია, რომელიც გამოიკვეთა „ელგუჯას“ მხატვრული დამუშავების პროცესის გაანალიზებისას, აღ. ყაზბეგის ენას უკავშირდება. ცნობილია, რომ საგანგებო კვლევის ობიექტად აღ. ყაზბეგის ენა დღემდე არ ქცეულა. არსებობს მხოლოდ ტრადიციული შეხედულება, რომ იგი გაუმართავია, განსაკუთრებით, სინტაქსური თვალსაზრისით. თუმცა ამასთან დაკავშირებით სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმულია უაღრესად საყურადღებო მოსაზრება, რომლის მიხედვით სინტაქსური გაუმართავობა ნაწარმოების მხატვრული დონის შეფასებისას ცალსახა ნაკლად არ შეიძლება მივიჩნიოთ, რამდენადაც თავდაპირველად „დასადგენია, აქვს თუ არა რაიმე სტილისტური ფუნქცია გარკვეულ ენობრივ ფორმებს, განვიცდით თუ არა ნაწარმოების აღქმის პროცესში შეუსაბამობას მწერლის მიზანდასახულობასა და ენობრივ მხარეს შორის, ე.ი. გვიჩნდება თუ არა მოთხოვნა სხვაგვარად გამოხატვისა“ (ლ. მინაშვილი, ქართული ლიტერატურა, ტომი II, „საქართველოს მაცნე“, გვ.440). თუ ამ შეხედულებით ვიხელმძღვანელებთ, უნდა ვაღიაროთ, რომ აღ. ყაზბეგის ენა მნიშვნელოვან როლს ასრულებს მისი განუმეორებელი სტილის შექმნაში და არავითარ შემთხვევაში არ აქვეითებს მის თხზულებათა მხატვრულ დონეს. სხვათა შორის, უნდა ითქვას, რომ ყაზბეგის ნაწარმოებთა ენის საერთო გამომსახველობით ძალას აღიარებს მისი უშეღავათო კრიტიკოსიც სწორედ ენის საკითხში – იონა მე-

უნარგია. იგი ამბობს, რომ ყაზბეგის ენა, მართალია, „ცალკე და ფრაზა ფრაზით გარჩეული, ვერ არის გამართული და დაბეჭდილი“, „სუსტია ფორმებით“, მაგრამ, ამავე დროს, „ყაზბეგის ნერის კილო კარგია. ის ლამაზად უხდება როგორც ბუნების აღწერას, ისე სულიერ მოძრაობის და ხალხის ზნეობის უკლებად გამოსახვას“ (იონა მეუნარგია, აღ. ყაზბეგის „ელგუჯას“ შესახებ, ცხოვრება აღ. ყაზბეგისა, თბ., 1988, გვ.241). იონა მეუნარგიას ეს ნერილი „ელგუჯას“ პირველი ვარიანტის განხილვას წარმოადგენს, თუმცა მასში უკვე სავსებით ნაგრძნობია ყაზბეგის ენის მხატვრული შესაძლებლობა. მით უფრო დიდ ყურადღებას იქცევს ის ენობრივი ცვლილებები, რომლებიც აღ. ყაზბეგს მიზანმიმართულად შეუტანია მოთხრობის ბოლო ვარიანტში. ესენია ეპითეტები, შედარებები, ან, ზოგადად, შესიტყვებები, რომლებიც აღბეჭდილი არიან ექსპრესიულობით და ამძაფრებენ მონათხრობის ემოციურ ფონს. ასეთი ეფექტი მიღწეულია, ერთი მხრივ, კონტრასტით მწერლის მიერ გამოყენებულ გამოსახვის საშუალებასა და მის კონტექსტს შორის და, მეორე მხრივ, შესიტყვებათა ისეთი კომბინაციებით, რომლებიც უჩვეულოა მკითხველის ყურისათვის. მაგალითად: „მეურმეები სად მოხაფრულიყვნენ, ...კაცი ძნელად მოიფიქრებდა“; „იმათ რუსთა საერთო გუნდიდან რაოდენიმე ნაწილი მოენყვიტათ და დამთვრალს ვეშაპებსავით დარეოდნენ“; „გაშმაგებული მთიელი ქალს ისე გაჰყურებდა, როგორც მიმინო, რომელსაც მწყერი დაუნახავს და გაფათვრას უპირებსო“; „ძლიერსა ყინვას ხეები გაეჭირხლა და მთაბარისათვის თეთრი ზენარი გადაეფარებინა“; „აფიცურმა ენა ჩაიკვნიტა და ამრეზილი, ურმებისაკენ გაბრუნდა“; „მათია მთლად გაფითრდა, თვალთაგან ნაწინკლები გადმოსცვივდა და მთლად თრთოლამ აიტანა“ და ა.შ. მრავლადაა, ასევე, ისეთი ემოციურობით აღბეჭდილი, გულშიჩამწვდომი ფრაზები, როგორცაა: „ცრემლებით დალორთხილი სახე“, „მგლოვიარე ხმა“, „მწარე ღიმილი“, „გულის ჩამთუთქავი სიტყვა“, „გაბრაზებული ხარხარი“, „სამარის მსგავსი სიჩუმე“, „მტვერჩამკვდარი ხორცი“, „შემოძარცვული ტანისამოსი“, „მედგარი დახვედრა“ და სხვ. ან კიდევ: „მოიგლიჯა ქუდი“, ფანდურის ხმა „კაცს გულს უწურავდა“, „თავს დაცემულმა ზარმა ფეხებამდის გაუარა“ და ა.შ.

ეს შესიტყვებები ქმნის აღ. ყაზბეგის სტილის ერთ არსებით მხარეს, რამდენადაც მათი ფუნქცია ემოციური მუხტის გამძაფრებაში მდგომარეობს და ამით ძლიერდება მწერლის მიერ შექმნილი მხატვრული სახეების აღქმა.

მაგალითად, ის ეპიზოდი, როდესაც აჯანყებული მთიულები გაიგებენ, რომ დედაქალაქი რუსების შემოსვლას დამშვიდებით შეხვ-

და, თავდაპირველად ასე იყო გადმოცემული: „ამ სიტყვებს ისეთი მოქმედება ჰქონდა იქ მყოფებზედ, რომ ხმა ჩაუნყვიტა ყველას ერთბაშად. დიდხანს დარჩნენ ისე ჩუმად; თითონ მოსულსაც ვერ გაებდნა სიტყვის წარმოთქმა და ვერც იქ მყოფებს კითხვა“ (ალ. ყაზბეგი, თხზ., ტ. V, თბ., 1950, გვ.418). საბოლოო ვარიანტში კი მან ასეთი სახე მიიღო: „ამ სიტყვებმა ელვასავით გაირბინა; ყველანი და ყოველისფერი გაჩუმდა. ყველას ერთბაშად ხმა ჩაუნყდა და ზედვე იმ ადგილზედ გაშეშდა, რომელზედაც მთიულის სიტყვებმა მოუსწრო. ამ სამარის მსგავს სიჩუმეში დარჩნენ და პირგამშრალებს სიტყვა ვეღარ მოეხერხებინათ. მოსულს ესმოდა თავისი მდგომარეობა, ესმოდა, რომ მისგან მოტანილს ამბავს წყევლითა და ქოლვით მიიღებდნენ და ლაპარაკის გაგრძელება ვეღარ მოეხერხებინა. ყველას მძიმე ლოდად დაანვით ეს ხმა და თავს დაცემულმა ზარმა ფეხებამდის გაუარა“ (ალ. ყაზბეგი, თხზ., ტ. I, თბ., 1948, გვ.129). ცხადია, მხატვრული დამუშავების შედეგად შეუდარებლად გაზრდილია ამ ეპიზოდის გამომსახველობითი ძალა, იკვეთება რა მასში ყველა ის სტილური ტენდენცია, რომელთა შესახებ ზემოთ გვქონდა საუბარი.

„ელგუჯას“ საბოლოო ვარიანტში შეტანილი ცვლილებების განალიზების საფუძველზე გამომჟღავნდა, რომ მწერალს საგანგებოდ უმუშავია პერსონაჟთა სახეების შექმნაზეც. დამუშავებულია, მაგალითად, ელგუჯას პორტრეტი სვიმონ ჩოფიკაშვილის დატირების ეპიზოდში, ქალაქიდან მობრუნებული მაცნის სახე, მათიას პორტრეტი მათიასა და მზალს უკანასკნელი შეხვედრისას და სხვ. ხოლო 23-ე თავში გაჩნდა მაზრის უფროსის პორტრეტი, რომელიც პირველ ვარიანტში საერთოდ არ იყო. ადრეული და საბოლოო ვარიანტების შედარება საკმარის მასალას იძლევა იმის გამოსაკვლევად, პერსონაჟთა სახეების ფორმირება-სრულყოფისათვის გამოსახვის რა საშუალებებია გამოყენებული ან როგორ ყალიბდება პერსონაჟის პორტრეტის ხატვის ყაზბეგისეული მეთოდი. ანალიზი ცხადყოფს, რომ მხატვრული დამუშავების შედეგად პერსონაჟთა პორტრეტები დაიტვირთა ინდივიდუალური შინაარსით, გამოიკვეთა კონკრეტული დეტალები, როგორც თვისობრივი მახასიათებელი, აქცენტი გაკეთდა მოძრაობაში ასახვაზე და გაჩნდა განსაკუთრებული ემოციური შეფერილობის მქონე ეპითეტები. ეს ნიშნავს, რომ პერსონაჟებზე მუშაობის შემთხვევაშიც თავს იჩენს ყველა ის ტენდენცია, რომლებიც გამოიკვეთა საზოგადოდ ყაზბეგის შემოქმედების დახასიათებისას. ამის თვალსაჩინო მაგალითს წარმოადგენს, თუნდაც, ქალაქიდან დაბრუნებული მაცნის სახის ასახვაში შეტანილი ცვლილებების თავისებურება. თავდაპირველ

ვარიანტში ვკითხულობთ: „ამ ლაპარაკში რომ იყვნენ, შოვიდა ერთი მთიული. იმისი დაღალვა და აჩქარებული ქმენა ამტკიცებდა, რომ რაღაცა საშური საქმე უნდა ჰქონოდა... – საქართველო მშვიდობით არის! – ნამოიძახა იმან და ჩაჰკიდა თავი“ (ალ. ყაზბეგი, თხზ., ტ. V, თბ., 1950, გვ.418). ამ უბრალოდ, მხოლოდ ამბის სახით გადმოცემულ ეპიზოდში ფაქტობრივად შეუძლებელია, რომ მკითხველმა წარმოიდგინოს მაცნის სახე. გვიანდელ ვარიანტში კი მის საფუძველზე ალ. ყაზბეგმა უაღრესად შთამბეჭდავი თვალსაჩინო ხატი შექმნა: „ამ ლაპარაკის დროს ხალხში ერთი მთიული შემოერია, შემოვიდა წრის შუა და თავი ჩაჰკიდა. მისი დაღალვა, აჩქარებული ქმენა და არეული პირისახე აშკარად ამტკიცებდა, რომ მეტად ჩქარა ეარა და რაღაცა საშური, საჭირო საქმე უნდა ჰქონოდა... – საქართველო დამშვიდებული არისო... – მგლოვიარეს ხმით წამოიძახა იმან, მოიგლიჯა ქუდი და მწარედ ჩაჰკიდა თავი“ (ალ. ყაზბეგი, თხზ., ტ. I, თბ., 1948, გვ.129).

ამკარაა, რომ გამოსახვის ის თავისებურებები, რომელთა საშუალებითაც გამოიკვეთა პორტრეტი, ჩანასახის სახით არსებობდა ძველ ვარიანტშიც. მხატვრული დამუშავების პროცესში კი მათ უკვე ტენდენციის სახე მიიღეს, რამდენადაც მწერლის მუშაობა იმ კუთხით წარიმართა, რომ გაღრმავებულიყო გამოსახვის იმ ხერხების ფუნქცია, რომლებიც კომპლექსურად წარმოადგენენ ყაზბეგის სტილის საფუძველს ყველა განხილულ შემთხვევაში.

სწორედ ამ მეთოდით 1884 წლის ვარიანტის ტექსტში ალ. ყაზბეგს საგანგებოდ დაუმუშავებია ელგუჯას პორტრეტი სვიმონ ჩოფიკაშვილის დატირების ეპიზოდში. მოთხრობის პირველ ვერსიაში ეს მონაკვეთი მოკლედ და შედარებით მშრალადაა გადმოცემული:

„შემოვიდა ელგუჯა ფანტურით ხელში, თმა-განწილი და მკერდ-გადაღელილი. პირი-სახეზედ ეტყობოდა ნამდვილი მწუხარება და მღელვარება. ის შესდგა შუა ადგილას და ჩაჰკრა ფანტურს „დაძახილისა“, რომლის ხმამაც ჰაერში გაიბრინა რაღაც გულის გამიტაც კვნესათ. პირველში იმან დაიწყო ზუზუნი, ტურნებ-მოკუმულმა; სიმწრით ამ ტურნებს თითქოს მოკვნეტას უპირებდა, და ამ სურათმა ისე დაიმორჩილა იქ მყოფნი, რომ ბუზის გაფრენასაც კი გაიგებდით“ (ალ. ყაზბეგი, თხზ., ტ. V, თბ., 1950, გვ. 426). ამ უბრალოდ აღწერილ სურათს მეორე ვარიანტში ენაცვლება მღელვარებით აღსავსე, ღრმა მწუხარების გამომხატველი თვალსაჩინო სახე, რომელიც მკითხველის წარმოსახვისაგან მოუცილებელი ხდება:

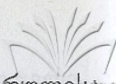
„ხალხი ორად გაიყო და მათ შუა გამოჩნდა ლომებრივ ვაჟკაცი, რომელსაც თმა გასწენოდა, საკინძი ჩამოსწყვეტოდა და გული გადაღელოდა. შესაზარი იყო იმისი მხნე და გამირული, ჭმუნვით მოცული და მღულარე ცრემლებით დაღორთილი სახე.

ელგუჯას ხელში ეპყრა ფანდური და მთრთოლვარე თითებში სიმებს დაათამაშებდა. ის გამოვიდა შუა ადგილას და შესდგა; რამდენჯერმე გადაავლო იქ მყოფს ხალხს თვალი და ყველამ იგრძნო ნამდვილად შენუხებულის კაცის გული, ყველა დაემორჩილა, გაჩუმდა, გაჩქურდა. იმ წამში ბუზი რომ გაფრენილიყო, იმის მოძრაობის ხმასაც კი გაიგონებდით.

მობევემ ჩაჰკრა და ჩაჰკრა ფანდურის ძალებს, დაათამაშა თითები და ჰაერში მკვნესავის ხმით შეირყა. ბოლოს გაივლო ტუჩებს კბილები და ისე ძალზედ მოუჭირა, თითქოს მოკვნიტას უპირებსო; მოჰყვა უსიტყვოდ ზუზუნს და ამ ხმაზე ყველას გული ამოუჯდა, ცახცახი დაწყებინა“ (ალ. ყაზბეგი, თხზ., ტ. I, თბ., 1948, გვ. 146).

მოყვანილი მაგალითებიც ადასტურებს, რომ, გარდა ზემოთქმულისა, ალ. ყაზბეგის პერსონაჟები განსაკუთრებით შთამბეჭდავნი იმითაც არიან, რომ მწერალს არ აკმაყოფილებს მხოლოდ მათი გარეგნული მხარის ჩვენება. იგი მიისწრაფვის, უფრო ღრმად ჩანვდეს პერსონაჟს და მისი სულიერი ვითარება წარმოაჩინოს მკითხველის ივალწინ. ალბათ, ამიტომაცაა, რომ პერსონაჟთა გარეგნული ნიშნების დანვრილებით აღწერა ყაზბეგისათვის საერთოდ ნაკლებად დამახასიათებელია. თუმცა ამ თვალსაზრისით გამონაკლისს წარმოადგენს მაზრის უფროსის პორტრეტი 23-ე თავში. მაგრამ მიუხედავად ამისა, ალ. ყაზბეგი ნაკლებადაა დაინტერესებული უშუალოდ გარეგნული პორტრეტის შექმნით. არამედ იგი საგანგებოდ არჩევს ისეთ გარეგნულ ნიშნებს, რომლებიც სულიერ მდგომარეობაზე მიმთითებლად გვევლინება. სწორედ ამ ფუნქციითაა გამოყენებული პერსონაჟთა ხატვისას გამოსახვის იმ საშუალებათა ერთობლიობა, რომლებიც ჩვენ ყაზბეგის შემოქმედებითი მუშაობისათვის საზოგადოდ დამახასიათებელ სტილურ ტენდენციებად ზოვიხსენიეთ.

ბოლოს, უნდა დავასკვნათ, რომ განსახიერების ალ. ყაზბეგის მიერ შერჩეული გზა უაღრესად ქმედითია იმ თვალსაზრისითაც, რომ მას შეუძლია არა მხოლოდ თვალსაჩინოდ დაანახვოს მკითხველს „ელგუჯა“ მთელი მხატვრული სამყარო, არამედ ღრმად აგრძნობინოს, განაცდევინოს კიდევც. ნაწარმოების ზემოქმედების ძალის საიდუმლო გარკვეულწილად სწორედ იმაში მდგომარეობს, რომ მასში ასახული იდეალები, მისი მაღალეთიკურ-ზნეობრივი სამყარო, მასში გადმოცემული უფაქიზესი ადამიანური გრძნობები თუ, ზოგადად, ცხოვრებისეული დრამა, უპირველეს ყოვლისა, განცდის გზით შემოდის და მკვიდრდება მკითხველში. განსახიერების ამგვარი ხასიათი სავსებით შეესაბამება ნაწარმოების თემატიკას, რომელშიც „ეროვნული პრობლემატიკის გვერდით განსახიერდა

თემები მეგობრობისა, გმირობა-ვაჟკაცობისა და სიყვარულისა. იწარმოვნდა ამ გრძნობათა სიმაღლე, სირთულე, მათი წარმმართველი ძალა ადამიანის ცხოვრებაში“ (ლ. მინაშვილი, ლიტერატურული ნარკვევები და წერილები, თბ., 2003, გვ.224). მწერლის დიდი მხატვრული ოსტატობაც სწორედ ამაში მდგომარეობს.

დამონმებული ლიტერატურა

1. ალ. ყაზბეგი, თხზულებანი, ტომი პირველი, თბ., 1948, ტომი მეხუთე, თბ., 1950;
2. ცხოვრება ალ. ყაზბეგისა, თბ., 1988;
3. ი. მეუნარგია, ალ. ყაზბეგის „ელგუჯას“ შესახებ, დროება, 1881, №269;
4. ქართული ლიტერატურა, ტომი II, „საქართველოს მაცნე“, 2013;
5. ლ. მინაშვილი, ლიტერატურული ნარკვევები და წერილები, თბ., 2003.

ლელა ნიჟარაძე

ბესარიონ ნიჟარაძე მნიშვნელოვანი მოღვაწეთა შორის XIX საუკუნის უკანასკნელი მეოთხედისა და XX საუკუნის ორი ათეული წლის მანძილზე. იგი დაიბადა 1852 წლის 21 ნოემბერს სვანეთის მაღალმთიან სოფელ უშგულში და სვანეთისავე წარსულისა და აწმყოს კვლევა-ძიებას შეაღია თავისი სიცოცხლე.

ბესარიონ ნიჟარაძე

ნიჟარაძეები, ისევე როგორც ყველა სვანური გვარი, სამხუბებად („სახოებად“) იყოფა. დღეისათვის სვანი ნიჟარაძეების შემდეგი სამხუბებია ცნობილი: ავგულარ, ქუჩიემა და ნაგვაშა. ბესარიონის ოჯახი ავგულარების, სამხუბის სუთმამშერთა შტოს ეკუთვნოდა; ეს იყო მთელ ზემო სვანეთში გამორჩეული სამხუბი.

1868 წელს ბესარიონი ქუთაისის სასულიერო სასწავლებელში ჩაირიცხა. იმერეთის ეპისკოპოსმა გაბრიელმა, რომელმაც სვანეთში პირველად 1866 წელს იმოგზაურა და საკუთარი თვალით ნანახის შედეგად დარწმუნდა იქ სწავლა-განათლების შეტანის აუცილებლობაში, ქრისტიანობის აღმდგენელ საზოგადოებას სვანთა შვილებისათვის შვიდი სტიპენდია დაანიშნინა ქუთაისის სასულიერო სასწავლებელში. „ერთი ამ სტიპენდიანტთაგანი მე ვიყავი“, – აღნიშნავს თვითონ ბესარიონი.¹

¹ ბესარიონ ნიჟარაძე, კორესპონდენცია, „მწყემსი“. № 15, 1896.

1874 წელს, ქუთაისის სასულიერო სასწავლებლის დამთავრების შემდეგ, იგი აგრძელებს სწავლას თბილისის სასულიერო სემინარიაში. ეს წლები ბ. ნიჟარაძის ბიოგრაფიის მნიშვნელოვანი პერიოდია; აქ იგი დაუახლოვდა შემდეგში ისეთ გამოჩენილ მოღვაწეებს, როგორებიც იყვნენ: თ. ჟორდანიას, ა. ყიფშიძე, ნ. ლომოური, ს. მგალობლიშვილი, ი. მეუნარგია და სხვანი. სამუშაოდ, ხანგრძლივი და ხშირი ავადმყოფობის გამო, 1878 წლიდან იგი ტოვებს სემინარიას. მოგვიანებით, 1883-92 წლებში ქუთაისის სათავადაზნაურო სასწავლებელში იწყებს მიშაობას მასწავლებლად.

1892 წ. 27 მაისს ბესარიონი მღვდლად ეკურთხა: ჯერ იფარის, ხოლო შემდეგ მესტიის წმ. გიორგის ეკლესიის მღვდელმსახური იყო. იგი გამოირჩეოდა თავმდაბლობით, თავაზიანობით, სიღარბაისლითა და მჭევრმეტყველებით, იყო სვანეთის შესანიშნავი მცოდნე, სამართლიანი მომრიგებელი და ავტორიტეტული პიროვნება.

სიცოცხლის უკანასკნელი წლები ბ. ნიჟარაძემ მესტიაში გაატარა 1919 წლის გაზაფხულზე იგი ფილტვების ანთებით გარდაიცვალა. იმავე წლის 11 მაისს თბილისის საზოგადოებრიობამ გადაიხადა ბ. ნიჟარაძის პანაშვიდი ქაშვეთის ეკლესიაში. მისი ნეშტი, ანდერძისამებრ, დაკრძალულია უშგულის წმინდა მარიამის ეკლესიის (ლამარიას) გალავანში.

უანგარო და თავმდაბალი მოღვაწის უბრალოება მის საფლავსაც ეტყობა. მაგრამ მისი ღვაწლი სამშობლოს წინაშე იმდენად დიდია, რომ საჭიროა შთამომავლობამ, მით უფრო მისმა თანამემამულეებმა, შესაფერისად დააფასონ იგი, მეტი ყურადღებით მოექცნენ მის სახელს, მის შრომებს, მის საფლავს.

სვანეთი ყოველთვის იზიდავდა ჩვენი წარსულის თვალსაჩინო მკვლევრებს: დიმიტრი ბაქრაძე, თედო ჟორდანიას, ალექსანდრე ხახანაშვილი, ნიკო მარი, ექვთიმე თაყაიშვილი, კორნელი კეკელიძე, აკაკი შანიძე – ხშირად მიაშურებდნენ ხოლმე სვანეთს სამეცნიერო კვლევისათვის, მათი მასპინძელი და კონსულტანტი კი ყოველთვის ბ. ნიჟარაძე იყო.

ბესარიონის დახმარებითა და უშუალო მონაწილეობით სვანეთში არქეოლოგიური ექსპედიცია მოაწყო ცნობილმა რუსმა მკვლევარმა ქალმა გრაფინია პრასკოვია უვაროვამ. „ეს სახარება (ჰადიმისა) არავის უნახავს, გარდა გრაფინია პრასკოვია უვაროვისა, რომელმაც რამდენიმე ადგილი და სურათები ფოტოგრაფიით გადააღებინა“¹ – წერდა ბ. ნიჟარაძე.

¹ ბესარიონ ნიჟარაძე, სვანეთის ხელნაწერები, სახარებანი, – „მომავ“. 1904

მნიშვნელოვანი დახმარება გაუწია ბ. ნიჟარაძემ ზაქარია ფალიაშვილს სვანური ხალხური სიმღერების შეკრებაში.¹

1910 წელს ექვთიმე თაყაიშვილმა იმოგზაურა ლენჩხუმსა და სვანეთში. ბესარიონმა მას სხვადასხვა კუთხეში მოძიებული ხელნაწერები უჩვენა. ე. თაყაიშვილმა ბ. ნიჟარაძის სახლში აღწერა 15 ხელნაწერი, მათ შორის, ადიშის ოთხთავი (897 წ.), „იერუსალიმის კანონარი“ და სხვა, რომლებიც ბესარიონს მრავლად ჰქონია. „მესტიაში ბ. ნიჟარაძის სახლში კიდევ ბევრი ხელნაწერი იყო, მაგრამ, სამწუხაროდ, ჩვენ მოკლებული დავრჩით საშუალებას ისინი გადაგვესინჯა, ვინაიდან ბესარიონი ერთი კვირით ვატაცის ეახლა და მისი დაბრუნების შემდეგ ჩვენ უკვე მულახის თემში ვიყავით“² – აღნიშნავს ე. თაყაიშვილი.

თავისი დროის საზოგადო მოღვაწეებთან დაახლოებულ ბ. ნიჟარაძეს ახლო ურთიერთობა ჰქონდა ილია ჭავჭავაძესთან. ილიას მისთვის ურჩევია: „თუ შენ საქართველო ოდნავ მაინც გიყვარს, სვანეთში უნდა წახვიდე და იქიდან ამოგვიდეგე მხარშიო“.³ ბესარიონს ეს რჩევა უყოყმანოდ მიუღია. ილიას მიერ საერთო საქმის უღელში ჩაბმულთა შორის ბ. ნიჟარაძემ თავისი ადგილი ღირსეულად დაიჭირა.

ბ. ნიჟარაძეს პატრიოტული მოვალეობაც ავალდებულებდა დაეთმო ქალაქური ცხოვრება და ემოღვაწა ბნელეთით და რუტინით მოცულ სვანეთში, სადაც მალამოსავით საჭირო იყო განათლებული ადამიანი.

ბ. ნიჟარაძის პირველი წერილი 1873 წელს გამოქვეყნდა. იგი სისტემატურად თანამშრომლობდა იმდროინდელ ჟურნალ-გაზეთებში შემდეგი ფსევდონიმებით: თავისუფალი სვანი. მის კალამს ეკუთვნის სამოცდაათამდე წერილი, მათ შორის, რიგი ვრცელი ნარკვევია. წერილების თემატიკა მრავალფეროვანია; ისინი შეეხება სვანეთის ისტორიას, ეთნოგრაფიას, არქეოლოგიას, ფოლკლორს, ენას, სვანეთში დაცულ ძველ ხელნაწერებს. იგი არა მარტო მასალის შემკრები იყო, – არამედ ნიჭიერი მკვლევარიც. როგორც პროფ. ზ. ჭუმბურიძე აღნიშნავს თავის წიგნში – „სვანური ენა“, ბ. ნიჟარაძეს შეუკრებია სვანური ანდაზები, გამოცანები და სიმღერები, უთარგმნია რუსულად და გამოუქვეყნებია 1830 წელს ჟურ-

1 ზ. ფალიაშვილი, ქართული ხალხური სიმღერების კრებული. – 1910

2 ექ. თაყაიშვილი, „არქეოლოგიური ექსპედიცია ლენჩხუმ-სვანეთში 1910 წელს“ – პარიზი, 1937, გვ. 313

3 ვ. ძიძიგური, ბესარიონ ნიჟარაძე („თავისუფალი სვანი“), – გაზეთი „სახალხო საქმე“, №253, 1919.

ნალ „Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа“¹ -ში.

ბ. ნიჟარაძეს საქმიანი ურთიერთობა ჰქონდა სხვა ქართველ მოღვაწეებთანაც. სვანეთის ძველ ხელნაწერთა შესწავლა-გამოცემის საკითხთან დაკავშირებით იგი წერდა, რომ რიგი ხელნაწერი „ამ ზაფხულს განიხილეს დიდად პატივცემულმა პროფესორმა ბ-მა ხახანაშვილმა და მამა პ. კარბელაშვილმა, რომელნიც უეჭველად თავიანთ გამოკვლევას გამოაქვეყნებდნენ“.²

ცმობილია, თუ რა მაღალ შეფასებას აძლევდნენ ბ. ნიჟარაძის მოღვაწეობას ნ. მარი, ივ. ჯავახიშვილი, ა. შანიძე, კ. კეკელიძე, დ. კარიჭაშვილი, მ. ილინა და სხვები. ს. ყაუხჩიშვილმა მას შემთხვევით როდი უწოდა „სვანური ფილოლოგიის ფუძემდებელი“, ხოლო ა. შანიძემ – „სვანეთის ბურჯი“.

„ივერია“ აღნიშნავდა, რომ „თავისუფალი სვანის“ წერილები, რომლებიც სხვადასხვა დროს იბეჭდებოდა ჩვენს გაზეთებში, ამჟამად გერმანულ ენაზე ითარგმნებაო. მეორე ცნობა ეხება ბ. ნიჟარაძის შრომების რუსულად თარგმნას და მათ გამოქვეყნებას რაფიელ ერისთავის მიერ.³

ბ. ნიჟარაძემ არაერთი უნიკალური ხელნაწერი და ხელოვნების ძეგლი გადაარჩინა დაღუპვას და შემოუნახა შთამომავლობას. „ყველაფერს რომ თავი დავანებოთ, მარტო ადიშის სახარებისა და იერუსალიმის კანონარის შენახვა ქართული მწერლობისათვის მაძლევს უფლებას ყოველთვის პირნათლად ვიყო ქართველობასთან“ , – სწერდა იგი 1909 წელს ექვთიმე თაყაიშვილს. ბ. ნიჟარაძე ღირსეულად იმსახურებს ალ. ცაგარელის მაღალ შეფასებას: „თქვენი შრომები თქვენი სამშობლო ენისა და მხარის გამოკვლევებზედ ღირსნი არიან ყოველივე ქებისა და პატივისა“.⁴

ბ. ნიჟარაძემ ი. ჭავჭავაძესთან ერთად გარკვეული შრომა გასწია ქართულ-სვანური ლექსიკონის შესადგენად. დიდი ილია ჭავჭავაძე დაინტერესებული იყო სვანური ენით, იმ ძირეული სიტყვებით, რომლებიც საერთოა ქართულისა და სვანურისათვის. მის „სალექსიკონო მასალაში“ მოცემულია ქართულ-სვანური ენობრივი ურთიერთობის ასთერთმეტი ნიმუში, რომლებიც საერთო ძირებზე მიუთითებენ. ხელნაწერთა ფონდში დაცული „ქართულ-სვანური ლექსიკონის“ მასალა შესრულებულია სხვა ხელით. უთუოდ

1 ზ. ჭუმბურიძე, „სვანური ენა“ – თბილისი, 2007.

2 „თავისუფალი სვანი, სვანეთის მანუსკრიპტები“ – „ივერია“, №194, 1903.

3 ახალი ამბავი – „ივერია“, №6, 1887.

4 ალ. ცაგარელის წერილი ბ. ნიჟარაძესთან, ინახება ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ეთნოგრაფიის განყოფილების არქივში.

იგი ილიას დავალებითაა შედგენილი (სავარაუდებელია, ბესარიონ ნიჟარაძის მიერ)¹. ლექსიკურ მასალაში ილია ხედავდა სვანთა ქართველობის ერთ-ერთ საბუთს; სწორედ ამ გარემოებამ განსაზღვრა ბ. ნიჟარაძის პოზიცია ხსენებულ საკითხში.

ბ. ნიჟარაძე სამოღვაწეო ასპარეზზე გამოვიდა მაშინ, როდესაც ცარიზმის რუსიფიკატორული პოლიტიკა მძვინვარებდა და მეტად მტკივნეული იყო ქართველი ერისათვის, მით უმეტეს, სვანეთისათვის, სადაც ქართულ ენას მონყურებულ ახალგაზრდობას რუსულ ენაზე ასწავლიდნენ. საჭირო იყო რუსი „თეორეტიკოსებისათვის“ მეცნიერულად დასაბუთებული პასუხის გაცემა. ბ. ნიჟარაძემ მკაცრად გააკრიტიკა 1864 წელს გამოცემული ლუშნუ ანბანი („სვანური ანბანი“)². შტაბს-კაპიტან თავად შახოვსკოის წინადადებას სვანეთში ღვთისმსახურების რუსულ ენაზე გადაყვანის შესახებ ადგილობრივ მოსახლეობაში დიდი პროტესტი გამოიწვია. ლუშნუ ანბანის შესახებ ბესარიონი წერდა: „პირველი გვერდის ნახევარი უსლარის მიერ შედგენილს აღფაბეტას უჭირავს, რომელსაც საფუძვლად რუსული ასოები უძევს – მთელი ნახევარი გვერდი აღფაბეტას შემდგენელს მოუნდომებია იმ 13 ასოს ახსნისათვის, რომელიც რუსულში არ მოიპოვება სვანურის გამოსახატავად, ხოლო ქართულში კი არის“. ბ. ნიჟარაძეს მოჰყავს რიგი მაგალითები, იწუნებს მათ და დასძენს: „აქ დასახელებული მაგალითები საკმაო უნდა იყოს „ლუშნუ ანბანის“ უვარგისობისათვის. სკოლებში მისი ხმარება ნამდვილს ვნებას მოუტანს სვანების სარწმუნოებრივსა და ზნეობრივ აღზრდას“.³

1962-1964 წლებში გამოიცა ბ. ნიჟარაძის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული წერილები ორ წიგნად პროფესორ ალ. რობაქიძის რედაქციით. მეცნიერული საზოგადოება ამ გამოცემებს დიდი ინტერესით შეხვდა; დაიბეჭდა მრავალი საყურადღებო რეცენზია.

განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია II წიგნში მოცემული ცნობები სვანეთის გეოგრაფიისა და სვანების ყოფა-ცხოვრების შესახებ და მათი ბრძოლა თავდაცვისათვის და სხვ. გულგრილს ვერ დატოვებს კაცს ხალდეს ამბები, რომლის დამხვდური და საკუთარი თვალთ მნახველი იყო ბესარიონი და რომელიც შეიძლება არ მომ-

1 შ. ძიძიგური, ლიტერატურულ-ენათმეცნიერული ნარკვევები. – თბილისი, 1974, გვ.98.

2 Лушну Анбан, Тифлис. 1864

3 თავისუფალი სვანი, საბიბლიოგრაფიო შენიშვნა, – „ივერია“ №6, ტფილისი, 1891.

ხდარიყო, გონივრულად რომ მოპყრობოდნენ თავისუფლების მოყვარულ ხალხს (სვანების აღელვება 1875-1876 წლებში).¹

ბ. ნიჟარაძის ნარკვევები არა მარტო სვანების, არამედ მათი მეზობელი კავკასიელი ხალხებისთვისაც საიმედო წყაროა მთელი რიგი საკითხების შესწავლისათვის.

როგორც ჩანს, ბ. ნიჟარაძე დიდხანს მუშაობდა სვანურ ლექსიკონზე, რომელიც უშეზღუდურ მეტყველებას ემყარება. გამოთქმულია მოსაზრება, რომ იგი ი. ჭავჭავაძის დავალებითაა შედგენილი. ეს კიდევ ერთი დამადასტურებელი ფაქტია ილია ჭავჭავაძესთან ბ. ნიჟარაძის ახლო ურთიერთობისა.

ბესარიონს ხშირი მიმონერა ჰქონდა ნ. მართან, რომელიც თავის წერილში რჩევას აძლევდა ბ. ნიჟარაძეს ლექსიკონის გამოცემის შესახებ და სთავაზობდა, სვანური ტექსტებისათვის გამოეყენებინა ასოები: ა, ო, უ, . . . და კიდევ რამდენიმე ნიშანი.

საგულისხმოა დავით კარიჭაშვილის ორი წერილი ბ. ნიჟარაძისადმი (1899 და 1912 წ.წ.). ორივე წერილი წერა-კითხვის გამავცელებელი საზოგადოების საქმიანობას ეხება, რომლის აქტიური წევრიც იყო ბ. ნიჟარაძე. პირველ წერილში საუბარია ბესარიონის მიერ ხელნაწერთა შეკრების შესახებ, მეორე წერილში კი დ. კარიჭაშვილი ატყობინებს მას, რომ „წერა-კითხვის საზოგადოების გამგეობამ მოისმინა თაყაიშვილის განცხადება შენის ლექსიკონის შესახებ, გამგეობამ გამოსთქვა სურვილი, რომ შენი ლექსიკონი შეიძინოს და გამოსცეს“. ეს წერილი იწყება მიმართვით „ძმარ ბესარიონ“ და მთავრდება სიტყვებით: „შენი მეგობარი დ. კარიჭაშვილი“.²

ბ. ნიჟარაძის კალამს ეკუთვნის აგრეთვე „მოკლე გრამატიკული მიმოხილვა სვანურისა“.³

ბ. ნიჟარაძის მიერ განუული დიდი შრომის ნაყოფია „ქართულ-სვანურ — რუსული ლექსიკონი“, მაგრამ მისი გამოცემა ავტორის სიცოცხლეში, მიუხედავად არაერთი ცდისა, ვერ მოხერხდა. ამ რამდენიმე წლის წინ პროფესორი იზა ჩანტლაძე აღნიშნავდა: „ძალზე მნიშვნელოვნად მიგვაჩნია ბესარიონ ნიჟარაძის ქართულ-სვანურ-რუსული ლექსიკონის გამოცემის საქმე. აკადემიკოს აკაკი შანიძის ცნობით, 812 გვერდის შემცველი ხელნაწერი 1912 წელს შეუძენია რუსეთის საიმპერატორო მეცნიერებათა აკადემიას, ამჟამად კი იგი ინახება პეტერბურგის აღმოსავლეთმცოდნეობის

1 ბ. ნიჟარაძე, „ისტორიულ-ეთნოგრაფიული წერილები“. ტ. II- თბ, 1964, გვ. 173

2 დ. კარიჭაშვილის წერილი ბ. ნიჟარაძესთან, ინახება ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ეთნოგრაფიის განყოფილების არქივში.

3 ახალი ამბავი — „ივერია“, №6. ტფილისი. 1887.

ინსტიტუტში. განსაკუთრებით გულდასაწყვეტი ის არის, რომ უკანასკნელ ხანებში ჩვენი სისხლხორცეული საქმის მოუგვარებლობაზე უცხოელი კოლეგები მიგვითითებენ¹. საბედნიეროდ, ამ ლექსიკონის გამოცემა მოვახერხეთ 2007 წელს, ლექსიკონს თან დავურთეთ წინასიტყვაობა და სათანადო კომენტარები ლ. ნიჟარაძე.

ლექსიკონი გამოიცა ავტოგრაფული ნუსხის მიხედვით, რომელიც დაცული იყო ბ. ნიჟარაძის ოჯახში. ავტოგრაფი დათარიღებულია 1888 წლით. ის დაწერილია ყდაში ჩასმულ აკინძულ რვეულებზე და შეიცავს 814 გვერდს. ლექსიკონი გამოსცა და წინასიტყვაობა დაურთო ლელა ნიჟარაძემ.

მუშაობის პროცესში გაირკვა, რომ ბ. ნიჟარაძე სარგებლობდა დ. ჩუბინაშვილის „ქართულ-რუსული ლექსიკონით“, თუმცა მისი ლექსიკონი მოცულობით, რასაკვირველია, დ. ჩუბინაშვილის ნაშრომზე გაცილებით პატარაა.

ლექსიკონის შედგენის პრინციპი, რაღა თქმა უნდა, ავტორისეული დარჩა. ჩვენ მიერ შეტანილი ცვლილებები, ავტორის ტექსტისაგან გასამიჯნავად, ჩასმულია კვადრატულ ფრჩხილებში; ჩვენი განმარტებების გვერდით ზოგჯერ ისეთი ავტორისეული განმარტებებიც დავტოვეთ, რომელთა მართებულობაშიც არ ვიყავით დარწმუნებული. ავტორის მიერ ქართული და რუსული სიტყვების დაწერილობაში დაშვებული უნებლიე შეცდომები გასწორებულია დ. ჩუბინაშვილის ლექსიკონის მიხედვით, რაც შეეხება სვანურ ეკვივალენტებს, ისინი ჩვენ მიერ არის დამატებული (კვადრატულ ფრჩხილებში).

ლექსიკონში შესული მრავალი სიტყვა მეტად ღირებულია არამხოლოდ საკუთრივ დღევანდელი სვანურისთვის, არამედ ქართველურ ენათა შედარებისთვისაც. აქ წარმოდგენილია ბევრი ისეთი ძველი სიტყვა, რომელიც დღეს თითქმის ხმარებიდან არის გასული. მაგ., ლიცლამაგვ (ამხანაგობა), დოშდ (მთვარე), ლიქთხგლე (აბებრება), ლილშგი (აბურვა), ჩული შგუმინე (გაგლახაკება), მუშკვარი (გადაგუდა), გვილგ ვანჩე (გულდახურული), ისტამ (ზმანება)² და ა.შ.

ლექსიკონის გამოცემას დიდი ინტერესით გამოეხმაურნენ უცხოელი ქართველოლოგები: ბ. უტიე, ვ. ბოედერი, ი. გიპერტი, კ. შმიდტი. მათი აზრით, ეს წიგნი ქართველოლოგთათვის სასარგებლო და საჭირო დამხმარე საშუალებად დარჩება.

1 ი. ჩანტლაძე, სვანური ენის ზოგადი დახასიათება – კავკასიის მაცნე, №1, თბილისი, 2000, გვ.113.

2 ბ. ნიჟარაძე, ქართულ-სვანურ-რუსული ლექსიკონი. თბ. 2007.

1. ბ. ნიჟარაძე, კორესპონდენცია. – „მწყემსი“, №15. – ტფილისი, 1896.
2. ბ. ნიჟარაძე, სვანეთის ხელნაწერები, სახარებანი. – „მომამბე“, ტფილისი, 1904.
3. ბ. ნიჟარაძე, „სვანურ-რუსულ-ქართული ლექსიკონი“, /ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა და წინასიტყვაობა დაურთო ლელა ნიჟარაძემ. – თბილისი, 2007.
4. ბ. ნიჟარაძე, „ისტორიულ-ეთნოგრაფიული წერილები“, ტ. II, – თბილისი, 1964.
5. თავისუფალი სვანი, სვანეთის მანუსკრიპტები, – „ივერია“, №194, ტფილისი, 1903.
6. თავისუფალი სვანი, ბიბლიოგრაფიული შენიშვნა. – „ივერია“, №6, ტფილისი, 1891.
7. ახალი ამბავი. – „ივერია“, №6, 1887.
8. Лушну Анбан, – Тифлис, 1864.
9. სვანური ენა (შემდგენლები: ზ. ჭუმბურიძე, ლ. ნიჟარაძე, რ. ქურდაძე). – თბილისი, 2007.
10. ზ. ფალიაშვილი, ქართული ხალხური სიმღერების კრებული. – თბილისი, 1910.
11. ექ. თაყაიშვილი, „არქეოლოგიური ექსპედიცია ლეჩხუმ – სვანეთში 1910 წელს“ – პარიზი. 1937.
12. ვ. ძიძიგური, ბესარიონ ნიჟარაძე („თავისუფალი სვანი“), – გაზეთი „სახალხო საქმე“, №253, 1919.
13. ალ. ცაგარელის წერილი ბ. ნიჟარაძესთან, /ინახება ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ეთნოგრაფიის განყოფილების არქივში.
14. შ. ძიძიგური, ლიტერატურულ – ენათმეცნიერული ნარკვევები, – თბილისი, 1974.
15. ი. ჩანტლაძე, სვანური ენის ზოგადი დახასიათება – კავკასიის მაცნე, № 1, თბილისი, 2000.
16. დ. კარიჭაშვილის წერილი ბ. ნიჟარაძესთან. / ინახება ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ეთნოგრაფიის განყოფილების არქივში.

ქართველოლოგიის თანამედროვე გამონვევები და მათი დაქვეყნის გზები

გამოვიდა პროფესორ ტარიელ ფუტკარაძის 340-გვერდიანი მეცნიერული წიგნი „ქართველოლოგიის თანამედროვე გამონვევები“ („უნივერსალი“, თბილისი, 2019).

ქართველი ერის ენობრივ-ეთნიკური ისტორიის ფონზე ნაშრომში ნაჩვენებია ქართველოლოგიის თანამედროვე გამონვევების ნათელი სურათი და მათი შესაძლო დაძლევის გზები.

ქრონოლოგიური ჩარჩო წიგნისა მოიცავს 200 წელს. სწორედ 200 წლის წინ შემუშავდა რუსული იმპერიული გეგმა ქართველი ერის ენობრივ-ეთნიკური ერთიანობის დაშლისა, რომელიც პერიოდულად აქტიურდება და გააქტიურდა დღესაც.

ეს წიგნი არ არის ორ დღეში დაწერილი, არამედ იგი იწერებოდა, შეიძლება ითქვას, თითქმის მეოთხედი საუკუნის განმავლობაში და აი, როგორ:

ქუთაისის აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტში ამავე უნივერსიტეტის დიალექტოლოგიის ინსტიტუტის დირექტორის, პროფ. ტარიელ ფუტკარაძის ხელმძღვანელობით, 1995 წლიდან დღემდე თითქმის ყოველწლიურად ტარდება ქართველოლოგიური საერთაშორისო კონფერენცია: „ქუთაისური საუბრები“ და „ქართველური მემკვიდრეობის“ ოცდარი კრებული ამშვენებს დღეს ქართული წიგნის თაროს – ნაყოფი ამ კონფერენციებისა.

„ქუთაისური საუბრების“ სამეცნიერო ფორუმებს თავიდან ბოლომდე წითელ ზოლად გასდევდა სჯა-ბაასი იმ პრობლემებზე, რომლებსაც ეძღვნება ტარიელ ფუტკარაძის ნაშრომი. შესაბამისად, შეიძლება ამ წიგნს, ასე ვთქვათ, ამ კონფერენციათა ერთგვარი რეზიუმეც კი ვუნოდოთ.

წიგნის რედაქტორია პროფესორი მერაბ ჩუხუა, რომლის წინასიტყვაობაც უძღვის ნაშრომს. ასევე ერთვის მას პროფესორების: ნუგზარ ანთელავას, ეკა დადიანისა და რევაზ შეროზიას რეცენზიები.

ნაშრომი შედგება შესავლისა და ხუთი თავისგან, ესენია:

1. ქართველი ერის ენობრივ-ეთნიკური ერთიანობის საკითხი საერთაშორისო დოკუმენტებში;
2. საქართველოს ენობრივი სიტუაცია „რეგიონული ან უმცირესობის ენების შესახებ ევროპული ქარტიის“ რატიფიკაციის კონტექსტში“;
3. ტერმინოლოგიური დივერსიები;
4. ქართული ენის ტექნოლოგიზება;
5. ქართველთა ენობრივი დაცვის პერსპექტივა.

ბოლოს ნაშრომდგენილია შემაჯამებელი მსჯელობა, დანართები, რეცენზიები.

ნიგნში, პირველად, მდიდარ დოკუმენტურ და საარქივო მასალებზე დაყრდნობით, გაანალიზებულია თანამედროვე ლინგვისტური ქართველოლოგიის ზემოხსენებული ხუთივე გამოწვევა.

შესავალში ნიგნის ავტორი ამახვილებს ყურადღებას იმაზე, რომ მეოთხე საუკუნიდან, ანუ მას მერე, რაც საქართველომ გააკეთა ისტორიული არჩევანი აღმოსავლეთსა და დასავლეთს შორის, „ქრისტიანობა, როგორც მსოფლმხედველობა და დასავლურ-კავკასიური კულტურა, ქართველთა იდენტობის ერთ-ერთ განმსაზღვრელ ფაქტორად იქცა“, ხოლო 1555 წელს, ირანსა და ოსმალეთს შორის დადებული ზავის შემდეგ, მუსლიმანური იმპერიების აგრესიით შეწუხებული ქართველი ხალხი როგორი იმედით უყურებდა ერთმორწმუნე რუსეთის იმპერიას, რომელმაც საპირისპირო რამ გააკეთა – ქართველთა ასიმილაცია დაიწყო (19); როგორც ნიგნის ავტორი ტ. ფუტკარაძე წერს: „რუსმა მოხელეებმა შეიმუშავეს სტრატეგია, რომლის მთავარი მიმართულება იყო ქართველთა დედაენის გავრცელების არეალის მაქსიმალურად შეზღუდვა; ამ სტრატეგიის ხერხემალი იყო პეტერბურგის უნივერსიტეტში შექმნილი ფსევდომეცნიერული იდეოლოგემა ე. წ. ოთხი ქართველური ენის შესახებ“ (20).

მივყვეთ თავებს, რომლებიც დაყოფილია ქვეთავებად:

თავი I. „ქართველი ერის ენობრივ-ეთნიკური ერთიანობის საკითხი საერთაშორისო დოკუმენტებში“; ქვეთავები:

1. „ჰაიდი ტალიავინის დასკვნის ერთი ნაწილის ანალიზი“;
2. „ოთხი ქართველური ენის იდეოლოგემის შექმნის ისტორია“;
3. „ჩხოუშიელი ავტონომისტები“;
4. ისაკ ჟვანიას ჯგუფი;
5. ლავრენტი ბერიას პოზიცია;

6. ოთხი ქართველური ენის იდეოლოგემა;

7. „ქართველური ენობრივი სამყაროს სეგმენტაციის შესახებ ორი ძირითადი თვალსაზრისი (ისტორიული ანალიზი)“.

პირველი შთაბეჭდილება, რაც ამ თავის ქვეთავებთან დაკავშირებით დამრჩა, არის ის, რომ ისინი, პრობლემისადმი მეცნიერული ნვდომით, დოკუმენტური მასალის სიმდიდრითა და მათი ანალიზით, ცალკეული ნიგნების შთაბეჭდილებას ტოვებენ.

„ჰაიდი ტალიავინის დასკვნის ერთი ნაწილის ანალიზში“ ნიგნის ავტორი ხაზს უსვამს, რომ დასავლეთელი ექსპერტებისთვის მადეზორიენტირებელია არა მხოლოდ რუსულ, არამედ ქართულ სივრცეში დღემდე გაბატონებული მიდგომებიც (31).

აქვე ავტორი მსჯელობს „ოთხი ქართველური ენის“ იდეოლოგემის შექმნის ისტორიაზე და ყურადღებას ამახვილებს იმაზე, რომ ეს იდეოლოგემა შეიქმნა რუსეთის იმპერიაში, საქართველოს რუსეთთან შეერთების მერე, რომელიც გაბატონებულ სამეცნიერო იდეოლოგიად აქცია ნ. მარისა და ი. სტალინის ავტორიტეტებმა.

საყურადღებოა მსჯელობა ქართული სამნიგნობრო ენის წარმოშობასთან დაკავშირებით; კერძოდ, ნიგნის ავტორი, უახლეს მეცნიერულ მონაცემებზე დაყრდნობით, წერს, რომ „კოლხური არქეოლოგიური კულტურის არეალში იყო ძვ.წ. II-I ათასწლეულებში არსებული საერთოქართველური ენა, რომელზეც დაფუძნდა ქართველთა სამნიგნობრო ენა“ (37); რომ „საერთოქართველური ენის საფუძველზე – თანამედროვე ქართველთა ყველა ენობრივი ქვესისტემისათვის ამოსავალი ენობრივი ვარიანტის საფუძველზე (და არა ქართლ-კახურ დიალექტზე) – შექმნილმა ქართულმა სამნიგნობრო ენამ, საქართველოს სახელმწიფოს რთულ გეოპოლიტიკურ სიტუაციაში არსებობის მიუხედავად, XX საუკუნემდე უზრუნველყო ქართველთა ენობრივ-ეთნიკური ერთიანობის შენარჩუნება“ (38).

აქვე საუბარია, მე-19 საუკუნის 60-იანი წლებიდან როგორ ცდილობდნენ რუსი მოხელეები, გამოედევნათ ქართული ენა სვანეთიდან და სამეგრელოდან, რა მიზნითაც რუსმა გენერალმა უსლარმა, რუსული ანბანის საფუძველზე შექმნა სვანური ანბანი, ხოლო პეტერბურგელმა პროფესორმა ალ. გრენმა – მეგრული ანბანი; ივანე პეტროვმა და თადა აშორდიამ კი შექმნეს მეორე მეგრული ანბანი და საკითხავი ნიგნი მეგრულად. მეცნიერი აღწერს იმ მძიმე ვითარებას, რომელიც შეიქმნა 1886 წელს, როცა ლევიცი კვიციანი ცდილობდა, სამეგრელოს სკოლები გადაეყვანა მეგრულ „ენაზე“ და შეექმნა მეგრული „სამნიგნობრო კულტურა“, ხაზგასმულია, რომ ამ გზით რუსი მოხელეები ცდილობდნენ, სამეგრელოს მოსახლე-

ობისათვის წაერთმიათ მრავალსაუკუნოვანი ქართული სამნივე-
ნობრო კულტურა.

პროფ. ტ. ფუტყარაძე უფრო დეტალურად აღწერს მომდევნო კრიზისს, ბოლშევიკების ბატონობის პირველ ეტაპზე შექმნილ ვითარებას:

1925 წელს ციბაკ ბუკონიამ, სოლომონ ბესელიამ და კიდევ 18 პირმა „სამეგრელოს მშრომელი ხალხის“ სახელით მიმართეს „სრულიად რუსეთის სტაროსტას, მამა მიხეილ ივანეს ძე კალინინს“; დოკუმენტში ორი ძირითდი მოთხოვნა იყო: 1. სამეგრელოს ავტონომიის უშუალო დაქვემდებარება მოსკოვზე საქართველოს სუვერენიტეტის გარეშე, რომ „სამუდამოდ განმტკიცდეს სამეგრელოსა და რუსეთის მშრომელთა კავშირი“; ავტონომიის სახელის ორი ვარიანტი იყო შემუშავებული: ან ლაზ-კოლხიდა, ან: მარგალისტანი“ (57). აქვე საუბარია იმაზე, თუ როგორ ცდილობდა ისაკ ჟვანია სამეგრელოს ადმინისტრაციული ოლქის შექმნას, მეგრული სკოლების დაარსებასა და მეგრული გაზეთების გამოცემას (60).

თემას აგრძელებს საინტერესო ქვეთავი: „ლაგრენტი ბერიას პოზიცია“; მასში ნაჩვენებია, თუ როგორ შეეწინააღმდეგნენ ნ. მარისა და ი. სტალინის იდეოლოგიას ქართველი საზოგადო მოღვაწეები: კონსტანტინე გამსახურდია, თედო სახოკია, შალვა დადიანი... პარტიული მუშაკები: ალ. გეგეჭკორი და ლ. ბერია; ენათმეცნიერები: სილოვან ხუნდაძე, არნოლდ ჩიქობავა, ვუკოლ ბერიძე, გიორგი ახვლედიანი, ვარლამ თოფურიანი... აქ საუბარია იმაზე, თუ როგორ გაიხსნა და დაიხურა შემდეგ მეგრული სკოლები. წარმოჩენილია ამ საქმეში ლ. ბერიას სწორი პოზიცია. ავტორი ყველგან ხაზს უსვამს, რომ მეგრული „ენისა“ და სამეგრელოს ავტონომიის საკითხი ნამოიჭრებოდა ხოლმე არა სამეგრელოში, არამედ რუსეთის იმპერიის ცენტრში.

ტ. ფუტყარაძე სამართლიანად აღნიშნავს: ნ. მარისა და ი. სტალინის თეორიული „დებულებები“ დღემდე მიზანმიმართულადაა გაბატონებული რუსულ სამეცნიერო ველში; დღემდე სვანური და მეგრულ-ლაზური /ან ლაზურ-მეგრული/ ქართულისაგან განსხვავებულ „უმწერლობო ქართველურ ენებადაა“ გამოცხადებული (113), რაც ისტორიის გაყალბებაა: მოგეხსენებათ, უმწერლობო ენა იმ ხალხის ენაა, რომელსაც დედაენაზე არა აქვს მნიგნობრობა; არადა, თუ ვინმეა ქართული სამნიგნობრო ენის შემქმნელი, ვართ ჩვენ მეგრულ-ლაზები, სვანები; რა თქმა უნდა, სხვა ქართველებთან ერთად.

პირველი თავის დასკვნით ნაწილში ხაზგასმულია, რომ არამეცნიერულია და დიდი საფრთხის შემცველია „უმწერლობო ქართვე-

ლური ენების“ დაძველების უსაფუძვლო მცდელობა, რადგან ეს არის ქართველთა ენობრივ-ეთნიკური ერთიანობის დანაწევრების გზა.

თავი II. საქართველოს ენობრივი სიტუაცია „რეგიონული ან უმცირესობის ენების შესახებ ევროპული ქარტიის“ რატიფიკაციის კონტექსტში.

ძნელია. წიგნის რომელიმე თავი განსაკუთრებულად გამოყოფ, ყველა თავში არსებითი პრობლემებია წარმოდგენილი, მაგრამ რადგან ამჯერად მწვავეა მეგრულისა და სვანურის ენობრივი სტატუსის პრობლემა, მეტ ყურადღებას დავუთმობ მეორე თავს:

მონმენი ვართ იმისა, რომ არ თავდება კამათი მეგრულისა და სვანურის ენობრივ სტატუსთან დაკავშირებით. არც იმის კონტურები იკვეთება, რომ ახლო მომავალში გადანყდება ეს პრობლემა, რადგან ჯერ კიდევ არ არის დადგენილი ზუსტად, თუ სად გადის ზღვარი ენასა და დიალექტს შორის; მსოფლიოში არსებული დაახლოებით შვიდი ათასამდე ენიდან ნახევრის სტატუსი გაურკვეველ მდგომარეობაშია, მათ შორის არის მეგრული და სვანური.

1992 წელს ევროსაბჭომ გამოაქვეყნა „ევროპული ქარტია რეგიონული ან უმცირესობის ენების შესახებ“, რომლის მიხედვით, „მაღალი ხარისხით“ უნდა იყოს დაცული რეგიონის ან უმცირესობის ენა; მაგალითად, დაწყებით კლასში მაინც უნდა იყოს სწავლება რეგიონულ ენაზე, უნდა არსებობდეს ტელემედია და პრესა რეგიონული ენაზე, უნდა იყოს გამოყენებული საქმისწარმოების ენად რეგიონული ენა უმცირესობით დასახლებულ რეგიონებში და ასე შემდეგ.

აქვე უნდა აღინიშნოს მთავარი: „ენის ქარტიაში“ ხაზგასმით წერია, რომ მოცემული მეტყველების სტატუსი: „ენა“ თუ „დიალექტი, უნდა განსაზღვროს მოცემულმა სახელმწიფომ რეალური ისტორიიდან და რისკებიდან გამომდინარე; ასევე, მოცემული სახელმწიფოს უფლებაა, „რატიფიკაციის“ დოკუმენტს დაურთოს „საფრთხის ქვეშ მყოფი „რეგიონული ენების“ თუ დიალექტების ჩამონათვალი. როგორც წიგნის ავტორი ხაზს უსვამს, ჯერჯერობით, გარკვეული რისკების გამო, ევროპის სახელმწიფოთა ნაწილი არ შეუერთდა „ენის ქარტიას“, მხოლოდ ნახევარმა – 24-მა მოახდინა მისი რატიფიცირება, 9-მ მოაწერა ხელი მას, ხოლო 15-ს არ ჩამოუყალიბებია თავისი პოზიცია, რომელთა შორის არის საქართველოც (126).

ამ ფონზე საინტერესოა, თუ როგორ იქცევა არაბული სამყარო ენის სტატუსთან დაკავშირებით:

არსებობს 340-მილიონიანი არაბული სამყარო, 22 ქვეყნით ერთი სალიტერატურო ენითა და მრავალი დიალექტით, რომლებიც შედგება ორი ჯგუფისგან, აღმოსავლური და დასავლური.

აღმოსავლურში შედის: ეგვიპტური, სუდანური, სირია-პალესტინური, იორდანიული, არაბეთის ნახევარკუნძულისა, მის მახლობლად მდებარე კუნძულებისა, ერაყული და შუა აზიური.

დასავლური დიალექტებია: მაროკოული, ალჟირული, ტუნისური, ლიბიური, მალრიბულის ევროპული კილოები: ანდალუსიური, სიცილიური (დღეს უკვე მკვდარია), და მალტური (მას მერე, რაც მალტა შეუერთდა ევროკავშირს, ეწოდება მალტური).

მალტურის მსგავსად, განკერძოებით დგას აღმოსავლეთში შუა აზიის არაბული დიალექტები (კაშკადარიისა და ბუხარის რაიონებში), რომლებიც მესოპოტამიის დიალექტებთან ჩანს დაკავშირებული.

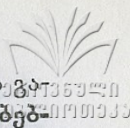
გარდა ამისა, მიღებულია არაბული დიალექტების დაყოფა სოციალურ ფენათა შორის არსებული განსხვავების მიხედვით. ამ მხრივ გამოიყოფა სამი დიალექტი: ბედუინების, ფელაჰებისა და ქალაქელების.

დიალექტები მეტნაკლებად არიან დაშორებული ერთმანეთისგან, ზოგჯერ იმ დონეზეც, რომ მათ შორის ურთიერთგაგება არც არის. ზოგიერთი, მაგალითად, შუა აზიური არაბული დიალექტი ისეა დაშორებული არაბულ ენათა ოჯახს, რომ მათ შორის არამც თუ ურთიერთგაგება, ნათესაური კავშირიც კი გამქრალია, მაგრამ ის მაინც არაბული ენის დიალექტად იწოდება.

როგორც ვხედავთ, არაბები ენის სტატუსს ანიჭებენ მხოლოდ სალიტერატურო არაბულს, როგორც არაბული სამყაროს გამაერთიანებელ ძალას და არა – დიალექტებს; მათ კარგადა აქვთ გაცნობიერებული, თუ რა მოჰყვება დიალექტებისათვის ენის სტატუსის მინიჭებას ერთიანი არაბული სამყაროსთვის.

მაშინ, როცა 340-მილიონიან არაბებს ჰყოფნით ერთი სალიტერატურო ენა, ჩვენ, ისეთ ერს, 5 მილიონიც რომ არა ვართ, რატომ არ გვყოფნის ერთი და რატომ ვისწრაფვით იქითკენ, რომ გვეკონდეს სამი ან ოთხი სალიტერატურო ენა, რომელიც, ხომ ცხადია, სადამდე მიიყვანს თვით ამ ენებს.

დავუბრუნდეთ „ენის ქარტიას“, რომელშიც ხაზგასმით წერია, რომ „ენისა და კილოს სადავო საკითხის გადაჭრა დამოკიდებულია არა მხოლოდ წმინდა ლინგვისტურ მოსაზრებებზე, არამედ სხვადასხვა ფსიქოსოციოლოგიურ და პოლიტიკურ ფაქტორზე, რომლებიც ცალკეულ შემთხვევაში განსხვავებულ პასუხს შეიძლება იძლეოდეს“.

თუკი ენის სტატუსთან დაკავშირებით სადავო საკითხების გადაჭრა შეიძლება არა მხოლოდ წმინდა ლინგვისტურ მოსაზრებებზე, არამედ სხვადასხვა ფსიქო-სოციოლოგიურ და პოლიტიკურ ფაქტორზე დაყრდნობით და ეს ჩვეულებრივი მოვლენაა მსოფლიო პრაქტიკაში, ჩვენ რატომ უნდა მივიღოთ მაინც დამაინცის გადაწყვეტილება, რომელიც ხელს უწყობს საერთოქართველური სამყაროს ენობრივ-ეთნიკური ერთიანობის დაშლას?

ორი აზრი არ არის იმაში, რომ მეგრული და სვანური უნდა გახდეს სახელმწიფოებრივი ზრუნვის საგანი, მაგრამ არა „ოთხი ენის იდეოლოგიის“ მიხედვით (რომელიც ოთხ ეთნოსად დაანაწევრებს ჩვენს მრავალსაუკუნოვან ერს).

თავი III. „ტერმინოლოგიური დივერსიები“. როგორც წიგნის ავტორი წერს: „არააშვიათად, დაინტერესებული მხარე გააზრებულად იყენებს არაადეკვატურ ტერმინს, ან რომელიმე საზეიმო/სამგლოვიარო დღეს ისე არქმევს სახელს, რომ შეცდომაში შეიყვანოს მოცემული საზოგადოება“ (142) და ქვეთავებად სვამს კითხვებს, რომელთაც თავადვე საყურადღებოდ პასუხობს:

1. „სეპარატისტი თუ კოლაბორაციონისტი?“.

საკითხი ეხება ბოლო ხანებში რუსეთ-საქართველოს შორის წარმოებული ომების „ქართულ-აფხაზურ“ და „ქართულ-ოსურ“ ეროვნულ კონფლიქტებად წარმოჩენას და წერს, რომ პრორუსი აფხაზები, ოსები, სომხები და ქართველები არიან კოლაბორაციონისტები და არა სეპარატისტები (145).

2. „9 აპრილი - დამოუკიდებლობის აღდგენის დღე თუ გლოვის დღე?“

დღემდე 9 აპრილი აღინიშნება გლოვის დღედ, რაც შეურაცხოვას აყენებს დამოუკიდებლობისთვის მებრძოლ გმირთა სულებს. „9 აპრილი ოფიციალურად უნდა გამოცხადდეს საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის დღედ“ (147) - წერს წიგნის ავტორი.

3. „26 მაისი - საქართველოს დამოუკიდებლობის დღე თუ საქართველოს პირველი დემოკრატიული რესპუბლიკის სახით გამოცხადების დღე?“

საქართველოს დამოუკიდებლობა 200-წლიანი რუსული ოკუპაციის შემდეგ პირველად აღდგა 1918 წლის 26 მაისს და მეორედ - 1991 წლის 9 აპრილს, შესაბამისად, ეს ორი თარიღი უნდა იყოს საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის დღე და არა 25 თებერვალი, როგორც იყო ეს ბოლო ხანებამდე და რასაც პოლიტიკურ ცინიზმს უწოდებს მეცნიერი.

4. „14 აპრილი - დედაენის დღე თუ საქართველოს სახელმწიფო ენის დღე?“

წიგნის ავტორის აზრით, „საქართველოს ყველა მოქალაქემ, ეთნიკური წარმომავლობის მიუხედავად, 14 აპრილი უნდა იზეიმოს, როგორც თავისი სახელმწიფო ენის დღე.“

5. „ტაო-კლარჯეთში ავტოქტონი ქართველობაა თუ ქართული დიასპორა?“ „საქართველოს რეგიონები თუ საქართველოს კუთხეები?“

საქართველოს ამჟამინდელ საზღვრებს გარეთ მცხოვრებ ქართველთა აღსანიშნავად ხელისუფლება იყენებს ტერმინს „დიასპორა“. მკვლევრის აზრით კი, „საკუთარ მინა-წყალზე მცხოვრები ავტოქტონი ქართველები, რომლებიც მხოლოდ პოლიტიკური კატაკლიზმების გამო აღმოჩნდნენ სხვა სახელმწიფოს (თურქეთისა და აზერბაიჯანის) შემადგენლობაში, ისტორიულ-ეთნიკურ უმცირეობას წარმოადგენენ და არა დიასპორას“ (153).

6. „საქართველოს რეგიონები თუ საქართველოს კუთხეები?“

ბოლო ხანებში აქტიურად გამოიყენება ტერმინი „რეგიონი“, რაც მეცნიერს სახიფათოდ მიაჩნია და შეგვახსენებს, რომ „რეგიონალური თვითმმართველობის დამკვიდრებით საქართველოს მოსახლეობის ცნობიერებაში ააქტუალურებენ ფედერაციულ მოწყობას“ (153).

IV თავში - „ქართული ენის ტექნოლოგიზება“ - გამოყოფილია ორი ქვეთავი:

1. „ავტომატური აკადემიური თარგმანის საკითხი“;

2. „ერთენოვანი ქართული ტექსტების ეროვნული კორპუსი“.

პირველ ქვეთავში ავტორი წერს, რომ უახლეს ხანში საქართველომაც უნდა შეძლოს, სახელმწიფო ენაზე განახორციელოს აკადემიური ორენოვანი თარგმანი, რათა ქართულმა ენამ არ დაკარგოს კულტურული ენის ფუნქცია.

მეორე ქვეთავში წიგნის ავტორი უპირისპირდება არნ. ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტში შექმნილ პროექტს: „საქართველოს ლინგვისტური პორტრეტი“, სადაც ქართველური ენობრივი სამყარო წარმოდგენილია სამი ქართველური ენითა (ქართული, სვანური, ზანური) და მათი დიალექტებით. ასევე ეწინააღმდეგება იგი იმ ნაციონალური კორპუსის შექმნას, სადაც ქართველური ენობრივი სამყარო წარმოდგენილია ოთხი ქართველური ენით: ქართულით, სვანური, ლაზური და მეგრულით (158).

ტ. ფუტყარაძის აზრით, თუ მომზადდება „ქართული ენის ტექსტების ერთენოვანი კორპუსი, (რომელშიც შევა ზანურ-სვანური

მასალაც), ციფრული ტექნოლოგიების ეპოქაშიც ქართული ენა შეინარჩუნებს როგორც ქართველთა მაკონსოლიდებელ, ასევე კულტურისა და განათლების ენის ფუნქციას. სამი ან ოთხი ქართველური „ენის“ ტექსტების კორპუსზე ორიენტირება კი XXI საუკუნეში განახორციელებს რუსეთის იმპერიის გეგმას – საბოლოოდ დაანაწევრებს ქართველთა ენობრივ-ეთნიკურ ერთობასა და ისტორიულ დედაენას – ქართულ (ქართველურ) სამნიგნობრო ენას გაუუცხოებს ქართველთა მესამედს“ (159).

აქვე მკვლევარი გვთავაზობს თავის მოსაზრებას ქართული ენის ტექსტების ერთენოვანი ეროვნული კორპუსის შექმნასთან დაკავშირებით, რომელშიც შევა ზანურ-სვანური მასალაც.

V თავი ეძღვნება „ქართველთა ენობრივი მემკვიდრეობის დაცვის პერსპექტივას“, რომლის ქვეთავებია:

1. „ქართული ენის პრესტიჟი“;
2. „ქართველური ენობრივი მემკვიდრეობა და „სისხლით დაცული ანბანი“;
3. „გერმანული გამოცდილება“.

მეცნიერი „ქართული ენის პრესტიჟში“ ეხება ჩვენი ეროვნული უმცირესობებისათვის ქართული ენის სწავლების პროექტ(ებ)ის სახელწოდებებს: „ქართული ენა, როგორც მეორე ენა,“ „ქართული ენა მომავალი წარმატებისათვის“ და მათ ნაცვლად გვთავაზობს ასეთ ვარიანტს: „ქართული ენის, როგორც სახელმწიფო ენის სწავლება“, რაც მისი აზრით, ასწევს ქართულის, როგორც სახელმწიფო ენის, პრესტიჟს (160).

მეორე ქვეთავში ავტორის აზრით: „აუცილებელია, ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში შევიდეს ნარჩევი მეგრულ-ლაზურ-სვანური დიალექტების ლექსიკაც“ და იმონშებს კ. გამსახურდიას სიტყვებს: „XX საუკუნის მწერლობამ უნდა მოგვცეს ილიას ქართლურის, აკაკის იმერულის, ვაჟას ფშაურის, მეგრულისა და გურული ენობრივი ელემენტების სრული სინთეზი“ აი, ეს იქნება იდეალური ლიტერატურული ქართული“ (167).

მესამე ქვეთავში მკვლევარი, გერმანული გამოცდილების, საფუძველზე ყურადღებას ამახვილებს იმაზე, რომ „გარკვეულ რეგულაციას უნდა დაექვემდებაროს სკოლაში სწავლების პროცესში ქართველური დიალექტების გამოყენება (175).

შემაჯამებელი მსჯელობიდან მოვიყვანთ ერთ ამონარიდს:
„ჰუმანიტარული მეცნიერებები ყალიბდება ბოლო 200 წლის

მანძილზე. მრავალსაუკუნოვანი სამწიგნობრო კულტურის მქონე ქართველი ერის საცხოვრისი - საქართველო - ბოლო 200 წლის მანძილზე ოკუპირებული ჰქონდა რუსეთის იმპერიას.

საქართველოს/ კავკასიის შენარჩუნების მიზნით, რუსეთის მოხელეები ცდილობდნენ ენობრივ-ეთნიკურად დაენანვერებინათ ქართველები, ზოგადად, კავკასიელები; ამ მიზნით ქმნიდნენ ფსევდომეცნიერულ დებულებებს (იდეოლოგიებს) ქართველთა/ კავკასიელთა ენობრივი ისტორიისა და ქართველური/ კავკასიური სამეცყველო კოდების კვალიფიკაციის მიმართულებით

სამწუხაროდ, საქართველოს მეგობარი ქვეყნების ექსპერტებმა ნაკლებად იცინ ქართველთა ენობრივ-ეთნიკური რეალური ისტორია და ზეპირ ქართველურ ენობრივ სახესხვაობათა სტატუსის განსაზღვრისას თუ ქართველთა ეთნიკური იდენტობის კვალიფიცირებისას ეყრდნობიან რუსული ენობრივი (/ეთნიკური) პოლიტიკის წიაღში შექმნილ იდეოლოგიებს. ნიშანდობლივია, რომ არაერთი აკადემიური საერთაშორისო ცნობარის, ენციკლოპედიისა თუ ეთნიკური რუკის მიხედვით, ქართველთა ნახევარი ქართველად არ მიიჩნევა“ (177).

ნიგნის ავტორს აქვე მოაქვს ინფორმაცია მსოფლიო გლობალური ქსელის ძირითადი ეთნოლოგიური ენციკლოპედიიდან, რომლის მიხედვით საქართველოში არის შემდეგი ეთნიკური ჯგუფები (/ენები):

აზერბაიჯანელები - 270 000, ასირიელები (აისორები) - 3 400, აფხაზები - 129 000, ბაცბები - 3 200, ურუმები (ბერძნები) - 90 000, ლაზები - 1 000, მეგრელები - 345 000, ოსები - 35 000, რუსები - 405 000, სვანები (სამწერლობო ენად იყენებენ ქართულსა და რუსულს) - 15 000, სომხები - 448 000, ურუმები - 97 746, ქართველები - 3 200 000, ქართველი ებრაელები - 2 800, ქურთები - 26 600 (177).

მკვლევარი ხაზს უსვამს, რომ ენციკლოპედიას საფუძვლად უდევს საბჭოთა პერიოდში შექმნილი ე. წ. „ოთხი ქართველური ენის „იდეოლოგია“, რომლის მიხედვით, უმწერლობო ენების მფლობელად ცხადდებიან მეგრელები, ლაზები და სვანები.

ამ ენციკლოპედიის მიხედვით, მეგრელები, ლაზები და სვანები ისეთივე მიმართებაში არიან ქართველებთან, როგორც საქართველოში მცხოვრები ყველა დანარჩენი ეთნიკური უმცირეობანი: აზერბაიჯანელები, ასირიელები (აისორები), აფხაზები, ბაცბები, ურუმები, რუსები, ქართველი ებრაელები და ქურთები.

არ ვიცი, ვინ როგორ აღიქვამს ამ ეთნიკურ რუკას, მაგრამ ჩემთვის ის ნამდვილად არ არის ქართველთა კეთილმოსურნის მიერ შედგენილი.

რუსულ იმპერიას ნამდვილად ვერ მივიჩნევთ უცოდველ კრავად საქართველოსთან მიმართებაში. არც მისგან მომდინარე თხზილ ქართველური ენის თეორია მოდის მათგან ქართველებზე ზრუნვით და სიფრთხილე გვმართებს, რათა, ნებსით თუ უნებლიეთ, საუკუნის მერე ხელი არ შევუწყნოთ „ჩხოვშიელ ავტონომისტთა“ რეანიმაციას.

ნაშრომს აქვს 14 დანართი, რომლებიც 340-გვერდიანი ნიგნის 113 გვერდს იჭერს. მათში 1925 წლიდან დღემდე, საგაზეთო და საარქივო მდიდარ დოკუმენტურ მასალებზე დაყრდნობით, გადაშლილია ვრცელი პანორამა პრობლემისა, აი, სათაურები აქწარმოდგენილი მეტად საინტერესო მასალებისა: „ალ. გეგეჭკორი, იანოვსკი-ვოსტორგოვის ღირსეულ მემკვიდრეებს“, „ლავრენტი ბერია მეგრულ ავტონომისტთა შესახებ“, „ფახულანის თემის კოლექტიური წერილი მეგრულის წინააღმდეგ“, „მოხსენება მეგრული პირველი ჯგუფების მუშაობის შედეგების შემსწავლელი კომისიისა“, „საქართველოს ავტონომისტების შესახებ“, „თედო სახოკიას მოხსენება, სამეგრელოს მკვიდრთა 1925 წლის რეზოლუცია“, „ტარას შენგელიას „დანოსი“ (ცილისმნამებლური წერილი)“, „არნ. ჩიქობავა - ჩვენი დედაქალაქი და ჩვენი დედაენა“, „არნ. ჩიქობავა - არ დავივიწყოთ დედაენა, ლ. ბერიას წერილი ი. სტალინს“, „ივ. ჯავახიშვილი ნიკო მარის წინააღმდეგ“, „ტარიელ ფუტყარაძე - საერთოქართველური ენისა და თანამედროვე ქართველური ქვესისტემების ისტორიული მიმართების ამსახველი სხვადასხვა სქემის შეპირისპირებითი ანალიზი“.

მოტანილი მასალიდან სამეგრელოს ავტონომიის მსურველთა საერთო პათოსს ნათლად გამოხატავს ერთი ამონარიდი ალ. გეგეჭკორის წერილიდან: „იანოვსკი-ვოსტორგოვის ღირსეულ მემკვიდრეებს“, რომელიც ამოღებულია 1925 წლის გაზეთ „კომუნისტიდან“: „დაკვრითი წესით გაანთავისუფლეთ სამეგრელოს მშრომელი ხალხი საქართველოს განგებ თავზე მოხვეულ სუვერენიტეტისგან და კვლავ სამუდამოდ განამტკიცეთ სამეგრელოს და რუსეთის მშრომელთა ისტორიული კავშირი“ (186).

დასაწყისში ვწერდით, რომ 200 წლის წინ შემუშავდა რუსული იმპერიული გეგმა ქართველი ერის ენობრივ-ეთნიკური ერთიანობის დაშლისა, რომელიც პერიოდულად აქტიურდება. გააქტიურდა იგი გასული საუკუნის 20-იან წლებში, იმდენად, რომ წამოვიდა მოთხოვნა სამეგრელოს ავტონომიისა, შეიქმნა მეგრული ანბანი, მეგრულად დაიწყო საქმისწარმოება და სწავლა დაწყებით კლასებში, გაზეთის გამოცემა... და აი, აქტიურდება იგი დღესაც იმ დონეზე, რომ მეგრულად (ასევე სვანურად) ბიბლიური ნიგნებიც კი

ითარგმნება; ისევ გაჩნდა მოთხოვნა სამეგრელოს ავტონომიისა და მეგრულისა და სვანურის რეგიონულ ენად გამოცხადებისა; ჩვენს თვალწინ დაინყეს მეგრული სამნიგნობრო ენის შექმნა (რითაც მეგრელებს, სვანებს უუცხოებენ მრავალსაუკუნოვან სამნიგნობრო კულტურას – ქართულ კულტურას) და ა.შ.

2019 წლის 12 აპრილის გაზეთ „ლიტერატურულ საქართველოში“ გამოქვეყნდა სერგი (გიორგი) საჯაიას ღია წერილი რომლის ადრესატები ბრძანდებიან საქართველოს პრეზიდენტი სალომე ზურაბიშვილი, საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი ილია მეორე, საქართველოს პარლამენტის თავმჯდომარე ირაკლი კობახიძე. მიმართვის ასლი გაედაგზავნათ: საქართველოს პრემიერ მინისტრს მამუკა ბახტაძეს, საქართველოს ენის დეპარტამენტის თავმჯდომარეს გიორგი ალიბეგაშვილს და საქართველოს მწერალთა შემოქმედებითი კავშირის თავმჯდომარეს თემურ ჩალაბაშვილს.

წერილი ეხება 2019 წლის 29 მარტს თბილისში, საქართველოს მწერალთა, მეცნიერთა და საზოგადო მოღვაწეთა აკადემია „ქალდეას“ თაოსნობით გამართულ ყოველთა ქართველთა წარმომადგენლობით კრებას, რომელმაც განიხილა ამ აკადემიის წევრის მწერალ სერგი (გიორგი) საჯაიას მოხსენება „რუსეთის იმპერიის ეთნოფაბრიკაციული დივერსიების ახალი ტალღის შესახებ სამეგრელოში“.

აღნიშნული განხილვა ფაქტობრივად იყო 1925 წელს პირველი თავყრილობის გაგრძელება (1925 წელს თბილისში, რუსთაველის თეატრში თედო სახოკიას თავმჯდომარეობით ჩატარებულმა კრებამ დაგმო სხვა ქართველთაგან მეგრელთა ენობრივად გამიჯვნის მცდელობა).

კრების მონაწილეებმა განაცხადეს, რომ რამდენიმე თვითმარქვიას, რომლებიც შეიკრიბნენ 2019 წლის 24 თებერვალს ქ. ზუგდიდში, უფლება არა აქვს, ისაუბროს სამეგრელოს სახელით; ისინი დაიქირავა რუსეთის იმპერიამ.

ღიახ, საუკუნის მერე ისევ გააქტიურდა რუსული იმპერიული გეგმა, რომლის საბოლოო მიზანია არა მეგრულისა და სვანურის გადარჩენა, არამედ, თავის მეგრულ-სვანურიანად, ქართველი ერის გადაშენება.

და აი, ამ დროს ქვეყნდება მდიდარ ფაქტობრივ მასალაზე დაყრდნობით, არგუმენტირებული მოსაზრებებით, ლოგიკური ს ა ხ ე ლ მ წ ი ფ ო ე ბ რ ი ვ ი ხ ე დ ვ ი თ დანერვილი წიგნი ტარიელ ფუტყარაძისა: „ქართველოლოგიის თანამედროვე გამოწვევები“, რომელიც, პრობლემებისადმი უკან მიდევნებული ლამპარი კი არ არის,

ალექსანდრე ლორია

საბიბლიოთეკო საქმე გვიანფოდალურ საქართველოში

XIII საუკუნის მეორე მეოთხედი საქართველოში კატასტროფული მოვლენებით აღინიშნა. ქვეყანას ჯერ ხორეზმელები შემოესივნენ და თბილისი დაიჭირეს, შემდეგ ამას მონღოლების არაერთგზის ლაშქრობა მოჰყვა. ამან ერთიანი სახელმწიფოს დაშლას დაუდო სათავე-დაიწყო პოლიტიკური, ეკონომიკური, კულტურულ-საგანმანათლებლო, სამნიგნობრო დაქვეითება. ამას 80-იან წლებში გამანადგურებელი მიწისძვრები დაერთო, რომლის ეპიცენტრი სამცხეში იყო, მაგრამ ისეთი ძლიერი, რომ მისმა გამოძახილმა მცხეთის ტაძარიც კი შეარყია.

ეკლესია-მონასტრები მძიმე პირობებში ჩავარდნენ. დაირღვა ტაძართა კულტურული ერთიანობა, რაც უმთავრესად აქ დაცული ნიგნსაცავების კონტაქტების განწყვეტაში გამოიხატა. ამან ნიგნების ფონდების განვითარებაზე უარყოფითად იმოქმედა; ძირი გამოეთხარა ერთიან სამნიგნობრო საქმიანობას. ბევრგან შეწყდა კიდევ ბიბლიოთეკების არსებობა.

ამგვარ პირობებში თუნდაც ყოველგვარ მცირედ გამოსხივებასაც კი უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭებოდა, მით უფრო, რომ შექმნილი ვითარება ქართველი კაცის ზნეობრივ გადაგვარებას იწვევდა. იყო იშვიათად ერთგვარი გამოცოცხლებაც, როგორც, მაგალითად, გიორგი ბრწყინვალის მეფობისას, მაგრამ ასეთი რამ ნაკლებად აღინიშნებოდა, ყველაზე დიდი უბედურება მაინც იყო ტაოს, შავშეთის, კლარჯეთის, შემდეგ აჭარისა და ქანეთის დაკარგვა. დაიწყო სამხრეთ საქართველოს – ქვეყნის ერთი-მეოთხედის „გათათრება“. აქ არსებული ნიგნადი სიმდიდრე თითქმის მთლიანად დაიკარგა. XVI საუკუნიდან ამ მხარეს უკვე არავითარი ადგილი აღარ აქვს საქართველოს საბიბლიოთეკო საქმის ისტორიაში. ამ მხრივ მთელი სიმძიმე ქართლ-კახეთის ეკლესია-მონასტრებზე

იქნა გადატანილი, ხოლო დასავლეთ საქართველოში საბიბლიოთეკო ცენტრის როლს კვლავ გელათი იზარჩუნებდა. აქ საკმაოდ მდიდარი წიგნსაცავი შემორჩა XVII საუკუნის მეორე ნახევრამდე. ცნობილია, რომ თავის დროს ამას სპეციალურად აღნიშნავდნენ რუსეთის ელჩები ნ. ტოლჩანოვი და ა. იევლევი თავიანთ ანგარიშებში.

გელათში, მიუხედავად იმისა, რომ ის კარგა ხანს ახერხებდა შეენარჩუნებინა თავისი მდგრადი პოზიციები, წლების განმავლობაში აქაურობა თანდათან მაინც ჰკარგავდა პირველობას, მანაც მძიმედ განიცადა რღვევა და დაქვეითება, ყველაზე მძიმე დარტყმა მიაყენეს ოსმალებმა 1510 წელს. შემდეგ ბევრს ეცადა იმერეთის მეფე ბაგრათი, აღედგინა აქაურობა, მაგრამ ძველი დიდების დაბრუნება ვერ მოხერხდა, თუმცა მას შემდეგ, როდესაც იქ 1519 წელს საეპისკოპოსო კათედრალი დააარსდა, შედარებით დაჩქარდა აქაური კულტურულ-საგანმანათლებლო საქმიანობის გაფართოება. გელათი დასავლეთ საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქის რეზიდენციად იქცა; შესამჩნევად გამდიდრდა წიგნსაცავიც.

XVIII საუკუნიდან კვლავ დაიწყო აღდგენითი საქმიანობა, რაც უმეტესად სწორედ მეფეთა ინიციატივით ხდებოდა. მართალია, XVII საუკუნეში მონასტრის მამულები ფეოდალებმა მიიტაცეს, მაგრამ თანდათან ამ საქმის მოგვარებაც დაიწყო და უკვე XIX საუკუნისათვის გელათი ისევ ძლიერი ფეოდალური სენიორიაა, რომელიც ყმებსა და მამულებს ფლობს.

გელათს ერთხანს მხარში ედგა მარტვილის მონასტერი. საქართველოს ძლიერების დაცემის შემდეგაც აქ ახერხებდნენ ენარმობინათ სასულიერო-მნიგნობრული საქმიანობა. ამგვარი მოღვაწეობა XIX საუკუნის ნახევრამდე არ შეწყვეტილა. აქ, როგორც ჩანს, მდიდარი წიგნადი ფონდი იყო.

დასავლეთ საქართველოში აქა-იქ მრავლად იხსნებოდა მცირე-მცირე ეკლესია-მონასტრები, მაგრამ მათი ღვაწლი საბიბლიოთეკო საქმეში გვიანფეოდალურ ხანაში საკმაოდ მოკრძალებულია, ეპოქის ბოლოს, შედარებით ფართოვდება საეკლესიო-სამონასტრო და მნიგნობრული მოღვაწეობა, მაგრამ ეს საკმაოდ ვიწრო ხასიათისაა და რაიმე განსაკუთრებულ მნიშვნელობას არ იძენს საბიბლიოთეკო საქმის ისტორიაში. იმერეთში, სამეგრელოში, გურიასა და აფხაზეთში ამ პერიოდში ინტერესი წიგნების მიმართ თანდათან იზრდება, იწყება ნაბეჭდი წიგნის გამოცემის ცდები, მაგრამ ძირითადი აღორძინება შემდგომ ეტაპზე-რეფორმამდელ პერიოდში იჩენს თავს და უკვე რეფორმის შემდეგ საკმაოდ მაღალ დონეს აღწევს.

რაც შეეხება საქართველოს აღმოსავლეთს, ამ მხარეში მოცემულ ხანაში ძალისხმევით კვლავ ადრინდელი ეპოქის სამონასტრო-საეკლესიო ნიგნსაცავები გამოირჩევიან, თუმცა ის ენერგია და მოცულობა, რაც მანამდე ჰქონდათ, უკვე აღარ გააჩნდათ.

ერთიანი ქართული სახელმწიფოს დაშლის შემდეგ აღმოსავლეთ საქართველოში მონინავე როლს მცხეთის სასულიერო საზოგადოების მოღვაწეობა ასრულებდა. ბევრი სასულიერო ლიტურატურული ძეგლის არსებობაა აქ დადასტურებული, მათ შორის აღსანიშნავია უძველესი ჰაგიოგრაფიული ნაწარმოები „მარტვილობა და მოწამება წმიდისა ევსტათი მცხეთელისა“.

ცნობილია, რომ მცხეთის უდიდესი სასულიერო ტაძრის – სვეტიცხოვლის დაარსებიდანვე აქ ნიგნების დიდი თავმოყრა შეიმჩნევა, ტაძარი მუდამ ინარჩუნებდა თავის სახეს, დიდი ავბედითობის დროსაც კი, რაკი შენობაში სპეციალური სამალავი იყო. ცნობილია, რომ 1723 წელს მტრის შემოჭრისას მთელი ქონება ნიგნებთან ერთად იქნა გატანილი ლარგვისში. ამგვარმა სიფრთხილემ განაპირობა, რომ სვეტიცხოველში კარგა ხანს იყო შემორჩენილი სამნიგნობრო-ნიგნსაცავი. მაგრამ ჟამთასვლამ, იმგვარმა ავბედითობის დროს, რაც გვიანფეოდალურ საქართველოს დაატყდა თავს, არ დააკლო თავისი მსახვრალი ხელი აქაურობას.

საქართველოს პოლიტიკური დაქუცმაცებულობის პირობებში დიდი ზარალი განიცადა ერთ დროს ფრიად აღზევებულმა შიომღვიმემ, რომელიც პილიგრიმთა მოზღვავებამ იმდროინდელ ქალაქად აქცია. მიუხედავად უმძიმესი პირობებისა, შიომღვიმემ თავისი სახე XIX საუკუნემდე შეინარჩუნა. მართალია, იმ დროისათვის იქ სამონასტრო საქმიანობა აღარ სრულდებოდა, მაგრამ მრავალი ხელნაწერი ჰქონდათ დაუნჯებული. ამაზე მეტყველებს ის, რომ 1879 წელს აქედან არქიმანდრიტ კესარიოსს მრავალი ნიგნი წამოულია თბილისის ფერიცვალობის მონასტრისათვის.

თავისი მნიშვნელობით, მასშტაბურობით, საქმიანობით გამოირჩეოდა გარეჯის უდაბნოს სასულიერო კომპლექსი. აქ მისი არსებობის ბოლო წუთამდე მიმდინარეობდა სასულიერო და მნიგნობრული მოღვაწეობა, მიუხედავად იმისა, რომ არაერთგზის განუცდია რბევა და აწიოკება-ჯერ მონღოლები, მერე სპარსელები, ბოლოს-ლექები. ეს სამონასტრო კომპლექსი რომ ჯერ კიდევ ფეხზე იდგა, სხვა ფაქტორების გათვალისწინებით, ამაში მას ხელს უწყობდა მეფე-მთავრების აქტიური მხარდაჭერა. აქაურ მონასტრებში სხვადასხვა მიმართულებით ხდებოდა ლიტურატურული საქმიანობა-ჰაგიოგრაფიული-ჰიმნოგრაფიული, დოგმატიკურ-პოლემიკური, კულტურულ-საგანმანათლებლო, დიდი ადგილი ჰქონ-

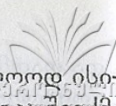
და დათმობილი ხელნაწერების გადანერა-გამრავლებას, უდაბნოს კომპლექსში მოქცეული მონასტრების წიგნიერების საქმის განვითარებას, ფონდების მოვლასა და დაცვას.

გარეჯის სამონასტრო კომპლექსის დაქცეულ-დანგრეული და ჩამკვდარი მდგომარეობის გამოცოცხლება XVII საუკუნის II ნახევარში არჩილ მაფემ დაიწყო, მაგრამ ყველა გაუქმებული მონასტრის ამოქმედება ვერ მოასწრო. შემდეგ ამ საქმეს ერეკლე პირველმა მოკიდა ხელი. აქ განაშენიანებას სათავეში ჩაუყენა ენერგიული სასულიერო მოღვაწე - ბერი ონოფრე მაჭუტაძე. რომელმაც სამშენებლო-ორგანიზაციულ საქმიანობის გარდა ხელი მოჰკიდა მწიგნობრული საქმიანობის გააქტიურებას. მომრავლდნენ მწერლები, მოქადაგენი, კალიგრაფები, ბიბლიოფილები, ამან გარეჯი ქართული მწერლობის უმნიშვნელოვანეს კერად აქცია, რამაც განაპირობა წიგნების დიდი რაოდენობით თავმოყრა, გამოჩნდა სტამბური საღვთისმსახურო წიგნები, ჩამოყალიბდა გარეჯის სამწიგნობოთა მთავარი ბიბლიოთეკა, რომლის წიგნად ფონდის აღწერას თვითონ ონოფრე მაჭუტაძე ჩაუდგა სათავეში.

ამგვარმა აღორძინებამ დიდხანს არ გასტანა - სპარსელთა და ოსმალთა შემოჭრებმა, ლეკების თარეშმა, კვლავ დააძაბუნა გარეჯის სულისკვეთება. დაქვეითების გზაზე შემდგარი სამონასტრო კომპლექსის აღორძინებას ერეკლე მეორეც შეუდგა, ბევრს ეცადა, არ დაცლილიყო კომპლექსი, მაგრამ დრომ და ავბედითობამ საბოლოოდ მაინც თავისი გაიტანა.

გარეჯის სამონასტრო კომპლექსში ბიბლიოფილურ-სამწიგნობრო, სამწერლო საქმიანობასა და წიგნსაცავების მოცულობაზე მეტყველებს იმ გამოჩენილ ადამიანთა ხსენება, რომლებსაც სხვადასხვა დროს აქ უმოღვანიათ: ონოფრე გარეშველი (პირველი აღმშენებელი - XII საუკუნე), დავით აღმაშენებლის ვაჟი დემეტრე პირველი; სულხან-საბა ორბელიანი; ბესარიონ გაბაშვილი-ორბელიშვილი; გრიგოლ დოდორქელი; ანტონ პირველი; ცნობილი მოგზაური და მწერალი ტიმოთე გაბაშვილი; გაბრიელ მცირე; მწერლები: იონა გედევანიშვილი, გიორგი ავალიშვილი და მრავალნი სხვანი. მათი საქმიანობა ამდიდრებდა როგორც ქართულ ლიტერატურას საერთოდ, ისე წიგნსაცავებს, რომლებსაც ისინი მეურვეობდნენ. გარეჯის კომპლექსში გაჩაღებულმა სამწიგნობრო მოღვაწეობამ XVIII საუკუნის შუა წლებისთვის აქ მეტად მდიდარი ბიბლიოთეკის შექმნას შეუწყო ხელი. გარეჯის წიგნებით სარგებლობდნენ წარჩინებული საერო და სასულიერო მოღვაწენი.

ცნობილია, რომ დავით გარეჯის კომპლექსში სამ მონასტერს თავისი საკმაოდ დიდი ბიბლიოთეკა ჰქონდა - დავითის ლავრა,

იოანე ნათლისმცემლის და დოდოს მონასტრები. საბოლოოდ ისინი გაერთიანდნენ და ამგვარად საკმაოდ დიდი ბიბლიოთეკა შეიქმმნა, რომელსაც მოცულობითა და მნიშვნელობით საქართველოში იმ პერიოდში ბადალი არ ჰყოლია. აქედან დიდხანს მარაგდებოდა წიგნებით აღმოსავლეთ საქართველოს ბევრი სამონასტრო ბიბლიოთეკა.

ის ფაქტი, მრავალგზის დარბევა-აოხრების შემდეგ ამ ბიბლიოთეკებიდან ჩვენამდე მაინც ამდენმა წიგნმა რომ მოაღწია, გვაფიქრებინებს, აქ ხელნაწერების დიდი თავმოყრა უნდა ყოფილიყო, როგორც ცნობილია, გარეჯის დაქცეულ ნანგრევებში XIX საუკუნის მეორე ნახევრამდე მრავალი წიგნი ყოფილა მიმოფანტული სრულიად უპატრონოდ. ილია ჭავჭავაძე აღფრთოვანებით შეხვდა მათ აღმოჩენას. იგი „ივერიის“ ფურცლებიდან ამცნობდა ქართველ ხალხს: „დავით გარეჯის მონასტერში ასზედ მეტი წიგნი აღმოჩნდა და მათ შორის ზოგი იმისთანაა თავისი სიძველით, რომ ფასდაუდებელიაო“. 1886 წელს აქ 110 ხელნაწერი ჯერ კიდევ ინახებოდა.

კახეთში ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ცენტრს ალავერდის მონასტერი წარმოადგენდა. ისიც არაერთხელ დაურბევია მტერს, მიწისძვრა და დიდი ხანძარიც გადაუტანია, მაგრამ ყოველთვის მშვიდობიანობის დადგომის დროს თავდადებული საქმიანობა იმართებოდა აღსადგენად. ამ მიდამოებში თურქმანთა ტომები ჩამოასახლეს, რაც ქრისტიანული კულტურის წალეკვას ნიშნავდა. 1659 წელს კახეთის აჯანყებამ აღკვეთა ეს საშიშროება, მაგრამ ტაძარს დიდხანს არ გაუხარია. მიწისძვრამ საგრძნობლად შეარყია. ბევრს ეცადა თეიმურაზ მეორის მეუღლე - დედოფალი თამარი და მისი ვაჟი - უკვე მეფე ერეკლე II ამ ტაძრისათვის ყოფილი დიდება დაებრუნებინათ, მაგრამ ალავერდი ველარ იქცა ძველებურ მძლავრ საეკლესიო და კულტურის ცენტრად. აქ ერთ დროს დიდი შრომა იქნა განეული წიგნების გადანერა-გადანუსხვისა და მათი დაკაზმვა-განახლებისათვის. აქ ხდებოდა ელჩების მიღება, სახელმწიფო დოკუმენტების შედგენა, რაც ბიბლიოთეკაში იყრიდა თავს. აქ შექმნილი ხელნაწერები გვაფიქრებინებს, რომ აქაურობა საკმაოდ შთამბეჭდავი იქნებოდა. XIX საუკუნის დასაწყისიდან ის უბრალო სასულიერო-საეკლესიო დაწესებულებად ოქცა, სადაც ბიბლიოთეკის მხოლოდ ნარჩენებილა შემორჩა.

აღმოსავლეთ საქართველოში XIII-XVIII საუკუნეებში, მიუხედავად უმძიმესი პოლიტიკურ-ეკონომიკური ვითარებისა, სტიქიური უბედურებისა, მრავალგზის შევინროვებისა, კულტურულ-საგანმანათლებლო საქმიანობას არ წყვეტდნენ ადრე დაარსებული

და ოდესღაც აღორძინებული ბიბლიოთეკები, მათი რესურსები მნიშვნელოვნად დაკნინდა, მაგრამ თითქმის XIX საუკუნის დასაწყისამდე ისინი მაინც აგრძელებდნენ კულტურულ-სამწიგნობრო საქმიანობას მეტ-ნაკლები წარმატებით. წიგნების გადანერა-გადანუსხვა, მათი შეგროვება და დაუნჯება მუდამ გრძელდებოდა. ნიშანდობლივია, რომ საქართველოში არ ყოფილა თითქმის არც ერთი ეკლესია-მონასტერი, წიგნების შეგროვება-დაცვაზე რომ არ ეზრუნოს, რა მოცულობისა არ ყოფილიყო ის, ან რამდენად ხალხნაკლულ ადგილას არ უნდა ყოფილიყო გაშენებული. ამგვარ ნიმუშად შეიძლება მივიჩნიოთ, მაგალითად, ნეკრესი, რომელიც რთულად მისადგომ ტერიტორიაზეა, მაგრამ ადრე ხალხმრავლობით გამოირჩეოდა. თავის დროს ის საკმაოდ დანინაურებული ყოფილა; ავბედობის შედეგად საგრძნობლად შეირყა, მაგრამ სამწიგნობრო საქმიანობა არ შეუწყვეტია. როგორც ეპარქია, იგი საკმაოდ ძლიერ ცენტრს წარმოადგენდა. ეს ეპარქია 1811 წლამდე არსებობდა. XVIII-XIX საუკუნეებში აქ მრავალ თვალსაჩინო ადამიანს უმოღვანია. საერთოდ, აღსანიშნავია ნეკრესული ხელნაწერების სიუხვე, რაც აქ კარგი წიგნსაცავის არსებობაზე მიგვანიშნებს. დაახლოებით იმავეს თქმა შეიძლება ბოლნისის, რუისისა და ურბნისის ტაძრებზე.

რუისში დიდი სამონასტრო ბიბლიოთეკა არსებულა, რასაც აქ მოპოვებული ხელნაწერები მოწმობენ. რუისი და ურბნისი დიდხანს ინარჩუნებდნენ ეპარქიას, რაც ასევე 1811 წელს რუსეთის ომპერიულმა მთავრობამ გააუქმა. ურბნისში უმოღვანია XVI საუკუნის თვალსაჩინო შემოქმედს ვლასი ურბნელს. მისი და მისი მოწაფეების სახელთან არის დაკავშირებული მრავალი წიგნის გადანერა-გადანუსხვა, მათი დაცვა-გადარჩენა. ამ მხრივ დიდი ღვაწლი გასწიეს აგრეთვე ვედემოზ რატიშვილმა და იოსებ ურბნელმა. ცნობილია, რომ ურბნისში საკმაოდ მოზრდილი ბიბლიოთეკა ყოფილა.

ქართლში ნაყოფიერ საქმიანობას განაგრძობდა სამთავისის მონასტერი. აქ უმოღვანიათ XVI – XVIII ს.ს. წიგნიერების თვალსაჩინო წარმომადგენლებს - კვირიანე სამთავნელსა და ანტონ პირველს. ამ მონასტრებს მხარს უბამდა ქვათახევის ტაძარიც. აღსანიშნავია, რომ აქაურობა XVIII საუკუნეში მსხვილ დასახლებულ პუნქტს წარმოადგენდა.

ასევე არ წყვეტდა აქტიუალურ საქმიანობას უძველესი წილკნის მონასტერი. საკმაოდ დიდი ბიბლიოთეკის არსებობაზე მეტყველებს აქ მრავალი ხელნაწერის აღმოჩენა. წილკანში უმოღვანიათ წიგნის თვალსაჩინო გადამწერებს - ზაქარია მიქაძეს, იოსებ სამებელსა და სხვ.

საქართველოში ყველგან, ყოველ მხარეში არსებობდა დიდი თუ პატარა ბიბლიოთეკა ძველი ქალაქებისა თუ სოფლების ეკლესია - მონასტრებში, რომლებშიც შესაფერისი მნიგნობრული მოღვაწეობა სწარმოებდა, მოყოლებული ადრეული ფეოდალური ხანიდან, შემდგომ ეტაპების ჩათვლით; მაგრამ ამ თვალსაზრისით, ცხადია, ყველაზე მნიშვნელოვან როლს თბილისი ასრულებდა. მას შემდეგ, რაც მან უცხო ტომთა ბატონობას დააღწია თავი, მართალია, პირველ ხანებში ვერ მოახერხა ისე აღორძინებულიყო, რომ სათავეში ჩასდგომოდა ქართული კულტურის განვითარებას, მაგრამ შემდეგ, როცა ქვეყანას სრული კულტურული განადგურება ემუქრებოდა, იძულებული შეიქმნა, ეს მიიმე ტვირთი სწორედ მას ეკისრა. ეს ქალაქი ძალიან მალე იქცა კულტურულ-მნიგნობრული მოძრაობის საყოველთაო ცენტრად.

თბილისის სასულიერო ცენტრები პოლიტიკური დაქვეითების დროსაც, სხვებთან შედარებით, უკეთ ახერხებდნენ კულტურულ-საგანმანათლებლო და სამნიგნობრო მიმართულებით ემოღვაწათ. ამ პერიოდში თბილისის ეკლესია-მონასტრებმა მოახერხეს საბიბლიოთეკო ტრადიციების შნარჩუნება, მიუხედავად იმისა, რომ მონღოლებმა ტროფეის სახით მრავალი წიგნი გაიტაცეს ქალაქიდან; მაგრამ ამ დარბევებმა უკვე თავისი დამაქცეველი როლი ითამაშეს - XVIII საუკუნემდე თბილისმა ვერ შეძლო რაიმე მნიშვნელოვანი კვალი დაეჩნია საქართველოს კულტურულ-მნიგნობრულ და საბიბლიოთეკო საქმიანობაზე. აღორძინების დასაწყისი ემთხვევა დიდი განმანათლებლის, მეცენატის, მნიგნობრისა და მწერლის - ვახტანგ მეექვსის მეფობის პირველ პერიოდს, როცა ქვეყნად დროებით ჩამოვარდა სიმშვიდე. მეფემ დიდი ჯაფის შედეგად შეძლო საქართველოში პირველი სტამბის დაარსება. პირველად სწორედ აქ დაიბეჭდა შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანი“, მეფის ბრძანებით მთელ საქართველოში დაიგზავნა მოწოდება, შეეკრიბათ სადმე თუ ეგულებოდათ ხელნაწერები და მიეწოდებინათ სასახლისათვის ან საკათალიკოსოსათვის, რის სანაცვლოდ დაბეჭდილ წიგნებს გასცემდნენ.

მეფის კარზე უამრავმა ხელნაწერმა მოიყარა თავი. გადანყდა, ცალკე საცავი აგებულყო, არსებობდა რამდენიმე მოსაზრება, მაგრამ ამ პროექტისათვის სიონის ტაძარი ამჯობინეს, სადაც ცალკე უნდა აშენებულიყო ბიბლიოთეკა. არეულობისა და ვახტანგის რუსეთში გადახვეწის შემდეგ, შეგროვილი წიგნები დაიფანტა. ბევრი რებმა საფრანგეთში წაიღეს, უმეტესობა მოღალატე ბატონიშვილმა იასემ დაწვა, დიდი ნაწილი რომელიღაც ამილახვარმა გაიტანა რუსეთში 1795 წელს ალა-მაჰმად-ხანის შემოსევამ თით-

ქმის ბოლო მოულო მას, ხოლო რაც გადარჩა, ერეკლეს გარდაცვალების შემდეგ, საფიქრებელია, რომ მღვდლებმა და ბიბლიოთეკარმა პავლე დეკანოზმა იმ ფონდს შეუერთეს, რომელიც სიონის ბიბლიოთეკაში იყო დაცული.

სიონის ბიბლიოთეკის დაარსება თბილისის მიტროპოლიტი იოსებ სააკაძეს (თბილელს) მიეწერება, რაც დასტურდება ერთ-ერთ ქვაზე ამოკვეთილი წარწერით.

ეს არის საბიბლიოთეკო საქმის ისტორიაში პირველი ცდა საქართველოში დამოუკიდებელი, საყოველთაო ხმარებისათვის განკუთვნილი ბიბლიოთეკის შექმნისა, რაც ბედის უკუღმართობის შედეგად ვერ განხორციელდა. XVIII საუკუნის დასაწყისისათვის წიგნადი ფონდი სავსებით დაშლილი ჩანს. არის საფუძველი დავასკვნათ, რომ სიონის ბიბლიოთეკა დომენტი კათოლიკოსის ძალისხმევით კვლავ ამოქმედებულა, მაგრამ მისი შემდგომი საქმიანობის შესახებ ცნობები არ მოიპოვება; ცნობილია, რომ აქ ბიბლიოთეკა XIX საუკუნის მეორე ნახევრამდე არსებობდა, რაც ისტორიული ფაქტია. 1860 წელს ეგზარხოს ევსევის ბრძანებით ამ ბიბლიოთეკის შენობა დაუნგრევიათ. რუსიფიკატორი ეგზარხოსისათვის, ცხადია, ქართული წიგნების ბედი საკითხავი არ იყო და უმეტესი მათგანი დაიკარგებოდა. რაც გადაურჩა ბედისწერას, ბოლოს უკვე ახალ ქართულ სახელმწიფოს ჩაბარდა. თავისი მნიშვნელობით ეს ფონდი რაიმე განსაკუთრებულს თავისთავად არ წარმოადგენდა, თუმცა მათი არსებობა ქართული კულტურისათვის უდავოა.

ვახტანგ მეექვსის მიერ მიღწეული კულტურული საქმიანობის დაქვეითება კვლავ იწყებს აღორძინებას XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში, როდესაც საქმეს სათავეში კათოლიკოსი ანტონ პირველი - მნიგნობარი, მრავალმხრივი მეცნიერი, საზოგადო მოღვაწე, ცნობილი მეცენატი - ჩაუდგა სათავეში. მან დიდი კვალი დააჩნია მწერლობის განვითარების საქმეს. ამ პერიოდში მოღვაწეობდა აგრეთვე ცნობილი საეკლესიო მოღვაწე ზაქარია გაბაშვილი, რომელიც რელიგიურ საკითხებში ანტონ პირველს უპირისპირდებოდა, მაგრამ ეს მას ხელს არ უშლიდა, წიგნისა და წიგნიერებისათვის ეზრუნა და ხელი შეეწყო ქართული კულტურის აღორძინებისათვის.

ამ პერიოდში და ცოტათი უფრო მოგვიანებითაც საკულტო დაწესებულებებში კულტურულ-საგანმანათლებლო და წიგნიერების საქმეში ჩაბმული იყვნენ დიდოსტატები: კალიგრაფი და მთარგმნელი ისაკ მცირე, იესე სიონელი, ნიკოლოზ მიქაძე და ქართული კალიგრაფიის სკოლის ბრწყინვალე წარმომადგენლები მესხიშვი-

ლებისა და ჩაჩიკაშვილების ოჯახებიდან. ისინი ძირითადად ანჩისხატში, სიონსა, მეტეხსა, ჯვრის მონასტერში მოღვაწეობდნენ, სადაც ბიბლიოთეკები არსებობდა.

განსაკუთრებით მნიშვნელოვან კულტურულ კერებს წარმოადგენდა ის სასულიერო დაწესებულებები, სადაც სკოლებიც იყო. ცხადია, ისინი ბიბლიოთეკების გარეშე ვერ დარჩებოდნენ. წიგნები სწავლების უპირველეს იარაღს წარმოადგენდა იმ დროს, აქ, უპირველეს ყოვლისა, საღმრთო წერილს ასწავლიდნენ. X საუკუნიდან სკოლები ბიზანტიური სისტემით იყო გამართული, როგორც, მაგალითად, პეტრიწონის სკოლა. ამ სკოლის გამაგრძელებლად საქართველოში გელათის მონასტერი გამოდის მისი აკადემიით, მეთერთმეტე-მეთორმეტე საუკუნეებში სკოლები სხვადასხვა პუნქტებშიც იხსნებოდა. იყალთოში ამ სისტემით აკადემია მოქმედებდა, ვარაუდობენ, რომ გრემშიც. ამ სასწავლებლებში იმ პერიოდში მსოფლიოში ყველაზე მეტად გავრცელებულ საგნებს ასწავლიდნენ.

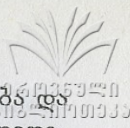
როცა ქვეყნის დაქვეითების ხანა დადგა, სწავლა-აღზრდისა და საბიბლიოთეკო მოღვაწეობის საქმეც დაქვეითდა, მაგრამ შემდეგ ახალი აღორძინების დროს - XVIII საუკუნის II ნახევარში, საგრძნობლად გაუმჯობესდა.

1755 წელს ანჩისხატის ეზოში გაიმართა სემინარია, რომელიც წიგნებით ამარაგებდა მოსწავლეებს ადგილზე მოხმარებით. 1758 წელს ერეკლე II-ის ინიციატივით თელავშიც დაარსდა სკოლა, სადაც სრულწლოვანებიც ეუფლებოდნენ ცოდნას. ამ სკოლის ბაზაზე 1782 წელს გაიხსნა მოსკოვის სლავურ-ლათინური აკადემიის ყაიდის სასწავლებელი.

თბილისის სემინარიის გახსნამ სტიმული მისცა, რომ სხვადასხვა მონასტრებს პირველდანიყებითი სკოლები შეექმნათ. ასეთი სკოლები გაიხსნა სიონში, მეტეხში, კალოუბანში, ანჩისხატში, XII საუკუნის მეორე ნახევარში ამგვარი სკოლები მთელ საქართველოს მოედო. ცხადია, ეს ხელს უწყობდა საეკლესიო-დაწესებულებებში ბიბლიოთეკების მომრავლებასაც.

არსებობდა აქა-იქ კერძო სკოლებიც, ძირითადად, წარჩინებულ ბანოვანთა ინიციატივით შექმნილი. ამგვარი რამ ქმნიდა ნიადაგს საბიბლიოთეკო ქსელის გასაფართოებლად.

გვიანფეოდალურ ხანაში დასახლებულ პუნქტებში მოსახლეობის მომრავლებამ საქალაქო ცხოვრების გაფართოება გამოიწვია, რასაც მოჰყვებოდა მრავალი სიახლის დანერგვა, განსაკუთრებით სასწავლო-საგანმანათლებლო და სამნიგნობრო საქმის თვალსაზრისით. ამ მხრივ განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია საქართველო-

ში კერძო-საოჯახო ბიბლიოთეკების ტრადიციის აღორძინება და განვითარება. საჯარო ბიბლიოთეკების თანაბრად ჩნდება დიდგვაროვანთა საოჯახო ბიბლიოთეკები. კერძო ბიბლიოთეკებში დაცული იყო როგორც სასულიერო, ისე საერო ხასიათის წიგნები. ამგვარი ბიბლიოთეკები ჰქონდათ როგორც საერო, ისე სასულიერო პირებს.

კერძო ბიბლიოთეკების არსებობაზე მეტყველებს უამრავი წარწერა, რომლებზედაც მათი მფლობელების სხვადასხვა ხასიათის წარწერებია გაკეთებული. ჩვეულება იყო კერძო პირთაგან წიგნებზე წანაწერების გაკეთება-ჩუქების, სხვადასხვა გადაცემის, მათი მოვლა-დაცვისა და სხვა. ამგვარი შინაარსის წიგნების მზითვებში გატანება ძვირფას სარიტუალო ჩვეულებას წარმოადგენდა.

ამგვარი რამ ჯერ კიდევ ადრეფეოდალურ ხანაშიც იკიდებს ფეხს. ცნობილია, დავით აღმაშენებელი თავის საგანძურში უამრავ მნიშვნელოვან წიგნს ფლობდა. მისი მაგალითი მისაბაძი იყო სხვა მეფე-თავადებისათვის, სწავლულთა და დიდ სასულიერო მოღვაწეთათვის. ეს ტრადიცია განაგრძობდა არსებობას შემდგომ ეტაპზეც, კერძოდ, გვიანულ ფეოდალურ ხანაში. სულხან-საბა ორბელიანის ცნობით, ვახტანგ მეხუთეს საჯარო წიგნსაცავში უცხოური წიგნებიც კი ჰქონია. გადმოცემითაა ცნობილი, რომ ერეკლე მეფესაც ჰქონდა კარზე დიდი წიგნსაცავი. ამაზე ისიც მეტყველებს, რომ მას 40-მდე წიგნი აქვს აღნიშნული მზითვების ნუსხაში, რომელიც ქალიშვილს გაატანა.

ისტორიულადაა ცნობილი, რომ პირად საკუთრებაში ვახტანგ მეექვსესაც დიდი კერძო ბიბლიოთეკა ჰქონდა; ასევე მდიდარი ბიბლიოთეკა ჰქონდა ანტონ პირველსაც, იესე ბარათაშვილს, კათოლიკოს დომენტის, თეიმურაზ ბატონიშვილს, დავით რექტორს და სხვებს. საგულისხმოა ის საგვარეულო ბიბლიოთეკები, რომლებიც სხვადასხვა დროს იქმნებოდა საქართველოში: ბაგრატიონთა, გურიელთა, დადიანთა, მუხრან ბატონის, ციციშვილთა, წერეთელთა, თუმანიშვილთა, ჩუბინაშვილთა, აბაშიძეთა და სხვ. ეს ბიბლიოთეკები ა.ჯანაშიას ტერმინით, ძირითადად, „შერეული ტიპის“ ბიბლიოთეკებს წარმოადგენდნენ, სადაც თავმოყრილი იყო როგორც სასულიერო, ისე საერო (სამოქალაქო) წიგნები.

ცნობილია, რომ პირადი ბიბლიოთეკები დიდ როლს თამაშობდნენ, განსაკუთრებით გვიანი ფეოდალური ხანის მიწურულს და სასულიერო დაწესებულებათა დაქვეითების, ქვეყნის პოლიტიკური დაცემულობის პერიოდში. ამ ბიბლიოთეკებმა უდიდესი როლი შეასრულეს მომდევნო ეტაპის საბიბლიოთეკო საქმის ისტორიაში ხალხის წიგნიერების, კულტურისა და განათლების შენარჩუნე-

ბისა და განვითარების საქმეში, მაგრამ გვიანფეოდალურ ხანაში ჯერ კიდევ არ დამდგარიყო ის დრო, როდესაც საერო ტიპის ბიბლიოთეკების მთელი სისტემა აქტიურად ჩაერთვებოდა ქვეყნის სასწავლო-საგანმანათლებლო, კულტურისა და წიგნიერების განვითარების საქმეში.

მთელ ამ პერიოდში მაინც განსაკუთრებულად გამოირჩევა საეკლესიო-სამონასტრო და სასწავლებლების ბიბლიოთეკების მოღვაწეობა. ყოველივე ამას თუ დავუმატებთ გვიანფეოდალური ხანის ბიბლიოთეკების რაოდენობას და მოცულობას, ნათელი გახდება, ისტორიის ამ მონაკვეთში, განსაკუთრებით მის დასკვნით ეტაპზე, როდენ დიდი წიგნადი პროდუქცია ყოფილა მოდებული მთელ ქვეყანას. ისიც გასათვალისწინებელია, რომ საკმაოდ მდგრადი იყო მათი გამრავლება-დაცვის ტრადიციები. ეს გვიჩვენებს, რა დიდი სულიერი სიმდიდრე იყო დაუნჯებული დიდ თუ პატარა ბიბლიოთეკებში, რომლებიც განუზომელ როლს ასრულებდნენ ქვეყნის კულტურულ-საგანმანათლებლო და სამწიგნობრო საქმიანობის განვითარებაზე, რაზედაც მთლიანად იყო დამოკიდებული ქვეყნის პოლიტიკურად არსებობა.

გამოყენებული ლიტერატურა

კეკელიძე კ., ბარამიძე ა. ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია (V-XVIII ს.ს.). - თბ. 1969.
 ლორია ა., გურგენიძე ნ. საბიბლიოთეკო საქმე საქართველოში: (1921 წლამდე) - თბ. 1974.
 მენაბდე ლ. ძველი ქართული მწერლობის კერები - ტ.1. ; ნაკვ.2. - თბ. 1962.
 ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია: 1-11. - თბ. 1975-1987
 ჯანაშვილი მ. ქართული წიგნი და ქართული ბიბლიოთეკა // მარქსის სახელობის საჯარო ბიბლიოთეკის შრომები: ტ.5. - თბ. 1940.

წოდარ ბრიგორაშვილი

ი. გრიშაშვილის ბიბლიოთეკა-მუზეუმი

საქართველოს სახალხო პოეტმა - აკადემიკოსმა ი. გრიშაშვილმა მდიდარი ლიტერატურული მემკვიდრეობა დატოვა. 1904-1963 წლების განმავლობაში ჩვენმა სასოქადაულო პოეტმა და მოღვაწემ დიდი შრომისა და გარჯის შედეგად შექმნა უმდიდრესი ბიბლიოთეკა. აქ დაცულია ძვირფასი ლიტერატურა, მრავალი უნიკალური გამოცემა. მისმა წიგნადმა ფონდმა და პერიოდიკამ 60 000 ერთეულს მიაღწია. მთლიანად ფონდი (მხედველობაში გვაქვს წიგნებისა და პრესის გარდა, ძველი თბილისის ამსახველი ეთნოგრაფიული ნივთები, ძველებური ვერცხლის ქამარ-ხანჯლები, ფოტომასალა, სახვითი ხელოვნების ნიმუშები, თეატრის აფიშები, პროგრამები, ნოტები, ფირფიტები და სხვადასხვა სამუზეუმო სიძველეები) 100 000 ერთეულს აღემატება. ყოველივე ეს სულიერი სიმდიდრე ი. გრიშაშვილმა უსასყიდლოდ გადასცა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიას.

წიგნებს დიდი სიყვარულით აგროვებდა. თითქმის ყოველდღე დადიოდა ბუკინისტურ მაღაზიებში, კვირაობით წიგნების ბაზრობებზე საბურთალოზე; რუსეთში ყოფნისას - მოსკოვის და ლენინგრადის ბუკინისტურ მაღაზიებში, და მოჰქონდა უამრავი ძველი და ახალი წიგნები და ჟურნალები, გულდასმით ათვალიერებდა, კითხულობდა.

წიგნების გაცვეთილ ფურცლებს ფაქიზად და დიდი გულმოდგინებით აღადგენდა ხოლმე თხელი პაპიროსის ქაღალდზე დაწებებით, ხმარებისგან გაცვეთილი და დაზიანებული წიგნების „სამკურნალოდ“ ჰქონდა ყველა საჭირო მასალა. სახამებლისაგან გაკეთებულ წებოს ხმარობდა ყოველთვის, ქაღალდის ფურცლებს არ აყვითლებსო. ქაღალდის საჭრელი გრძელი მაკრატელი, წებო, სადგისი, მუყაო და სხვ. მუდამ ჯიბით დაჰქონდა სპეციალური სია, სადაც მითითებული ჰქონდა, რომელი წიგნი ან ჟურნალი უნდა

ემოვნა პირველ რიგში. თუ მის ბიბლიოთეკას რომელიმე უფრ-
ნალის ნომერი აკლდა, ვერ მოისვენებდა, სანამ არ იშოვიდა და
კომპლექტს არ შეავსებდა. მას დიდი ინტუიცია ჰქონდა. ნიგნების
გროვაში სწორედ იმ ნიგნს ნაანყდებოდა, რომელიც მას აინტერე-
სებდა და პატარა ბავშვივით გახარებული ბუკინისტს ექსპრომტს
ეტყობდა:

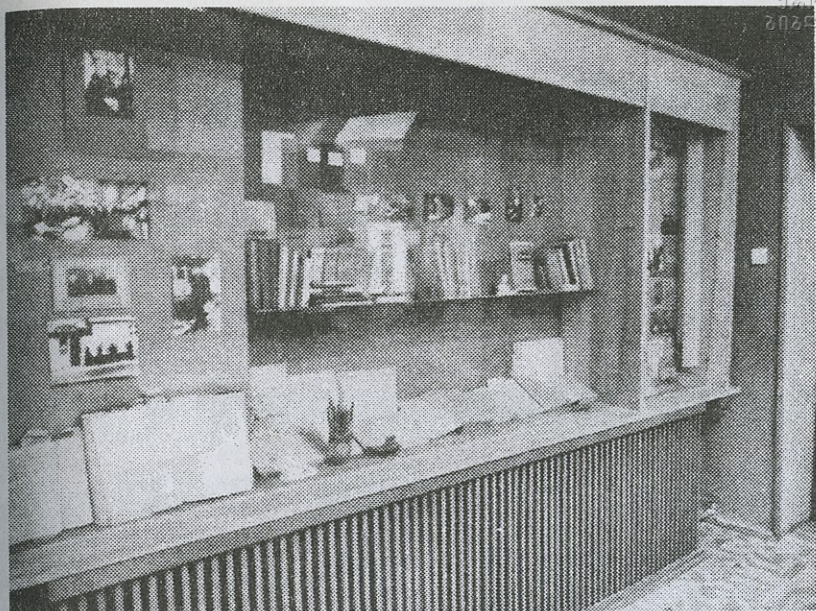
როცა ახალ ნიგნს ვყიდულობ,
ვხტი და ვცმუკავ, როგორც ბავშვი,
ისე არსად მელექსება,
როგორც ამ ჩემს ნიგნთსაცავში.

განსაკუთრებით უყვარდა ბიბლიოგრაფიულ იშვიათობად ქცე-
ული პატარა ნიგნები, რომლებსაც „სემიჩკას“ ეძახდა. ი. გრიშაშ-
ვილმა შეიძინა, შეაგროვა ისეთი ნიგნები და პერიოდიკა, რომლებ-
საც ვერ შეხვდებით ვერც ერთ ბიბლიოთეკაში. „ქართული ნიგნის
ბიბლიოგრაფიის“ I ტომში, რომელშიც აღრიცხულია 1629-1920
წლებში გამოცემული ქართული ნიგნები, არ არის შეტანილი 240-
ზე მეტი დასახელების გამოცემა, რომლებსაც შემდგენლებმა ვერ
მიაკვლიეს საქართველოს და რუსეთის დიდ ნიგნსაცავებში და და-
ცულია ი. გრიშაშვილის ბიბლიოთეკა-მუზეუმში.

ლ. თაქთაქიშვილის და ტ. მაჭავარიანის შედგენილი, 2008 წელს
გამოცემული „საქართველოს ეროვნული ბიბლიოგრაფია“, რუ-
სულ ენაზე გამოცემული ნიგნადი გამოცემები, – ტ.1. 1737-1917;
აღწერს ი. გრიშაშვილის ბიბლიოთეკა-მუზეუმში დაცული
1460 ეგზემპლარი.

პოეტს დაუცავს, შემოუნახავს ისეთი ნიგნებიც, მეფის მთავ-
რობის ცენზურას აკინძვისთანავე რომ აუკრძალავს და გაუნად-
გურებია, ი. გრიშაშვილს კი როგორღაც მოუხერხებია მათი დაცვა,
გადარჩენა, ფურცლები აუწყვია და ნიგნად აუკინძავს.

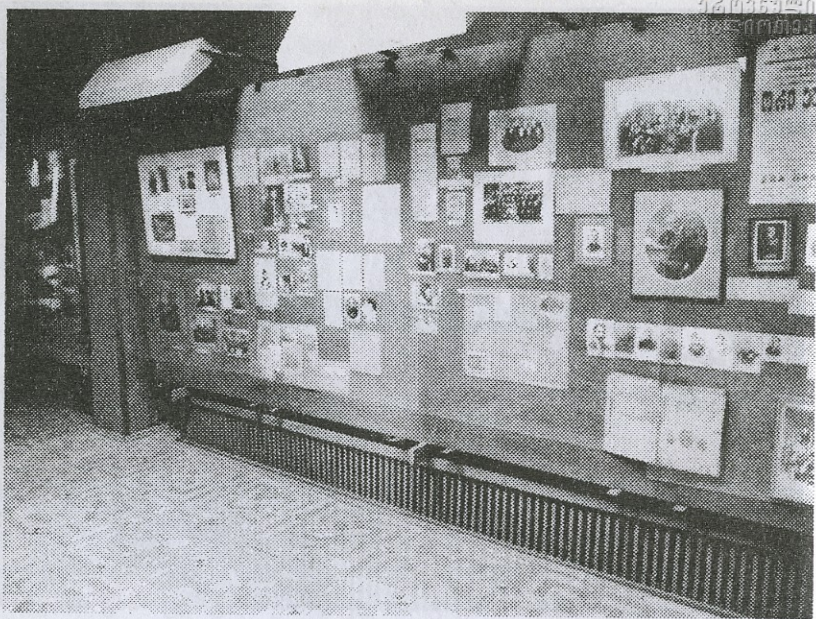
მაგალითად, იშვიათობას წარმოადგენს კრებული „ნიავი“. კრე-
ბულისათვის თავფურცელი და კანი გაუკეთებია და თავფურ-
ცელზე დაუნერია: „ერთადერთი ეგზემპლარი, ი. გრიშაშვილის
საკუთრება. სალიტერატურო კრებული. კ. თუმანიშვილის გამო-
ცემა. 1908 წელს ეს ნიგნი აკრძალულ იქმნა და სულ არ გამოსულა.
მე შევიძინე ცალ-ცალკე ფურცლებიანად ასოთამწყობ დ. კილაძის
შემწეობით.

ბიბლიოთეკა-მუზეუმის სტენდი

ა. წერეთლის „ჩემი ნაწერების“ მე-2 წიგნი, 1913 წელს გამოსაცემად და დასაბეჭდად გამზადებული, ცენზურის მიერ აიკრძალა, არ გამოცემულა პოემა „ვორონცოვის“ გამო, იმავე წელს დაიბეჭდა ახალი გამოცემა პოემა „ვორონცოვის“ გარეშე. ეს ერთადერთი „გამოუშინავი“ , ეგზემპლარი დაცულია ი. გრიშაშვილის ბიბლიოთეკა-მუზეუმში.

ქართული წიგნებისა და ჟურნალ-გაზეთების გარდა ბიბლიოთეკაში მრავლად არის იშვიათი ლიტერატურა უცხო ენებზე. სრულადაა წარმოდგენილი „ვეფხისტყაოსნის“ გამოცემები, დაწყებული ვახტანგისეული პირველი გამოცემიდან 1963 წლის გამოცემის ჩათვლით. მთლიანად არის დაცული ძველი თბილისის ფოლკლორული ლიტერატურა. ბევრია გამოჩენილი საზოგადო მოღვაწეების, მწერლების, მეცნიერების წიგნები მათივე ავტოგრაფებით. მაგალითად, ალ. ორბელიანის, პლ. იოსელიანის, ი. ჭავჭავაძის, ი. ტურგენევის, რაფ. ერისთავის, ა. ყაზბეგის, ვაჟა-ფშაველას, ი. მაჩაბლის, დ. ერისთავის, ი. გოგებაშვილის, ნ. მარის, პ. უმიკაშვილის, ნ. ხიზანიშვილის, ე. თაყაიშვილის და სხვათა. ი. გრიშაშვილისადმი მიძღვნილი თანამედროვე მწერალთა და მეცნიერთა წიგნები წარწერებით: მაგალითად, ი. ჯავახიშვილის, კ. კეკელიძის, პ.

ბიბლიოთეკა-მუზეუმის სტენდი

ინგოროყვას, ა. შანიძის, ვ. ბარნოვის, მ. ჯავახიშვილის, ო. ფორშის, ო. თუმანიანის, ბ. პასტერნაკის, ტ. ტაბიძის, ა. ისაკიანის, კ. გამსახურდიას, გ. ლეონიძისა და ა. შ.

რუსულ ენაზე გამოცემული მხატვრული ლიტერატურის საგანძურიდან აღსანიშნავია XVIII საუკუნის იშვიათი გამოცემები, XIX საუკუნის დიდი რუსი მწერლების სიცოცხლეშივე დასტამბული ნიგნები. მაგალითად გ. დერჟავინის, ა. პუშკინის, ი. კრილოვის, ა. ოსტროვსკის, ნ. ნეკრასოვის, ი. ტურგენევის, ლ. ტოლსტოის, ა. ჩეხოვისა და ა. შ. სრულად არის წარმოდგენილი XX საუკუნის რუსი მწერლების : ვ. ბრიუსოვის, ა. ბლოკის, ა. ბელის, კ. ბალმონტის, ვ. მაიაკოვსკის, ს. ესენინის, ვ. ხლებნიკოვის, ა. ახმატოვას, ო. მანდელშტამის, მ. ცვეტაევის, ბ. პასტერნაკის და სხვათა პირველი გამოცემები.

დიდი საქმის ერთი ნაწილია ასეთი იშვიათი ფონდის შექმნა, და თავმოყრა, მეორე არანაკლებ მნიშვნელოვანია ნიგნებზე, ჟურნალ-გაზეთებზე ის ლიტერატურულ-ისტორიული, საცნობარო-ბიბლიოგრაფიული საკვლევაძიებო მუშაობა მინაწერების, შენიშვნების, აღწერილობების სახით, რომლებსაც დიდი მნიშვნელობა აქვს ქართული ლიტერატურის ისტორიისათვის, თეატრის, ძველი

თბილისის, კავკასიის მცოდნეობის, საერთოდ, კულტურისა და ხელოვნების ისტორიისათვის, ახსნილი და განმარტებულია მრავალი უცნობი ამბავი, მოვლენა, გაშიფრულია სხვადასხვა ტერმინი, ბიბლიოფილს ჩაუტარებია ლექსიკოლოგიური სამუშაოები, რომლის ნიმუშად გამოდგება მეტად საინტერესო - 1997 წელს გამოცემული „ქალაქური ლექსიკონი“. მისი ნაწერების უმრავლესობა, საკუთარი და თარგმნილი ლექსები, გამოკვლევები, ლიტერატურულ-კრიტიკული წერილები, იუმორისტული ნაწერები, ბიბლიოგრაფიული მიმოხილვები, კორესპონდენციები, ეპისტოლარული მემკვიდრეობა არ დაბეჭდილა და ფართო მკითხველი საზოგადოება დღესდღეობით მოკლებულია გაეცნოს მწერლის დიდ მემკვიდრეობას.

აქვე გაგაცნობთ ბიბლიოთეკა-მუზეუმში დაცულ რამდენიმე იშვიათ ნიგნს.

ი. გრიშაშვილს ბუკინისტურ მაღაზიაში 200 მანეთად შეუძენია „ქართლის ცხოვრება“, დასაბამითგან მეცხრამეტე საუკუნემდის, ნაწილი მეორე. ახალი მოთხრობა, 1469 წლიდგან, ვიდრე 1800 წლამდე, გამოცემული უ. ჩუბინოვისაგან. სანქტ-პეტერბურგის, 1854.“

ეს ნიგნი იმითაც არის მნიშვნელოვანი, რომ მისი მფლობელი იყო პოეტი, გრამატურგი, პუბლიცისტი და ისტორიკოსი, ერეკლე II -ის შვილიშვილი ალექსანდრე ვახტანგის ძე ორბელიანი. ნიგნის მრავალ გვერდებზე ალ. ორბელიანის მინაწერები და შენიშვნებია, იგი ასწორებს, აზუსტებს მემატრიანეების მიერ მოწოდებულ ისტორიულ ამბებს.

ბიბლიოთეკის მუზეუმში არის კიდევ ალ. ორბელიანის მეორე ნიგნი მისივე ნაწარმოები „ბატონის-შვილის ირაკლის პირველი დრო. ტრაგედია 4 მოქმ. - ტფ; 1864წ.“ ნიგნი ეკუთვნოდა თვით ავტორს ალ. - ორბელიანს. კარგად არის შემონახული, ავტორს შესწორებები შეაქვს მთელ რიგ გვერდებზე. ეს ნიგნი ბიბლიოგრაფიული იშვიათობაა. არსად არ არის აღწერილი, უცნობია.

შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსნის“ მე-14 გამოცემას, რომელიც თბილისში დაისტამბა 1899 წელს, თავფურცელზე დაბეჭდილი საგამომცემლო ცნობა: „მე-14 გამოცემა ვლადიმერ რომანის - ძე ყიფიანის მიერ“, ი. გრიშაშვილს შემოუხაზავს და მიუწერია: „ნამდვილად კი ეს ნიგნი გამოსცა ზ. ჭიჭინაძემ ამ ყიფიანის საფართო. მერე ყიფიანმა თანხა ვერ ჩაიბარა და ჩხუბი ჰქონდათ. ეს ნიგნი, რომელიც ღირდა 30 კაპ., ხალხში სწრაფად ვერ გასაღდა. კონკურენცია გაუწია კ. თავართქილაძემ, რომელმაც ამავე წელს ბათუმში გამოსცა „ვეფხისტყაოსანი“ 20 კაპიკად და ხალხმა კონს-

ტანტინე თავართქილაძის გამოცემა დაიტაცა (ნაამბობი მიხეილ გაჩეჩილაძისა. ი. გრ. 1934, 10/XII).

Г-жа Дрансе. Пленницы Шамиля. воспоминание. Пер. с франц. К Дзюбинского.-Тифлис, 1858,193с.

შამილის გატაცებულ ილ. ორბელიანის და დ. ჭავჭავაძის ოჯახის წევრებს შორის იყო დავით ჭავჭავაძის შვილების „გუვერნანტკა“, ფრანგი ქალბატონი დრანსე, რომელმაც აღწერა შამილთან გატარებული ტყვეობის დღეები. ეს ნიგნი მეტად პოპულარული იყო საზოგადოებაში. 1859 წელს მეორედ და მესამედ გამოიცა.

პირველი 1858 წლის გამოცემის ფორზაცზე ი. გრიშაშვილის მინაწერია: „ამ იშვიათ ნიგნში მივეცი 60 მან. არტ. გაბუნიას თანდასწრებით.რა ტუტუცი ვარ. ამის ნაცვლად ვაშლი მეყიდა არა სჯობდა?

ახ, ერთი აზრი მანუხებს მარად,
ჩემი ნიგნები, ჩემი ნიგნები!
ბიბლიოთეკა დარჩება ასე
და მე კი... მე კი აღარ ვიქნები.
„ჩემი ლექსიდან“ ი. გრ. 1939.6/IV.

Волфияская экспериментальная физика. С немец. подлинника на латинском языке сокращ. с которого на рос. язык перевел М. Ломоносов. спб, нмн. А.Н, 1760.34,183с.

ნიგნი ეკუთვნოდა ცნობილ ისტორიკოსს პლატონ იოსელიანს. ფორზაცზე: „Из книг Кандидата богословия Платона Иоселиани. 1825 г. октябре 19-20 дня. Спб.

И Тургенев Записки охотника ч.1.М, Изд. университет. типографии, 1852.

თავფურცელზე: „А. О. Фон-видерту на память нашего знакомства в Петербурге. (Спб, 23 июль, 1854). От автора.

ი. გრიშაშვილმა დაიცვა რეპრესირებულ მწერალთა ნიგნები მათივე ავტოგრაფებით განადგურებისაგან. შინაურებისაგან გამიგია, რომ ნიგნები რძის ბიდონში ჩაანყო და თავის პატარა ბაღში მინაში ჩამალა.

მ. ჯავახიშვილი. არსენა მარაბდელი რომანი - თბ. , 1932
ფორზაცის მე-2 გვ. „დიდ პოეტს, მკვლევარს, ქართული სიტყვის ჭირისუფალს - სოსო გრიშაშვილს. მიხეილ ჯავახიშვილი 7/II-1933“ .

მ. ჯავახიშვილი. გივი შადური. რომანი. - ტფ. 1929.
თავფურცელზე: „დიდ პოეტს და მეგობარს სოსო გრიშაშვილს. მ. ჯავახიშვილი 14.XII.31“.

გრ. რობაქიძე. გველის პერანგი. რომანი, -ტფ, 1926.
ფორზაცზე: „ი. გრიშაშვილს -შუშპარა ლექსების ავტორს.“ გრ.
რობაქიძე.

15/X. 1926 . ტფილისი“.

ცისფერი ყანნები. სამხატვრო - სალიტ. ჟურნალი. ქუთაისი,
1916, №2.

კანზე: „რითმების ამირბარს. პ. იაშვილი“.

ა. ისაკიანი. აბულ-ალა მაარი. ყასიდი შვიდი სურა. თარგ. ტ.
ტაბიძის. ტფ, 1931.

თაფფურცელზე: „ძვირფას იოსებ გრიშაშვილს, რომელსაც
შეუძლია ამ წიგნის შეცდომების გაგებაც და დამალვაც. ტიცვიან
ტაბიძე. 30/IV-1932 წ. ქ. ტფილისი.“

ქართული
ნაციონალური
ბიბლიოთეკა

ჩვენი საგანძური საზღვარგარეთ

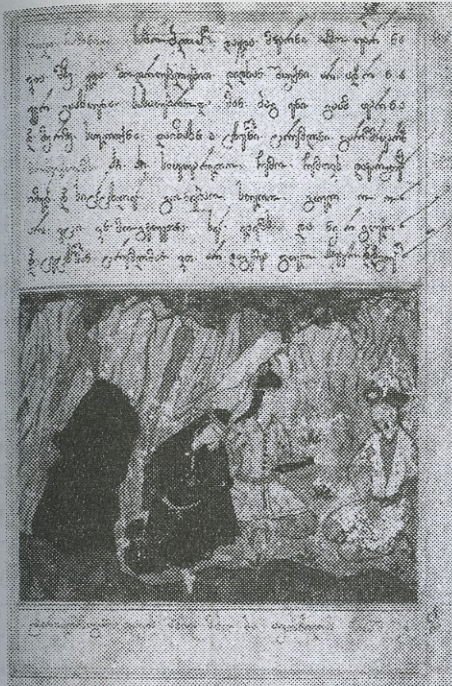
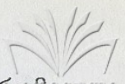
პარმენ მარგველაშვილი

ოქსფორდის უნივერსიტეტში დაცული ქართული ბანძი

მსოფლიოს დოკუმენტირებული საგანძურის იუნესკოს ნუსხაში საქართველოში დაცული ნიმუშებიდან ოთხი ერთეულია შესული: 1. უძველეს ქართულ ხელნაწერთა კოლექცია; 2. ბერძნულენოვანი კულტურისათვის უმნიშვნელოვანესი ხელნაწერი მემკვიდრეობა; 3. ვახუშტი ბაგრატიონის საქართველოს გეოგრაფიული ატლასი და 4. ვეფხისტყაოსნის ხელნაწერთა უძველესი ნუსხები.

უნდა აღვნიშნოთ ის უნიკალური გარემოება, რომ განცხადება იუნესკოს მსოფლიოს დოკუმენტირებული საგანძურის ნუსხაში ვეფხისტყაოსნის ხელნაწერთა კოლექციის შესატანად ერთდროულად ორმა ქვეყანამ გააკეთა – ინგლისმა და საქართველომ. საქმე ისაა, რომ ოქსფორდის უნივერსიტეტის ბოდლის ბიბლიოთეკის წიგნებისა და ხელნაწერების უორდროპისეული კოლექცია ქართველოლოგიური მასალის ერთი ყველაზე გამორჩეული კოლექციაა საქართველოს ფარგლებს გარეთ და ითვლის მრავალ პირად წერილს, მოგზაურთა ჩანაწერებს, ქართული მუსიკის ნიმუშებს, იშვიათ და გამორჩეულ წიგნებსა და ხელნაწერებს და მათ შორისაა რუსთველის პოემის მეჩვიდმეტე საუკუნის მდიდრულად დასურათებული ნუსხებიც.

ოქსფორდის უნივერსიტეტის ბოდლის ბიბლიოთეკის საცავებში დაცული ვეფხისტყაოსნის ორი უძვირფასესი დასურათებული ხელნაწერის შესახებ ბიბლიოთეკის ვებ გვერდი აკეთებს განმარტებას, რომ ვეფხისტყაოსნის ნუსხები არის ბოდლის ბიბლიოთეკის კოლექციის მესამე განძი, რომელიც შეტანილ იქნა იუნესკოს საკაცობრიო დოკუმენტირებული საგანძურის ჩამონათვალში; რომ თავად ქართული ეპიკური პოემა თარიღდება გვიანი მეთორმეტე საუკუნით, როცა საქართველო აღწევს შუა საუკუნეებრივი სოციალური, ეკონომიკური, კულტურული და პოლიტიკური

განვითარების პიკს; რომ ნანარმოები გამოირჩევა გასაოცარი ჰარმონიით, პოეტური მშვენიერებით და ელეგანტური ენით, რის გამოც მეტად რთულია მისი სხვა ნებისმიერ ენაზე თარგმნა და წარმოჩენა და რომ, სავარაუდოდ, ინგლისურენოვანი საზოგადოების ვეფხისტყაოსანთან დაახლოების ყველაზე დიდ და მნიშვნელოვან მცდელობას წარმოადგენს მარჯორი უორდროპისა და მისი ძმის, ოლივერ უორდროპის ძალისხმევა.

სერ ოლივერ უორდროპი საქართველოში 1887 წლის აპრილში „ოქროს სანმისის ქვეყნის“ შესასწავლად ზღვით შემოვიდა და

23 წლის ახალგაზრდამ რუსეთის იმპერიის ქუთაისისა და თბილისის გუბერნიებში მოგზაურობის შთაბეჭდილებები და დაკვირვებები, სათაურით - „საქართველოს სამეფო, მოგზაურობა ბანოვანთა, ღვინისა და სიმღერის ქვეყანაში“, უკვე 1888 წელს ლონდონში, ინგლისურ ენაზე შესანიშნავ წიგნად გააცნო სამყაროს. ძმის გავლენით საქართველოს სამეფოთი დაინტერესდა მისი უმცროსი დაც - 18 წლის მარჯორი, რომელმაც მარი ბროსეს ქართული ენის თვითმასწავლებლისა და ქართულენოვანი ბიბლიის დახმარებით, დამოუკიდებლად დაიწყო ქართული ენის შესწავლა. 1891 წლისათვის ის უკვე ისე გაიწაფა, რომ ვეფხისტყაოსნის ინგლისურად თარგმნას შეუდგა. თარგმანის პირველი ვარიანტი, როგორც თავად წერს, 1898 წლის ნოემბრის პირველ რიცხვებში ქერჩში დაასრულა, მთელი მომდევნო დრო კი, 1909 წლამდე, ანუ სიცოცხლის ბოლომდე, ამ შრომის დახვეწას დაუთმო. მარჯორი უორდროპის უდროო გარდაცვალების შემდეგ, საყვარელი დის 18 წლის ნაღვანი ოლივერმა წინასიტყვაობითა და დამხმარე სამეცნიერო მასალით აღჭურვა, 1912 წელს წიგნად გამოსცა და ამით, როგორც თავად აღნიშნავს, ოლივერ და მარჯორი უორდროპებმა „ინგლისურენო-

ვანი საზოგადოება და მკითხველი გაამდიდრეს წიგნით, რომელიც არის დიდი წარსულის მქონე კულტურული ხალხის სულის სარკე".

მადლიერებით უნდა გავიხსენო ოქსფორდის უნივერსიტეტის ბოდლის ბიბლიოთეკა, რომელმაც 2002 წლის შემოდგომაზე სანი-მუშოდ მიმასპინძლა, სამეცნიერო კვლევის შესანიშნავი პირობები შემიქმნა, ხელნაწერთა მინიატურების საგამომცემლო მიზნებთან მისადაგებული ელექტრონული სახე დამიმზადა და კვლევის შედეგების გამოქვეყნების ნება დამართო. დიდი კმაყოფილებით აღვნიშნავ იმასაც, რომ წილად მხვდა ბედნიერება ბიბლიოთეკის თანამშრომლების თანხლებით დამეთვალაიერებინა უორდროპების ფონდის საცავი და იქ თავმოყრილი საგანძური. საცავში სათუთად დაცული ნიმუშებიდან ჩემთვის მეტად მნიშვნელოვანი აღმოჩნდა 1887 წელს გრიგოლ ჩარკვიანის მიერ დასტამბული მცირე (A5) ფორმატის ვეფხისტყაოსანი, რომელიც 1891 წელს მარჯორი უორდროპს ჯერ დაუშლია და შემდეგ იგი სამუშაო წიგნად აუკინდავს ისე, რომ დასტამბული ტექსტის ყოველ ფურცელს სუფთა ფურცელი მოსდევს. მათზე მარჯორის ხელით, ქართულ თუ ინგლისურ ენაზე დატანილია არაერთი შენიშვნა, ზოგიერთ მათგანზე თარგმანის ნიმუშებიცაა, პოემის სტროფებიც მარჯორის ხელითაა გადანომრილი და ასზე მეტი აფორიზმი ფანქრით საგანგებოდაა გახაზული. აშკარაა, რომ მარჯორი პოემას ამ გამოცემის მიხედვით თარგმნიდა. წიგნის სატიტულო ფურცელზე ოლივერის ხელით გაკეთებული განმარტება კი ადასტურებს, რომ ეს წიგნი განუყრელად, როგორც მისი „გულის მესაიდუმლე“, ყველგან თან ახლდა მარჯორის. წიგნი სავსეა სხვადასხვა ქვეყანასა თუ მხარეში დაკრეფილი მინდვრის პატარა ყვავილებით – ყოველი მესამე თუ მეოთხე ფურცლის შემდეგ მოთავსებულია ერთმანეთისაგან განსხვავებული გამხმარი ყვავილი, ან თეთრი ლამაზი ბაფთით შეკრული კონა ძალზე პატარა ყვავილებისა. არ გამოვრიცხავ, რომ ვეფხისტყაოსანთან მინდვრის ყვავილების დაკავშირებისაკენ მას ვეფხისტყაოსნის იმ მინიატურებიანმა ხელნაწერმაც უბიძგა, რომლის დასურათებებში მრავლადაა გამოყენებული, ხშირად არაპროპორციულად დიდი, საგანგებოდ თამამად აქცენტირებული, ბოტანიკოსის დაკვირვებული ინტერესის მსგავსად, დეტალებით, ზოგან მწერებთან ერთად დახატული მინდვრის ყვავილები. ეს ხელნაწერი, რომელიც ახლა უორდროპების ფონდში ინახება (ნუსხა ქ-17), მარჯორის 1890 წელს წერეთლებთან საჩხერეში სტუმრობისას უნდა ენახა, უორდროპების საკუთრებად კი ის დიდი ხნის შემდეგ, ქართული კულტურის ამ მოამაგის უდროო გარდაცვალების შემდეგ იქცა.

ჩემს მიერ ბოდლის ბიბლიოთეკაში ჩატარებული კვლევის შედეგები მხოლოდ 2013 წელს გამოქვეყნდა, მაგრამ სხვადასხვა მიზეზთა გამო ამ გამოცემის პრეზენტაცია და ფართო საზოგადოებისათვის მიწოდება დღემდე ვერ მოხერხდა, ამიტომ ვფიქრობ, „მნიგნობარის“ მკითხველთათვის ინტერესმოკლებული არ იქნება ვეფხისტყაოსნის ოქსფორდში დაცული ნუსხების კვლევის შედეგების გაცნობა, მით უფრო, რომ ორიგინალში 4-27 ნუსხას აქამდე მხოლოდ ექვთიმე თაყაიშვილი იცნობდა, ხოლო 4-17 ნუსხა არც ერთი ქართველი ხელოვნებათმცოდნის თუ რუსთველოლოგის ხელში არ იყო მოხვედრილი.

დღეისათვის „ვეფხისტყაოსნის“ 160-ზე მეტი ხელნაწერი და პოემის ტექსტის რამდენიმე ათეული ცალკეული ფრაგმენტია ცნობილი. ამათგან ხუთ ხელნაწერს ახლავს დასურათება; ესენია ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცული ნუსხები H-2074, H-599 და შ-5006 და ოქსფორდის უნივერსიტეტის ბოდლის ბიბლიოთეკაში, უორდროპების ფონდში დაცული ნუსხები 4-17 და 4-27. დასურათება, როგორც ჩანს, ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცულ Q-1082 ნუსხასაც ახლდა, თუმცა ახლა ამ ნუსხის ერთადერთი შემორჩენილი მინიატურა დამოუკიდებლად ინახება საქართველოს ეროვნული მუზეუმის შ. ამირანაშვილის სახელობის ხელოვნების მუზეუმში (ფონდი ქ. №1148).

„ვეფხისტყაოსნის“ საქართველოში დაცულ ნუსხებში არსებული დამასურათებელი მინიატურები შესრულებულია ხელნაწერი ტექსტისაგან დამოუკიდებელ ფურცლებზე და ნუსხებში ჩართულია სხვა, უცნობი თუ დაკარგული ხელნაწერებიდან, ან ცალკე არსებული ალბომებიდან. გამორჩეულია ბოდლის ბიბლიოთეკაში დაცული ნუსხები, რადგან 4-17 ნუსხის დასურათება, ერთის გარდა, ტექსტის თანადროულია და იმთავითვე ამ ხელნაწერისათვის იყო გათვალისწინებული, ხოლო 4-27 ნუსხის ფურცლები ჯერ ფერადხაზებიანი ჩარჩოებით იყო მონიშნული, ტექსტით მისი შევსება კი გაცილებით გვიან, თანაც სულ სხვა დედნიდან შესრულებულა, ვიდრე მოჩარჩოების მომენტისათვის იყო გათვალისწინებული. ამ დასკვნის საფუძველს იძლევა ის ფაქტი, რომ რამდენიმე მინიატურა ტექსტისათვის გათვალისწინებულ ფურცლებზევეა შესრულებული, ხოლო აშკარად იმავე, თანადროულ დამოუკიდებელ ფურცლებზე შესრულებული მინიატურებიდან ერთ-ერთი ასურათებს ისეთ სიუჟეტს, რომელსაც ნუსხაში ახლა არსებული ტექსტი არ შეიცავს.

ხელნაწერის გამოქვეყნებული აღწერილობიდან ვიგებთ, რომ ნუსხა 4-27 შეიცავს 176 ფურცელს; ფურცლის ზომებია 25 სმ/18

სმ; პალეოგრაფიულად ხელნაწერი XVII საუკუნით თარიღდება. სათაურები და სტროფთა დასაწყისები შესრულებულია სინგურით; ხელნაწერი დაზიანებულია თავში; აკლია, აგრეთვე, 82-ე და 140-ე ფურცლები; 79, 90-92, 133-135-ე ფურცლები აღდგენილია XVIII საუკუნის ხელით; შეიცავს პოემის 1536 სტროფს. მოეპოვება 21 ილუსტრაცია; ექვთიმე თაყაიშვილის ცნობით, ეს ხელნაწერი პოლიევექტოს კარბელაშვილს მიუყიდა ელენე ერისთავის ასულ თარხან-მოურავისათვის, საბოლოოდ კი, მრავალგვარ ხიფათს გადარჩენილი ხელნაწერი მოხვედრილა ოქსფორდში, ბოდლის ბიბლიოთეკაში. ხელნაწერის მიკროფილმი საქართველოში მიღებულია 1958 წელს. ჩვენი გამოკვლევის შემდეგ, აღწერილობას ასეთი დაზუსტება უნდა დავეუმატოთ: როგორც მინიატურები, ისე ტექსტი შესრულებულია ერთი და იმავე ხარისხის, ორი მხრიდან სქელი გრუნტით დამუშავებულ, მაგრამ არაპრიალა სპარსულ ქალაღზე. ფურცლებზე ჯერ გაკეთდა ტექსტისათვის განკუთვნილი არის მოჩარჩოება და თავდაპირველად მათზე იმუშავა მხატვარმა. ნუსხაში არსებული ტექსტი გადანერილია სხვა დედნიდან და გაცილებით უფრო გვიან, ვიდრე შეიქმნებოდა მინიატურები. მინიატურების მოჩარჩოების ზომები ძირითადად არის 19 სმ/ 12,5 სმ, ორი მათგანის - 9 სმ /12,5 სმ, ერთის - 6 სმ/12,5 სმ; ხოლო იმ 22-ე მინიატურის ზომები, რომელიც ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში ინახება, არის - 18,5 სმ/13,5 სმ.

ჭ-27 ნუსხა დიდი ხნის განმავლობაში ინახებოდა პარიზში, ექვთიმე თაყაიშვილთან. მანვე დეტალურად აღწერა ნუსხა და დავით კაკაბაძის თხოვნით აღწერილობა და სამი მინიატურის ფოტოასლი თბილისში გამოუგზავნა მხატვრის ძმას, სარგის კაკაბაძეს, რომელმაც იგი, სხვა ვრცელ კვლევით მასალასთან ერთად, ქართულ საზოგადოებას 1927 წელს გამოცემული „ვეფხისტყაოსნით“ გააცნო.

შესწავლის საფუძველზე, „საწერი მასალისა და ხელის მიხედვით“, ექვთიმე თაყაიშვილი ამ ხელნაწერს XVII საუკუნეს მიაკუთვნებს, მაგრამ საინტერესოა ძველ ხელნაწერთა მოყვარული იმ ინგლისელის შთაბეჭდილება, ვინც „ვეფხისტყაოსნის“ ეს ნუსხა პარიზში 25 000 ფრანკად შეიძინა. ამ კოლექციონერის შთაბეჭდილებას ექვთიმე თაყაიშვილი თავის „მოგონებებში“ აქვეყნებს:

„დადიანებს (იმხანად ნუსხის მესაკუთრეებს - პ.მ.) აღმოაჩნდათ ერთი კარგად ნაცნობი მდიდარი ინგლისელი, რომელსაც, ეტყობა, ცოტა რამ გაეგებოდა ძველი ხელნაწერებისა, და აჩვენეს მას. ინგლისელს დიდად მოსწონებოდა ხელნაწერი და ეკითხა, თუ გაქვთ ცნობა, რომელი საუკუნისააო? ეპასუხათ, ხელნაწერს

თარიღი არ უნერია, მაგრამ პროფ. თაყაიშვილი XVII საუკუნეს აკუთვნებს. ინგლისელს ეთქვა, ბევრი ძველი ხელნაწერი მინახავს, ვერკვევი მათში და ეს ხელნაწერი, მასალის მიხედვით, XVII საუკუნეზე უფრო ძველი უნდა იყოსო (ქაღალდი კია, მაგრამ სქელია და ტყავსა ჰგავს!). რალა ბევრი გავაგრძელო, იმ ინგლისელმა, რომლის არც ვინაობა ვიცი და არც ხელობა, არ მინახავს – იყიდა დადიანებისაგან ხელნაწერი 25000 ფრანკად.... იმ ინგლისელმა ბოლოს ბრიტანეთის მუზეუმს შესწირა ელენე თარხან-მოურავის ნაქონი „ვეფხისტყაოსანი“.

სპარსული ხელოვნების აღიარებული ექსპერტის, ბ. გრეის 1951 წლის პუბლიკაციიდან ვიგებთ, რომ ძველ ხელნაწერთა მცოდნე და მოყვარული პირი, რომელმაც საკმაოდ სოლიდური თანხა „ვეფხისტყაოსნის“ ამ დასურათებულ ნუსხაში სწორედ მისი სიძველის გამო გადაიხადა, ყოფილა სერ ბერნარ ეკსტიინი და რომ ნუსხა მის მემკვიდრეებს ბოდლის ბიბლიოთეკისათვის მიუყიდათ 1949 წელს. ბ. გრეის პროფესიული გულისყურით შეუსწავლია „ვეფხისტყაოსნის“ დასურათებთან დაკავშირებული ყველა პუბლიკაცია, ისე როგორც ბოდლის ბიბლიოთეკაში არსებული „ვეფხისტყაოსნის“ დასურათებული ნუსხები 4-17 და 4-27 და ამ უკანასკნელთან დაკავშირებით წერს: „[ი]თი სტყერფორე ა მატტერ ფორ ცონგრატულაციონ ტჰატ ტჰე ბოდლიან ჰას ბეენ აბლეტო ადდ ტო იტს ცოლლეცტიონ ა მანუსკრიპტ ოფ ლუსტ'აველი'ს ეპიც ნჰიცჰ ესცელს ანყ ოფ ტჰოსე მენტიონედ ინ ტჰე ქუალიტყ ოფ იტს მინიატურეს.“ ბ. გრეი სპარსული მინიატურების ის ერთადერთი ექსპერტია, რომელმაც ორიგინალში შეისწავლა ეს ნუსხა, ამიტომ მის თვალსაზრისს განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს. მისი შეფასებით ამ ნუსხაში „ყველა მინიატურის სტილი ერთნაირი და მკაცრად სპარსულია, მაგრამ როგორც კომპოზიციით, ისე ფერადოვნებით ისინი განსხვავებულია მისი თანადროული სპარსული მინიატურებისაგან“. ექვთიმე თაყაიშვილისეულ დათარიღებასთან დაკავშირებით მკვლევარი აღნიშნავს: „[ი]თი ნესესარყ ტო აცცეპტ თაკაისჰვილი'ს დატინგ, ევენ ტჰე ცოსტუმეს არე სურპრისინგლყ ოლდ-ფასჰიონედ; ფორ ტჰე მალე ფასჰიონს არე ტჰოსე ოფ შჰაჰ აბბას ტჰე გრეატ (1587-1629), ანდ ტჰე ფემალე არე ოფ ტჰე სიხტეენტჰ ცენტურყ. თჰე სმალლ სცალე ოფ ტჰე ფიგურეს ანდ ტჰე დელიცაცყ ოფ ტჰე დრანინგ არე მორე რემინისცენტ ოფ 1545 ტჰენ ოფ 1645.“

ამ შეფასებით, ვფიქრობ, სახეზეა მნიშვნელოვანი წინააღმდეგობა და შეუთავსებლობა დათარიღების პალეოგრაფიულ და სახელოვნებათმცოდნეო შედეგებს შორის.

როგორც აღვნიშნეთ, შავ-თეთრი ფოტო ამ ნუსხის სამი მინიატურისა საქართველოში პირველად დ. კაკაბაძის წყალობით, გასული საუკუნის ოციან წლებში მოხდა და მათზე დაფუძნებით, მეტად საყურადღებო მოსაზრებები გამოთქვა შ. ამირანაშვილმა. იგი წერს: „იმ სამი ფოტოგრაფიის შედარებითი შესწავლა, რომელიც ჩვენ მხატვრის, დ. კაკაბაძის თავაზიანობის წყალობით ხელთა გვაქვს, ნათელყოფს, რომ ყველა მინიატურა XVII საუკუნეში არაა შესრულებული“ და „რუსთაველის პოემის ამ ხელნაწერის მინიატურის შედარებით შესწავლას იმ დასკვნამდე მივყავართ, რომ იგი ამ თხზულების უძველესი

ილუსტრაციაა ქართულ ხელოვნებაში. XIII-XIV საუკუნის ძველი ორიგინალია იგი, თუ ამ ორიგინალის განმეორება XVII საუკუნეში – ამის თქმა მხოლოდ ორიგინალის (და არა ფოტოსურათის) შესწავლის შემდეგ გახდება შესაძლებელი“.

დღეს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის საცავებში გვაქვს მთლიანი ნუსხის შავ-თეთრი ფოტოასლი და ნუსხაში არსებული მინიატურების დიდი ზომის ფერადი სლაიდები. იქვე აღმოჩნდა დაცული ამ ნუსხის კუთვნილი ცალკე ფურცელი, რომლის ერთ მხარეზე მინიატურა, მეორე მხარეზე კი პროლოგის რამდენიმე სტროფია მოთავსებული. მას მიაკვლია ელ. მაჭავარიანმა და გამოაქვეყნა კიდევ ფერადი ილუსტრაცია სათანადო გამოკვლევასთან ერთად. სამწუხაროდ, ამ მინიატურის გამოქვეყნებული ფერადი ფოტო რეტუსირებულია და მასზე დაყრდნობამ მკვლევარი,

შესაძლოა, შეცდომაშია ც შეიყვანოს. როგორც ჩანს, სწორედ ასეთ შემთხვევასთან გვაქვს საქმე ფერადი ფოტოკოპულიკაციის თანხმელები სტატიის არასწორი დასკვნის სახით. საქმე ისაა, რომ მკვლევრის აზრით, მინიატურაზე გამოსახულია თინათინი და როსტევენი და ამდენად, თითქოს, მინიატურა ასახავს თინათინის გამეფების სცენას. მაგრამ, თუ ყურადღებით შევისწავლით ორიგინალს, ადვილად შევთანხმდებით, რომ ამ მინიატურაზე გვირგვინოსნის წინ, სკამზე მჯდომი პერსონაჟი არის მამაკაცი, მართალია უწვერულვაშო, მაგრამ პოემა ხომ სწორედ ასეთად ახასიათებს ავთანდილს; მისი სამოსი უდავოდ მამაკაცურია – სარტყელში ხანჯლის ვადა უჩანს, თავზე ჩაჩქანი ახურავს, როგორც მხედართმთავარს შეეფერება; ავთანდილს სხვა მინიატურებშია ც მსგავსი ქუდი ხურავს და ქუდზე ფრთაა მიმაგრებული. ჩვენი აზრით, ეს მინიატურა უფრო ეხმიანება თინათინის გამეფების თაობაზე როსტევეან მეფის ვაზირებთან თათბირს. ჩვენთვის უფრო მეტად ყურადსაღებია ის, რომ ელ. მაჭავარიანი ამ მინიატურის გამომსახველობითი მხარეს პარალელს უძებნის XVI საუკუნით დათარიღებულ „იოსებზილიხანიანის“ ნუსხის დასურათებებთან, რაც ამ დაკვირვებას აახლოვებს ბ. გრეის დასკვნებთან.

ი. ხუსკივაძის მონოგრაფიიდან „ქართული საერო მინიატურა, XVI-XVIII საუკუნეები“ (1976) ირკვევა, რომ ავტორისათვის ცნობილია, როგორც ბ. გრეის, ისე შ. ამირანაშვილისა და ელ. მაჭავარიანის მოსაზრებები და არგუმენტაცია, მაგრამ იგი მათ კრიტიკულად არ განიხილავს. ი. ხუსკივაძე ფერადი სლაიდების ანალიზის საფუძველზე მიიჩნევს, რომ „„ვეფხისტყაოსნის“ განხილული ნუსხის მინიატურები XVII საუკუნის მეორე ნახევარს მიეკუთვნება“. მისი სიტყვებით: „ამკარაა ისიც, რომ ეს დასურათება „როსტომიანის“ შემდეგ უნდა იყოს შესრულებული, ე.ი. 1671 წლის შემდეგ“ და მკვლევარს გამოაქვს საბოლოო დასკვნა: „ამ მინიატურათა შესრულების დრო შეიძლება XVII საუკუნის ბოლო ოცი წლით შემოიფარგლოს“.

მართალია, პალეოგრაფიული ნიშნების საფუძველზე მკვლევრები ერთ აზრზე არიან და თანხმდებიან, რომ ტექსტი გადანერვილი უნდა იყოს XVII საუკუნის მეორე ნახევარში, მაგრამ დასურათების სახელოვნებათმცოდნეო ანალიზიდან გამომდინარე დასკვნების ორი ჯგუფი ერთმანეთისაგან დიდად განსხვავდება. შესაბამისად, სასურველია ამ განსხვავებათა მიზეზის დადგენა და წარმოქმნილი დაპირისპირების დაძლევა.

უდავოა, რომ ხელოვნებათმცოდნეთა ფვალსაზრისის ჩამოყალიბებაში, არათუ მნიშვნელოვან, არამედ გადამწყვეტ როლს თამა-

შობს ნუსხაში, იმავე ხარისხის ქალაღდზე, მინიატურებთან ერთად არსებული ხელნაწერის პალეოგრაფიულ მონაცემთა მონშობა.

ამ წინადადების საილუსტრაციოდ მოვიტანოთ მაგალითები.

შ. ამირანაშვილმა იცის, რომ „აღწერილობის თანახმად - ერთის გარდა, ყველა მინიატურა ცალკე ყოფილა და შემდეგ ჩაუნებებიათ ხელნაწერში“. ამიტომ მისთვის გამორიცხული არ არის მინიატურათაგან ზოგი ადრე იყოს შესრულებული, ზოგი კი ხელნაწერის შექმნის თანადროულად. თუმცა, ავტორი პრინციპულად მიიჩნევს ერთ-ერთი მინიატურის („აქა ტარიელის, ავთანდილისა და ფრიდონის ომი ქაჯეთს“) ადრეულ წარმომავლობას და ამბობს, ის ან ორიგინალია, ან გვიან შესრულებული ასლი XIII საუკუნის მინიატურისაო.

კიდევ უფრო მკაფიოა მეორე მაგალითი.

ი. ხუსკივაძემ ფერადი სლაიდების მიხედვით შეისწავლა ყველა მინიატურა, ბ. გრეის მსგავსად, მანაც ისინი ერთი ავტორის შემოქმედების ნაყოფად მიიჩნია და, იმ ფაქტის გამო, რომ სამ შემთხვევაში დასურათება და ძირითადი კალიგრაფის ხელით გადანერილი ტექსტი ერთი და იმავე ქალაღდზე არის შესრულებული, ნუსხის დასურათებაც ტექსტის გადანერის თანადროულ პროცესად ჩათვალა - ისინი მან ერთი ეპოქის, XVII საუკუნის დასასრულის ქმნილებად აღიარა. აქედან გამომდინარე, მინიატურათა შესრულების მაღალი ხარისხი ბუნებრივად იქცა ქართული სამინიატურო ხელოვნების განვითარების მის მიერ განვითარებული თეორიულ-ლოგიკური სქემის კეთილად დამაგვირგვინებელ ელემენტად.

მინიატურათა ორიგინალების შესწავლის საფუძველზე ბ. გრეი ადასტურებს, რომ დასურათება არის ერთი სტილისა, ამიტომ, თუკი პალეოგრაფიული მონაცემები ნუსხის შექმნის თარიღად უცილობლად მოითხოვს XVII საუკუნის მეორე ნახევარს, მაშინ, მისი თვალსაზრისით, არამარტო ძალზე მოულოდნელი და საკვირველი, არამედ ამ ეპოქისათვის სავსებით შეუსაბამოდ ჩნდება მინიატურებში გამოყენებული გამომსახველობითი საშუალებები.

ამ მაგალითებიდან აშკარაა, თუ რა დიდ და განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს ხელნაწერი ტექსტისა და დასურათების თანადროულობის პრობლემა.

ხელნაწერის ორიგინალის შესწავლის საფუძველზე შეიძლება ვამტკიცოთ, რომ დამსურათებელი და კალიგრაფი სხვადასხვა ნუსხით სარგებლობდნენ, კერძოდ, კვლევის შედეგად გაცხადდა, რომ დამსურათებელი სარგებლობდა დედნით, რომლის სტროფული შედგენილობა განსხვავდება ამ ნუსხის კალიგრაფის ხელთ არსებული დედნის სტროფული შედგენილობისაგან. გაირკვა ისიც,

რომ დასურათება, ისე როგორც მოჩარჩოება, გაკეთებული უფრო ადრე, მანამ, ვიდრე ამ ფურცლებზე კალიგრაფი გადანერდა ტექსტს. ანუ სამართლიანია მხოლოდ ასეთი დასკვნა: ერთი მხრივ, გადამწერისა და, მეორე მხრივ, დამსურათებლისა და მომჩარჩოებლის საქმიანობა არ არის თანადროული.

აღნიშნული დასკვნის საფუძველს წარმოადგენს ერთ-ერთი მინიატურის დეტალური შესწავლა და იმ ტექსტის ანალიზი, რომლის დასასურათებლადაც უნდა შექმნილიყო ეს მინიატურა.

ჩვენი ანალიზი ითვალისწინებს ბუნებრივ დაშვებას, რომ მართალია მხატვარი თავისუფალია დასასურათებელი ეპიზოდებისა და შესაბამისი მხატვრული გამომსახველობითი ხერხების არჩევანში, მაგრამ ის აუცილებლად არის შებოჭილი დასასურათებელი ეპიზოდის შესატყვისი კონკრეტული ტექსტით და მოქმედებს მხოლოდ ამ ტექსტით განსაზღვრულ ფარგლებში.

განსახილველი მინიატურა, ნუსხის ახლანდელი აკინძვით, ასურათებს ხატაეთთან ძირითადი, პირველი ომის აღმწერ ტექსტს, მაგრამ არც მინიატურის ქვემოთ გაკეთებული მინანური და, რაც მთავარია, არც მინიატურით გადმოცემული სიუჟეტი არ შეესატყვისება ამ ეპიზოდის აღმწერ ნუსხისეულ ტექსტს.

მინანური დაზიანებულია, მაგრამ შემორჩენილიც საკმარისია იმ დასკვნისათვის, რომ აქ, ტარიელის ინდოეთს მისვლისა და რამაზ მეფის დამორჩილების, ანუ ინდო-ხატაელთა მეორე ომის ამსახველ სურათთანა გვაქვს საქმე. ამკარაა, რომ შემორჩენილი წარწერა: „აქა ტ[არიელის] ინდ[ოეთ]ს მისულა და რამაზის —“ ტარიელის ინდოეთს და არა ხატაეთს მისვლას გულისხმობს.

აღსანიშნავია, რომ ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცული ნუსხის შავ-თეთრ ფოტოასლზე ამ მინიატურას წარწერა და ქვედა რეგისტრის მნიშვნელოვანი ნაწილი საერთოდ არ ახლავს. საქმე ისაა, რომ, ამ მინიატურის ზომა ხელნაწერის აკინძულ ფორმატში არ თავსდება, სიმაღლეში უფრო დიდია და ამიტომ ქვემოდან არის შეკეცილი; შედეგად, ნახატის ქვედა ნაწილთან ერთად, ფოტოგრაფირებისას დაიკარგა მნიშვნელოვანი ინფორმაცია.

ჩვენთვის საინტერესო ამ მინიატურაზე გამოსახულია სამ რეგისტრად წარმოდგენილი ბატალური სცენა. სცენის ქვედა რეგისტრში მოცემულია დინამიური საბრძოლო მოქმედება, განგმირული მხედარი და საოცრად ექსპრესიული გამოსახულება ნაქცეული ცხენისა, რომელიც გადმობრუნებას ცდილობს. ზედა რეგისტრი, მუქი ლურჯი ცის ფონზე გამოსახულ მესაყვირეებსა და დროშებს აქვს დათმობილი. საკვანძო ხასიათისაა შუა რეგისტრი, სადაც გვირგვინოსანი მხედრის წინ დგას ვედრებად ხელშემართული თავშიშველი

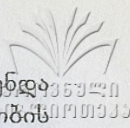
მამაკაცი, რომელსაც ყელზე მანდილი აქვს შემოხვეული და თან-
ორი ქალი ახლავს. უდავოა, რომ შუა რეგისტრის ეს სცენა ასურა-
თებს უკლებლივ ყველა ძველი ხელნაწერის შემადგენელ ინდო-ხა-
ტაელთა ამბის შემდეგ სტროფს (სტროფებს ვიმონუმებთ „ვეფხისტ-
ყაოსნის ხელნაწერთა ვარიანტების“ ოთხტომეულის მიხედვით):

„შინა წავიდეს გარდახდეს ეს თურე არ ლაყაბია
რამაზ ჰყავს ორთა დედათა ყელსა მანდილი აბია
შეშინებული საბრალოდ დუღდა მართ ვითა ქვაბია
„შეგცოდე მომკალ მე ხვალემ რამცა ვინ მიასაბია“.

(1815)

ამრიგად, ვიმეორებთ, რომ ამ მინიატურის შუა რეგისტრი ასუ-
რათებს ინდო-ხატაელთა ომის იმ ტექსტს, რომელიც პოემის გაგრ-
ძელებად არის მიჩნეული და რომ ყელზე მანდილშემბული რამაზ
მეფის ტარიელის წინაშე ორი ქალის თანხლებით უდიდესი დამ-
დაბლების ამბავი ყველა ძველ ნუსხაში დასტურდება და რომ, არა-
მარტო მინიატურის მინაწერით, არამედ ამ ნიშნითაც მინიატურის
ადგილი ტექსტის ბოლოში უნდა მოქმდნილიყო. მაგრამ, როგორც
ჩანს, ამკინძავმა თუ დამკაბადონებელმა, ან თავად კალიგრაფმა
უფრო მნიშვნელოვნად ჩათვალა მინიატურის ქვედა რეგისტრში
გამოსახული ბრძოლის სცენა, მას მიაჩნჭა გადამწყვეტი მნიშვნე-
ლობა და, რადგანაც 4-27 ნუსხაში არსებული ინდო-ხატაელთა
ამბავის გადმომცემი ტექსტი შებრძოლებასა და სისხლისღვრას
არ შეიცავს, სცენა გადმოიტანა წინ, იმ სიუჟეტის დასასურათებ-
ლად, სადაც ხატაელებთან ტარიელის სისხლისმღვრელი ბრძოლა
ვრცლად და შთამბეჭდავად არის გადმოცემული. თუმცა, ცხადია,
ამით წინააღმდეგობა არ მოიხსნა, რადგან პოემის ამ ეპიზოდისთ-
ვის გაუგებარი და ტექსტთან შეუსაბამო გამოდის შუა რეგისტრის
სცენა, სადაც ორი ქალის თანხლებით, ყელზე მანდილით მოსილი
თავშიშველი, მავედრებელი რამაზ მეფეა გამოსახული, რაც პრვე-
ლი ომისათვის სრულიად შეუსაბამოა.

წინააღმდეგობის მოხსნის გზას გვთავაზობს ორი ძველი ხელნა-
წერი, რომლებშიაც პოემის დამატებაში არსებულ ინდო-ხატაელთა
ამბავს შებრძოლებისა და სისხლისღვრის აღწერი ტექსტი ავსებს.
ეს ორი ნუსხა, შ-4499 და K-205, რომლებიც ერთი და იმავე კალიგ-
რაფის ხელით, 1690 წლის ახლო ხანებში არის გადანერილი, არ
ტოვებს იმის შთაბეჭდილებას, რომ დამატებითი სტროფები თავ-
ვად გადამწერის შემოქმედებად ჩავთვალოთ და არ ვივარაუდოთ,
რომ ისინი იმ დედნისეულია, საიდანაც ნუსხები გადაინერა; ამ ეპი-
ზოდის გაცილებით ადრეულ წარმომავლობაზე მეტყველებს 1646
წელს გადანერილი თავაქარაშვილისეული ნუსხა, რომლის და-

კარგულ ფურცლებზე მხოლოდ და მხოლოდ ეს სტროფები უნდა ყოფილიყო მოთავსებული. ტექსტის პრინციპული მნიშვნელობის გამო, აქვე სრულად მოვიტანთ სათანადო სტროფებს, რომლებიც გვთავაზობს გმირთა საქციელის, მათ მოქმედებათა ლოგიკური თანმიმდევრულობისა და მოტივაციის განსხვავებულ ვერსიას.

ტარიელის, ავთანდილისა და ფრიდონის სარდლობით ინდოეთს უახლოვდება არაბთა მხედრობა. უკლებლივ ყველა ძველი ხელნაწერი მოგვითხრობს:

„ცოტანი წავლეს გამოჩნდა ხუთასი ცხენოსანია
 შეტევებასა ლამოდეს ყმანი არაბთა თანია
 ტარიელ იტყვის „ნუ იქით“ მისცა საქმისა ნანია
 მოვიდეს აჩნდეს უაბჯრო არცა თუ ჰქონდეს დანია“ (1812)

სიუჟეტს, რომელიც ამ სტროფით იწყება, ორი გაგრძელება აქვს: ხელნაწერთა უდიდესი უმრავლესობის ვერსია და მეორე ვერსია, რომელსაც გვთავაზობს შ-4499 და K-205 ნუსხები და თავაქარაშვილისეული H-599 ხელნაწერი. მეორე ვერსია, დამატებითი შვიდი სტროფით, ეპიზოდის ასეთ გაგრძელებას გვთავაზობს:

უბრძანა ერთხელ კვლაც ვნახე რამაზის სიმუხთალია
 ამათი ისრე მოდენა ჩვენზედა არ მართალია
 ფიცი არა სწამს დღე-კრულსა არცა მაჰმადის რჯულია
 ღალატს ეცდების უცილოდ ეს მათგან გაზრახულია (1813,1)
 ან შეუტიოთ ნუ ვარჩევთ მათ გაუცუდოთ ფლიდობა
 ავთანდილ ბრძანა: „ვაცალოთ ქნან ჩვენკენ მონაზიდობა
 ჩვენცა ცოტანი ვეჩვენნეთ ვსცნათ მათი ხმაღთა დიდობა
 გამოაცხადებს უცილოდ სადა ჰყავს ლაშქართ ყრილობა“ (1813,2)
 რამაზ ბრძანა „შევეხვენნეთ შევეტყუვნეთ საქმით ჩვენით
 ვერას ვუზამთ გოლიათთა თუ არ ხერხით თვალთა ჩენით
 შეგვანანებს აქ მოსვლასა ამოგვაგდებს ლაშქრით ჩვენით
 შევეხვენნეთ ნუ დაგვხოცო მიუვიდეთ ნებით ჩვენით“ (1813,3)
 აღარ აცალეს მათ გმირთა მათ ხერხთა გამამრჩევლობა
 შესძახეს „ნახეთ ან რამაზ ამ ჩვენთა ხმაღთა მკვეთლობა
 ცოტა წინარე წამოდევ არას გიშველის დედლობა
 ფრიდონის სიკისკასობა შენს ლაშქარზედა ქველობა“ (1813,4)

მართ ამაზედა შეიქნა შეტევებ-შემოტევება
 ხატაელთ ღმერთი შერისხდა შეექნა გამომჟღავნება
 ლაშქარნი სრულად მოვიდეს რაც რამაზს გულში ენება
 ავთანდილ ბრძანა „ამათი მე ესე ასრე მენება“ (1813,5)

აქეთ არაბნი გაუხდეს და შეუტივეს ცხენები
 ტარიელ ხელთა აიღო შუბსა ახმარა მძლე ნები
 უკრა და ცხენსა გაავლო იგ სიკვდილისა მქენები
 რამაზს შეჰყარა ან ღმერთმან სამთა გმირთაგან სენები (1813,6)

უბრძანა თუ „სიმუხთლე ორჯელ შენი შემიტყვია
არ გაგიშვებ შენ ცოცხალსა ესე ჩემგან შეგიტყვია
არც გაუშვებ ხატაელთა რაცა ჩვენთა ხელთა ტყვეა“

შიში მოჰკლავს უსაცლოდ რამაზს ესე შემიტყვია (1813,7)

ამას მოსდევს კვლავ ყველა ხელნაწერით დადასტურებული ტარიელის წინაშე მუხლმოყრილი რამაზ მეფის მიერ შენდობის და პატიების თხოვნისა და ვედრების აღმწერი სტროფები.

ამრიგად, ხელნაწერთა უმეტესობაში, სახელდობრ ე.წ. „სამეფო კარის“ ნუსხებში მოთხრობის ლოგიკა ასეთია: ხუთასი ცხენოსანი, რამაზ მეფესთან ერთად, მოსანანიებლად მოემართებოდნენ ტარიელისაკენ და არც ერთ მათგანს დანაც კი არ ედო ჯიბეში, არათუ რაიმე საბრძოლო იარაღი. და რადგან რამაზ მეფემ, მუხლმოყრილმა აღიარა თავისი დანაშაული და მოინანია, შემდეგ კი ორ დედასთან ერთად ყელზე მანდილ მოხვეული ეახლა ტარიელს, ეს საკმარისი შეიქნა შენდობისა და ინდო-ხატაელთა ურთიერთობის დარეგულირებისათვის.

მეორე, ჩვენი აზრით, არანაკლებ საინტერესო და რეალისტური ლოგიკით, ხატაელებმა თავისი ორპირი და ფლიდი ბუნება ამჯერადაც გამოავლინეს და შებრძოლების შემდეგ, მხოლოდ ძალის წინაშე მოიდრიკეს ქედი, მხოლოდ რეალური განადგურების საფრთხის გამო მიმართეს მონანიების ხერხს, გადარჩენის ბოლო შანსს. ტარიელმა კი კვლავ ყველას უჩვენა მიტევების მეფური და ღვთიური მაგალითი.

ჩვენთვის საინტერესო მინიატურა, ინდო-ხატაელთა ამბის სწორედ ასეთი ეპიზოდის შემცველ ტექსტს ასურთებს. ანუ მინიატურების მხატვარი სარგებლობდა დედნით, რომლის ტექსტი, ინდო-ხატაელთა მეორე შეტაკების ეპიზოდში, სისხლისღვრასა და მსხვერპლსაც გულისხმობს. და რადგან ჟ -27 ნუსხის ტექსტი ასეთ მოვლენას, თუ ეპიზოდის გაგრძელების ასეთ ვერსიას არ იცნობს და არ აღწერს, ამიტომ ერთადერთი სამართლიანი დასკვნა იკვეთება: მხატვარი და კალიგრაფი სარგებლობდნენ განსხვავებული დედნებით, ამასთან ნუსხის ფურცლებზე თავდაპირველად მუშაობდა მხატვარი. დასურათება და მოჩარჩოება გაკეთებულია ცარიელ ფურცლებზე და უფრო ადრე, ვიდრე ამ ფურცლებზე კალიგრაფი გადაიტანდა ტექსტს (კალიგრაფის საქმიანობა რომ მოჩარჩოების შემდეგ მიმდინარეობდა, ამას ცხადყოფს მაგალითად მინიატურის შემცველი 14რ გვერდიც, რომელიც სანიმუშოდ აქვეა მოტანილი).

ვფიქრობთ, აღნიშნული ანალიზის საფუძველზე გამორიცხულად უნდა ჩაითვალოს ჟ -27 ნუსხის მინიატურებისა და ტექსტის

შექმნის თანადროულობა და ამიტომ, პალეოგრაფიული დასკვნების შეზღუდვებისაგან გათავისუფლებულებმა, შეიძლება დამოუკიდებლად მოვიმარჯვოთ სახელოვნებათმცოდნეო არგუმენტები, რომელთა თანახმადაც მინიატურების შექმნის თარიღი XVI საუკუნის შუა ხანების მახლობლად ან კიდევ უფრო ადრინდელ პერიოდშია საძიებელი.

მოცემული ნუსხის მომავალ მკვლევართათვის, ტექსტოლოგთა თუ ხელოვნებათმცოდნეთათვის, შეიძლება სასარგებლო გამოდგეს იმის აღნიშვნაც, რომ ძირითად კალიგრაფს გადაუნომრავს არა გვერდები ან რვეულები, როგორც ამას პრაქტიკულად ყველა კალიგრაფი აკეთებს, არამედ დასათაურებები და ეს ფაქტი ამ ნუსხის უნიკალურ განსაკუთრებულობას ნარმოადგენს. ნუსხაში დასათაურებები გაკეთებულია სინგურით და ყოველი მათგანის გასწვრივ, ჩარჩოს სიახლოვეს, გარედან მიწერილია ასონიშნებით გამოხატული შესატყვისი რიგითი ნომერი. რახან ნუსხა თავსა და ბოლოში ნაკლები და დაზიანებულიცაა, თითქმის უწყვეტად იკითხება შემორჩენილ დასათაურებათა რიგითი ნომრები, დანყებული „გ“-დან დამთავრებული „ნე“-თი, ნაშლილია და არსებულ დასათაურებებთან აღარ იკითხება ასო ნიშნები „ე“, „დ“, „იე“, „იზ“, „ით“, „კგ“ და „მH“; ხელნაწერის შუა, დაზიანებულ, თუმცა აღდგენილ ნაწილში, რიგითობის „მ“-დან „მგ“-ზე არსებული ნახტომი გვეკარნახობს, რომ თავდაპირველ ტექსტში დამატებით უნდა ყოფილიყო ორი დასათაურება და 10 სტროფი ტექსტისა. არსებობს შეცდომა ან გააზრებული გამონაკლისიც: ერთ დასათაურებას, „ფატმანისგან ნესტან დარეჯანის ამბის მბობა ავთანდილთან“, არ გააჩნია რიგითი ნომერი, მაშინ როცა ის მოთავსებულია მეზობელ დასათაურებათა თანმიმდევრულ „ლვ“ და „ლზ“ რიგით ნომრებს შორის.

ხაზგასმით უნდა აღვნიშნოთ, რომ ტექსტიცა და მინიატურებიც ერთნაირი ფერადი ხაზებით შესრულებული ჩარჩოებით არის მოსილი. როგორც წესი, დასათაურება ჩარჩოხაზებით არ გამოიყოფა ტექსტისაგან, მაგრამ რატომღაც, ტექსტის შემცველ გვერდებზე მოთავსებულ მინიატურებს აუცილებლად უშუალოდ ეკვრის, ან მოსდევს სათანადო დასათაურება და ყოველი მათგანი, ტექსტისაგანაც და ნახატისაგანაც, ჩარჩო ხაზებითაა გამიჯნული. ირკვევა, რომ ორი სანერი ხაზის დამტვევი ეს ჩარჩოებიც წინასწარ, საგანგებოდ იყო მომზადებული. ის რომ დასათაურება ახლდა, ნუსხისაგან განცალკევებულად არსებულ ფურცელზე, როსტევანისა და ვაზირების თათბირის დამასურათებელ მინიატურასაც, დასტურდება

მინიატურის ზომებითაც და მის ქვემოთ სინგურით ნაწერი ორი ასონიშნის შემორჩენილი კვალითაც.

რაც შეეხება ოქსფორდის უნივერსიტეტში დაცულ მეორე ნუსხას, საქართველოში არსებული მისი ფოტოპირის საფუძველზე გაკეთებულ აღწერილობაში ვკითხულობთ:

ნუსხაში 4-17 გვაქვს 238 ფურცელი; ხელნაწერი თავნაკლულია, დაზიანებულია შიგადაშიგაც; შეიცავს 1867 სტროფს; ხელნაწერი პალეოგრაფიულად XVII საუკუნის მიწურულით თარიღდება; ჩართულია 48 ილუსტრაცია, რომელთაგან ზოგი დეფექტურია; ილუსტრაციათა მეორე გვერდზე არის სხვადასხვა შინაარსის მინაწერები; ხელნაწერის მფლობელი ერთ დროს ყოფილა იმერეთის მეფის დავითის ქალი მზეხათუნი (გარდ. 1830 წ.); ხელნაწერი ამჟამად ინახება ოქსფორდში, ბოდლის ბიბლიოთეკის უორდროპების ფონდში.

ორიგინალის შესწავლის საფუძველზე ამ აღწერას ასეთი მოკლე ინფორმაცია უნდა დაემატოს:

ხელნაწერის ყდა გაკეთებულია ტყავგადაკრული ხისაგან, ტყავი კი დანეხვით არის მოჩუქურთმებული. ნუსხა შესრულებულია იტალიურ ჭვირნიშნაან ფურცლებზე. ჭვირნიშნების მიხედვით, ხელნაწერი დამზადებული უნდა იყოს 1690 წლის უშუალო მახლობლობაში. ფურცლების ზომებია 27,5 სმ/20 სმ, ნაწერის ჩარჩოს ზომები კი 24,5 სმ/17 სმ. მეტნაკლებად დაზიანებული სახით შემორჩენილია 52 მინიატურა. ხელნაწერში მოთავსებულია ერთი, შედარებით ახალი, ალბათ XVIII-XIX საუკუნეებში შესრულებული მინიატურა, რომელზეც როსტევეანისა და ავთანდილის ნადირობაა ასახული. ყველა დანარჩენი მინიატურა შესრულებულია ძირითადი ხელნაწერი ტექსტის თანადროულად, იმავე ხარისხის ქალაღდზე. მინიატურების განმმარტავი მინაწერები გაკეთებულია იმავე კალიგრაფის ხელით. აშკარაა, რომ დაკარგულია მინიატურის შემცველი ფურცლები 119 და 120, 174 და 175, 180 და 181 ფურცლებს შორის, 235 და 236 ფურცლებს შორის კი დაკარგულია ორი მინიატურის შემცველი ფურცელი.

ნუსხის ზედაპირული დათვალიერების დროსვე თვალშისაცემია ქალაღდის ხარისხი – ტექსტიც და მინიატურებიც შესრულებულია თხელ, კარგად გაპრიალებულ ქალაღდზე. მახსოვდა რ. პატარიძის დასკვნა იმის შესახებ, რომ მე-17 საუკუნის 30-იანი წლებიდან საქართველოში დიდი რაოდენობით შემოდის სპარსული ქალაღდი და რომ „სპარსული ქალაღდი ძალიან თხელია, მაგრამ „მწვე“ გალესილია და მელანს არ ატარებს. მხედრული დამწერლობისათვის ასეთი ქალაღდი საუკეთესოა“. ამიტომ ეს ქალაღდიც სპარსული

წარმომავლობისად ჩავთვალე და შევეცადე აღმენუსხა საღებავების ხარისხის განსაკუთრებულობები, დამეჭირა სხვა რაიმე ნიუანსი, რომელიც ხელნაწერისა და დასურათებათა დათარიღებისათვის შეიძლება ყოფილიყო მნიშვნელოვანი. ამ დაკვირვებამ მიმიყვანა დასკვნამდე, რომ მხატვრის ფერადოვანი პალიტრის საღებავებიდან და სხვა გამოყენებული მასალიდან ზოგიერთი არც ისე ხარისხიანია. არადა მასალის ხარისხი, საბოლოო ჯამში, განაპირობებს საღებავების სხივოსნობასაც და დაგრუნტულ ქალღღებზე ან სხვა საფუძველზე საღებავის შეჭიდულობისა და გამძლეობის ხარისხსაც. საქმე ისაა, რომ ზოგიერთი ნედლეულისაგან მიღებული საღებავი ამჟღავნებს აგრესიულ ბუნებას, მაგრამ გრუნტის, გამხსნელის და შემაკავშირებელი მასალის (კვერცხის ცილის თუ გულის, ცხოველური თუ მცენარეული ნებობების) სათანადო შეხამებით, მათი სათანადო მომზადებითა და გამოყენებით, მრავალი სპარსული მინიატურა დარჩა უცვლელი და დღესაც მომნუსხველ შთაბეჭდილებას ახდენს. ისტორიული ტრადიციისამებრ, ყოველი მხატვარი თავად იყო როგორც საღებავების, ისე ხატვისათვის საჭირო სხვა მასალის შემქმნელიც. №17 ნუსხის დამსურათებელს, როგორც მინერალებისაგან ისე ორგანული ნედლეულისაგან პიგმენტების მისაღები მასალის, აგრეთვე გრუნტის და პიგმენტების შემაკავშირებელი და საღებავის გამხსნელი მასალის მწირი არჩევანი ჰქონია. მწვანე ფერისათვის მას, როგორც ჩანს, გამოუყენებია სამაგალითო აგრესიულობით გამორჩეული პიგმენტი ვერდიგრის, რომელიც შედარებით იოლად მიიღება ძმარში ჩაძირული სპილენძის ფირფიტებისაგან. ამ წესით მიღებული მწვანე საღებავი ხშირად იმდენად დესტრუქციულ ბუნებას ამჟღავნებს, რომ ჭამს არათუ იმ ქალღღებს, რომელზედაც უშუალოდ დაეფინება, არამედ შემხებ ფურცლებსაც. ალბათ ასეთი პიგმენტით დამზადებული მწვანე ფერის საღებავია გამოყენებული ჩვენი ნუსხის, როგორც დასურათებისას, ისე ფერადოვან ჩარჩოთა ხაზებისთვისაც - სწორედ, ამას უნდა გამოენვია, ისედაც თხელი და მყიფე ფურცლების გამოხმობა და მსხვრევა.

როცა ფერთა აგრესიულობის ხარისხის დასადგენად ზურგის მხრიდან სინათლის შუქზე გავხედე ფურცლებს, მოყვითალო-მომწვანო ფერთა ინტენსიურად გამოყოფილ ლაქებთან ერთად, ნათლად გამოჩნდა არა მარტო ვერჟერების მკაფიო და მჭიდრო ფონი, არამედ ამ ფონის დამრღვევი რაღაც რთული თეთრი კონტურიც. ცხადი გახდა, რომ საქმე მქონდა ევროპული და არა სპარსული წარმომავლობის ქალღღებთან. სასწრაფოდ შევეუდექი ხელნაწერის დეტალურ შესწავლას. ყოველი მეორე თუ არა, მესამე ფურცელი

მაინც, ჭვირნიშნიანი აღმოჩნდა. დავადგინე და შეძლებისდაგვარად ამოვხატე წყლის ნიშნებით გამოხატულ დამლათა სახე. მაშინვე დავინყე ევროპული ქალაქის წარმოების ისტორიასთან დაკავშირებული ლიტერატურისა და კატალოგების შესწავლა და ჩვენი ფურცლების დამახასიათებელი წყლის ნიშნების ანალოგების ძიება. სამწუხაროდ, ოქსფორდის ბოდლის ბიბლიოთეკაში არსებული და ჩემს მიერ მოძიებული ლიტერატურა მხოლოდ XVII საუკუნემდე წარმოებული ქალაქების შესახებ შეიცავდა სისტემატიზებულ მონაცემებს. მათ შორის კი ჩვენი ფურცლების დამლას ანალოგი არ მოეძებნა. ცხადია, ესეც მნიშვნელოვანი შედეგი იყო, რადგან ამით გაირკვა, რომ ნუსხა XVII საუკუნეში ან უფრო მოგვიანებით დამზადებულ ქალაქზე უნდა შესრულებულიყო. აღვიჭურვე მოთმინებით და უკან დაბრუნებისთანავე დავინყე რ. პატარიძის ფასდაუდებელი შრომების შესწავლა, ქართული ჭვირნიშნიანი ხელნაწერების დათარიღების საკითხებს რომ ეხება. ამ შრომებში აღნიშნულია ასეთი ფაქტი: „XVII საუკუნის მეორე ნახევრიდან საქართველოში გაჩნდა თხელი იტალიური ქალაქი, რომელიც, სპარსული ქალაქის მსგავსად „მწვე“ გალესილია. ეს ქალაქი არაფრით ჩამოუვარდება სპარსულ ქალაქს და სპარსულ ქალაქს ცვლის, ასეთი თხელი „მწვე“ გალესილი ქალაქი XVII საუკუნის საქართველოში შედარებით ცოტაა. ეს ქალაქი ბერგამული წარმოშობისაა“. დავათვალიერე ამ ნაშრომში მითითებული „ვეფხისტყაოსნის“ ყველა ნუსხა, რომელიც ასეთ იტალიურ ქალაქზეა შესრულებული და საბედნიეროდ გაირკვა, რომ 17-ე ნუსხის ჭვირნიშნები მიესადაგება 27-ე ნომრით აღნიშნული დამლების ტიპს (სხვადასხვა ვარიაცია, გვირგვინის, მტევნისა და მასრის), რომელთა შესაბამის ჭვირნიშნიან ქალაქებზეა გადანერილი მაგალითად, შ - 4499, შ - 4988, K-205, H-461 ნუსხები, ყოველი მათგანის შექმნის თარიღი 1690 წლის მახლობლობაში იყრის თავს. ბუნებრივია ამ თარიღის სიახლოვეს უნდა ვიგულისხმოთ მზესაბურთისეული ხელნაწერის შექმნის თარიღიც, რადგან, როგორც რ. პატარიძე მიუთითებს, ქვეყანაში შემოსული ამა თუ იმ დამლის მქონე ქალაქის ოდენობის რეალიზება, ათვისება, თუ გამოყენება მაქსიმუმ ხუთი-ათი წლის განმავლობაში ხდებოდა. ასე რომ საკმაო მაღალი საიმედოობით შეიძლება 17-ე ნუსხის შექმნა, მისი თანადროული მინიატურებითურთ, 1690 წლის ახლო ხანებში ვივარაუდოთ.

ეს ნუსხა თავადმა გიორგი წერეთელმა, მისი ბიძაშვილის, როსტომ წერეთლის ცოლის, ხიდისთაველი შიო (სიმონ) ბერიძის ასულის, ვენერა ბერიძის დიდი ღვაწლით, ბოდლის ბიბლიოთეკას უძღვნა 1911 წლის 8 ოქტომბერს.

ვენერა ბერიძე უორდროპებისათვის განსაკუთრებით ახლომე-
 ლი ქართველია; იმდენად, რომ მარჯორი მასზე დაქორწინებასაც
 კი ურჩევდა ოლივერს; უორდროპების არქივში სწორედ ვენერას-
 თან მიმონერის პირად წერილებს უკავია ყველაზე მეტი ადგილი.
 ოლივერისადმი 1911 წლის 20 აპრილს მიწერილ მის წერილში
 ვკითხულობთ: „ვეფხისტყაოსნის“ დაბეჭდვა რომ განგიზრახავს,
 დიდად ვიხარით და მოველით მოუთმენლად გავიგოთ თქვენი სჯვა
 ამ ჩვენი დიდების შესახებ. რომელ ხელნაწერს თხოულობ ოლივერ,
 ვეფხისტყაოსანს ჩვენი ოჯახისას თუ რამე სხვას. თუ იმ „ვეფხისტ-
 ტყაოსანზე“ მწერ, დანამდვილებით ვეცდები, გამოგიგზავნო მხო-
 ლოდ სანახავად, თორემ ის შეწირული აქვთ წერა-კითხვის გამავრ-
 ცელებელ საზოგადოებას თუ მუზეუმს „არ ვიცი (საუბარია შ-5006
 წერეთლისეული ნუსხის შესახებ - პ.მ.). თუ სულით გინდა რომ
 მანდ იყოს ვეფხისტყაოსანი ხელით-ნაწერი, მაშინ ვეცდები სხვა
 ვიშოვო, მომწერე კარგათ, რომ მივხვდე და ყოველ ღონეს ვიხ-
 მარ რომ ვიშოვო...“. 1911 წლის 3 სექტემბრის წერილით კი ვგებუ-
 ლობთ: „... რაც შეეხება იმას, რომ მწერ ძველი ნაწერების შესახებ,
 რასაკვირველია, მეც და სხვა შეგნებული ვინც არის, ვცდილობთ,
 რომ არ დაიბნეს. ვეძებთ, მაგრამ მაინც ბევრი იკარგება და უფრო
 ბევრი რუსებს უფარდება ხელში. ოლივერ, როსტომას ბიძაშვილს,
 რომელიც გვერდით ცხოვრობს, თუ გახსოვთ თითქმის ერთ ეზო-
 ში ვდგავართ, ჩვენი სახლიდან მათი ძლიერ ახლოსაა, რომელსაც
 ჩვენ გიგას ვეძახით და ისე კი სახელად გრიგოლ სიმონის ძე წე-
 რეთელია, სურს გამოგიგზავნოს ოქსფორდში მარჯორის ბიბლიო-
 თეკას შესწიროს ხელით ნაწერი სურათებიანი ვეფხისტყაოსანი
 და არ ვიცი თუ როგორ გამოვაგზავნო, გთხოვ კარგათ მომწერო,
 რა რიგათ გამოვაგზავნო, რომ არ დაიკარგოს.“

საქართველოსადმი უორდროპების განსაკუთრებულმა სიყვა-
 რულმა და საქართველოსათვის განუღმმა დიდმა სამსახურმა გა-
 ნაპირობა ის, რომ იმ დროის ქართველ მკვლევართათვის უცნობი
 ნუსხა პირდაპირ ლონდონში აღმოჩნდა. არადა, როგორც ჩანს, ეს
 ის ნუსხაა, რომლის კვალი მრავალი ქართველი მკვლევრისათვის
 გამოდგა მოუხელთებელი, თუმცა გ. შარაძის „არქეოგრაფიული
 ძიებანი“ ყველაზე ახლოს მივიდა სინამდვილესთან. ის ვრცელი
 ფაქტობრივი მასალის განხილვის შემდეგ ასეთ საკითხს წამოს-
 ნევს წინ: „უნდა დავადგინოთ, ვინ იყო ეს თ.ა. დავითის ძე წერე-
 თელი (რომელსაც ამ 90 წლის წინათ „ვეფხისტყაოსნის“ შ - 5006
 ნუსხაზე ძველი და მეტი ღირსების მქონე ხელნაწერი ჰქონია) და
 რა ნათესაური კავშირი ჰქონდა გრიგოლ წერეთლის ოჯახთან. ხომ
 არ არის იგი გრიგოლ წერეთლის ძმისშვილის, დავით სიმონის ძე
 წერეთლის (გარდ. 1872 წ.) ვაჟი?“.

როგორც ირკვევა, სწორი იყო გურამ შარაძის ძიების მიმართული ტულება - XIX საუკუნის მეორე ნახევრიდან გამომჟღავნებული მაგრამ მოუხელთებელი, დასურათებული „ვეფხისტყაოსანი“ მართლაც ინახებოდა გრიგოლ წერეთლის ძმისშვილის დავით სიმონის ძე წერეთლის ვაჟის სიმონის ოჯახში. აი, ამ სიმონის ვაჟმა, გიგა (გიორგი) სიმონის ძე წერეთელმა, ვენერა ბერიძის თხოვნით, გადადგა შეიძლება სადავო, მაგრამ, ჩემი აზრით, გამართლებული და მნიშვნელოვანი ნაბიჯი - ძვირფას ხელნაწერს მოუძებნა ყველაზე უკეთესი განძთსაცავი ოქსფორდის უნივერსიტეტის ბოდლის ბიბლიოთეკის სახით, და ამავე ქმედებით, ღირსეულად გამოხატა უორდროპებისადმი ქართველი ხალხის მადლიერება.

გამოყენებული ლიტერატურა

პარმენ მარგველაშვილი, ვეფხისტყაოსნის დასურათებული ხელნაწერები, 2013

შალვა ამირანაშვილი, შოთა რუსთაველის პოემა „ვეფხისტყაოსანი“ ძველ ქართულ ხელოვნებაში, ენიშკის მოამბე III, 1938.

შალვა ამირანაშვილი, „ვეფხისტყაოსნის“ დასურათება, 1966.

ელენე მაჭავარიანი, „ვეფხისტყაოსნის“ უორდროპისეული ხელნაწერის უცნობი მინიატურა, შოთა რუსთაველი, 1966.

რამაზ პატარაძე, „ვეფხისტყაოსნის“ ხელნაწერთა ჭვირნიშნები, მრავალთავი - V, 1975.

გურამ შარაძე, არქეოგრაფიული ძიებანი, 1973.

სარგის ცაიშვილი, „ვეფხისტყაოსნის“ ხელნაწერები და პოემის ტექსტის ისტორია, I, 1984.

იუზა ხუსკივაძე, ქართული საერო მინიატურა XVI-XVIII საუკუნეები, 1976.

შორენა ბორაშვილი-შტიოერი, საიდუმლოდ შენახული ქართული საგანძური (ოქსფორდის ბოდლის ბიბლიოთეკის უორდროპის კოლექციის მასალები), 2009.

„ვეფხისტყაოსანი“, სარგის კაკაბაძის რედაქციითა და გამოკვლევით, 1927.

ასილ რაყ, ერსიან პაინტინგ, 1977.

ასილ რაყ, თჳე მან ინ ტჳე ანტჳერს სკინ, ინ ოდლეიან იბრარყ. თჳე ოდლეიან იბრარყ რეცორდ, III, 32, 1951.

Ш. Амиранашвили, Грузинская миниатюра, Москва, 1966.

ლევან ბაბურიშვილი

ზვიად გამსახურდიას თეორიულ- ლიტერატურული შეხედულებაზე

ზვიად გამსახურდია

80

ლიტერატურისა და ხელოვნების თეორიულ პრობლემებზე ზვიად გამსახურდიას საგანგებო ტრაქტატები არ შეუქმნია, თუმცა მის მრავალფეროვან სამეცნიერო და ესეისტურ მემკვიდრეობაზე დაყრდნობით სავსებით შესაძლებელია ავტორის ზოგად, თეორიულ-ლიტერატურულ შეხედულებებზე საუბარი.

ამჯერად შევეცდებით ნათელგყოთ ზვიად გამსახურდიას თვალსაზრისი რამდენიმე არსებითი საკითხის – მხატვრული ლიტერატურის არსისა და დანიშნულების, ლიტერატურათმცოდნეობის მეთოდოლოგიისა და თარგმანის თეორიული პრობლემების – ირგვლივ.

როგორია მხატვრული შემოქმედების სპეციფიკა? რა დანიშნულება აქვს, ზვიად გამსახურდიას შეხედულებით, სიტყვაკაზმულ

მწერლობას? ზ. გამსახურდიას ესთეტიკურ კონცეფციაში სინთეზირებულია კლასიკური ესთეტიკიდან, შუა საუკუნეების ქრისტიანული ღვთისმეტყველებიდან და მისი თანამედროვე დასავლური ლიტერატურათმცოდნეობიდან მომდინარე პრინციპები.

ზვიად გამსახურდია, უპირველეს ყოვლისა, აღიარებს ლიტერატურის კათარზისულ, ვნებათაგან განმწმედ მნიშვნელობას. შუა საუკუნეების ქრისტიან თეოლოგთა დარად მასაც მიაჩნია, რომ ჭეშმარიტი მწერლობა „სახისმეტყველებითი ღვთისმეტყველებაა“, ლიტერატურამ სახეობრივი აზროვნების გზით ხელი უნდა შეუწყოს მკითხველის სულიერ ამაღლებას, მარადიულთან, წარუვალთან თანაზიარებას. მწერლობისა და რელიგიის ღრმა, შინაგან კავშირზე ზვიად გამსახურდია მისი თანამედროვე დასავლური ლიტერატურათმცოდნეობის გამოცდილებაზე დაყრდნობით მსჯელობს: „თანამედროვე ლიტერატურათმცოდნენი თვლიან, რომ სწორედ მითოსში და მეტაფორაში მუდავნდება დანიშნულება და ფუნქცია ლიტერატურისა. ამ თვალსაზრისით ადამიანის სულიერი მოღვაწეობა შეითავსებს მეტაფორულ და მითოსურ აზროვნებას... ხატის, მითოსის გადმოცემით პოეზია რელიგიას, მსოფლჭვრეტას უახლოვდება“¹.

ზვიად გამსახურდიას თქმით, მხატვრულ შემოქმედებაში წარმმართველია ადამიანის ზეინტელექტუალური უნარები, სულიერი გამოცდილება, ინტუიცია. იგი მიიჩნევს, რომ „პოეზია რეალობის ინტუიტიური ცხადქმნის შედეგი უფროა, ვიდრე ინტელექტუალური ტვინის ჭყლეტისა“², შემოქმედის ინტუიციური ლოგიკა კი ხშირად ბევრად უფრო ღრმად სწვდება რეალობას, ვიდრე ემპირიული განსჯა. ზვიად გამსახურდიას აზრით, ჭეშმარიტი პოეზია ყოველთვის ღრმადსულიერია თავისი ბუნებით და რელიგიურ გამოცხადებასთანაა წილნაყარი. აქედან გამომდინარეობს გამსახურდიას თვალსაზრისი, რომ გაუმართლებელია სასულიერო და საერო პოეზიის ერთმანეთისაგან მკაცრი გამიჯვნა, რადგანაც საერთო მათი საწყისი: „ქართული რელიგიური პოეზიის შვილია საერო პოეზიაც. უნდა ითქვას, რომ ტერმინები „საერო“ და „სასულიერო“ მხოლოდ პირობითად უნდა ვიხმაროთ, არ არსებობს გარდაუვალი ზღვარი მათ შორის. არსებობს მხოლოდ ერთი ქართული პოეზია, რომელიც არა მარტო უხუცესთაგანია მსოფლიოში, არამედ უდიდესთაგანიც“³.

1 ზ. გამსახურდია, „ვეფხისტყაოსნის“, სახისმეტყველება, თბილისი, 1991, გვ. 5.

2 ზ. გამსახურდია, წერილები, ესსეები, თბილისი, 1991, გვ. 452.

3 ზ. გამსახურდია, წერილები, ესსეები, თბილისი, 1991, გვ. 407.

მხატვრული შემოქმედების ბუნების ზ. გამსახურდიასეულ ხედვასთანაა დაკავშირებული მისი თვალსაზრისი ლიტერატურათმცოდნეობის მეთოდის შესახებ. XX საუკუნის 70-იან წლებში აღნიშნულ საკითხზე მეტად საინტერესო პოლემიკა გაიმართა გურამ ასათიანსა და ზვიად გამსახურდიას შორის. ეს უკანასკნელი თავის პოლემიკურ ნერილებში გაბედულად დაუპირისპირდა საბჭოთა ლიტერატურათმცოდნეობის ოფიციალურ თვალსაზრისს, საბჭოთა კრიტიკის ცრუმეცნიერულ, სოციოლოგისტურ მეთოდოლოგიას.

კრიტიკის მეთოდებზე მსჯელობისას ზ. გამსახურდია, უპირველეს ყოვლისა, ერთმანეთისაგან მკვეთრად მიჯნავს ჰუმანიტარულ და საბუნებისმეტყველო მეცნიერებებს. მისი თქმით, ბუნებისმეცნიერებას საქმე აქვს ემპირიულ სინამდვილესთან, ფაქტების სამყაროსთან, ბუნებრივ მოვლენებთან და მექანიკურ მიზეზმედევობრიობასთან, სადაც პიროვნების როლი, მისი შემოქმედებითი ინიციატივა უკანა პლანზე ინაცვლებს. მისგან არსებითად განსხვავდებიან ჰუმანიტარული მეცნიერებები და კერძოდ, - ლიტერატურათმცოდნეობა, რომელსაც მატერიალურთან კი არ აქვს საქმე, არამედ „ადამიანის სულის შემოქმედებით ნამოღვანართან, იმ ცხოველმყოფ იდეებთან, რომელნიც შობენ ლიტერატურას. აქ უმთავრესია პიროვნების როლი, მისი შემოქმედებითი ინიციატივა. ჭეშმარიტების კრიტერიუმიც აქ უფრო ესთეტიკურია, ვიდრე ფორმალურ-ლოგიკური, ვინაიდან ხელოვნება გამოცხადებაა ზელოგიური სინამდვილისა... პოეზია აბსოლუტური რეალობაა“¹.

შესაბამისად, ზ. გამსახურდია მიიჩნევს, რომ განსხვავებული უნდა იყოს ლიტერატურათმცოდნეობისა და საბუნებისმეტყველო მეცნიერებათა კვლევის მეთოდოლოგიაც. თუ ამ უკანასკნელის საფუძველს ემპირიული მეთოდი წარმოადგენს, ლიტერატურათმცოდნეობაში არსებითია კრიტიკოსის შინაგანი გამოცდილება, ინტუიცია. ზ. გამსახურდიას თვალთახედვით, კრიტიკა უფრო ხელოვნების დარგია, ვიდრე მეცნიერებისა, ამიტომაც კრიტიკოსს არანაკლებ ესაჭიროება შთაგონება და შემოქმედებითი სული, ვიდრე მწერალს: „კრიტიკა ხელოვნების დარგთაგანია, სადაც განუზომელი მნიშვნელობა აქვს ინტუიტიურ ნვდომას, შემოქმედებით გზნებას და სულის თავისუფლებას. ასეთია გოეტესეული, ემერსონისეული, ელიოტისეული გაგება კრიტიკისა“.

ზ. გამსახურდია იმასაც აღნიშნავს, რომ ინტუიციური მეთოდი მხოლოდ ჰუმანიტარულ მეცნიერებებში როდია გამოსადეგი.

1 ზ. გამსახურდია, ნერილები, ესსეები. თბილისი, 1991, გვ. 453.

მას დიდი მნიშვნელობა აქვს საბუნებისმეტყველო დარგისთვის საც. ადამიანის ინტელექტუალურ უნარებს თავისი მოქმედების ასე თუ ისე შეზღუდული სფერო გააჩნიათ, რომლის იქითაც ისინი უძლურნი არიან. ასეთ დროს ერთგება საქმეში, ზ. გამსახურდიას თქმით, ინტუიციური აზროვნება და იგი ავსებს, აშუქებს ცდის-მიერ, პასიურ მოცემულობას.

კრიტიკისათვის ყველაზე შესაფერის ჟანრად ზვიად გამსახურდიას ესეისტიკა მიაჩნია, რადგან ესეიში ყველაზე უკეთაა შესაძლებელი კრიტიკოსის ინტუიციური მიგნებების, დაკვირვებების ობიექტივაცია, აზრის ლაკონიურად გამოთქმა, მწერლის შემოქმედების იმ თავისებურებათა მოხელთება და დახასიათება, რაც ემპირიული მეთოდის საფუძველზე შეუძლებელია: „ესსე, როგორც კრიტიკის ჟანრი, ფრიად პერსპექტიულია ამ მხრივ, – წერს ზ. გამსახურდია, – მასში ფართო გასაქანი აქვს გაბედულ, მხატვრულ აზროვნებას. ესეისტიკის არგუმენტებსაც არ უნდა მოვთხოვოთ ყოველთვის ანთროპოლოგიის, ფსიქოლოგიის, ფიზიოლოგიის ან სხვა რომელიმე ემპირიული მეცნიერების არგუმენტების ჩარჩოში ჩატევა“¹.

ზვიად გამსახურდიას ესეები ამერიკული და დასავლეთევროპული მწერლობის კლასიკოსთა შემოქმედების შესახებ შესანიშნავი მაგალითია იმისა, თუ როგორი ოსტატობით შეიძლება გამოიყენოს კრიტიკოსმა ესეის ჟანრი თავისი სათქმელის გადმოსაცემად. ავტორის შინაგან გამოცდილებაზე, ინტუიციაზე დაფუძნებული კვლევის ბრწინვალე ნიმუშია ზ. გამსახურდიას ნაშრომი შუა საუკუნეების მისტიკური ძეგლის – „ქება და დიდება ქართულისა ენისა“ – შესახებ, აგრეთვე – მონოგრაფია „ვეფხისტყაოსნის სახისმეტყველება“. აქ ზ. გამსახურდია არ ერიდება გაბედული ჰიპოთეზების წამოყენებას, თუმცა ისინი მკვლევრის ფანტაზიის ლაღ გაქანებას როდი ეფუძნება, არამედ ყოველთვის შინაგანი, ინტუიციური ლოგიკითაა გამყარებული.

დიდია ზვიად გამსახურდიას, როგორც მთარგმნელის დამსახურება ქართული კულტურის წინაშე. ქართული ლიტერატურა მან გაამდიდრა მსოფლიო კლასიკის უმნიშვნელოვანეს ნიმუშთა ბრწინვალე თარგმანებით. ზ. გამსახურდია აქტიურად იყო დაინტერესებული თარგმანის თეორიის საკითხებითაც და ამ თემაზე არაერთი კრიტიკულ-პოლემიკური წერილიც გამოაქვეყნა.

ზ. გამსახურდიას მთარგმნელობითი საქმიანობა ეროვნული ლიტერატურისა და ლიტერატურულ ურთიერთობათა განვითარე-

1 ზ. გამსახურდია, წერილები, ესსეები. თბილისი, 1991, გვ. 452.

ბის აუცილებელ კომპონენტად, კულტურული პროცესების მრავალფეროვნების ერთ-ერთ მთავარ პირობად მიაჩნია. თარგმანი, ისევე როგორც კრიტიკა, მისთვის, უპირველეს ყოვლისა, შემოქმედებითი მოღვაწეობაა. ზ. გამსახურდია ტერმინ „თარგმანების“ ძველ ქართულში დამკვიდრებული მნიშვნელობის აქტუალიზაციას ახდენს. ძველად „თარგმანება“ გულისხმობდა განმარტებას, ეგზეგეტიკურ საქმიანობას. „მთარგმანებელი“. ზ. გამსახურდიას თქმით, „ქართულ ენაზე ნიშნავს მაგს. ეს არის კაცი, გადმომთარგმნელი კაცთა ენაზე იდუმალის, გამოუთქმელის. „თარგმნა“ გულისხმობს ინტერპრეტაციას. ახსნას გააზრებას და არამარტო გადმოღებას. იგი შემოქმედებითი წვის შედეგია და არა უბრალო განმეორება. ასეთ დროს ხელახლა იშვის ნაწარმოები, იგი სუნთქავს პირველყოფილი სისადავითა და მშვენიებით“¹.

მთარგმნელის ოსტატობა, ზ. გამსახურდიას აზრით, იმაზეა დამოკიდებული, თუ რამდენად მოახერხებს იგი მშვიდობით გასვლას „ბნკარედის სცილასა და თავისუფალი თარგმანის ქარიბდას შორის“². იგი მაღალ შეფასებას აძლევს შუა საუკუნეების ქართველ მთარგმნელთა მოღვაწეობას და აღნიშნავს, რომ სადღეისოდაც მისაღებია გიორგი მთაწმინდელის მთარგმნელობითი მეთოდი, დედნისამი მისი მიდგომა. „კლებისა და შემატების“ პრინციპი, გამართლებულია იმ შემთხვევაში, როდესაც მთარგმნელის წინაშე დგება ქართული ენის ბუნებრიობის დაცვის აუცილებლობა. ზ. გამსახურდია მიიჩნევს, რომ მთარგმნელის უპირველესი ამოცანა უნდა იყოს არა ცალკეული სიტყვებისა და ფრაზების ზედმიწევნითი კოპირება, არამედ დედნის პოეტური ჩანაფიქრისა და საერთო სულის შენარჩუნება. მთარგმნელი ვალდებულია გაითვალისწინოს ავტორის შემოქმედებითი ბუნება და მოახერხოს შექმნას „ცოცხალი ექვივალენტი ნაწარმოების სტილისა“³.

ცალკეულ შემთხვევებში ზვიად გამსახურდიას გამართლებულად მიაჩნია ლექსის პროზაული თარგმანი. იგი ითვალისწინებს თანამედროვე დასავლური მთარგმნელობითი ხელოვნების გამოცდილებას და აღნიშნავს, რომ ზოგიერთ შემთხვევაში, ტექსტის სირთულის გამო, შეუძლებელია პოეტური ნიმუშების ლექსითი ფორმით თარგმნა. ასეთ დროს გამოსავალია პროზაული თარგმანი, რომელიც, რა თქმა უნდა, განსხვავდება პნკარედისაგან და ბევრად უფრო შემოქმედებითია თავისი ხასიათით. ზ. გამსახურ-

1 ზ. გამსახურდია, წერილები, ესსეები, თბილისი, 1991, გვ. 364.

2 ზ. გამსახურდია, წერილები, ესსეები, თბილისი, 1991, გვ. 365.

3 ზ. გამსახურდია, წერილები, ესსეები, თბილისი, 1991, გვ. 365.

დია იმედოვნებს, რომ ჩვენს სინამდვილეშიც თანდათან დასრულდება დიდი პოეტების პროზად თარგმნის ტრადიცია.

საინტერესოა ზვიად გამსახურდიას შეხედულებები მთარგმნელის ენობრივი ორიენტაციის საკითხზეც. ზვიად გამსახურდიას მიერ თარგმნილი „ილიადის“ პირველი ქების თარგმანს თავის დროზე კრიტიკული წერილით გამოეხმაურა ცნობილი ენათმეცნიერი ალექსი ჭინჭარაული, რომელმაც მთარგმნელი დაადანაშაულა არქაული სიტყვების ჭარბად გამოყენებასა და აზრობრივ შეუსაბამობებში. ზვიად გამსახურდიამ არგუმენტირებული პასუხი გასცა მეცნიერს. ზ. გამსახურდიას საპასუხო წერილში ნათლად გამოვლინდა მისი მთარგმნელობითი კრედო და ენობრივი ორიენტაცია.

ალექსი ჭინჭარაული ზვიად გამსახურდიას ადანაშაულებდა „ძველი და ახალი ქართულის უღვთოდ აღრევაში“, რის შედეგადაც მისი მთარგმნელის ენა აღარც ძველია და აღარც ახალი.. ამ ბრალდების საპასუხოდ ზვიად გამსახურდიამ მიუთითა, რომ ძველი და ახალი ენობრივი ფორმების ინტეგრაცია, ორგანული შერწყმა აუცილებელი პირობაა, ერთი მხრივ, ენის განახლებისა, მეორე მხრივ კი ენობრივი ტრადიციის შენარჩუნებისა, რაც აუცილებლად მოეთხოვება მთარგმნელს.

ამავე პოზიციიდან ეკამათებოდა ზვიად გამსახურდია არლი თაყაიშვილს, ვინც ასევე ილაშქრებდა თარგმანებში არქაული ფორმების გამოყენების წინააღმდეგ. ზ. გამსახურდია აღნიშნავდა, რომ არ იყო სწორი ენათმეცნიერთა მხრიდან ქართული ენის დაყოფა ძველ და ახალ ქართულ ენად, ვინაიდან ყველა მნიშვნელოვანი მწერალი ერთი და იმავე ენობრივი გასაღებით წერს და „მეოცე საუკუნის მწერლების ენას იგივე ლექსიკური ბაზისი აქვს, რაც ცურტაველსა და მერჩულეს“. იგი მიუთითებდა არლი თაყაიშვილს, რომ არქაიზმი სხვაა და პოეტიზმი სხვა. მისი თქმით, ზოგიერთ მკვლევარს ის, რაც არქაიზმი ჰგონია, სინამდვილეში პოეტიზმია – აწეული ინტონაციური ელფერის მქონე სიტყვა, რომელიც ქმნის ამაღლებულ განწყობილებას.

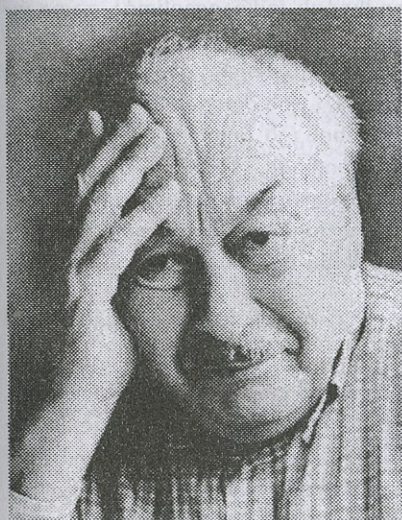
ზვიად გამსახურდიამ თავის თარგმანებში მოახდინა საკუთარი თეორიული თვალსაზრისის პრაქტიკული რეალიზაცია და არქაიზებული სტილით, ძველი ქართული ენის ლექსიკური საუნჯის აქტიური გამოყენებით მოახერხა მკითხველისათვის ეგრძნობინებინა პოეტური სურნელი ამაღლებული ქართული ენისა.

ზვიად გამსახურდიას გამოკვლევების, წერილებისა და ესეების კითხვისას ვრწმუნდებით, რომ მათ ავტორს თანამედროვე დასავლური ლიტერატურათმცოდნეობის დონეზე შეეძლო ესთეტიკისა და კრიტიკის აქტუალურ პრობლემებზე მსჯელობა.

ზონა ცხადია

ისტორიზმის ორიენტირები პოეტის ლირიკაში

მუხრან
მაჭავარიანი

90

ვსაუბრობთ რა ისტორიზმის ორიენტირებზე მუხრან მაჭავარიანის პოეზიაში, ვგულისხმობთ წარსულისა და თანმედროვეობის ისტორიულ ფაქტებს, კონკრეტულ სახელებს, მოვლენებს, როგორც მხატვრულ-გამომსახველობით საშუალებას გაბედული პოეტური ნარატივისათვის. ისტორიული მასალა, ისტორიული თემატიკა ითავსებს ალეგორიის, სიმბოლოების, ნიღბის ფუნქციასაც კი ცენზურის გასანეიტრალებლად. თუმცა, იმავე ცენზურისთვის ძნელი მისახვედრი არ იყო ის ფარული მინიშნებები და კონცეპტუალური ნოვაციები, რომელთაც მოიცავდა ავტორის სიტყვა, და მაინც, გადატანით ნათქვამი, განსაკუთრებული ემოციური მუხ-

ტი - წარსულის კონკრეტული გაჯერებული, მყარი გარანტი იყო თავდაცვისათვის. თავდაცვა კი - აუცილებელი.

მუხრან მაჭავარიანი გასული საუკუნის 40-იანი წლების მეორე ნახევარში იწყებს პოეტურ შემოქმედებას (1949 წელს უკვე „საბას“ ავტორია). ამას წინ უძღოდა 1946 წლის არასასიამოვნო მოვლენები, სსრკ კომპარტიის ცკ-ის 11 აგვისტოს დადგენილებები, რომელშიაც გაკიცხული იყვნენ ანა ახმატოვა, მიხაილ ზოშჩენკო, ნიკოლოზ ტიხონოვი და სხვა რუსი მწერლები. ახმატოვა და ზოშჩერკო მწერალთა კავშირიდან გარიცხეს, პირველს მრუში უწოდეს, მეორეს - უბრინციპო, ხულიგანი, ნ. ტიხონოვი კი გაათავისუფლეს მწერალთა კავშირის გამგეობის თავმჯდომარეობიდან. ამ ფაქტმა განაპირობა ანა კალანდაძის პოეზიისადმი ვერდიქტიც, 7 წლით შეჩერდა მისი პირველი კრებული გამოცემა. როცა გამოიცა, 1953-ში, მასში შესული ლექსების უმრავლესობა გადაკეთებულ-განწმენდილი იყო (მათიაშვილი 2003: 15). მწერალთა ყრილობაზე (1946. 7.X) საგანგებოდ იმსჯელეს პოეტი ქალის გარშემო შექმნილ გაუმართლებელ სენსაციასზე (ცკ-ის მდივანემა პ. შარიამ, გ. ჯიბლაძემ). უიდეო ლექსების შექმნისკენ მიდრეკილებაში დაადანაშაულეს მწერლები: კოლაუ ნადირაძე, გიორგი შატბერაშვილი, მიხეილ ქვლივიძე, ალიო მაშაშვილიც. ეს იყო კიდევ ერთი დასტური იმისა, რა მკაცრად კონტროლდებოდა პოეტური აზროვნება ტოტალიტარული რეჟიმისა და მისი ხელისუფლების წარმომადგენლების მიერ.

50-იანი წლების მეორე ნახევრიდან (სწორედ იმ დროს, 1955 წელს, იბეჭდება მ. მაჭავარიანის ლექსების პირველი კრებული), იწყება ე. წ. „დათობა“, შედარებით თავმეკავებული დრო, როცა არ იყო ფიზიკური ანგარიშსწორება, რეპრესიები, მაგრამ კონიუნქტურა ისევ მოქმედებდა. განსაკუთრებით მიზანმიმართული იყო კრიტიკის დამოკიდებულება მუხრან მაჭავარიანისადმი. როგორც კრიტიკოსი ლევან ბრეგაძე აღნიშნავს, იმართებოდა „მძაფრი კრიტიკული კამპანიები“ (ბრეგაძე 2005: 28). იდევნებოდა ეროვნული თვითმყოფადობის გამოხმატველი აზრი, რეპრესირებული რჩებოდა ეროვნული ცნობიერება. სოცრეალიზმი, რომელსაც უფრო ფსევდორეალიზმი ეთქმოდა, კვლავ ინარჩუნებდა დამკვეთის სტატუსს. მისთვის, რომელიც თავისი მოთხოვნილებების ზუსტ განსაზღვრასაც ვერ ახერხებდა, მიუღებელი იყო ის სიახლეები პოეზიაში, რომლებიც, შეიძლება ითქვას, ნეორეალისტური ხედვით შემოვიდა ქართულ მწერლობაში. გამოჩნდა, რომ, მიუხედავად ყველაფრისა, თავისუფალი აზროვნება, პიროვნების თავისუფლება მაინც ვერ ჩაკლეს. სწორედ ამ ნიშნით მიიქცია იმთავითვე

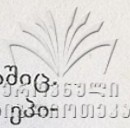
ყურადღება მუხრან მაჭავარიანმა. მან თავისი პოეტური ნარატი-
ვით ახალ ემოციებთან ერთად ახალი სულისკვეთება მოიტანა, მის
ტექსტებში არა მხოლოდ სათქმელი იყო ახალი, არამედ პოეტური
სტილიც, სალექსო სტრუქტურა...

მუხრან მაჭავარიანის პირველი ნარდგენა შედგა თსუ ახალ-
დაარსებულ მწერალთა წრის სხდომაზე. ბატონი ზურაბ ჭუმბუ-
რიძე გვიყვებოდა სტუდენტებს იმის შესახებ, თუ რამდენად სენ-
საციური იყო ეს დღე: მან წაიკითხა რამდენიმე ლექსი, თამამად,
ომახიანად, რალაც ძალიან განსხვავებული. აუდიტორიას ერთნა-
ირი განცდა არ ჰქონია. ზოგი გაგებით შეხვდა, ზოგიც – პირიქით,
გაოცებით და დუმილით. მივიჩნიეთ, რომ ჩვენ წინაშე იყო ერთობ
უცნაური და რალაც მეტად თავისებური, გაურკვეველი პოეტი.
არადა, ამ დროს უკვე „საბას“ ავტორი ყოფილაო... მალე კი ყვე-
ლასთვის ცხადი გახდა, რომ მუხრან მაჭავარიანის სახით მოვიდა
მეოცე საუკუნის მეორე ნახევრის ქართული პოეზიის ალამდარი.
მისი „უცნაურობაც“ მალევე გაირკვა. ის სრულიად განსხვავებუ-
ლი სახით და ღირსეული ამბიციით გამოჩნდა.

როგორც ვთქვით, „საბა“ მისი ადრეული პოეზიის ნიმუშია,
შედეგრი არა მხოლოდ მის შემოქმედებაში, არამედ – ზოგადად
ქართულ პატრიოტულ ლირიკაში. როცა მუხრან მაჭავარიანის
პოეზიას მთლიანობაში ეცნობი, განსაკუთრებული დაკვირვება
არაა საჭირო, მიხვდე მთავარს: მისთვის უპირველესია ეროვნული
კონცეფცია, ბედი ქართლისა – სრულიად ბუნებრივი, იმანენტუ-
რი, ღრმად განცდილი, რომელსაც თავისთავად გულისხმობს ეს
იმანენტურობა. კრიტიკოსი თეიმურაზ დოიაშვილის შეფასებით,
„მუხრან მაჭავარიანი თხუთმეტსაუკუნოვანი ქართული მწერლო-
ბიდან მოდის, სულით ხორცამდე ეროვნული პოეტიკა... საქართ-
ველოში გამორჩეული სიყვარულით უყვართ მუხრან მაჭავარიანის
პატრიოტული ლექსები. ზოგი თვლის, რომ პატრიოტული ლირი-
კის პოპულარობა ჩვენში ისტორიული სიტუაციის შედეგია, რომ
თავისუფალი ერების პოეზიისთვის ეს მოტივი არაარსებითია.
მაშასადამე, ეროვნული მიზნის განხორციელება თუ არ გააუქ-
მებს, ძალიან გააფერმკრთალებს პატრიოტული ლექსების ზე-
მოქმედებას. სულხან-საბასი არ იყოს, ჩვენს უკან, ღმერთმა ქნას,
ჩვენს ქვეყანაში უკეთესობა შეიქნას, მაგრამ მე ღრმად მწამს, რომ
ქართველი კაცისთვის ყოველთვის ძვირფასი იქნება „ელეგია“ და
„ჩემო კარგო ქვეყანავ“, „განთიადი“ და „აღმართ-აღმართ“. ამ შე-
დეგერთა გვერდით მეგულება მე მუხრან მაჭავარიანის საუკეთესო
პატრიოტული ლექსები“ (დოიაშვილი 2003: 23-24).

მუხრან მაჭავარიანს უპრეცედენტო ადგილი უჭირავს XX საუკუნის ქართულ პოეზიაში, როგორც ველიკოდერჟავული პოლიტიკის მწარე ოპონენტს. „საბა“, როგორც ლირიკული ტექსტი, არაფერს გვეუბნება ამ პოლიტიკაზე იმ მარტივი მიზეზით, რომ მასში XVII საუკუნის საქართველოს ისტორიის ტრაგიკული რეალობაა მოცემული (ჯერ კიდევ შორსაა გეორგიევსკის ტრაქტატამდე). ლექსი დაყოფილია სურათებად, რომელიც განსაკუთრებულ მხატვრულ ეფექტს ქმნის. მოხუცი საბა ლუდოვიკო მეთოთხმეტის დიდებულ სასახლეში, ვერსალში... კედლიდან გამომზირალი 13 ლუდოვიკო... ლოდინი... ნებიერი, უდარდელი მეფე, რომლის „სიყრუემ ხალხს ხმა დაუკარგა“. ეს უკვე მინიშნებაა, რომ იგი საბას ვერაფერს გაუკეთებს. არაფრისმთქმელი მისი ყასიდი ოხვრა – რამდენიმე შორისდებულთა გამოხატული უნებურად, რადგან „თქვა და კიდევ ინანა“... შემდეგ პოეტური პაუზა ქვეტექსტისა და წარმოსახვისათვის – განზილებული ელჩი, რომელსაც არ გამოეპარებოდა გულგრილი მასპინძლის ნაძალადევი წუხილი... ხელმოცარული, უიმედობით შეძრული მოხუცის ტრაგიკული გამოსვლა... წვიმა, თოვლი და ყინვა – განწირული სამშობლოს უბედობის მეტაფორები. „საქართველოა მისთვის წვიმაც, თოვლიც და ყინვაც“... ასე მიჰყვება ტექსტს პოეტი მხატვარი და პოეტი ნარატორი. თხრობის ამგვარი ეფექტი ლექსს ბოლომდე გასდევს. ტრაგიკულ ფინალს არარიტორიკული კითხვა ასრულებს: „მოგწყინდა განა უნაყოფოდ, ელჩო, ყიალი?! გულს ნუ გაიტეხ!.. მუხაკვლავაც შეიმოსება... „გულს ნუ გაიტეხ!“ – ეს თითქოს ძახილის წინადადებაა, ძახილის ნიშნით და მრავალწერტილით, თუმცა არც შეძახებაა, არც ბრძანება, სამძიმრის სიტყვა უფროა, ელეგიური, – სანუგეშოდ მოხუცისათვის, წარმოსახვაში ხელჯოხიანს და აკანკალებულს რომ ხედავს. ეს ავტორის ტკივილია, რუსულ ტოტალიტარიზმს დაქვემდებარებული ქვეყნის შვილისა, რომლისთვისაც ყოვლად მიუღებელია საქართველოს პოლიტიკური ორიენტაცია ჩრდილოეთისაკენ. საბას პოზიციის კრახი ახალგაზრდა (21 წლის) პოეტის ტრაგედიაა. ფაქტობრივად იქ გადაწყდა ქართლის ბედისწერა. – უარი ევროპისგან. ამ ლექსის პათოსი – ძლიერი, უეჭველი და მართალი, თანდაყოლილად იქცა მუხრან მაჭავარიანისთვის. თავის ერთ-ერთ ბოლოდროინდელ ლექსში წერს:

(იქაც კი ვით აქ, – კუბოს კარამდე)
არამც და არამც! –
არ გავკმენდ მე ხმას! –
ვერ დამადუმებს მე მოძალადე!

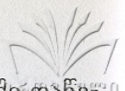
საბას თემა არაერთხელ გამოჩნდება შემდგომ ლექსებშიც. 1953 წელს არის დაწერილი „ორი ცრემლიდან“ – საინტერესო ეპილოგიით. „ჩემს უკან, ღმერთმა ქნას, ჩემს ქვეყანაში უკეთესობა შეიქნას“. საბას ამ ეპიგრაფიდანვე იგრძნობა ავტორის განწყობა, დიდი წინაპრის აუხდენელი ნატვრის გამო. ისევ გარეგნული და შინაგანი პორტრეტის სინთეზით გამოითქმის მთავარი: „დროდადრო ცრემლი ისევ წვეთავს საბას წვერიდან“... საერთოდ, ეპიგრაფები მუხრან მაჭავარიანის საყვარელი პოეტური ხერხია. ლექსს „უბნობა ნაევროპალი საბასი“ წამძღვარებული აქვს მისივე სიტყვები: „მივედით მონაკო ქალაქსა... ზღვაში ერთი მალალი კლდე შემოსულიყო თბილისის მეტეხივითა... ჯენევიას თემში შემოვედით... გეგუთის მსგავსი ალაგები იყო... ალიკორნას საზღვარს შევედით, დავაკება შეიქმნა, ოდიშის მსგავსი ადგილი“... ლექსში წარმოსახულია უცხოეთში საბას შეხვედრა სამშობლოს ხედებთან და დასკვნა: – „საქართველო ქართველს ამა ქვეყნისას, სადაც მიდის თან მიჰყვება ყველგან“.

1949 წელი. ისევ ბედი ქართლისა ლექსში „XVIII საუკუნე“, სათქმელი გადატანილი შორ წარსულში, ზმნები – ნამყო დროში, პრობლემა – ძველიც და თანამედროვეც: „საბრალო საქართველო ობოლი ბავშვივით გამვლელს და გამომვლელს მუხლებზე ეხვეოდა: – დამჩაგრეს, ბატონო, მიშველეთ უდემდამოს... თხოვდა ხან საფრანგეთს, ხან რუსეთს“... შემდეგ ირონია: „ლექსები იციო?!.. პატარა საქართველოს პალე-როიალში ლექსი ათქმევინეს“... შედეგი –

ბოლოს როგორც იქნა, რუსეთმა იშვილა
 პატარა საქართველო, ობოლი საქართველო,
 მაგრამ მამობილი მკაცრი გამოადგა;
 გაეპარებოდა ხოლმე მამობილსა
 და დედის საფლავზე ტიროდა საქართველო.

ამავე წელსაა (1949) დაწერილი „იქნებ, ილია ჩამობრძანდა პეტერბურლიდამ!“ ილიას მონატრება ალეგორიულად მიანიშნებს ილიას გზის, დაკარგული თავისუფლების, „ჩვენი თავი ჩვენადვე გვეყუდნეს“ იდეას:

ილია გინდათ?! – მოითმინეთ! – ვიტყვი ხმამაღლა, –
 ამ მატარებელს ჩამოჰყვება იგი ამაღამ.

კიდევ ერთს გავიხსენებთ ძველი თარიღით, 1951 წელს დაწერილს, უსათაუროს: „კრწანისის ველი, ქართველის მკერდი შეღებილია ყაყაჩოსავით, მახვილით ხელში – წინაპრის გვერდით მინდა ვიბრძოდე – გარნა შორს არის“. ის, რაც შორს არ არის, ახალგაზრდა პოეტისთვის, ზოგადად, ქართველისთვის, სასურველი თუ გარდაუვალი ბრძოლის პერსპექტივაა. კრწანისი არაერთხელ გვხვდება ამ წლებისა და შემდგომ ლექსებშიც. განსაკუთრებული დატვირთვა აქვს დიდ წინაპართა სახელებს: დავით აღმაშენებელი, დავით გურამიშვილი, აკაკი, ვაჟა... თითქოს ახალ დიდგორს მონატრებული „ღმერთკაცი“ (ლექსის სახელწოდებაა), „იმერთა წყალთა ვინც თევზნი შთასხნა, ვინც ვერ ისვენებს საფლავში ახლა!“ და ა. შ.

60-იანი წლების სულიერი ამბოხი იყო პირდაპირ, ყოველგვარი შეფარვის გარეშე ნათქვამი „დღე მოიწევს კრიალა“ და „ახლა კი დროა“ (1964), რომლებიც მუხრან მაჭავარიანმა წაიკითხა თსუ სააქტო დარბაზში სტუდენტებთან, პოეზიის საღამოზე, რომელსაც სტუმრობდნენ მე-20 საუკუნის სამოციანელები და თავად მ. მაჭავარიანი. ყველასთვის მოულოდნელი იყო ეს გამოსვლა. ერთი ლექსი რომ წაიკითხა, დარბაზი დაინგრა. ხის სკამებზე დარტყმის ხმა, ტაში და ოვაცია...

თუ ფიქრობს ვინმე, –
 გავკმინდოთ ენა! –
 შენც არ მომიკვდე! –
 არა და ვერა!
 შოთა რომ არა!
 ვაჟა რომ არა!
 ტატო რომ არა!...
 კიდე, – ხო, მარა...
 ესენი როა?! –
 ესენი როა! –
 ახლა კი დროა! –
 ახლა კი დროა! –
 სოლომონ რომა,
 კვლავ დაიქუხოს
 საქართველომა.

(„ახლა კი დროა“)

ამას მოჰყვა მეორე ლექსი:

ირიჟრაჟებს... დღე მოიწევს კრიალა, –
 ტოროლა ცას შეასკდება... იალა!..

ჩირგვიანა, ჩიტვიანა, ხიანა,
ფოთლიანა, ლელიანა, ტყვიანა, –
დედამინა ხარობს ყველაფრიანა“

ნაკუნ-ნაკუნ-ნაკუნ-ნაკუნ კი არა!
გაუმარჯოს, გაუმარჯოს მთლიანად!
მინიანა, კაციანა, ციანა, –
საქართველოს მოთმინების ფიალას.
(„დღე მოინწევს კრიალა“)

ოვაცია გაგრძელდა. ოფიცოზი არ ყოფილა, გარდა ადგილობრივებისა. ჯანსუღ ჩარკვიანმა სცენაზე მდგომს მხარზე ხელი დაჰკრა, გადაკოცნა. მუხრან მაჭავარიანი მეორე დღესვე სამსახურიდან დაითხოვეს. ჯანსუღ ჩარკვიანი გააფრთხილეს. ეს ხმა ქალაქში, უნივერსიტეტში მაშინვე გავრცელდა. ხელისუფლების რეაქცია საკმაოდ მწვავე იყო, მაგრამ იმდროინდელ სტუდენტობას, ვისაც ის ღამე ახსოვს, შეუძლია თქვას, რომ ასეთი ემოციური და ამაღლებული განწყობა, ალბათ, მანამდე არასოდეს ჰქონია.

ეს სულიერი ამბოხი გრძელდება 70-იან და შემდგომ წლებშიც. ენა, მამული, მამულის ღირსების დამცველ წინაპართა უკვდავი სახელები, თანამედროვე საქართველოს ჯერ კიდევ „ნაკრძალი“ სოციალურ-პოლიტიკური ზონა – პოეტურ სამსჯავროზე გამოტანილი – ალევორიულად, იგავურად, მაგრამ მაინც გამჭვირვალედ, – ესაა კვლავ და კვლავ მუხრან მაჭავარიანის ცხოვრებისა და შემოქმედების მისია. ლირიკულ ციკლში „1832“ – მთავარი სათქმელია, რომ: „ისევ დგას დღის წესრიგში ბედი ქართლისა და ქართლის ჭირი“. უხიფათო არ იყო ამ გზით სიარული „საბჭოთა პოეტისათვის“, „მართლის თქმის“ პრინციპი ყველაფერს სძლევდა, ერის ცნობიერებას სჭირდებოდა ფხიზელი და ძლიერი შემოქმედება: „როდემდე უნდა გვეძინოს ყურზე?!“... ან: „ნეტავი, ჩვენში ყოველგვარი რამ ჩაჰკლა რისკი?! და დუმილისკენ, ღრმა დუმილისკენ გვეჭიროს უნდა როდემდე კურსი?!“ „დუმილი რეკავსო“ და ამ დუმილის, მოჩვენებითი სიმშვიდის გასარღვევად, შელახული, დაკარგული ღირსების აღსადგენად ამხელს როგორც საკუთარ, ასევე სხვის დანაშაულსაც; დუმილი, შეგუება არსებულ სინამდვილესთან უზნეობად აღიქმება პოეტის მიერ: „ვარ დამნაშავე, – რამეთუ ვითმენ, რაც მესმის იმას და რასაც ვხედავ“ („ს. დოდაშვილი“). იქ, სადაც მხილებაა, თვითირონიაც არის. სათქმელის სემანტიკური ცენტრი ზმნებზეა გადატანილი და ეს ზმნები თითქმის ყოველთვის პირველ პირშია. „თვალი მტერზე უნდა გვეჭიროს“... „ჩვენ კი ხმლისა ნილ ჯიხვისანი გვიჭირავს რქანი“, „ვინ,

ვინ შეგვინდობს“ და სხვ. ქართლის ბედის ირონიას ირონიითვე გამოხატავს. „ვახტანგის ადგილს იჭერს ხეჩუა. გვეცლებს ქართული თვალდახელსშუა!“ კონკრეტულ მინიშნებებსაც არ ერიდება, ყოველ შემთხვევისთვის, სათაურშია ალიბი (მაგალითად, „სიტყვა თქმული ბიძინა ამილახორის მიერ“). მაგრამ ამის გარეშეც უკომპრომისოა პოეტი იმ ლექსებშიც, რომლებიც 1832 წლის ციკლს არ განეკუთვნება: „შენ ვინ გინოდა ვაჟკაცი?!“ „ვაი, ჩვენს პატრონს“, „თქვა ოპიზარმა“, „კრწანისი“, „ამერ-იმერი“ და სხვ. მამხილებელი ტონი თავისთავად მომდინარეობს პოეტის სულიერი იმპულსებიდან, ამიტომაც ძლიერია მისი ზემოქმედება მკითხველის ცნობიერებაზე. გადამდებია ის მტკივნეულობა, რომელსაც ლირიკული სუბიექტი განიცის: საქმის და სიტყვის დაშორება, „კმაყოფილი სიფათი რეგვის“ და სხვ.

პოეტის თანამედროვე ახალი გენერაცია, ანუ „ძისძენი მეფე გუბაზის“, დახოცილები ქართულ სუფრაზე - დილოში წვანან სამარაბდენი“. სიცოცხლის უმაღლესი ღირებულების - ზნეობრიობის დაქვეითება და მოშლა განაპირობებს პოეტის გამაფრთხილებელ სიტყვას: „კმარა, გვიანლა იქნება მერე! გვიახლოვდება, ვხედავ წერტილი... და საქართველოს უკვდავი მტერი, - სიცილით კვდება ჯალალედინი“ („თქვა ოპიზარმა“).

ეროვნული პრობლემების და მასთან დაკავშირებულ განწყობილებათა ვარიაციები მნიშვნელოვანია ამ წლების სხვადასხვა ლექსში: „ამას არ უნდა დასტური სხვისა“, „გურამიშვილის არ იყოს“, „შუღლი“, „ნუ გათათრდები“, „თუ სიკვდილია“, „რისთვისღა“ და სხვ. „ქართველი ამას იკადრებს?! - არა!“ - ამ ლექსის საფუძველი გამხდარა პეტრე კონჭოშვილის წიგნი „მოგზაურობა წმ. ქალაქსა იერუსალიმსა და წმ. ათონის მთაზედ - (1901, თბილისი)“, რომელშიც გამოხატულია გულისტკივილი იმის შესახებ, რომ ათონის მთაზე ივერიის მონასტრის ქართული წარწერების შინაარსი შეცვლილი ყოფილა: „საქართველოს მეფენი“, - „ბიზანტიის მეფეებით“, „თორნიკე ერისთავის“ მაგიერ „ნიკიფორე - ბერძენი კვისარი და ასე შემდეგ, რომ: „გამოუყვანეს ქართულ ტაძრებს უტიფრად წირვა“... ლექსის ძირითადი კონცეფცია მაინც თანამედროვე ყოფას უკავშირდება, როცა „გვინგრევენ წარსულს, გვაოხრებენ, ჩვენ ყურზე გვძინავს. იგივე ხდება, უცხოეთში კი არა, - აქაც. აგერ ჩვენს თვალწინ - ძველი ძეგლი, ზედ ხრამის პირას, კაცმა არ იცის, - სად, როგორ გაჰქრა“...

70-იანი წლების ერთ-ერთი აქტუალური თემაა ენის საკითხი, რომელმაც განსაკუთრებული სიღრმით იჩინა თავი მუხრან მაჭავარიანის ლირიკაში. „ქებაი და დიდებაი ქართულისა ენისა“, „რაშია

საქმე“, „იარს უსასრულოდ რომელიც ამიერ“, „ენა ქართული“, „სიტყვა თქმული ფილადელფოს კიკნაძის მიერ“ და სხვ. მამბილტეული, მკაცრი და, ამასთან, ირონიული ტონი წარმართავს ამ ლექსში „ყველა იმ სიგლახის“ წარმოჩენას, რომელიც ქვეყნის ეროვნული უბედურების ხელშემწყობი მიზეზი იყო („როდესაც უცხოთა კოცნი იაზონს“ და სხვ.). „სულყველაფერზე თავის კანტურით“, როგორც პოეტი ასკვნის, „ენაც დავკარგეთ, კნინლა ქართული“.

ქართულ პოეზიაში დამკვიდრებულმა ამგვარმა სულისკვეთებამ ბევრად შეუწყო ხელი ეროვნულ სიფხიზლეს ქართველ ახალგაზრდობაში, რომელმაც უმთავრესი როლი შეასრულა ქართული ენის სახელმწიფო ენად დარჩენის საქმეში. საბჭოური ტოტალიტარიზმი აღსასრულს უახლოვდებოდა. „ტოტალიტარიზმის დასუსტების და კვდომის სიმპტომი იყო ლიტერატურაში სიმართლის თანდათანობით ზრდა, ქართული ენის სახელმწიფო სტატუსის დაცვა“ (ვასაძე 2010: 16).

არანაკლებ მტკივნეული, უფრო მეტიც – ტრაგიკულია მუხრან მაჭავარიანის პოსტსაბჭოური პოეტური ნარატივი. ზოგადად, ნარაცია პოეზიისთვის არც ისე მისადაგებულია, მაგრამ, კონკრეტულ შემთხვევებში, ის სტილური თავისებურებაცაა და ამის პარადიგმად გვესახება მუხრან მაჭავარიანის ლირიკული ტექსტები. მნიშვნელოვანია მისი სათაურებიც, ხშირად – ირონიზებული, საგანგებოდ ვრცელი, პაროდირებული და ა.შ. ზოგიერთი რუსულადაა დასათაურებული. მაგ., „О русификаторах“, რომელშიც მწარედ დაისმის კითხვები:

ვით შემოძლია, შევუნდო მე მათ? –

ჩემმა რაც მათგან იწვნია ერმა?..

მეოცე საუკუნის 90-იანი წლების მოვლენებს იგი აღიქვამს როგორც ტრაგედიას XX საუკუნის საქართველოს ისტორიაში. ამ წლებისაა „1989-1992“ (სათაური):

ერი გაერდა! ხალხი გახალხდა!

სამი წლის წინათ შევეძახე,

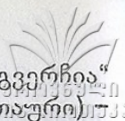
ხელი მეკიდა ზეცაზე,

თურმე, – მოიცა პანა ხანს!

და ნახავ: კი არ გახალხდა,

პირიქით:

ნახდა, მთლიანად ნახდა.

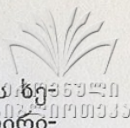

ისე, რომ „გამოღვიძებას ამნაირს, რომ გვეძინებოდა, გვერჩია“ („ახლა თუ გინდა მართალი“). „1937 – 1990 – 1992“ (სათაური) სამი საბედისწერო თარიღი, – ესაა ტექსტის მინიშნება: „ეს რა სასტიკი გულში ზრახვა ჰქონია, თურმე ამ – ვითომ სათნო, – ათას ცხრაას ოთხმოცდათორმეტს“. არსებულ რეალობაში ქართველთა ნაცვლად ქართველობანას მოთამაშეებს ხედავს. ორად გაყოფილ ქვეყანაში „ძმაკალიობა“ (ლექსის სათაური) გახშირდა: „საქართველოში სუფევს დომხალი: ხარ მოღალატე, რახან დუმხარო“. არადა, დუმილი არ ეთქმის იმას, რომ ერთი სოლიდური პოეტური კრებული (250 ლექსამდე) გამოცემული აქვს 1994 წელს, დანარჩენები შემდეგ... „ძმაკალიობა“ მთელი ციკლის დასათაურებაცაა, – ძმათა სისხლით დაღდასმულთა სახეებითა და ქმედებებით.

მტკივნეულია პოეტისთვის ახალი რუსობანას გათამაშება მაშინ, როცა „ის იყო იძირკვებოდა თამაში რუსობანასი! ის იყო, გმირი ხევსური მკვდრეთით დგებოდა სამასი! – გამოგვეცხადა (კრულ იყოს!), – სისხლი რომ სცხია ძამასი და ისევ რუსობანასი დაგვანყებინა თამაში“ („რუსობანა“). 1991 – 92 წლების მოვლენებს პოეტი სახელმწიფო გადატრიალებად მიიჩნევს, ირონიულად შენიშნავს: „მომხდარია ჯანყი! ისიც, – თურმე, – სახალხო ჯანყი?! – ჯანყი?! რა ჯანყი?! – რისი ჯანყი?! კარგი, – რა! – კარგი!“... („კარგი, რა, კარგი!“). შეიძლება ითქვას, ეს ლექსები 90-იანი წლების ყოველდღიური ცხოვრებაა, – დანახული და შეფასებული პოეტის თვალთახედვით. თუნდაც „შეხვედრა თბილისის აეროპორტში“, როცა საქართველოში, – პოეტის სიტყვით, უღმერთობის ცეცხლი ენთო, სისხლი წვიმდა, სამეგრელო ზღუქუნებდა, ხოლო „ხალხს მიაღრვევდა ზოგიერთი მაშინ ცოლითურთ ერთი კაცისკენ (საკოცნელად) მუჯღუგუნებით! არა „ამხანაგ“, – უკვე „ბატონ“ ერთი კაცისკენ! – შეხვდა დამპლეთი რომელსაც ისე, ბაღნი ხვდებიან საახალწლოს როგორც ნაძვის ხეს!“

სამოქალაქო თუ ძმათამკვლელი ომის ფაქტი არაერთხელ გაიჟღერებს მკაცრად, მტკივნეულად, დაურიდებლად, სახელდებულად:

ვინც ანადგურებს ახლა ჭყონდიდს, ზუგდიდს, ჭალადიდს!
 ვინც სისატიკით მურვანს ედრება! –
 დაბოლოს ისიც,
 არაერთი, ვით სხვა ჯალათი, –
 თუ სული შერჩა, –
 ალბათ, ქრისტეს მიეკედლება.
 („კბილი კბილის წილ“)

ქვეყნის ქაოსში იგი კვლავ საბჭოთა რუსეთის ხელნერას ხედავს. „სიცოცხლე და სიკვდილი რუსულად“ (სათაური), ეს ლირიკული ტექსტი სწორედ ამ არეულობასა და უბედურებას წარმოსახავს. სასტიკია პოეტური ვერდიქტი მათ მიმართ. „რუსთათვის ვისაც ქართველების სურს მირთმა ლანგრით, შეგირდად, - ვეჭვობ, - გამოადგეს მას თემურლანგი“.

პოეტს აწუხებს აფხაზეთის პრობლემა, იქ შექმნილი ტრაგიკული ვითარება, ტექსტი კომენტარის გარეშე ნათელია და მრავლისმეტყველი:

ფერი მიჰხადა,
 თვით უგლის ეპეს,
 ყველა ჩვენს დუშმანს
 აგორებულმა
 აფხაზეთში
 უჟადადუჟმა!
 ერთაშორისი,
 ესეც შენი, -
 აჰანდე,

Дружба!

მრავლადაა ტექსტები ყოველგვარ უზნეობაზე, ჩვეულებრივ ყოფით თუ პოლიტიკურ სივრცეში, ახალ „ყვარყვარებზე“, პურის რიგებზე, სტალინისა და ნიკიტას მონატრებაზე, ახალი საქართველოს ახალ ორჯონიკიძეებზე. არ ერიდება დაასახელოს „წითელი ინტელიგენცია“, რომელიც, მისი სიტყვით, „უწინდელი ჟამის დაბრუნებას ცდილობდა“ და ა.შ. „სხვა საქართველო, მართლაც, სად არის?“ - ესაა რიტორიკული კითხვა, გულისტკივილის გამომხატველი, პოეტის სუბიექტური განცდა. დანგრეული თბილისი... ახალი პარლამენტი - „აბლაბუდაში გაბმული პუჭურიკის“ მსგავსი; ირონიული - „სამშობლოს ჩემსას ესენგეში ეშველა შესვლით“, „რუსეთუმე“... და სხვ. ქაქუცა ჩოლოყაშვილის მონატრება, როცა ქვეყანას მართავდა საექვო რეპუტაციის ხალხი, „შარაგზის ავაზაკები“, რომლებიც „ბრძანებდნენ მომიტინგეთა ადგილზე ჩაძაღვლებას“:

უნდა დატოვოს ყველამ ქალაქი, -
 მომხრე ბრძანდება ვინც იმ ჯალათის!..
 ახლა, ამ ვირთან
 ღირს ლაპარაკი?!
 ბიჭი არ იყოს ონიკაანთის?!
 ნაღდი ფეხზეა ყველა ჩათლახი,
 გიჟის ხამს ეცვას ვისაც ხალათი!

ქაქუც! – ავაჰმე!
აფსუს! – სადა ხარ!..
ფხაა საჭირო ჩოლოყაანთი.

მწვავეა და მოურიდებელი იმ ვითარებაში პოეტის განაცხადი:

ქვეყანა ჩვენი, – სიმხდალემ ჩვენმა,
ხელთ უგდო ქურდებს, როგორც გულაგი!
საქართველოში,
ახლა რომ ბნელა!
ასე ოდესმე
ბნელეზულა-ყე?!

პოეტი, რომელიც თავისი ცხოვრების წესით, შემოქმედის ნატურით იყო მტკიცე, შეუვალი, იმასაც იტყვის: „ეს, სად ვყოფილვარ?! – მიცხოვრია თურმე რა ხალხში?! არა! სიცოცხლე მართლა არა ღირს!“ თუმცა, მაინც სძლევს ადამიანურ-მოქალაქეობრივი სურვილი:

ამ ჩემმა ზათეი რომ არ ჰყოს გულმა
(ცეცხლში ვითარცა ქვა სკდება ფილთა), –
დროზე და მალე ვიხილო უნდა, –
მე საქართველო, როგორიც მინდა!

ამ წლებში კვლავ გრძელდება ციკლი „1832“ – ლექსით „სიტყვა ალექსანდრესი (ბატონიშვილისა), – მითხრა რომელიც მაშინ, – თეთრი ღამის ადგილს, დღე რომ იჭერდა შავი“, – ეს ვრცელი სათაური სათქმელის გამოხატვის საშუალებაა, ირონიზებულია რეალობა, რომელსაც ლექსი ეხება. ირონიაა ბატონიშვილის ნათქვამიც (ანუ თავად ავტორის):

ვწყევ მამას ჩემსა,
თუმც, ვიცი, მამის
წყევლა
წესიერს
არ ჰმართებს
შვილსა!
არადა
ტვინში ამასხა სისხლმა!
გულზე მასივებს მოგება ნიშნის:
– აჰა,
აღსრულდა

ხელმწიფური
ან
ჰაზრი
მისი
და სტამ
ნაყოფსა
შენ
მისგან ტკბილსა.

ესაა ინტერტექსტუალური გადაძახილი (ნ. ბარათაშვილის „საფლავი მეფის ირაკლისა“), რომელიც უცხო არ არის მუხრან მაჭავარიანის ლირიკულ ტექსტებში. რაც შეეხება ერეკლეს მიმართ გამოთქმულ მოსაზრებს (შეფასებას), თუ მუხრან მაჭავარიანის შემოქმედებას მთლიანად გადავხედავთ, არაერთხელ შევხვდებით მის სახელს, სახეს, როგორც სათაყვანოს, ღირსეულს. გავიხსენოთ პოეტის „რომელი მეფე ერეკლე მე ვარ, ანდა რომელი მსაჯული მისი“ და ბევრი სხვა. ამ ლექსებში იგრძნობა ისიც, რომ მუხრან მაჭავარიანისთვის, მიუხედავად რუსულ პოლიტიკასთან მისი დამოკიდებულებისა, გასაგები იყო მეფე ერეკლეს არჩევანი – ორი უბედურებიდან ერთ-ერთის არჩევა (დაახლოებით ასე აფასებს ისტორიკოსთა უმრავლესობა ერეკლეს გადაწყვეტილებას საქართველოს ორიანტაციის საკითხში). მისთვის ერეკლე მამულისათვის თავშეშენილია. ერთსტროფიანი ლექსის სათაური ასე იკითხება. „ჩემი ეპიტაფია, – წასაწერი საფლავის ქვის ორივე მხარეზე (ქვედაზეც, ზედაზედაც), – მკვდარმაც რომ წაიკითხოს და ცოცხალმაც“:

შენი არ იყოს, – ჩემო ირაკლი!
ვერ ვიდემირე! – ვერ ვინინაპრე! –
ჭირმა ჩემმა და ჩემმა სილაღემ! –
მამულმა შენებრ შემინირა მე.

90-იანი წლების მოვლენები, უკვე ისტორიად ქცეული, კრიტიკულად და მრავალმხრივად ასახული პოეტის ბოლო წლების ლირიკაში. საგულისხმოდ მიგვაჩნია და დავასრულებთ მისი ერთ-ერთი გამონათქვამით:

ჯერ კიდევ, ჟამმა უნდა განვლოს, ჩანს, ერთობ ბევრმა,
თავისი თავი თავის ტყავში რომ იგრძნოს ერმა.

სიკვდილის წინ მისი უკანასკნელი სიტყვებიც, რომელიც ვერ დაამთავრა, ასეთი იყო: „არადა, არამცთუ სხვაგან, ამჟამად, თვით საქართველოში, სამწუხაროდ, არიან ქართველები, რომლებსაც მაინცდამაინც დიდად არაფრად მიაჩნიათ შენი ქართველობა“... (გოგოლაშვილი 2011: 67). ეს სიტყვა აქ განყდა... ამაზე დაფიქრება ღირს და ჩვენი ვალიცაა. მუხრან მაჭავარიანის გარდაცვალებასთან დაკავშირებით პოეტი რაულ ჩილაჩავა წერდა: „50-იანი წლების ბოლოს ჭაბუკმა პოეტმა თამამად დაიწყო დრომოჭმული სტერეოტიპების მსხვრევა და სიახლეს მოწყურებული მკითხველი მანამდე უცნობ რიტმებს, აზრებსა და სახეებს აზიარა. „ამ ვინრო ქუჩაში კომუნიზმი ვერ შემოეტევა“... - განაცხადა მან და მომავალში აუხდა კიდეც წინასწარმეტყველება...“

ჩემი და, ალბათ, ბევრი ჩემისთანის წარმოსახვაში მუდამ ცოცხლობდა ასეთი პოეტური სამება: „მურმანი – ანა – მუხრანი“. ყველა მათგანმა გადააბიჯა 80 წლის ასაკს და შესანატრი ქრონოლოგიური თანამიმდევრობით გადალახა სანუთროს მიჯნა. პოეტი თავისი უეცარი განშორებით თითქოს ახდენს ვირტუალური სამების კანონზომიერებას. ბეჭედს ურტყამს მის საუკუნო არსებობას.

ბოლოს ისევ მუხრანის სტრიქონს გავისხენებ: „ეს გზა მეც ვიცი, საითკენ მიდის!“ ახლა, როცა მუხრან მაჭავარიანის მიწიერი გზა დასრულდა, ჰკითხეთ ნებისმიერ ქართველს, საითკენ მიდის ის სხვა, უსასრულო გზა, რომელიც ეს-ესაა დანყო და პასუხად უსათუოდ გაიგონებთ: „რა თქმა უნდა, უკვდავებისკენ“ (ჩილაჩავა 2011: 9).

საუბარს მუხრან მაჭავარიანზე დავამთავრებთ უწმიდესისა და უნეტარესის, საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის ილია II-ის სიტყვებით, რომელიც მიემართება პოეტს: „ადამიანი მოდის ერთხელ, რათა აღასრულოს თავისი მოვალეობა. არიან ადამიანები, რომლებიც მხოლოდ თავიანთ ჯვარს ატარებენ. თუმცა, არიან ადამიანები, რომლებიც ატარებენ ერის ჯვარსაც, ერის ტკივილს, ბედს, ავსა და კარგს. ბატონი მუხრანი ბრძანდებოდა ის პიროვნება, რომელსაც ტკიოდა ერის ტკივილი. ამავე დროს, ის ხედავდა მომავალს. პოეტი და მწერალი ერის მომავალს უნდა ხედავდეს და ყველაფერს აკეთებდეს, რათა ქვეყანაში მშვიდობა და ბედნიერება სუფევდეს“.

თავს უფლებას მივცემთ, გავიმეოროთ – მუხრან მაჭავარიანმა ერის ჯვარი ატარა თავისი ცხოვრებისა და შემოქმედების დიდ და რთულ გზაზე.

დამონშებანი

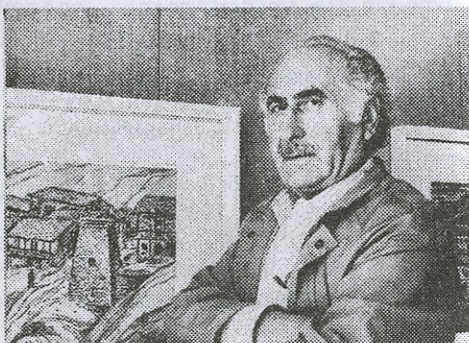
- ბრეგაძე 2005: ბრეგაძე ლ. პოსტსაბჭოური კულტურის სივრცე და ლიტერატურული პროცესი. - თბ., 2005.
- გოგოლაშვილი 2011: გოგოლაშვილი გ. ფიქრები მუხრან მაჭავარიანზე, ანუ მასალები ბიოგრაფიული ნარკვევისათვის. // „ოდეს ლექსშილა ხმაურობდა პოეტის სისხლი“. - თბ., „ინტელექტი“, 2011.
- დოიაშვილი 2003: დოიაშვილი თ. დაბრუნება. - თბ., „მერანი“, 2003.
- ვასაძე 2010: ვასაძე თ. დიალოგი თემაზე - „ტოტალიტარიზმი და ლიტერატურა“. // საერთაშორისო სიმპოზიუმის - „ტოტალიტარიზმი და ლიტერატურული დისკურსი“ - მასალები. - თბ., ლიტერატურის ინსტიტუტის გამომცემლობა, 2010.
- მათიაშვილი 2003: მათიაშვილი მ. ანა კალანდაძეს კომუნისტური ცენზურა ლექსებს უჩეხავდა. დიალოგი პოეტთან. - გაზ. „ვერსია“, 26.VI. 2003.
- მაჭავარიანი 1991: მაჭავარიანი მ. ერთტომეული. - თბ., „საქართველო“, 1991.
- მაჭავარიანი 1995: მაჭავარიანი მ. „გიკვირს? - ნუ გიკვირს?!“ - მოსკოვი, გრაალის ფონდი, 1995.
- ჩილაჩავა 2010: ჩილაჩავა რ. „ეს გზა მეც ვიცი, საითკენ მიდის!“ // „ოდეს ლექსშილა ხმაურობდა პოეტის სისხლი“. - თბ., „ინტელექტი“, 2011.
- ცხადაია 2006: ცხადაია ზ. XX საუკუნის ქართული ლირიკის ისტორიიდან. - თბ., „მერანი“, 2006.

მარიამ ბაჩიჩილაძე

ოთარ ჯიშკარიანი – მხატვარი მნიშვნობარი

ოთარ ჯიშკარიანი XX საუკუნის 50-იანელთა თაობის ერთ-ერთი თვალსაჩინო წარმომადგენელია. თავისი შემოქმედების ოთხი ათეული წლის მანძილზე, მის მთავარ საქმიანობას თანამედროვე ქართული წიგნის მხატვრული დონის ამაღლებისთვის ზრუნვა წარმოადგენდა.

ხელოვანს სამ ასეულამდე წიგნი აქვს გაფორმებული და თუკი ვინმეს შეიძლება ენოდოს – მხატვარი-მნიშვნობარი ეს სახელი ნამდვილად მასაც ეკუთვნის. თუმცა ოთარ ჯიშკარიანის შემოქმედება მხოლოდ წიგნის გრაფიკით არ შემოიფარგლებოდა, იგი პარალელურად მუშაობდა ფერწერასა და დაზგურ გრაფიკაში, ქმნიდა შრიფტის გარნიტურებს, პლაკატებს, შეასრულებული აქვს ასევე მონუმენტური მოზაიკური პანო, შემონახულია ასევე გობელენისათვის განკუთვნილი რამდენიმე ესკიზიც.

შემოქმედებით მუშაობასთან ერთად, მხატვარი სიცოცხლის ბოლომდე აქტიურად იყო ჩართული ქართული სახვითი ხელოვნების განვითარების პროცესებში.

მკითხველს რომ უფრო ნათელი წარმოსადგენა შეექმნას ოთარ ჯიშკარიანის მიერ განეულ ღვაწლზე, შევეცდებით ზოგადად გადავავლებინოთ თვალი მხატვრის შემოქმედებით ბიოგრაფიას.

საქართველოს სსრ დამსახურებული მხატვარი ოთარ ჯიშკარიანი 1929 წლის 29 აგვისტოს დაიბადა იმერეთში, ხონის რაიონის, სოფ. გუბში. ს. დიდი ჯიხაიშის საშუალო სკოლის დამთავრების შემდეგ, 1949 წელს მისაღებ გამოცდებს აბარებს თბილისის სამ-

ხატვრო აკადემიაში, ხდება გრაფიკის ფაკულტეტის სტუდენტი, რომელსაც 1955 წელს ამთავრებს.

ოთარ ჯიშკარიანის აკადემიაში სწავლის ბოლო წლები სერგო ქობულაძის დირექტორობის პერიოდს¹ ემთხვევა. თბილისის სამხატვრო აკადემიის ფონდებში შემორჩენილია მხატვრის სტუდენტობის დროინდელ ნამუშევრები, რომლებშიც ჯერ კიდევ სწავლის პროცესში მყოფი, IV-V კურსის სტუდენტის მიერ ნახატის ფლობის საოცარი უნარი გამოვლენილი. (ილ. 1)

მამაკაცის პორტრეტი. ქ.ფ., 1954

პროფესიულ დონეზე შესწავლას იმ წლების სამხატვრო აკადემიაში დიდი ყურადღება ჰქონდა დათმობილი. გრაფიკის ფაკულტეტზე სწავლებისთვის შექმნილი განსაკუთრებული პირობების შესახებ ნათელ წარმოდგენას გვაძლევს ამონარიდი ბატონი ლევან ცუცქერიძის ინტერვიუდან: „ბატონი სერგოს დროს ხატვის კლასში რომ შემოსულიყავით, აბსოლუტური სიჩუმე იდგა და ფანქრის ხმა ისმოდა. აი, ისეთი დისციპლინა და თან დიდი სიყვარული იყო. არანაირი არეულობა და გაუგებრობა არ ყოფილა, როგორც შემდგომ წლებში მოხდა და, პრინციპში, დღესაც ხდება. ბ-ნმა სერგომ აკადემიის დერეფნებში ბერძნული ხელოვნების და მთელი კლასიკოსების ასლები დადგა. შესვენების დროს რომ გამოვდიოდით, ვუყურებდით ამ ნამუშევრებს. რამხელა სიყვარულია არა, აქ?! და აკადემიაში შემოიტანა კლასიკური მუსიკა. სალამოს, ხატვის საათები როდესაც გათავდებოდა, დერეფანში ისმოდა კლასიკოსების მუსიკა. აი, ასეთ ატმოსფეროში ვიზრდებოდით ჩვენ სერგო ქობულაძის დროს“².

გარდა სერგო ქობულაძისა ახალგაზრდა მხატვართა აღზრდას უფროსი თაობის წამყვანი მხატვრები უძღვებოდნენ, მხატვრები,

1 საქართველოს სახალხო მხატვარი სერგო ქობულაძე თბილისის სამხატვრო აკადემიის დირექტორის მოვალეობას ასრულებდა 1952-1959 წლებში.

2 სოფიო ჩიტორელიძე, ინტერვიუ ლევან ცუცქერიძესთან. იხ.: ელექტრონული ჟურნალი „არს გეორგიკა“, <http://georgianart.ge/index.php/ka/component/content/article/191.html?ed=17> (ინფორმაცია აღებულია – 28.08.2019, 09:36).

ჟურნალი „ნიანგი“. 1957, № 5

რომელთაც საფუძველი ჩაუყარეს თანამედროვე სახვით ნელოვნებაში გრაფიკის დარგის მომავალ წარმატებას. მათ თავისი შემოქმედებითაც წარუშლელი წვლილი შეიტანეს ამ დარგის განვითარებაში. განსაკუთრებით კი ეს ითქმის ევროპული განათლებით აღჭურვილ აკადემიის ერთ-ერთ დამაარსებელ პროფესორ იოსებ შარლემანზე, რომელიც 1918 წელს ჩამოვიდა საქართველოში და საბოლოოდ აქვე დარჩა საცხოვრებლად. იოსებ შარლემანი აკადემიის დარსების პირველივე დღიდან სათავეში ედგა გრაფიკის კათედრას, თავადვე გასწია თავდაუზოგავი შრომა ამ

დარგის განვითარებისთვის, საფუძველი ჩაუყარა ნიგნის გრაფიკაში ქართული შრიფტისა და ორნამენტის დამკვიდრებას. ოთარ ჯიშკარიანის პროფესიონალ მხატვარდ ჩამოყალიბებაში განსაკუთრებული წვლილი შეიტანეს ასევე სამსონ ნადარეიშვილმა და ლადო გრიგოლიამ, ამ უკანასკნელმა ქართული შრიფტისა და ნიგნის გრაფიკის განვითარებას დაუთმო მთელი თავისი შემოქმედება და მომავალი თაობის მხატვართა აღზრდა-ჩამოყალიბებაზეც წარუშლელი კვალი დატოვა.

ასეთი მაღალი პროფესიული ცოდნით აღჭურვილი ტოვებს ოთარ ჯიშკარიანი თბილისის სამხატვრო აკადემიას და ეს ცოდნა მისი შემდგომი წარმატებების მყარი საფუძველი ხდება.

როგორც მერაბ ბერძენიშვილი აღნიშნავს — „ოთარი ნამდვილად პროფესიონალი მხატვარი-გრაფიკოსი იყო, რომელმაც ძალზე კარგად იცოდა ის სპეციფიკური მხარე გრაფიკისა, რომელიც დღეს ბევრმა მიივიწყა: გრავეურა ხეზე, ლითონზე, ლითოგრაფია, ოფორტი. ჯერ კიდევ ჭაბუკმა ქართული კულტურის დეკადისათვის უმშვენიერესი პლაკატები შექმნა (თავის მეგობრებთან ერთად). ამ პლაკატებს დიდი გამოხმაურება მოყვა, თითქმის ევროპის ყველა ქვეყანაში იყო ექსპონირებული. მოუღლებლად იღვწოდა, ჭაბუკობიდან იყო ჩართული მხატვრულ ცხოვრებაში. მრავალი ნიგნი გააფორმა, მრავალი გამოფენის მონაწილე იყო. მთელი ცხოვრება

მხატვრის დაძაბული ცხოვრებით იცხოვრა. შექმნა „ანბანთქება“, რომელმაც კიდევ ერთხელ გამოავლინა მისი მაღალი პროფესიული ოსტატობა.“¹

მხატვარი სტუდენტობის დროიდანვე იწყებს თანამშრომლობას პერიოდული გამოცემლობების რედაქციებთან, ქმნის ილუსტრაციებს ჟურნალებისთვის – „ნიანგი“, „დილა“, „პიონერი“. (ილ. 2, 3)

1950-იანი წლებიდანვე ახდენს თავისი ნამუშევრების წარდგენას ფართო საზოგადოებისთვის. მუდმივად იფინება – რესპუბლიკურ, საკავშირო და უცხოეთში მონყობილ

ჟურნალი „დილა“. 1964, № 5

სამხატვრო გამოფენებზე და სიცოცხლის მანძილზე ორ პერსონალურ გამოფენასაც მართავს.²

შემოქმედებითი გზის დასაწყისშივე მხატვარს ოთარ ჯიშკარიანს მხატვრულ ცხოვრებაში წარმოქმნილ მნიშვნელოვან პროცესებში მოუხდა ჩართვა. ქვეყანაში მოსკოვში ჩასატარებელი 1958 წლის ქართული ხელოვნებისა და ლიტერატურის დეკადისათვის მზადება მიმდინარეობდა. დეკადის წარმატებით წარმართვისათვის და მისი პოპულარიზაციისათვის სათანადოდ წარდგენა იყო აუცილებელი, რაც სარეკლამო სამუშაოების მაღალ დონეზე მომზადებით იქნებოდა შესაძლებელი. დაგეგმილი ღონისძიებების რეკლამირებისთვის მხატვარ-გრაფიკოსთა რამდენიმე ჯგუფი მუშაობდა, მათ საქმიანობას კი პროფესორი ლადო გრიგოლია ხელმძღვანელობდა³.

1 მერაბ ბერძენიშვილი. ბევრი მაქვს მოსაგონარი. - ვაზ. ოთარ ჯიშკარიანი. 29 აგვისტო, 1995 წელი, გვ. 7.

2 პირველი პერსონალური გამოფენა 1972 წლის აპრილში მოეწყო გამომცემლობა „მერნის“ საგამოფენო დარბაზში; მეორე პერსონალური გამოფენა – 1986 წლის მაისში „მხატვრის სახლში“.

3 დეკადისათვის შექმნილი საერთო აფიშა ლადო გრიგოლიას ეკუთვნის; გრიბოედოვის თეატრის წარმოდგენების აფიშები – ლადო გრიგოლიასა და ინა დიუნაგორცევას; რუსთაველის თეატრის აფიშები ვახტანგ გიორგობიანიმ, შოთა კუპრაშვილმა და სერგო კაშიანიამ შეასრულეს; მარჯანიშვილის თეატრისა – მერაბ და ელგუჯა ბერძენიშვილებმა, ლეონარდო შენგელიამ, ირაკლი გორდელაძემ;

აფიშა საქართველოს სახელმწიფო კვარტეტისათვის. 1958

აფიშა ზ. ფალიაშვილის სახელობის ოპერისა და ბალეტის თეატრისათვის. 1958

ოთარ ჯიშკარიანის, დავით დუნდუასა და ნოდარ მალაზონიას ერთობლივი მუშაობით შეიქმნა პლაკატები თბილისის ზაქარია ფალიაშვილის სახელობის ოპერისა და ბალეტის თეატრისათვის, ასევე ცალკეული კონცერტებისა და გამოფენებისათვის. მათ მიერ შესრულებულმა პლაკატებმა დიდი მოწონება დაიმსახურა. ცნობილი საბჭოთა მხატვარი, ფერმწერი და გრაფიკოსი ნიკოლოზ დენისოვსკი ეხმინება რა ქართველ პლაკატისტთა მიერ, იმ პერიოდისთვის სრულიად „უცხო ხელნერით“ შესრულებულ სარეკლამო „პროდუქციას“ კონკრეტულად ამ მხატვრებთან მიმართებაში წერს: „აი ახალი პლაკატი. შავი ვიოლინო თეთრ ფონზე. ეს არის საქართველოს სახელმწიფო კვარტეტის აფიშა – მხატვრების ო. ჯიშკარიანის, ნ. მალაზონიას, დ. დუნდუას ნამუშევარი. (ილ. 4, 5)

ჩვენ არაერთხელ გვინახავს პლაკატები კვარტეტების წარმოდგენების შესახებ, მაგრამ ვერცერთი მათგანი ვერ შეგვინიშნავს. აი,

ოპერის თეატრის – ოთარ ჯიშკარიანმა, ნოდარ მალაზონიამ და დავით დუნდუამ. ცალკეული კონცერტებისა თუ საღამოების სარეკლამო ბანერები, მოსაწვევები და პროგრამებიც ამავე მხატვრების მიერ იყო შესრულებული.

კარლო კალაძე. პოემები და ლექსები. გამ. „მერანი“, თბ., 1970

ეს ვიოლინო კი, ჩვენ გვამახსოვრდება, იმიტომ რომ მხატვრებმა მიაგნეს თეთრი ფონისა და შავი ვიოლინოს წარმატებულ კომბინაციას, სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, მათ იპოვნეს პლაკატის ისეთი ენა, რომელსაც მნახველი ჩასწვდება და ამახსოვრდება.

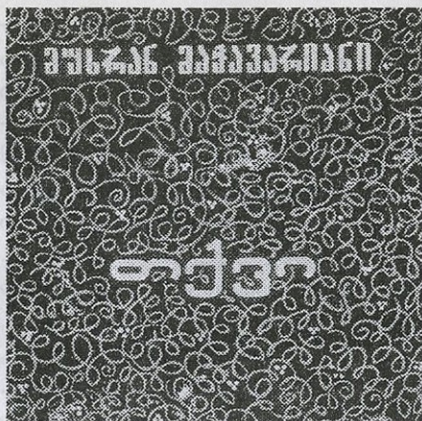
ამავე ავტორებს ეკუთვნით პლაკატები „ოტელო“, „გორდა“, „დაისი“, „ორლენელი ასული“, „ჩრდილოეთის პატარძალი“. პლაკატები მარტივია – ტექსტი თითქმის იგივეა, მაგრამ უფრო რთულია მათი შესრულება იმგვარად, რომ თვალშისაცემნი და დასამახსოვრებელი იყვნენ მაყურებლისთვის. თუმცა ისინი მრავალი პლაკატის ფონზეც შეცნობადი და გამორჩეულია.¹

ოთარ ჯიშკარიანი სარეკლამო-პროპაგანდისტულ ხელოვნებას შემდგომ წლებშიც უბრუნდება და თავისი შემოქმედების მანძილზე ბევრ მნიშვნელოვან, საყოველთაოდ აღიარებულ პლაკატებს ქმნის და ხშირად სათანადო ჯილდოსაც იღებს.

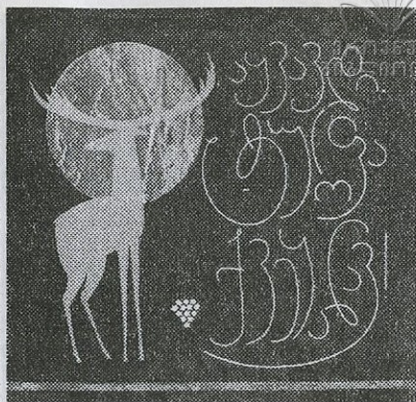
როგორც ზევითაც აღვნიშნეთ, ყველაზე მეტი შრომა ოთარ ჯიშკარიანს წიგნის გრაფიკაში აქვს ჩადებული. მისი მთავარი ამოცანა წიგნის ორგანიზმის მთლიანობის მიღწევაა. მხატვარი ძირითადად ყდის, ტიტულ-კონტრტიტულის, შმუცტიტულების და თავსართ-ბოლოსართების კომპოზიციებს ქმნის, რომლებიც ხშირად, მინიატურულ, გრაფიკულ ილუსტრაციებს წარმოადგენენ. ყდები-

1 «Вот новая афиша. Черная скрипка на белом фоне. Это афиша Государственного квартета Грузии – работа художников О. Джигшариани, Н. Малазония, Д. Дундуа. Не раз мы читали афиши о выступлениях квартетов, но ни одну из них мы не заметили. А вот эту скрипку мы заполнили, потому что художники в своём решении нашли удачные сочетание белого фона и чёрной скрипки, другими словами, они нашли такой плакатный язык, который дойдёт до зрителя и запомнится ему. Этим же авторам принадлежит афиши «Отелло», «Горды», «Даиси», «Орлеанской девы», «Невесты севера». Они просты – почти одно текст, но тем сложнее выполнить их так, чтобы они бросались в глаза и запомнились зрителем. Однако на фоне многих плакатов они узнаются и различаются.»

იხ.: Декада грузинского искусства и литературы в Москве. Тб., изд. "Заря Востока", 1959, стр. 306.

მუხრან მაჭავარიანი. თევი
(ლექსები). გამ. „მერანი“, თბ., 1971

აყვავდი ტურფა ქვეყანავ.
ალბომი. გამ. „ნაკადული“, თბ.,
1971

სა და სხვა მხატვრული ელემენტების შესრულებისას შერჩეული შრიფტის ფორმები წიგნის შინაარსსა მისადაგებული, შესაბამისად სასათაურო ასო-ნიშნები ხან მკაცრი, კლასიკური, ჩამოსხმული ფორმებით, ხან კი მსუბუქი, ელასტიკური კონტურით იქმნება, ასევე იცვლება ნახატის ხასიათიც. ამგვარი მიდგომით შესრულებული წიგნი მკითხველისთვის ხელში აღებისთანავე ცნობადს ხდის რა ხასიათის ნაწარმოებთან აქვს საქმე – დრამატულთან, ტრაგიკულთან, ლირიკულთან, დეტექტივთან, სამეცნიეროსთან თუ სხვა... (ილ. 6, 7, 8)

საბავშვო ნაწარმოებებისა თუ ზღაპრების გაფორმების შემთხვევაში მხატვარი მიზნად ისახავს წიგნის შინაარსის ნახატით გადმოცემას, სახიერად წარმართავს თხრობას, კადრისებური თვალმიდევნებით, თვალნათლივ წარმოადგენს ტექსტში მოთხრობილ ამბებს. ამის სანიმუშოდ გამოდგება თუნდაც იროდიონ ევდოშვილის ლექსთა კრებული „მე წყარო ვარ“, რომელშიც მხატვარი, უწყვეტი დასურათებით, ფურცლიდან-ფურცელზე გადასვლით „ამოგზაურებს“, პატარა მკითხველს წიგნის „ორგანიზმში“, ნახატით აწვდის ტექსტის შინაარსს. (ილ. 9)

წიგნის ხელოვნების განვითარებაში მის მიერ შეტანილი წვლილი მხოლოდ პირადი მხატვრული შემოქმედებით არ შემოიფარგლება, არამედ სამსახურეობრივი მოღვაწეობითაც, რადგან იგი აკადემიის დამთავრებისთანავე იყო ჩართული წამყვან გამომცემლობებთან თანამშრომლობით, სხვადასხვა წლებში მუშაობს წამყვან რედაქციებში მხატვრულ რედაქტორისა თუ მთავარი

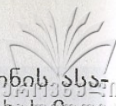
იროდიონ ევლოშვილი „მე წყარო ვარ“. გამ. „ნაკადული“, თბ., 1963

მხატვრის თანამდებობებზე¹. მისივე რეკომენდაციითა და ხელშეწყობით გამომცემლობებთან თანამშრომლობისთვის იწვევდნენ წამყვან მხატვრებს – თენგიზ მირზაშვილს, ჯემალ ლოლუას, დავით დუნდუას, ზურაბ ლეჟავას, ნოდარ და მამია მაღალზონიებს, ზურაბ ნიჟარაძეს, დიმიტრი ერისთავსა და სხვებს. ზოგიერთ მათგანთან თანაავტორობითაც აფორმებს წიგნებს (თენგიზ მირზაშვილი, დავით დუნდუა).

ოთარ ჯიშკარიანის ზრუნვა წიგნის მიმართ მის განსაკუთრებულ დამოკიდებულებაში გამოიხატება, რომელზეც მისივე სიტყვები მეტყველებს. ერთ-ერთ სტატიაში მხატვარი წერს: „წიგნის „შექმნა“ კოლექტიური საქმეა. წიგნი რომ სრულფასოვანი იყოს, საჭიროა მხატვრის, ტექრედაქტორის, სტამბის მუშაკების შეთანხმებული და გულდადებული მუშაობა. ამასთანავე, აუცილებელია, შესაბამისი მაღალხარისხოვანი პოლიგრაფიული მასალები...“

„... გამომცემლობაში მხატვარი ერთ-ერთი მთავარი ფიგურაა და მისი როლის გაზრდა დიდად არგებს ქართული წიგნის გაფორმების კულტურას...“

¹ ოთარ ჯიშკარიანი წლების განმავლობაში იყო გამომცემლობების - „ნაკადული“, „მერანი“, „ხელოვნების“ მთავარი მხატვარი. მასი ინიციატივით მხატვრის კვირეულთან დაკავშირებით მომზადდა და გამოიცა გაზეთი „მხატვრი“-ს პირველი ნომერი (1971 წ.), ასევე მისი მცდელობით გაიხსნა გამომცემლობა „მერნი“-ს საგამოფენო დარბაზი.

„... ქართული წიგნის მხატვრულ-პოლიგრაფიული დონის ასა-
მაღლებლად აუცილებლად მიგვაჩნია კიდევ ერთი საკითხის მოგ-
ვარება – ექსპერიმენტული ლაბორატორიის შექმნა. უნდა ითქვას,
რომ ამ ხუთიოდე წლის წინ გვქონდა ასეთი ლაბორატორია, მაგ-
რამ, სამწუხაროდ, იგი ჩვეულებრივ საამქროდ აქციეს და ფერადი
ბეჭდვის სტამბას შეუერთეს. თუ გავითვალისწინებთ, რომ ასეთი
ლაბორატორიები თუ საამქროები წარმატებით მუშაობენ მოსკოვ-
სა და მოძმე რესპუბლიკების ქალაქებში, საყოყმანო არ უნდა გაზ-
დეს მისი კვლავ აღდგენის გადაუდებელი საჭიროება.

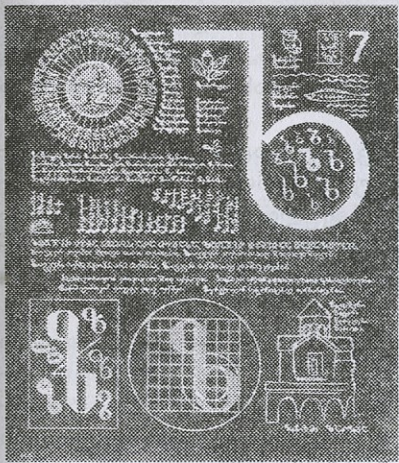
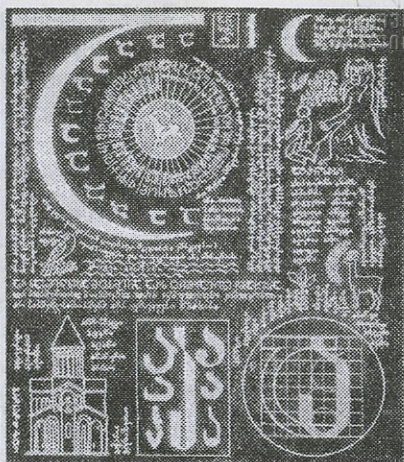
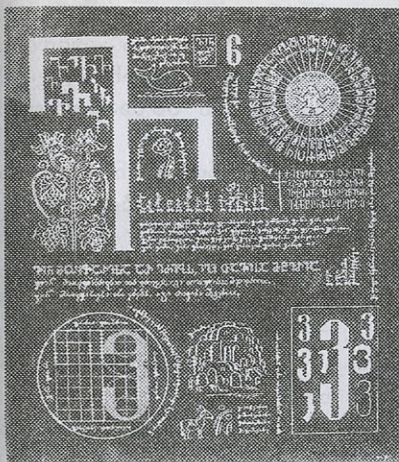
დღევანდელი მთავარი მოთხოვნა – ხარისხი და ეფექტუ-
რობა – პირდაპირ უკავშირდება ექსპერიმენტული ლაბორატო-
რიის არსებობას, რომლის მთავარი დანიშნულებაა იაფი, მარტივი
და დახვეწილი წიგნების ახალი ნიმუშების შექმნა და წარმოებაში
დანერგვა. იქ მხატვრებს, დიზაინერებსა და პოლიგრაფისტებს
საშუალება ექნებათ სხვა მასალებთან ერთად გამოიყენონ ყველა
ასორტიმენტის ქალაღი, მუყაო, ქსოვილი, კოლენკორი, ლიდერი-
ნი, ლითონი, პლასტიკატები...“¹

მხატვრის ღვაწლი რა თქმა უნდა შეუმჩნეველი არ დარჩენილა.
ამაზე მეტყველებს ის მრავალი ჯილდო, რომელიც მას ხშირად გა-
დაეცემოდა სახელმწიფოს მხრიდან.²

გარდა წიგნის გრაფიკისა ოთარ ჯიშკარიანს განსაკუთრებული
წვლილი აქვს შეტანილი ქართული ასო-ნიშნების ფორმათა მხატვ-
რულ დახვეწასა და შრიფტების მრავალფეროვანი გარნიტურებს
შექმნაში, საყოველთაოდაა ცნობილი მის მიერ შედგენილი ალბო-
მი „ანბანთქება“, რომელიც ცალკე, დამოუკიდებელ კვლევა-შეფა-
სებას იმსახურებს. თვითოეული ასო-ნიშნისთვის „სადიდებელი“

1 ოთარ ჯიშკარიანი, წიგნი და მხატვარი. გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“,
29 აპრილი, 1977.

2 1963-1980 წწ. მიღებული აქვს მრავალი საკავშირო ჯილდო და დიპლომი.
მათ შორის: საბავშვო და ახალგაზრდობის ლიტერატურის გამოცემის საქმეში
ნაყოფიერი მუშაობისათვის – საქართველოს სსრ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის
საპატიო სიგელი (1963 წ.-ის 18 მაისი), საიუბილეო მედლი – „За доблестный
труд в ознаменование 100-летия со днярождения Владимира Ильича
Ленина“ (1970 წ. 25 აპრილი), წიგნის საუკეთესო მხატვრული გაფორმებისა
და პოლიგრაფიული შესრულების რესპუბლიკურ კონკურსში მონაწილეობისას,
საუკეთესო მხატვრული გაფორმებისათვის დიპლომი (1971 წ. 5 მაისი), როგორც
გამომცემლობა „ხელოვნების“ მთავარი მხატვარს მიენიჭა ნიშანი – „Победитель
Социалистического Соверновения 1975 года“ (1976 წ. 12 თებერვალი), ოსეთის სსრ
ავტონომიის უმაღლესი საბჭოს მიერ, სასტუმრო „ვლადიკავკაზის“ მშენებლობაში
შეტანილი წვლილისათვის საპატიო ორდენი (1977 წ. 5 აგვისტო) და სხვ. 1980 წ.
12 მარტს საქართველოს სსრ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის ბრძანებულებით
მიენიჭა საქართველოს სსრ დამსახურებული მხატვრის საპატიო წოდება.

ანბანთქება. გამომცემლობა
„საბჭოთა საქართველო“ -
თბ., 1986

მხატვრული კომპოზიცია შედგენილია ასომთავრულის, ნუსხა-ხუცურისა და მხედრულის დახვენილი შეხამებით ერთმანეთთან და ქართული არქიტექტურული ძეგლების ფორმებთან, ასტროლოგიურ სიმბოლოებთან და ორნამენტის დეტალებთან. (ილ. 10, 11, 12)

რ. მუხიგულაშვილი, ეხება რა „ანბანთქების“ გამოცემას, წერს: „ცნობილმა ქართველმა გრაფიკოსმა, საქართველოს სსრ დამსახურებულმა მხატვარმა ოთარ ჯიშკარიანმა ხანგრძლივი შემოქმედებითი მუშაობის შედეგად თავისი სახუკვარი ჩანაფიქრი

განახორციელა – შექმნა ქართული დამწერლობის განვითარების მხატვრული კომპოზიციები, რომელსაც „ანბანთქება“ უწოდა. დიდი რუდუნებით შეგროვილმა მასალებმა, მხატვრულმა ალლომ შემოქმედს უზადოდ შეასრულებინა „ანბანთქების“ 36 მხატვრული ტილო...”

„... თითოეულ ასო-ნიშანზე მოცემულია მისი რიგითი ნომერი და რიცხვითი მნიშვნელობა. ყოველ ასო-ნიშანზე, აუცილებლად არის დასახელებული ქართული კულტურის ძეგლები, საქართველოში გავრცელებულ ცხოველთა და ფრინველთა სახელები, მცენარე, მდინარე, ქართული სოფლისა და ქალაქის სახელწოდებანი. მოყვანილია ქართული ხალხური ანდაზები, რუსთაველის აფორიზმები, პროზისა და პოეზიის ნიმუშები. თითოეული კომპოზიცია შვიდრვა ნახატით არის შესრულებული. ერთი სიტყვით, მკითხველები ეზიარებიან უზარმაზარ სამყაროს, რომელშიც ნათლად იკვეთება ქართული ანბანის ბუნება.“¹

„ანბანთქება“ სამჯერ გამოიცა (1986, 1997 და 2012 წ.წ.) და ალბათ მომავალშიც მრავალჯერ გამოიცემა, რადგან მასზე დრო არ მოქმედებს. ეს ნამუშევარი ქართული ანბანის უკვდავებისთვის დადგმულ ძეგლს წარმოადგენს.

გარდა „ანბანთქებისა“, როგორც ზევითაც აღვნიშნეთ, მხატვარს შესრულებული აქვს მხატვრული შრიფტის მრავალფეროვანი ნიმუშები კონკრეტულად გააზრებული სხვადასხვა ნიგნების ყდების, ტიტულ-კონტრტიტულებისა თუ შმუცტიტულების გასაფორმებლად. მასვე ეკუთვნის ლიტერატურული ჟურნალების: „ცისკრის“, „ლიახვის“, „კრიტიკის“ გარეკანის შრიფტებიც.

მნიშვნელოვანია ასევე, რომ ოთარ ჯიშკარიანი ბევრი სასიკეთო ერთობრივი მოქმედებისა თუ ღონისძიების დაგეგმვის ინიციატორი იყო. მან შემოიკრიბა მეგობრები, მხატვრები და სხვა პროფესიის შემოქმედი ადამიანები და ტრადიციად აქცია საქართველოს სხვადასხვა კუთხეებში „შემოქმედებითი სტუმრობა“. დიდია მისი თაობის წვლილი საქართველოს მაღალმთიანი, მივიწყებული კუთხეების „მხატვრულად გაცოცხლებაში“; ამ მხატვართა მოგზაურობების დროს იქნა შესრულებული ნამუშევრები, რომლებიც ასახავდნენ მთათუთეშის, ხევსურეთის, სვანეთისა თუ რაჭის პეიზაჟებს, მთის სოფლების მკვიდრთა ყოფა-ცხოვრების სცენებს. ამგვარი მოქმედებით კი მათი მომდევნო თაობის მხატვრებსაც უღვიძებდნენ ინტერესს მშობლიური ქვეყნისადმი. ვ. მარდალეიშვილის მიერ მხატვართან შემდგარ ინტერვიუში ვკითხულობთ: „ნელინადი

1 რ. მუხიჯულაშვილი, ქება ჩვენი ანბანისა. გაზ. „კომუნისტი“, 28 აგვისტო, 1982.

უშგული. ტ.ზ., 1971

დიკო. ქ. პასტელი, 1975

პარიზი. ქ. აკვ. ტუში, 1973

ისე როგორ გავიდო-
და, რომ თენგიზ მირ-
ზაშვილთან, მურმან
ლეზანიძესთან, შოთა
დილიძესთან ერთად
მთაში არ ავსულიყავი.
იქვე ვაკეთებდი ჩანა-
ხატებს... საერთოდ,
მიმაჩნია, რომ მხატ-
ვარი ზედმინევენით
უნდა იცნობდეს მშობ-
ლიურ ბუნებას, მის
მრავალფეროვნებას.
ამას ახალგაზრდე-
ბის გასაგონად უფრო
ვამბობ...¹

ს ა ქ ა რ თ ვ ე ლ ო ს
სხვადასხვა კუთხეებ-
ში მოგზაურობისას
შექმნილი ფერწერუ-
ლი ტილოები თუ გრა-
ფიკული ნამუშევრები

განსაკუთრებულ ადგილს იკავებს ოთარ ჯიშკარიანის შემოქმედე-
ბაში – „იმერეთი“ (1967), „კავკასიონი“ (1969), „გომბორი“ (1969),
„სვანეთი“ (1970), „უშგული“ (1971- ილ. 13), „იალღებზე“ (1970),
„დიკლო“ (1971 - ილ. 14), „ომალო“ (1972), „შენაქო“ (1974) და სხვ.
მრავლად აქვს ასახული საქართველოს ქალაქების ხედებიც
(თელავი (1969), ძველი თბილისი);

შექმნილი აქვს ასევე სხვადასხვა ქვეყნებში მოგზაურობისას
შესრულებული ნამუშევრები – ბრიუგე (1968), „კუბა“ (1972),
„პარიზი“ (1973 - ილ. 15), „ჰავანა“ (1973) და სხვ.

განსაკუთრებული ემოციურობითაა გაჯერებული ოთარ ჯიშ-
კარიანის მიერ შესრულებული პორტრეტები. მათ შორის გამორჩე-
ული „მეუღლის პორტრეტი“ „ნინო ნიგნით“, „მარინე“. (ილ. 16, 17)

ოთარ ჯიშკარიანის შემოქმედება, გარდა ფერწერისა და გრაფი-
კისა, მონუმენტურ ფერწერას, კერძოდ კი, მოზაიკასაც შეეხო. ამის
შესახებ გაზეთი „ლიტერატურული საქართველო“ გვატყობინებს,
სადაც ვკითხულობთ: „ქალაქ ორჯონიკიძეში მწყობრში ჩადგა

1 ვ. მარდალეიშვილი, მზერა ქართული... გაზ. „კომუნისტი“, 18 ივნისი, 1986.

ახალი სასტუმრო „ვლადიკავკაზი“. ამ თანამედროვე შენობის გაფორმებაში მონაწილეობდნენ ქართველი მხატვრებიც – გამომცემლობა „ხელოვნების“ მთავარი მხატვარი ო. ჯიშკარიანი, გამომცემლობა „საქართველოს“ მთავარი მხატვარი დ. დუნდუა და ჟურნალ „საქართველოს ქალის“ მხატვრული რედაქტორი ლ. შენგელია. ქართველმა ოსტატებმა შექმნეს მოზაიკური პანო თემაზე „ნართული ეპოსი“ და „კოსმოსი“. მათვე შეასრულეს ინტერიერები და ჭედური კომპოზიციები, რომლებშიც ეროვნული მოტივები შერწყმულია თანამედროვეობასთან.“¹ (ილ. 18)

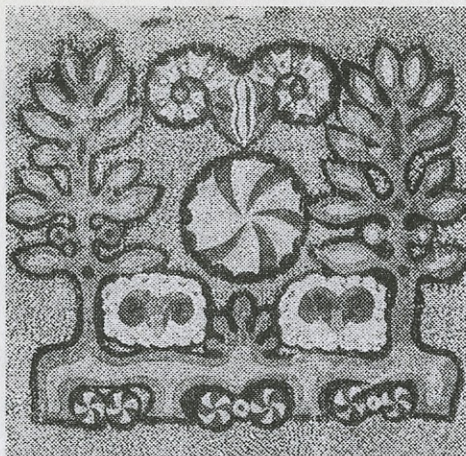
მეუღლის პორტრეტი. ქ. გუაში, 1965

ნინო წიგნით. ქ. გუაში, 1965

ოთარ ჯიშკარიანი თავის ქვეყანაზე უზომოდ შეყვარებული ადამიანი იყო და უდიდესი ტკივილით განიცდიდა 1989 წლის 9 აპრილთან მოყოლებული, 1990-იანი წლების დასაწყისში განვითარებულ ტრაგიკულ მოვლენებს. ნიშანდობრივია მერაბ ბერძენიშვილის მოგონება, სადაც იგი წერს: „საქართველოში უკიდურესად დაძაბული მდგომარეობა იყო. ყოველ მოედანზე მიტინგები იმართებოდა. თეატრებსა და დიდ დარბაზებში თავყრილობები. და სწორედ ერთი შეკრებისას რუსთაველის თეატრის სცენიდან გაისმა სიმღერა „ჩემო კარგო ქვეყანავ“. სიმღერას მთელი დარბაზი აჰყვა. მე და ოთარი ერთად ვისხედით. უცებ ფეხზე წამოიჭრა და გარეთ გა-

¹ ვილდო ქართველ მხატვრებს. ვაზ. „ლიტერატურული საქართველო“, 28 ოქტომბერი, 1977.

დეკორატიული პანო „დილა“. მოზაიკა.
ქ. ალაგირი, 1975

ბელ სამშობლოში განვითარდა. 1995 წლის 22 იანვარს, 66 წლის ასაკში მხატვარი გარდაიცვალა, მაშინ როდესაც ჯერ კიდევ ბევრი შემოქმედებითი ჩანაფიქრი ჰქონდა განსახორციელებელი.

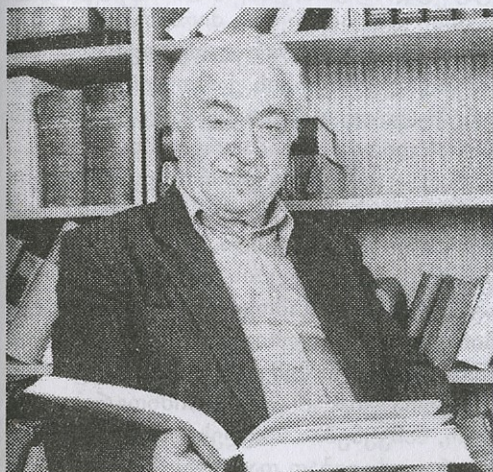
ვარდა. როცა მიზეზი ვიცი-
ხე, მითხრა, ცრემლები
მახრჩობდაო. მისი მოჭარ-
ბებული სიყვარული თავი-
სი ხალხისა და ქვეყნისად-
მი მძაფრად ვლინდებოდა
ყველაფერში... განსაკუთ-
რებით მის ხელოვნებაში,
სადაც ყოველი ნაწარმოები
ქართული ანდამატითაა
გაჟღენთილი.¹

ოთარ ჯიშკარიანის ამქ-
ვეყნიდან ნაადრევად წასვ-
ლის მთავარი მიზეზიც ეს
გახდა. მისმა გულმა ვეღარ
გაუძლო იმ მძიმე ტრაგე-
დიას რაც მის სათაყვანე-

1 მერაბ ბერძენიშვილი. ბევრი მაქვს მოსაგონარი. გაზ. ოთარ ჯიშკარიანი. 29 აგვისტო, 1995 წელი, გვ. 7.

მიხეილ ქავთარია

ძნელია იმის გაფიქრება, რომ ჩვენს შორის აღარ არის ბატონი მიხეილ ქავთარია, ქართულ-ბიზანტიური მწერლობის ლიტერატურული ურთიერთობების უბადლო მკვლევარი, მაღალი დონის პროფესიონალი, უკეთილშობილესი ადამიანური ღირსებებით შემკული პიროვნება. მას ხელნაწერთა ინსტიტუტის დედაბოძს უწოდებდნენ. იგი სწორედ ხელნაწერთა ინსტიტუტში

ჩამოყალიბდა როგორც თვალსაჩინო მეცნიერი, ფართო დიაპაზონის მკვლევარი, გამორჩეული არქეოგრაფი და ლიტერატურათმცოდნე, იგი იშვიათი გამონაკლისი იყო იმ თვალსაზრისით, რომ ერთნაირად ფლობდა ქართულ მწერლობას და საქართველოს ისტორიას. მასში შერწყმული იყო მაღალი კვალიფიკაციის ფილოლოგი და საქართველოს ისტორიის ასეთივე დონის მკვლევარი. როგორც აღიარებულია, სწორედ ეს გარემოება განსაზღვრავდა მისი მრავალრიცხოვანი შრომების მეცნიერულ ღირებულებას. იგი ასზე მეტი სამეცნიერო შრომისა და რამდენიმე მონოგრაფიის ავტორია.

მიხეილ ქავთარიამ 1948 წელს ხაშურის I საშუალო სკოლა დაამთავრა. ამავე წელს ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სტუდენტი გახდა, შემდეგ – ასპირანტურა, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტში განაგრძო თავისი დიდი

წინაპრების კალისტრატე ცინცაძისა და კორნელი კეკელიძის მიერ გაკვალული გზა. სიცოცხლის ბოლომდე ამ გზით იარა.

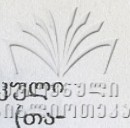
მიხეილ ქავთარიას მეცნიერული ინტერესები მრავალმხრივია. იგი პირველწყაროზე დაყრდნობით წარმატებით იკვლევს როგორც ძველი, ისე აღორძინებისა და გარდამავალი ხანის მწერლობის საკითხებს და დამაჯერებელ, მნიშვნელოვან შედეგებსაც აღწევს.

1965 წელს გამოქვეყნდა მისი შრომა „დავით გარეჯის ლიტერატურული სკოლა“. მასში მონოგრაფიულად არის შესწავლილი დავით გარეჯის ლიტერატურული სკოლის, როგორც კულტურულ-საეკლესიო ისტორია და მისი განვითარების ძირითადი ეტაპები, ნაჩვენებია დავით გარეჯის ლიტერატურულ-შემოქმედებითი კერის მნიშვნელობა გვიანფეოდალური ხანის ქართული კულტურის ისტორიაში, გამომზეურებული და დახასიათებულია ამ ხანის უცნობი ჰიმნოგრაფები. შრომას დიდი გამოხმაურება მოჰყვა.

1977 წელს მ. ქავთარიამ დაიცვა სადოქტორო დისერტაცია „XVII-XVIII საუკუნეების ქართული ჰიმნოგრაფია“. შრომამ, რომელიც იმავე წელს ცალკე წიგნად გამოქვეყნდა, დიდი აღიარება მოიპოვა. შრომა ეხება XVII – XVIII საუკუნეების ქართულ ჰიმნოგრაფიას, რომელიც შეუსწავლელი იყო. გამოყოფილია ქართული ჰიმნოგრაფიის განვითარების გზა, გამოვლენილი და შეფასებულია ქართველთა პოეტების ჰიმნოგრაფიული მემკვიდრეობა. ავტორის მიერ ყურადღება გამახვილებულია ლიტურგიკულ-ჰიმნოგრაფიულ კრებულზე – სადღესასწაულო, ნაჩვენებია სადღესასწაულოს წარმოშობის, განვითარებისა და რედაქციებად დაყოფის მთელი პროცესი. ეს იყო სრულიად ახალი, დასაბუთებული სამეცნიერო ფაქტი ქართული ჰიმნოგრაფიის შესწავლის სფეროში.

არ შეიძლება არ ვახსენოთ მიხეილ ქავთარიას მოღვაწეობა ხელნაწერთა ინსტიტუტის არქეოგრაფიულ მუშაობაში. იგი აქტიური მონაწილე იყო ქართული ხელნაწერების მეცნიერული აღწერილობისა, თანამონაწილეა როგორც აღმწერი თუ რედაქტორი ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის ფონდების, ახალციხისა და გორის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმების ხელნაწერთა აღწერილობებისა; მისი მონაწილეობა სინის მთის წმ. ეკატერინეს მონასტრის ქართული ხელნაწერების აღწერილობის შედგენაში, რომელიც გამოქვეყნდა ათენში ქართულ, ბერძნულ და ინგლისურ ენებზე 2005 წელს.

2008 წელს მიხეილ ქავთარიამ მინაწილეობა მიიღო უმნიშვნელოვანესი ნარატიული ძეგლის „ქართლის ცხოვრების“ ახალ გამოცემაში. ტექსტის გამოცემისას ძირითადად გამოყენებული იყო ვახტანგ VI-მდელი რედაქციის ნუსხები.

გერმანიაში 2010 წელს გამოქვეყნდა ცნობილი ლიტურგიკული ძეგლი „იაკობის ჟამისწირვის“ ტექსტი გამოკვლევითურთ (თანავტორობით).

ამ ბოლო წლებში მიხეილ ქავთარია კვლავ მიუბრუნდა დავით გარეჯის ლიტურატურული სკოლის წარმომადგენლების მოღვაწეობის გაშუქებას, რაც მისი წიგნის „დავით გარეჯის ლიტურატურული სკოლის“ ერთგვარი გაგრძელება-გაღრმავებას წარმოადგენდა. მაგრამ მან ამჯერად ახალგაზრდა დოქტორანტს სადისერტაციო თემად მიანდო დავით გარეჯის ლიტურატურული სკოლის ერთ-ერთი თვალსაჩინო წარმომადგენლის, გაბრიელ მცირის საგანმანათლებლო შრომების ტექსტების კვლევა-გამოქვეყნება. მიხეილ ქავთარიას ხელმძღვანელობითა და რედაქტორობით უკვე გამოიცა გაბრიელ მცირის ნაწარმოებთა ნაწილი (V კრებული). სამუშაო გრძელდება, მაგრამ ხელმძღვანელის გარეშე...

წავიდა ჩვენგან, გაიყოლა დიდი სიყვარული, დაგვიტოვა სევდა, ცრემლი...

მეგობრები

ლ. კიკნაძე, ფილოლოგიის დოქტორი, ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი.

ლ. ჯღამაია-გრიგოლია, ფილოლოგიის დოქტორი, ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი.

სამწუხაროა, როდესაც ამქვეყნიურ სიცოცხლეს გამოაკლდება ადამიანი, და უფრო მეტად სამწუხარო – ასეთი დიდებული პიროვნება, მეცნიერი და მოღვაწე, როგორც ბრძანდებოდა ბატონი მიხეილ ქავთარია.

მიუხედავად დიდი სამეცნიერო დატვირთვისა, იგი ყოველთვის ნახულობდა დროს, მოზრძანებულიყო მნიგნობართა ასოციაციაში, აღმანახ „მნიგნობრის“, რედაქციაში, რომლის სარედაქციო საბჭოს წევრიც ბრძანდებოდა. მისთვის დამახასიათებელი საოცრად ნათელი სახით, ხალისით, თავისებური სიტბოთი და ღიმილით თითქოს გვამხნევენდა და მხარს გვიჭერს. არასოდეს არ უთქვამს უარი რედაქციის არც ერთ დავალებაზე, როგორც თვითონ ბრძანებდა ხოლმე.

იგი შესანიშნავი ბიბლიოფილიც იყო. აღსანიშნავია, რომ თავისი პირადი წიგნები ბატონმა მიხეილმა უშურველად გადასცა ქალაქ ხაშურის ბიბლიოთეკას.

შორენა ოსიპოვა

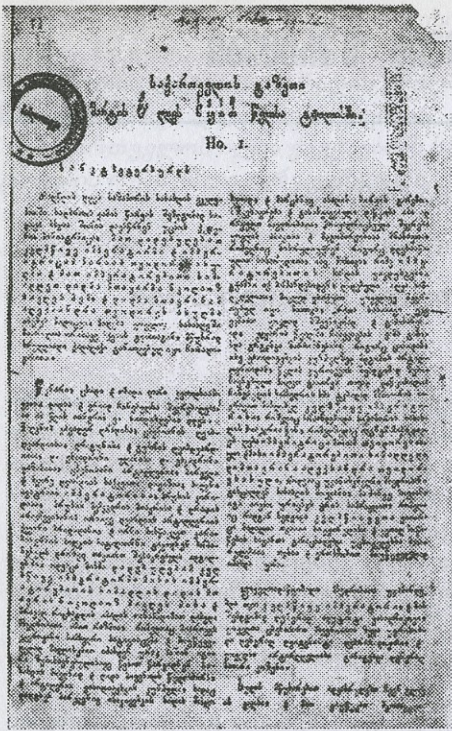
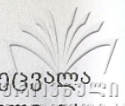
პირველი ქართული გაზეთი – 200

საქართველოში გაზეთის ბეჭდვა შედარებით გვიან, მეცხრამეტე საუკუნის დასაწყისში, დაიწყო. პირველი გაზეთი, შესრულებული ქსილოგრაფიის მეთოდით, მერვე საუკუნეში ჩინეთში გამოვიდა. პირველი ევროპული გაზეთი კი ი. გუტენბერგის მიერ საბეჭდი დანადგარის გამოგონებას უკავშირდება. ითვლება, რომ სიტყვა გაზეთი და პროფესია ჟურნალისტი ვენეციაში მეთექვსმეტე საუკუნეში წარმოიშვა. პირველი ევროპული გაზეთი სტრასბურგში 1609 წელს დაიბეჭდა, თუმცა მისი წინამორბედი ბაზრობის დღეებში გამომავალი არარეგულარული საინფორმაციო გამოცემები იყო.

ნაბეჭდ გაზეთს წინ უსწრებდა ე.წ. ზეპირი გაზეთი, რომლის ტრადიცია საქართველოშიც არსებობდა, თბილისში არსებულა ადგილი „სალაყბო“, სადაც ხალხი ინფორმაციის გაცვლის მიზნით იკრიბებოდა. ზეპირი გაზეთის ტრადიცია გვიანამდე შენარჩუნებულია საქართველოში: ხევსურეთში – საფიხვნო, თუშეთში – ბეხენე, დასავლეთ საქართველოში იგივე ფუნქციას ნისქვილი ასრულებდა.

საქართველოში გაზეთის ბეჭდვის პირველი ინიციატორი იყო იოანე ბატონიშვილი, გიორგი XII-ეს შვილი, რომელმაც მეთვრამეტე საუკუნის დასასრულს გამოთქვა ქართული გაზეთის გამოცემის სურვილი. იგი წერდა, გაზეთი თვეში ორჯერ გამოვა – ხალხიც შეეჩვევა და შემოსავალიც იქნებაო.

პირველი ქართული გაზეთი თბილისში, 1819 წლის 8 მარტს, დაიბეჭდა, სახელწოდებით „საქართველოს გაზეთი“. იგი კვირაში ერთხელ, პარასკევობით გამოდიოდა, რადგან ფოსტა რუსეთიდან საქართველოში ამ დღეს ჩამოდიოდა ხოლმე, შაბათს კი თბილისიდან საქართველოს მაზრებში იგზავნებოდა. ეს იყო კავკასიაში დაბეჭდილი პირველი გაზეთი. 1820 წელს „საქართველოს გაზეთს“

სახელწოდება შეეცვალა და დაერქვა „ქართული გაზეთი“. უცნობია გაზეთის რედაქტორის, სტატიების ავტორის, მთარგმნელისა და გაზეთში მომუშავე სხვა პერსონალის ვინაობა. სავარაუდოდ მასში კავკასიის შტაბის მოხელეები თანამშრომლობდნენ. ბატონმა ნოდარ ტაბიძემ გამოთქვა ვარაუდი, რომ მთარგმნელად გაზეთში კანცელარიიში მომუშავე თარჯიმანი ნაზაროვი მუშაობდა. თუმცა, დაზუსტებული ცნობები ამის შესახებ არ მოგვეპოვება. მეცხრამეტე საუკუნეში მკვლევრები განსხვავებულ ცნობებს გვანვდიან გაზეთის შესახებ.

„საქართველოს გაზეთი“ „ქართული გაზეთი“ ეწოდა, ბიბლიოგრაფიული იშვიათობა იყო მეცხრამეტე საუკუნის მეორე ნახევარშივე. გაზეთის მოძიებასა და შეგროვებას ცდილობდა „ივერიის“ რედაქცია. 1887 წლის №156-ში „ივერიის“ რედაქცია მადლობას უხდის სოფიო დოდაშვილს, რომელმაც წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას შესწირა 1819 წლის მარტის თვის „საქართველოს გაზეთის“ ერთი ნომერი. 1890 წლის №144-ში გამოქვეყნდა ცნობა: კანცელარიის ჩინოვნიკ ივანე ბაბალოვს ძველ ქაღალდებში უპოვია 1821 წელს გამოცემული „ქართული გაზეთი“, რომელსაც წმინდა გიორგის გამოსახულება ახლდა. მკვლევრებმა უამრავი ვარაუდი გამოთქვეს პირველი ქართული გაზეთის გარშემო.

ზაქარია ჭიჭინაძე მისი გამოცემის თარიღად 1817 წელს ასახელებდა და ამტკიცებდა, რომ 1817 წლის 22 აგვისტოს ნომერი საკუთარი თვალით ჰქონდა ნანახი. გრ. ყიფშიძე „Периодическая печать на Кавказе“-ში წერდა, რომ პირველი გაზეთი - „საქართველოს გაზეთი“ 1817 წელს თბილისში დაიბეჭდა და 1820 წლამდე

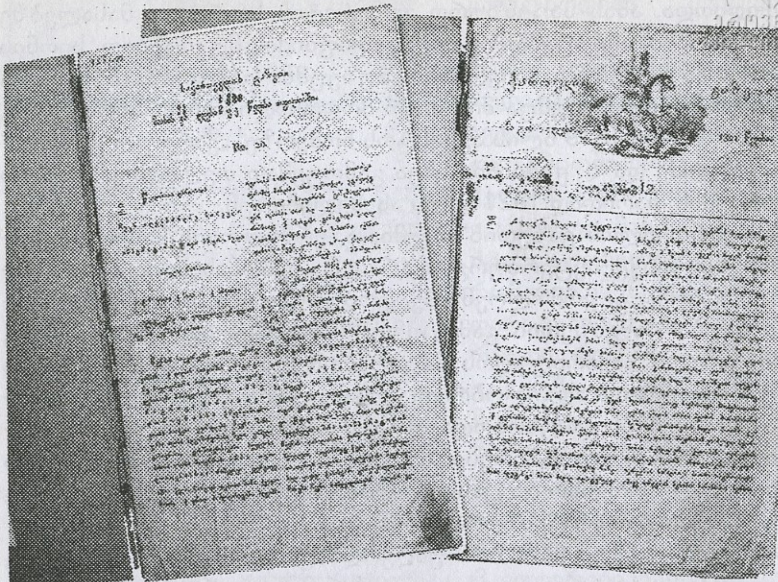
გამოდირდა, ამას საცენზურო კომიტეტის საარქივო მასალებზე დაყრდნობით ამტკიცებდა. გრიგოლ ყიფშიძის მტკიცებით, სიონის ტაძართან არსებულ საეკლესიო მუზეუმში გაზეთის 1818 წლის №25 ინახებოდა. თუმცა მის მიერ მოყვანილი შინაარსიდან ჩანს, რომ საუბარია 1819 წლის აგვისტოს ნომერზე. „ქართულ გაზეთს“ გრ. ყიფშიძე და ზ. ჭიჭინაძე სხვა გამოცემად თვლიდნენ და მისი გამოცემის თარიღად 1821 წელს ასახელებდნენ.

„საქართველოს გაზეთის“ შექმნა ა. ერმოლოვის სახელს უკავშირდება. სანქტ-პეტერბურგის არქივში შემონახულია დოკუმენტი, რომელიც ა. ერმოლოვმა პეტერბურგში გაგზავნა. დოკუმენტში საუბარია გაზეთის გამოცემის მიზნებზე. იგი ამტკიცებდა, რომ გაზეთი საქართველოს მაცხოვრებელთა ინტერესებისთვის იქმნებოდა, რათა ადგილობრივი მოსახლეობა განათლებულ ხალხთა ჩვეულებებს გასცნობოდა. დოკუმენტში საუბარი არ არის რუსეთის ცარისტულ ინტერესებზე, თუმცა მითითებულია, რომ ეს პერიოდული ორგანო კავკასიის შტაბის კორპუსში იხსნება, რაც თავისთავად მკაცრ ცენზურას ნიშნავდა.

გაზეთის გამოცემას წინ უძღვოდა გამოცხადება, რომელიც თბილისში და საქართველოს სხვა მაზრებში გავრცელდა. ეს წარმოადგენდა თავისებურ პროგრამას. გაზეთის გამოცემა ქართულ ენაზე 1819 წლის 1 მარტიდან იგეგმებოდა და უნდა შესულიყო შემდეგი პუნქტები:

1. მოხელეთა დაჯილდოების შესახებ;
2. ადგილობრივი მმართველის განწესებები და ბრძანებები;
3. საქართველოსა და მისი მოსაზღვრე ქვეყნების ამბები;
4. მსოფლიო სიახლეები და აღმოჩენები;
5. ამონარიდები რუსული პრესიდან, რომლებიც ადგილობრივებისთვის საინტერესო შეიძლება ყოფილიყო;
6. გაზეთის გამოცემა იგეგმებოდა კვირაში ერთხელ – 1820 წლის იანვრამდე;
7. ბოლო პუნქტში გათვალისწინებული იმედს გამოთქვამდნენ, რომ გაზეთის ხელისმომწერი კმაყოფილები დარჩებოდნენ როგორც შინაარსით, ისე გაზეთის დროული მიწოდებით. გამოცემლები ტექსტის ბოლოს აღნიშნავდნენ, რომ გამომწერთა რიცხვი ნათელყოფდა, თუ რამდენად დიდი იქნებოდა ინტერესი გაზეთის მიმართ.

გამოცხადების ტექსტის შესწავლის საფუძველზე შეგვიძლია გამოვიტანოთ დასკვნა, რომ „საქართველოს გაზეთი“ ოფიციალურ

„საქართველოს გაზეთი“ და „ქართული გაზეთი“

რი ორგანო იყო, რომელშიც აისახებოდა იმპერიაში მიმდინარე მოვლენები. დღეს უცნაურად გვეჩვენება ის ფაქტი, რომ გაზეთი ქართულ ენაზე გამოდიოდა. ევგენი ვეიდენბაუმი ამ მოვლენას შემდეგნაირად ხსნის: „რუსული ენა იმ დროს იმდენად ნაკლებად გავრცელებული იყო ქალაქის მცხოვრებთა შორისაც კი, რომ თავად-აზნაურების წარმამოდგენელთა უმეტესობას, რომლებიც საქართველოს უმაღლესი მთავრობის ექსპედიციებში მსახურობდნენ, არ შეეძლოთ თავისი გვარის რუსულად დანერა“. მთავარ-მართველი ი. ერმოლოვის სურვილი, ეზიარებინა ახალი ქვეშევრდომები რუსული ხელისუფლების წესებისთვის, იმდენად დიდი იყო, რომ მან საბოლოოდ გაზეთის მოსახლეობისთვის გასაგებ ენაზე ბეჭდვა გადაწყვიტა. ვეიდენბაუმივე გვანვდის ცნობებს, რომ გაზეთი თავდაპირველად რუსულად იწერებოდა და შემდეგ ითარგმნებოდა ქართულად. ამის დასტურად მას კავკასიის სამხედრო ოლქის შტაბის არქივში დაცული დოკუმენტები მოჰყავს. კავკასიის შტაბში ინახებოდა საქალაქო „1820 წელს შემოსული ქართული გაზეთის ჟურნალი“, მასში ინახებოდა 1820 წელს დაბეჭდილი „საქართველოს გაზეთის“ რუსული ხელნაწერი ვარიანტი. მ. გოცაძის აზრით, „მას (გაზეთს) აშკარად თარგმნის ხელი ეტყობოდა და ცხადია, არც იდგა შესაფერის დონეზე“.

მართლია, „საქართველოს გაზეთის“ უპირველეს დანიშნულებას ცარიისტული პროპაგანდა წარმოადგენდა და მთავრობა დაინტერესებული იყო მისი გამოცემით, მაგრამ იგი საჭიროებდა გარკვეულ სახსრებს. ამიტომ გაზეთს დაედო მინიმალური ფასი, რომელიც ქალაქისა და ბეჭდვის ხარჯებს აანაზღაურებდა. გაზეთის გამოსაცემად აუცილებელი იყო არანაკლებ 500 ხელისმომწერის შეგროვება. როგორც ჩანს, ერმოლოვს გაზეთის გამოცემის ხელმძღვანელობა სამოქალაქო გუბერნატორ რომან ხოვენისთვის დაუვალებია. გუბერნატორს ყველა მაზრის მმართველისთვის მიუმართავს თხოვნით, შეეგროვებინათ გაზეთის გამომწერები, იგივე თხოვნით წერილობით მიუმართავს ქართლ-კახეთის თავადაზნაურობის წინამძღოლ კონსტანტინე მუსხრანბატონისთვის.

თავდაპირველად გაზეთის ფასად დასახელდა 2 რუბლი თბილისელებისთვის და 1 აბაზი (20 კაპიკი) რეგიონებისთვის, ეს იყო საფოსტო ხარჯი, თუმცა ეს თანხა საკმარისი არ აღმოჩნდა და გამოცემის საბოლოო წლიური ფასი 3 მანეთი გახდა. მაგრამ ეს მცირე თანხაც ძვირი იყო იმდროინდელი ქართველი მოსახლეობისთვის. მარტის თვისთვის 500 ხელმომწერა ვერ შეგროვილა. „საქართველოს გაზეთის“ 1819 წლის №3-ში დაიბეჭდა ცნობა, რომ გაზეთის გამოცემა შეუძლებელი იქნებოდა, რომ არა სომეხთა არქიეპისკოპოს ნერსესის დახმარება, რომელსაც ბოლო კვირას მოუგროვებია თანხა ასზე მეტი გამომწერისგან. „საქართველოს გაზეთის“ პირველი ნომერი ერთი კვირის დაგვიანებით, 8 მარტს გამოვიდა. გასაკვირი არ არის სომეხთა ეპისკოპოსის ასეთი მონდომება, რადგან ნერსესი დიდ იმედებს ამყარებდა რუსეთის ხელისუფლებაზე სომხეთის გასათავისუფლებლად მუსულმანთა მმართველობისგან. ნერსესის მონდომება შეუმჩნეველი არ დარჩენილა ხელისუფლებისთვის, განეული დახმარებისთვის მან წმინდა ანას პირველი ხარისხის ორდენი მიიღო.

გაზეთის ფორმატი, შრიფტი და ზოგადად, მისი გარეგნული მხარე იმ პერიოდისთვის სრულიად დამაკმაყოფილებელი იყო. გამოცემის ფორმატი დაახლოებით თაბახის ფურცლისოდენა იყო, იბეჭდებოდა ორ სვეტად. შრიფტი მკვეთრი და ადვილად გასარჩევია, თუმცა გაზეთის ენა 1820 წლამდე უფრო არქაული იყო, რაც სავარაუდოდ ხაზს უსვამდა მის ოფიციალურ მხარეს. 1820 წლიდან გაზეთის სათაურთან გაჩნდა გველეშაპთან მებრძოლი წმინდა გიორგის გამოსახულება, მას სახელი შეეცვალა და „ქართული გაზეთი“ ეწოდა. შესაძლოა ეს იყო მიზეზი იმისა, რომ რიგი მკვლევრებისა, მაგალითად, გრიგოლ ყიფშიძე, სახელმწიფოებრივ გამოცემას სხვა გაზეთად თვლიდა. გაზეთი „ივერია“ ასე ახასი-

ათებს „ქართულ გაზეთს“: „დაბეჭდილია მშვენიერის ასობით სქელ ქაღალდზე და სიდიდითაც სანერი ქაღალდის თაბახს ძალიან აღემატება“. გაზეთის სახელწოდების, გარეგნული მხარის, ასევე მისი ენის ცვლილებას მკვლევრები რედაქტორის შეცვლას უკავშირებენ. შესაძლოა, ეს ვარაუდი სიმართლეს შეესაბამებოდეს და გაზეთში მომხდარი ცვლილებები რედაქტორის ან მთარგმნელის შეცვლასთან იყოს დაკავშირებული.

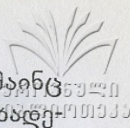
„საქართველოს გაზეთის“ პირველ ნომერში გამოქვეყნებული სტატიები ყოველგვარ ეჭვს აქარწყლებს გაზეთის დანიშნულების შესახებ. პირველი ნომრის პირველი ცნობა შეეხება პეტერბურგის სამეფო კარზე ახალი წლის აღნიშვნას, ხოტბას ასხამს იმპერატორს, მის სამხედრო ძლიერებას და ყოველივე ეს ძალიან საზეიმოდ და გულწრფელი აღფრთოვანებითა და თაყვანისცემით არის მოთხრობილი.

იგი შემდგომ წლებშიც არ ღალატობს აღებულ გეზს – რუსეთის სამეფო კარის ცხოვრება, პეტრე პირველის საგმირო საქმეები და საიმპერატორო კარის სხვა ამბები კვლავაც ფართო ასახვას პოულობს საგაზეთო სტატიებში. საინტერესო და საგულისხმოა 1819 წლის №18-ში გამოქვეყნებული ცნობა ქართლ-კახეთის უკანასკნელი მეფის გიორგი XII-ის ვაჟის, დავითის გარდაცვალების შესახებ. ამ ცნობამ თითქოს წერტილი დაუსვა ქართლ-კახეთის სამეფოს აღდგენის იმედს.

გარდა სამეფო კარის ამბებისა, გაზეთში იბეჭდებოდა უმაღლესი ბრძანებულებები, გამოცხადებები, უცხოეთის ამბები და შერეული მასალები.

დღევანდელი გადასახედიდან საქართველოში გამომავალ გაზეთს პირველ რიგში საქართველოში მიმდინარე მნიშვნელოვანი მოვლენები უნდა აესახა, მაგრამ „საქართველოს გაზეთის“ შემთხვევაში საქმე სხვაგვარად იყო. 1819 – 1820 წლის იმერეთ-გურიის აჯანყებების შესახებ რაიმე სახის ცნობა გაზეთში არ დაბეჭდილა. როგორც ცნობილია, ამ აჯანყებების ჩაქრობაში აქტიური მონაწილეობა მიუღიათ ქართველ თავად-აზნაურებსაც. გაზეთში ასევე ქვეყნდებოდა ცნობები კავკასიის ომის შესახებ, სადაც რუსული ჯარი მშვიდობისმყოფლის როლშია და მხოლოდ მის საგმირო საქმეებზეა გამახვილებული ყურადღება. ჩრდილოკავკასიელები კი, რომლებიც თავისი დამოუკიდებლობისთვის იბრძოდნენ, მემამოხე ყაჩაღებად იყვნენ წარმოჩენილი. საგულისხმოა აგრეთვე ცნობები თურქეთის შესახებ.

მიუხედავად იმისა, რომ ხელისუფლება ცდილობდა საამკარაოზე არ გამოეტანა ქვეყანაში მიმდინარე მძიმე პოლიტიკური და

ეკონომიკური პროცესები, დღევანდელი მკითხველისთვის მაინც შემადრწუნებელია აქ ინფორმაციის სახით მოყვანილი განცხადებები. ჩვენთვის ცხადი ხდება, რომ ქართველი თავად-აზნაურობა უკიდურეს ეკონომიკურ სიდუხჭირეს განიცდის, მამულები ვალეებში იყიდება. მიძიმე საკითხავია განცხადებები ყმების გაყიდვის შესახებ, იყიდებოდნენ ცალ-ცალკე და მთელი ოჯახები. ხშირად ქვეყნდებოდა განცხადებები გაქცეული ყმების შესახებ, მოყვანილი იყო მათი ფიზიკური დახასიათებები. ფაქტობრივად, ადამიანი პირუტყვივით ყიდვა-გაყიდვის საგნად იყო ქცეული. იქვე იყო განცხადებები დეზერტირი ჯარისკაცების შესახებ. როგორ ჩანს, ცნობები ძლევამოსილი რუსული ჯარის შესახებ სიმართლეს არ შეესაბამებოდა.

გაზეთში იბეჭდებოდა აგრეთვე შერეული ამბები, რაც ალბათ სახალისო საკითხავი უნდა ყოფილიყო, ეს ამბები ძირითადად უცხოეთს შეეხებოდა, მაგალითად, იბეჭდებოდა ცნობები ას წელს გადაცილებული ადამიანების შესახებ, აგრეთვე მოყვანილი იყო ევროპული ენებიდან თარგმნილი ანექდოტები. ამავე გაზეთში დაიბეჭდა იმ დროს პოპულარული სანტიმენტალური მხატვრული ნაწარმოებები: „მოთხრობა ქალის მარიამისა“, „ამბავი უფლისა დელამოტისა“. სანტიმენტალური ჟანრის ეს ნაწარმოებები მაღალი მხატვრული ღირებულებით ვერ დაიკვეხნის. შთაბეჭდილება იქმნება, რომ ისინი რეალობისგან ყურადღების გადასატანად დაუბეჭდავთ.

1819 წელს გამოვიდა გაზეთის 43 ნომერი, 1820 წელს – 51, 1821 წლის კომპლექტს ჩვენამდე სრული სახით არ მოუღწევია, ამიტომ დაზუსტებით ვერ ვიტყვი, რამდენი ნომერი გამოიცა. 1822 წელს, გოროდოვოის დიდი ძალისხმევის მიუხედავად, საჭირო რაოდენობის ხელმომწერების შეგროვება ვერ მოხერხდა. ვეიდენბაუმის ცნობის მიხედვით, თბილისში მხოლოდ 19 ხელისმომწერი მოგროვილა, ამ სიაში პირველ ადგილზე ვინმე ივანე ყორღანოვი ყოფილა ჩანიშნული. ვეიდენბაუმი თავის „Кавказские этюды“-ში წერდა, რომ „საქართველოს გაზეთმა“ ვერ გადალახა გულგრილობა განათლებისადმი, რომელსაც ხალხს ა. ერმოლოვი უქადაგებდა. ამ წინადადებაში გარკვეული სარკაზმი იგრძნობა.

მიუხედავად მრავალი ნაკლოვანებისა, „საქართველოს გაზეთი“ საქართველოს ჟურნალისტიკის ისტორიაში შევიდა როგორც ქართული გაზეთის შექმნის პირველი მცდელობა. ფასდაუდებელია ამ გამოცემაში დაბეჭდილი მასალები, რომლებიც ქართველთა ყოველდღიურ ყოფას აღწერს.

ტაბიძე ნოდარ. პირველი ქართული გაზეთი: საქართველოს გაზეთი. – თბილისი, საბჭოთა საქართველო, 1969.

ჯოლოგუა თამაზ. ქართული ჟურნალისტიკის ისტორია (XIX საუკუნე). ნაკვ. 1, [„საქართველოს გაზეთი“, „ტფილისის უწყებანი“, „სალიტერატურო ნაწილნი ტფილისის უწყებათანი“, „ცისკარი“ (გიორგი ერისთავისა), „ცისკარი“ (ივანე კერესელიძისა)]. – თბილისი, ნეკერი, 2011.

კალანდაძე ალექსანდრე. ქართული ჟურნალისტიკის ისტორია. ნ. 1, 1819 – 1853. – თბილისი, განათლება, 1977.

Вейденбаум Е.Г. «Кавказские этюды». – Тифлис : Издание Центральной книжной торговли, 1901.

«Периодическая печать на Кавказе» / [Гр. Кипшидзе, Ф. Султанов]. – Тифлис, Электротпечатная Груз. изд., 1901.

ნიმნო სვედელიძე

მერიანები მეცნიერ-ილუსტრატორთა ოჯახი

შუასაუკუნეების ევროპაში ხელნაწერი წიგნების შემქმნელები ტექსტებს ამკობდნენ ფერადი მინიატურებით, მხატვრული ინიციალებითა და ილუსტრირებული მინდვრებით. არაკვალიფიციურ მკითხველს ესაჭიროებოდა წიგნის შინაარსის განმარტება ტექსტში ჩართული ილუსტრაციების გამოყენებით. თვით „ილუსტრაცია“ ხომ ლათინური სიტყვაა და ნიშნავს განმარტებას. ინ-მატეუს მერიანი უფროსი (1593-1650) კუნბაულების ბეჭდვისას ამ პრობლემის გადაჭრა საკმაოდ რთული აღმოჩნდა. ეს ამოცანა წარმატებულად გადაჭრა ალბრეხტ პფისტერმა (დაახლ. 1410-1466). მან ქსილოგრაფიული წესით დაბეჭდილი ილუსტრაცია შეუთავსა მოძრავი შრიფტით ანაწყობ ტექსტს და გამოსცა ბეჭდური, ილუსტრირებული წიგნი.

მეცნიერებისა და ტექნიკის განვითარების პარალელურად ვითარდებოდა წიგნის ბეჭდვის ხელოვნება. საბუნებისმეტყველო მეცნიერებაში მნიშვნელოვანი ადგილი დაიკავა ტექნიკურმა ილუსტრაციამ. გრავირება, როგორც ილუსტრირებული ხელოვნების სახეობა, თითქოს ცალკე გამოიყო. გრავირების ბეჭდვას მრავალი ოსტატი ემსახურებოდა. ამ მხრივ მნიშვნელოვანი წარმატებები ჰქონდათ მერიანებს – შვეიცარიელ გრავიორ-გამომცემელთა ოჯახს.

მერიანები ბაზელში ცხოვრობდნენ. ოჯახის უფროსი მაცესტრთა საბჭოს წევრი, შეძლებული და პატივცემული ქალაქელი გახლდათ. 1593 წლის 22 სექტემბერს ოჯახში დაიბადა ვაჟი – მატეუს მერიან უფროსი. მამამ ბიჭუნას ბავშვობიდანვე შეამჩნია გამომსახველობითი ხელოვნებისადმი დიდი ინტერესი და მომავალ მხატვარს კარგი განათლება მისცა. 1603 წელს ცამეტი წლის ჭაბუკი მშობლებმა სასწავლებლად გაგზავნეს ციურიხის მახლობლად მდებარე, ცნობილი მხატვრის – დიტრიხ მაიერის (1572-1658) სახელოსნოში. იგი შუშაზე ხატვისა და ოფორტის დიდოსტატი გახლდათ. დიტრიხთან მატეუსმა სამი წელი დაჰყო და შემდეგ სწავლა განაგრძო სტრასბურგში. ახალგაზრდა მხატვარი საკუთარი პროფესიისათვის საჭირო მოგზაურობას შეუდგა. მან საფრანგეთში, პატარა ქალაქ ნანსში ჟაკ კალოოს (1592-1635) სახელოსნოში დაიწყო მუშაობა, სადაც ოფორტის სერიებს ბეჭდავდა. ნანსიდან მატეუსი საცხოვრებლად გადავიდა პარიზში, სადაც თითქმის ერთი წელი დაჰყო. მან საკუთარი უნიკალური სტილით შექმნა საფრანგეთის დედაქალაქისა და მშობლიური ბაზელის დანვრილებითი გეგმები, რომლებიც დიდი ზომის გრავიურებზე ასახა.¹ იმ დროიდან მატეუსის შემოქმედების მთავარი თემა გეოგრაფიული ნაშრომების ილუსტრირება გახდა. 1615 წელს ახალგაზრდა მხატვარი მშობლიურ ბაზელში დაბრუნდა. საფრანგეთში მოდებულმა შავი ჭირის ეპიდემიამ მისი ოჯახის რამდენიმე წევრი შეიწირა. მატეუსი დიდხანს ვერ გაჩერდა ბაზელში და იტალიისკენ გაემგზავრა, თუმცა ეპიდემიის გამო ალპების უღელტეხილი ვერ გადაკვეთა. იგი აუგსბურგში ჩავიდა და მხატვარ ლუკა კოლიანის (1579-1637) სახელოსნოში დაიწყო მუშაობა, სადაც დიდი გამოცდილება მიიღო ორნამენტული გრავიურების ბეჭდვაში და გამოსცა 24 ფურცლიანი პირველი ალბომი – „იტალიური გროტესკი“.²

მერიანი ბედმა წაიყვანა მაინცსა და ვორმსოს შორის მდებარე გერმანიის პატარა ქალაქ ოპენჰეიმში, სადაც მან ცნობილი გრავიორისა და მოგზაურის იოჰან თეოდორ დე ბრის (1561-1623) სახელოსნოში დაიწყო მუშაობა. თეოდორის შვილი – იოჰანი თვითონაც სახელგანთქმული მესტამბე-გამომცემელი, გრავიორი და ნიგნის გამავრცელებელი გახლდათ. მერიანმა ბრის სახელოსნოში დაბეჭდა თავისი მშობლიური ქალაქის – ბაზელის დიდი გეგმა, რომლისთვისაც ჯერ კიდევ 1615 წელს დაამზადა ოთხი (53,5x35 სმ.) საგრავიურო დაფა.

1 Книговедение/энциклопедический словарь. – М. 1982.

2 Немировский, Е. Л. Шедевры мирового полиграфического искусства. – М. – 1990. – ч. 2.

მატეუსი 1617 წელს დაქორწინდა ბრის ულამაზეს ქალიშვილზე – მარია მაგდალენაზე. ამ ქორწინებიდან მათ ოთხი ქალიშვილი და სამი ვაჟი შეეძინათ. ყველა მათგანმა საკუთარი ბედი, მეტ-ნაკლებად, საგამომცემლო და საგრავეურო საქმეს დაუკავშირა. 1623 წელს, სიმამრის გარდაცვალების შემდეგ, მატეუსი დამოუკიდებელი გამომცემელი გახდა. იგი სათავეში ჩაუდგა საგრავეურო და საგამომცემლო საქმეს, რის გამოც დროის უმეტეს ნაწილს ატარებდა ფრანკფურტში, სადაც 1626 წელს გადასახლდა კიდევ და შეუდგა ილუსტრირებული ბიბლიის დიდი ციკლის გამოსაცემად მომზადებას.

1635 წლიდან მატეუსმა დაიწყო ილუსტრირებული ისტორიული ჟურნალის – „Theatrum Europaeum“ – ბეჭდვა, რომელიც მოიცავდა მსოფლიოს ქვეყნებისა და ქალაქების რუკებს, გეგმებსა და მიმდინარე მოვლენების აღწერილობებს. მერიანისა და მისი მოსწავლეების გრავეურები მოგვითხრობენ ევროპის ოცდაათწლიანი შემადრწუნებელი ომისა და მრავალ ქვეყანაში გავრცელებული შავი ჭირის ეპიდემიის შესახებ.

პოპულარული ჟურნალი რამდენჯერმე გამოიცა. მატეუსმა დაბეჭდა მრავალი ილუსტრირებული წიგნი, მათ შორის, ინგლისელი მწერლის ფილიპ სიდნის მეცხვარის რომანად წოდებული „არკადია“. ამ გამოცემისათვის მხატვარმა ოცი სრულფურცლოვანი გრავეურა დაამზადა, სატიტულე ფურცელზე კი ავტოპორტრეტი განათავსა.¹

მატეუს მერიანის ყველაზე ცნობილ გამოცემად იქცა სერია სახელწოდებით „Topographia Germaniae“, რომლის ბეჭდვა 1642 წლიდან დაიწყო. ეს იყო გერმანული სახელმწიფოებისა და მათი მოსაზღვრე ქვეყნების გეოგრაფიული აღწერილობა. ისინი შეადგინა გერმანელმა მოგზაურმა და გეოგრაფმა მარ-

ისტორიული ჟურნალი „Theatrum Europaeum“. სატიტულე ფურცელი. ფრანკფურტი. 1633

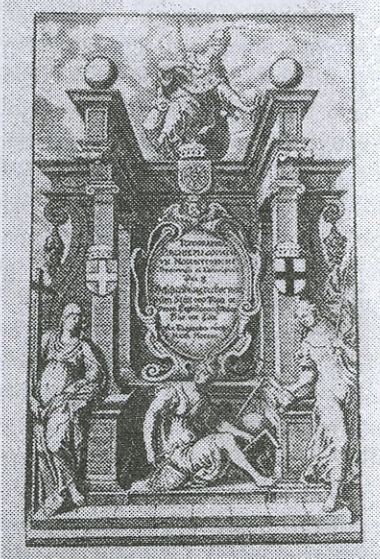
1 Щелкунов М. И. История, техника, искусство книгопечатания. – М., Л., 1926.

ტინ ცაილერმა (1589-1661). ამრიგად, ჩვენ შეგვიძლია მატეუს მე-
რიანს ვუნოდოთ მხატვარი, რომელმაც საფუძველი ჩაუყარა სა-
მეცნიერო-დოკუმენტურ ილუსტრაციას. ხელოვნებათმცოდნეები
ზოგჯერ მას ემოციების ნაკლებობას სწამებდნენ, თუმცა სწორად
ასეთი უნდა ყოფილიყო დოკუმენტური ილუსტრაცია.

გამოცემის ყოველი ტომი იწყებოდა სატიტულო ფურცლით,
რომელიც სპილენძზე გრავირების მეთოდით იყი დაბეჭდილი. ტი-
ტულის ასეთი ფურცლები აუცილებელი ნორმა იყო მეჩვიდმეტე
საუკუნის გამოცემებისათვის. მის ქვეშ განთავსებული ლათინური
წარწერა: „ტიპოგრაფია მაინცისა, ტრირისა და კელნისა“, გრძელ-
დებოდა გერმანული ტექსტით, რომელიც მკითხველს აუწყებდა,
რომ „Theatrum Europaeum“ მოიცავს მნიშვნელოვანი ქალაქები-
სა და ადგილების აღწერილობას მაინცის, ტრირისისა და კელნის
საარქივების კოპოსოებში“.¹

„Topographia“-ის 1646 წელს გამოცემული ტომის სატიტულო
ფურცლის გრავირებაზე წარმოდგენილი წარწერა ოვალურ ფირფი-
ტაზეა განთავსებული, რომელიც რთული არქიტექტურული კონს-
ტრუქციის ნაწილია. სიმბოლური დატვირთვა აქვს ოთხი ქალის
ფიგურას: ერთი რელიგიას განა-
სახიერებს; მეორე – პოლიტიკას;
საფეხურზე ჩამომჯდარი ქალბა-
ტონი უდავოდ მეცნიერების სიმ-
ბოლოა. კონსტრუქციის თავზე
ქალბატონი მოჩანს ეპისკოპოსის
სამოსით, რაც საკმაოდ თამამი
გადაწყვეტილება უნდა ყოფილი-
ყო. გამოცემის დამოუკიდებელი
ტომები ეძღვნება ბავარიას, ბო-
გემას, მორავიას, შვეიცარიას, ავ-
სტრიას, საქსონიას და სხვა.

ტომი, რომელიც ბავარიას ეხე-
ბა, სხვების მსგავსად, იწყება სპი-
ლენძზე გრავირების მეთოდით
დაბეჭდილი სატიტულო ფურც-
ლით, რომლის ილუსტრაციის
ზომები 278x175 მმ-ია. მასზე მი-
თითებულია წიგნის სახელწოდე-
ბა, მბეჭდავ-გამომცემლის სახელი

„Topographia“. სატიტულო
ფურცლი. 1646

1 Немировский, Е. Л. Шедевры мирового полиграфического искусства.– М.,
– 1990. – ч. 2.

– მატეუს მერიანი და წიგნის დაბეჭდვის თარიღი – 1644 წელი. ტექსტის მიხედვით ირკვევა, რომ 1640 წელს ბავარიაში იყო 34 ქალაქი, 75 მონასტერი, 229 ციხე-სიმაგრე, 2874 ეკლესია, 4700 სოფელი, 1270 მდინარე სახელწოდებით, 2700 უსახელო მდინარე, 720 მთის მწვერვალი და ა.შ.

აღწერილობები ანბანის მიხედვით არის აწყობილი. თითქმის ყოველი გვერდის შემდეგ ჩართულია გრაფიურა დასახელებული ადგილის ხედებით. პატარა ქალაქის ან სოფლის შემთხვევაში ჩართული ფურცლები ორად არის გაკეცილი, რომელზედაც ორ-ორი გრაფიურაა განთავსებული. დიდი ქალაქების ილუსტრაციები რამდენიმე ჩართული ფურცლით არის დამშვენებული. მაგალითისთვის, მიუნხენის აღწერილობა ცხრა გვერდს იკავებს, რომელთა შორის ჩართულია ოთხი გრაფიურა. დიდი ქალაქის გეგმები, გამოსახულია ზედხედში, ჩიტის ფრენის მანძილიდან. მნიშვნელოვანი შენობები აღნიშნულია ციფრებით, რომლებსაც განმარტებები ახლავს.

მხატვარმა შესანიშნავად იცოდა გერმანიის ყოველდღიური ცხოვრება, რასაც დიდი სიყვარულით ასახავდა გრაფიურებზე: მინდვრებზე მოფუსფუსე მინათმოქმედი გლეხები, მდელოებზე ჯოგის მოდარაჯე მწყემსები, მოჯირითე ცხენოსნები, ფრინველებზე თუ ცხოველებზე მონადირე ახალგაზრდები. ილუსტრაციებზე ვხედავთ მდინარეებზე მოცურავე გემებს, ნაევებში მოკალათებულ მგზავრებსა თუ მეთევზეებს. მატეუსთან ერთად ბავარიის ტომის ილუსტრაციებზე მუშაობდნენ მისი შვილი – კასპარი, შემდგომში სახელგანთქმული ჩეხი გრაფიორი ვენცელ ხოლარი და გეორგ პეტერ ფიშერი.

1645 წელს გარდაიცვალა მატეუსის მეუღლე – მარია მაგდალენა. ამ დროს მხატვარი 52 წლის იყო. მან მალევე შეირთო ცოლად ახალგაზრდა პოლანდიელი გოგონა – იოჰანა სიბილა ჰეიმი. ახალ-დაქორწინებულებს შეეძინათ ქალიშვილი – ანა მარია სიბილა – წიგნის მომავალი მხატვარ-ნატურალისტი და ვაჟი – მაქსიმილიანი, რომელიც სიცოცხლის მესამე დღეს დაიღუპა.

1650 წელს პატარა ქალაქ შვალბახში ხანგრძლივი ავადმყოფობის შედეგად, მატეუსი გარდაიცვალა. საგამომცემლო საქმიანობა განაგრძეს მისმა შვილებმა – მატეუს უმცროსმა და კასპარმა.

მატეუს უმცროსი ოჯახის უფროსი შვილი გახლდათ. იგი 1621 წლის 25 მარტს დაიბადა ბაზელში. მატეუსი ბავშვობიდანვე ეზიარა მხატვრობას და პირველი გაკვეთილები მიიღო მამის სახელოსნოში. იგი გახლდათ ხელოვნებათმცოდნის, მთარგმნელისა და გრაფიორის – იოახიმ ფონ სანდრარტის (1606 – 1681) მოსწავლე.

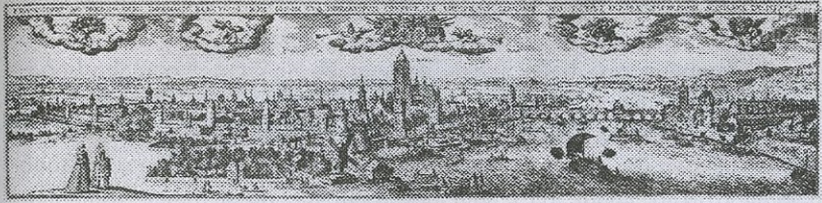
მატეუს მერიანი უმცროსი
(1621 – 1687)

1637 წელს ყმანვილი მასწავლებელთან ერთად გაემგზავრა ამსტერდამში, 1639 წელს ლონდონში და 1641 წელს პარიზში. მოგზაურობის დროს მატეუს უმცროსი ეცნობოდა ევროპელი ფერმწერების ნამუშევრებს. მას მჭიდრო ურთიერთობა ჰქონდა ანტონ ვან დეიკთან და პიტერ პაულო რუბენსთან. 1642 წელს მატეუს ფრანკ-ფურტში დაბრუნდა, 1643-1647 წლებში კი სასწავლებლად იტალიაში გაემგზავრა. მხატვარი, 1647 წელს, პოლიტიკური აგენტის სტატუსით მონაწილეობდა ნიურბერგში გამართულ მსოფლიო კონ-

გრესზე, სადაც დახატა კონგრესის მონაწილეთა პორტრეტები. 1647 – 1648 წლებში მატეუსი მსახურობდა გენერალ ფონ ვრანგელთან, რომლის რამდენიმე გამოსახულება შეასრულა.¹

ბაბუის – თეოდორ დე ბრის გარდაცვალების შემდეგ, ის მხარში ამოუდგა მამას, რომელიც სიმამრის დანატოვარ გამოძევებლობას ხელმძღვანელობდა. მამის გარდაცვალების შემდეგ ის თვითონ ჩაუდგა სათავეში საგამომცემლო საქმეს და გააგრძელა ისტორიულ ჟურნალებს – „Theatrum Europaeum“ და „Topographia Germaniae“ გამოცემა. პირველი მათგანი – „Theatrum Europaeum“ გამოდიოდა 1738 წლამდე და სულ 21 ტომი, „Topographia“ – კი 1688 წლამდე გამოდიოდა და სულ 31 ტომი დაიბეჭდა. ყოველი მათგანი ილუსტრირებული რუკებით, ქალაქებისა და სოფლების მრავალრიცხოვანი პეიზაჟებით იყო დამშვენებული. სერიულ გამოცემაში 92 რუკა და გეგმა, 1486 ჩართული ფურცელი და 2142 გრაფიურა იყო. „ინფოლიოს“ ფორმატზე დაბეჭდილ ტომებში ჩაკრული ფურცლები რამდენჯერმე იყო გადაკეცილი. უნდა აღინიშნოს, რომ სამეცნიერო-დოკუმენტური ილუსტრაციები განსაკუთრებულ სიზუსტით იყო შესრულებული. 1648 წლამდე გამოცემულ ტომებში ქალაქების, სოფლების, დასახლებების, შენობა-ნაგებო-

1 <https://de.wikipedia.org/wiki/Matth%C3%A4us-Merian-der-J%C3%BCngere>
Matthäus Merian der Jüngere.

„Topographia ფრანკფურტი. დაბეჭდილი მატეუს მერიანის მიერ

ბების, ციხე-სიმაგრეებისა და გარემოს ხედების გრავიურები მერიან უფროსმა თავისი ნახატების მიხედვით შექმნა, რომლებსაც ნატურიდან ხატავდა.¹

„ტოპოგრაფიის“ ყოველი ტომი იყიდებოდა საკმაოდ დაბალ ფასად – 4 ფლორინად, რაც დაახლოებით 24 დოლარის ტოლი იყო. გამოცემა დიდი პოპულარობით სარგებლობდა და მალევე გახდა საჭირო მისი მეორედ გამოცემა, მესამე კი 1700 წლის შემდეგ გამოვიდა. მოგვიანებით, „ბარენრაიტერ ფერგალმა“ დაბეჭდა მისი ფაქსიმილური გამოცემა.

ამ სერიული გამოცემების გარდა მატეუს უმცროსმა მხოლოდ რამდენიმე წიგნი გამოსცა. მას მნიშვნელოვანი წარმატებები ჰქონდა პორტრეტულ ჟანრში. გენერალ ფონ ვრანგელთანაც მუშაობისას რამდენჯერმე დახატა მისი გამოსახულება.

მარია სიბილა მერიანი (1647-1717)

1658 წელს ფრანკფურტში ლეაპოლდ I-ის კორონაციაზე მან მრავალი მონაწილის პორტრეტი შეასრულა. ფერმწერმა, გრავიორმა და გამომცემელმა შექმნა ბამბერგისა და ფრანკფურტის რამდენიმე ეკლესიის საკურთხეველი. მატეუს უმცროსი გარდაიცვალა 1687 წლის 15 თებერვალს ფრანკფურტში.

ამ ოჯახის მესამე წარმომადგენელი, რომელმაც მნიშვნელოვანი საფუძველელი ჩაუყა ენტომოლოგიურ ილუსტრაციებს, გახლდათ მატეუს უმცროსის ნახევარ და

1 Немировский, Е. Л. Шедевры мирового полиграфического искусства. – М., – 1990. – ч. 2.

– ანა მარია. იგი 1647 წლის, 4 აპრილს დაიბადა ფრანკფურტში მამამისის – მატეუს უფროსის გარდაცვალების დროს, მარიას ის ის იყო შეუსრულდა სამი წელი. მატეუსის ქვრივი – იოჰანა სიბილა ჰეიმი 1651 წელს, ცოლად გაჰყვა იაკობ მარელს¹, ქვრივს სამი პატარა ბიჭუნათი. იოჰანა და იაკობი ოთხი მცირეწლოვანი შვილის აღზრდას შეეჭიდნენ. მარელი „ბლუმენმალერი“ (ყვავილების მხატვარი) გახლდათ. იგი ქსოვილებისა და სხვა მასალების მოხატვით არჩენდა ოჯახს. პატარა მარიას აღზრდა-განათლებაზეც მამინაცვალი ზრუნავდა. მან პირველმა შეამჩნია გოგონას ხატვისადმი მიდრეკილება და ფერწერის ხელოვნებას აზიარა. ყვავილოვანი ნატურმორტის ხატვის გაკვეთილებს მამინაცვლის გარდა გოგონას ჰოლანდიელი მხატვარი აბრაჰამ მინონიცი უტარებდა.

1664 წლის მაისში თვრამეტი წლის მარია ცოლად გაჰყვა მარელის ერთ-ერთ მოსწავლეს, იოჰან ანდრეას გრაფს.² ახალგაზრდა ოჯახი, რომელსაც უკვე პატარა ქალიშვილი ჰყავდა, 1670 წელს საცხოვრებლად გადავიდა ნიურნბერგში, სადაც იოჰანმა დააფუძნა პატარა სტამბა. მარიას სიყვარულმა ყვავილების ხატვისადმი მოულოდნელად შეიძინა პრაქტიკული დანიშნულება. იგი შეუდგა თავსაფრებისა და მაგიდის გადასაფარებლების ყვავილებით მოხატვას. მანვე აკვარელის ფუძეზე შექმნა სპეციალური საღებავი, რომელიც არ ირეცხებოდა წყლის ჭავლით და არ ხუნდებოდა მზის სხივების მოქმედებით. მდგრადი საღებავის წყალობით ქსოვილის ორივე მხარე არაჩვეულებრივად გამოიყურებოდა. ნიურნბერგელი ქალბატონები აღფრთოვანებას ვერ მალავდნენ და უხვად ყიდულობდნენ მარიას დახვეწილ პროდუქციას.

იმ დროისათვის დიდი პოპულარობით სარგებლობდა მრავალფეროვანი და მრავალგვარი ნაყშებით ნაქარგი ტანსაცმელი, საწოლის თეთრეული, ხელსახოცები, პირსახოცები, მაგიდის გადასაფარებლები და სახლის დასამშვენებლად საჭირო ათასგვარი დეკორატიული ქსოვილი.

ქალბატონებმა მარია სიბილას მიმართეს თხოვნით: გამოეცა ნიგნი და ესწავლებინა მათთვის ქარგვის ხელოვნება. მან 1675 წელს გამოსცა პირველი დამხმარე სახელმძღვანელო ალბომი სქემებით ქარგვის მოყვარულთათვის, რომელსაც „ყვავილების

1 იაკობ მარელი (1614 – 1681) – ნატურმორტების დიდოსტატი. დაიბადა გერმანიაში ქალაქ ფრანკჰალში. იგი ითვლება უტრეხტისა და ფრანკფურტის ფერწერული სკოლის ერთ-ერთ ბრწყინვალე წარმომადგენლად.

2 იოჰან ანდრეას გრაფი (1637 – 1701). ვენეციასა და რომში დაჰყო ექვსი წელი და გამოჩენილი მხატვარი გახდა. რომში წმინდა პეტრეს ტაძრის ინტერიერისათვის შექმნა ესკიზები.

ახალი ნიგნი“ უწოდა. უნდა აღინიშნოს, რომ ნლის შემდეგ – 1677 წელს გამოვიდა მეორე ალბომი, 1680 წელს კი მესამე. ყოველ გამოცემაში მხატვრის მიერ ხელით გაფერადებული თორმეტი გრავიურა იყო სატიტულო ფურცლის ჩათვლით. სამივე ალბომს ახლდა ბუნებისა და ხელოვნების მოყვარული მკითხველისათვის განკუთვნილი შესავალი, ყვავილებით დამშვენებულ ოვალურ გვირგვინში ჩაბეჭდილი ტექსტი. პირველი გამოცემა ლათინურ, დანარჩენი ორი, კი გერმანულ ენაზე იყო დაბეჭდილი.¹

მარიას ალბომები დიდი პოპულარობით სარგებლობდნენ და ავტორმა 1680 წელს

„ყვავილების ახალი ნიგნი“. 1675

კიდევ ერთი გამოცემის დაბეჭდვა გადაწყვიტა. მან სამივე გამოცემა გააერთიანა და მრავალგრავიურიანი ალბომი წარუდგინა მკითხველს, რომლის გრავიურებს მხატვარი თვითონ ამზადებდა და აფერადებდა. აქვე უნდა აღვნიშნოთ ისიც, რომ გრავიურების ბეჭდვა ხისა და მითუმეტეს, სპილენძის საგრავიურო დაფებზე განსაკუთხებულ ფიზიკურ შესაძლებლობებს მოითხოვდა.

მეჩვიდმეტე საუკუნის სამოცდაათიან წლებში მერიანი მწერებით დაინტერესდა და დროის უმეტეს ნაწილს ენტომოლოგიის შესწავლას ანდომებდა. ამ დროისათვის იგი ორი ქალიშვილის დედა გახლდათ. მხატვარი მწერებს მინდვრებსა და ტყეებში ეძებდა, აგროვებდა კოლექციებს და აკეთებდა ჩანახატებს. მისი ხოჭოებისა და პუპლების კოლექციები ევროპის საუკეთესო ენტომოლოგიურ კოლექციებად იქცნენ. 1674 წლიდან მხატვარი შეუდგა მწერების სისტემატიზაციის შესწავლას და აღმოაჩინა, რომ მსოფლიოში ყველაფერი ძალიან სწრაფად გარდაიქმნება. მწერები განვითარების ერთი ფაზიდან მეორეში გადადიან: კვერცხიდან მატლი, მატლიდან ჭუპრი, ჭუპრიდან კი პეპელა იჩეკება. მერიანმა დაიწყო მუშაობა ნაშრომზე „ნიგნი მუხლუხების შესახებ“. ასე დაიბადა

1 Щелкунов М. И. История, техника, искусство книгопечатания. – М.; Л., 1926.

„მუხლუხოების აჩვენებრივი გარდასახვა“. 1679

გამოცემა: „მუხლუხოების აჩვენებრივი გარდასახვა და მათგან განსაკუთრებული ფერადოვანი საკვები...“ მხატვარმა დაწვრილებით შეისწავლა და აღწერა მუხლოხოები, მატლები, ჩრჩილები, ბუზები, მათი წარმოშობა, კვება და გარდასახვა. ნატურიდან ჩახატული მწერების გამოსახულებები გადაჰქონდა სპილენძის საგრაფიურო დაფებზე, რომელთა საშუალებითაც მათ ზღაპრულ სამყაროს ფურცლებზე ბეჭდავდა. მარიამ 1679 წელს ნიურნბერგში გამოსცა ენციკლოპედიური ალბომი.¹

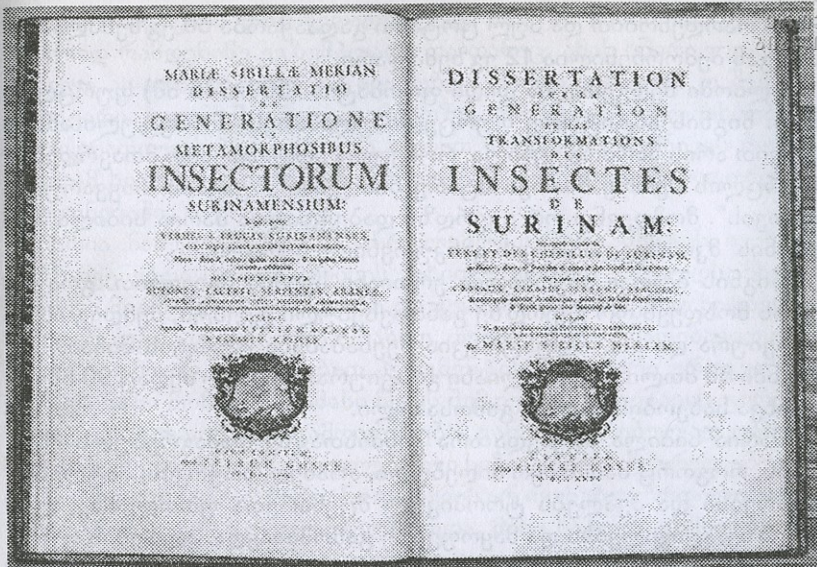
1686 წელს მარია გასცილდა ანდრეას გრაფს, დაიბრუნა

მა მამისეული გვარი და განეწვიანდა ლაბადისტების რელიგიურ სექტაში. იგი დედასთან და ორ ქალიშვილთან – იოჰანა ჰელენთან და დოროთეა მარიასთან ერთად დასახლდა ნიდერლანდების პროვინციაში, ფრისლანდიაში, ვალტის სასახლეში. 1691 წლიდან ოჯახი საცხოვრებლად ამსტერდამში გადავიდა. მარია სიბილას გერმანელ მხატვრად მოიხსენიებენ, ჰოლანდიელები მას თავის თანამემამულედ თვლიან. ზოგიერთი ავტორის აზრით, კი იგი შვეიცარიელი იყო, რადგან მამამისი – მატეუს მერიანი წარმოშობით ბაზელიდან გახლდათ.

მარია სიბილა მერიანის მთავარ ნაშრომად იქცა „სურინამიული მწერების მეტამორფოზები“. ანა მარია 1699 წლის ივნისში გაემგზავრა სურინამში, ნიდერლანდების სამხრეთ ამერიკულ კოლონიაში. იმ დროისათვის ეს წამოწყება უსაფრთხო არ იყო, აღარც მხატვარი გახლდათ ახალგაზრდა. გემზე ასვლამდე მან ანდერძიც კი შეადგინა და ნოტარიუსთან დაამოწმა.

მარიამ სურინამში ორი წელი დაჰყო. ამ დროის მანძილზე იგი დილაუთენია მიდიოდა პლანტაციებსა და ჯუნგლებში მხარზე მოღებრტვადაკიდებული. ის მცენარეთა და ცხოველთა სამყაროს

¹ Немировский, Е. Л. Шедевры мирового полиграфического искусства. – М., – 1990. – ч. 2.

„სურინამიული მწერების მეტამორფოზები“. 1726

გასაოცარ ნატურმორტებს ქმნიდა. მერიანის ყურადღებას იპყრობდნენ მწერთა სახეობები. მხატვარი აკვარელის საღებავებით ხატავდა პერგამენტის თხელ ფურცლებზე.

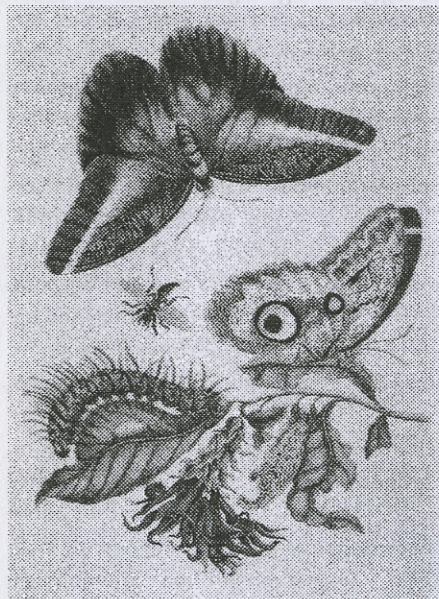
1701 წელს მარიამ დაასრულა სურინამში მოგზაურობა და ევროპაში დაბრუნებისთანავე დაიწყო თავისი ნახატების გამოსაცემად მომზადება. გრავირება მისთვის უკვე რთული პროცესი იყო, რისთვისაც მან პროფესიონალებს მიმართა. ალბომისათვის გათვალისწინებული 60 ილუსტრაციიდან ავტორმა თავისი ხელით მხოლოდ სამის გრავირება შეძლო. 35 ნახატისთვის სპილენძზე გრავირება შეასრულა პიტერ სლუიტერმა, 21 – იოზეფ მულდერმა და ერთი – დანიელ სტოპენდალმა. გრავირების გაფერადება კი მხატვარმა ვერავის მიანდო და ეს სამუშაო თვითონ შეასრულა საკუთარი ქალიშვილის დახმარებით. მანვე დაწერა ტექსტი. სამეცნიერო-ბოტანიკური შენიშვნები, მისივე თხოვნით, შეადგინა პროფესორმა კასპარ კომელინმა (1663 – 1731). ალბომი გამოიცა ამსტერდამში 1705 წელს. მარია ვარაუდობდა ალბომის სამ ვარიანტად გამოცემას: ლათინურ, ჰოლანდიურ და გერმანულ ენებზე, მაგრამ ხელმომწერთა სიმცირის გამო, ბოლო ვარიანტი არ დაბეჭდილა. მისი ტირაჟი განისაზღვრა ხელმომწერთა სავარა-

უდო რაოდენობით და სულ ცოტათი გადააჭარბა 60 ეგზემპლარს, მათგან შემორჩენილია 12 ეგზემპლარი.¹

ალბომი შედგენილია დიდი ფორმატის (500x345 მმ) ფურცლებით. წიგნის სატიტულე ფურცელი ულამაზესი შრიფტული ანაკრეფით არის წარმოდგენილი, რომელიც კოლოფონით მთავრდება. ფურცლის მეორე მხარეს მცირე მიძღვნაა „ბუნების მოყვარულთათვის“. მომდევნო ორ გვერდზე დაბეჭდილია მარია სიბილა მერიანის მკითხველისათვის განკუთვნილი წერილი.

წიგნის ბლოკი აწყობილია ერთიანი სქემის მიხედვით: გრაფიურას მოსდევს ორ გვერდზე განთავსებული ტექსტი, შემდეგ ისევ გრაფიურა და ა.შ. ილუსტრაცია შეესაბამება ტექსტის შინაარსს. წიგნში 60 მთლიანფურცლიანი გრაფიურაა, რომელზედაც 90 სხვადასხვა სახეობის მწერია გამოსახული.

მარია სიბილა ხატავდა არა ქინძისთავზე დამაგრებულს მწერებს, როგორც მაშინ იყო მიღებული, არამედ, ხოჭოებს, მატლებს, ჭუპრებსა და პეპლებს ტროპიკულ მცენარეთა ფოთლებზე, ღეროებზე, ყვავილებსა და ნაყოფებზე გამოსახავდა. ალბომის ფურცლებით მკითხველი ეცნობოდა მაშინ ევროპისათვის ჯერ კიდევ

მარია მერიანის ჩანახატი

უცნობ და ეგზოტიკურ ხილსა და ბოსტნეულს: ბანანს, ანანასს, ამერიკულ ალუბალსა და ვანილს. მწერები წარმოდგენილია განვითარების ფაზების მიხედვით ყოფით დინამიკაში. გრაფიურებზე ჩვენ ვხედავთ არა მარტო მწერებსა და მცენარეებს, არამედ ტროპიკული სამყაროს სხვა ბინადრებს: ლოკოკინებს, გველებს, ბაყაყებსა და ხვლიკებს.

წიგნის ბეჭდვის ადრეული პერიოდისათვის დამახასიათებელი იყო გრაფიურების ხელით მოხატვა. ამ მეთოდს იყენებდნენ ჯერ კიდევ ინკუნაბულების ბეჭდვამდე ქსილოგრაფიული წესით

¹ Щелкунов М. И. История, техника, искусство книгопечатания. — М.: Л., 1926.

ნაბეჭდი წიგნების გასაფერადებლად, მაგრამ მაშინ ისტატებოდა მხოლოდ რამდენიმე ეგზემპლარი და თანაც, ამას ხშირად გამოიყენებოდა ცემელი კი არა, მკითხველი აკეთებდა. მარია სიბილამ კი შექმნა ერთგვარი საგამომცემლო სიმბიოზი, რომელიც გულისხმობდა პოლიგრაფიული ბეჭდვისა და ხელით მოხატვის ტექნიკის შერწყმას. ამ ხერხით შეიქმნა არაჩვეულებრივი შედეგები ოფორტის ხელოვნებაში.

მარია ნამუშევრების შესასრულებლად პერგამენტის ფურცლებს იყენებდა, გამონაკლისის სახით – ძონძის ქალაქს. მხატვარი და მეცნიერი აკვარელისა და გუაშის საღებავებით ხატავდა. ნახატის ქვედა ფენას ფუძის სახით, თეთრი ფერის საღებავით ღებავდა, რომლის საშუალებით პერგამენტის ზედაპირი ერთგვაროვანი და ნაზი მოჩანდა. სამასი წლის შემდეგაც, საღებავის ფერები საღად და გასაოცრად გამოიყურება. განსაკუთრებულად დახვეწილ ნამუშევრებზე არაჩვეულებრივი სიზუსტითაა შესრულებული თითოეული დეტალი. მერიანი თითქმის არ იყენებდა ჩრდილებს და განათების ეფექტს უგულვებლყოფდა. მისი ხატვის ტექნიკა გვიჩვენებს ალფრთოვანებით ვუყუროთ პერგამენტის ფურცლებზე თითქოს ჯერ კიდევ ახლახანს დამთავრებულ და გაუმშრალ ნახატებს. „დავცქერით ბუნების უმშვენიერეს სამყაროს, რომელსაც ჩვენ ვერ ვამჩნევთ ჩვენი მოკლე ზაფხულის მანძილზე“ – ნერდა მათზე ერთ-ერთი მკვლევარი.¹

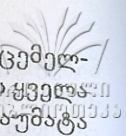
მარია დეტალურად გადმოგვცემდა მწერების ცხოვრებას. იგი ნერდა: „ვერასოდეს წარმოვიდგენდი, რომ ასეთი მახინჯი, შავი მუხლუხოსაგან, უმშვენიერესი პეპელა გამოიჩეკებოდა“... საკუთარ მრავალწლიან, დაულალავ შრომას მარია მერიანი ასე ხსნიდა: „მინდოდა მკითხველისთვის წარმედგინა ღვთის სასწაული, იმისთვის, რომ მედიდებინა უფალი, როგორც ამ პატარა არსებათა შემქმნელი“...²

აღბომი „სურინამიული მწერების მეტამორფოზები“ შედარებით დაბალ ფასში იყიდებოდა: 45 გულდენად, აქედან 30 გულდენი გრაფიურების გაფერადებისათვის იყო განკუთვნილი, 15 – ბეჭდვისა და სხვა პოლიგრაფიული საქმიანობისათვის.

მარია სიბილა ამსტერდამში 1717 წლის 13 იანვარს ორი წლის ავადმყოფობის შემდეგ, სამოცდაათი წლის ასაკში გარდაიცვალა. მდიდარი მხატვრული მემკვიდრეობა მან თავის ორ ქალიშვილს დაუტოვა.

1 Булгаков, Ф.И. Иллюстрированная история книгопечатания и типографского искусства. – Т. 1.- С-П., – 1889.

2 Немировский, Е. Л. Шедевры мирового полиграфического искусства.– М., – 1990. – ч. 2.

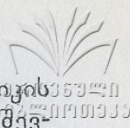

მარიას გარდაცვალების შემდეგ ამსტერდამელმა გამომცემელმა იოჰან ოსტერვიკმა შეისყიდა სახელგანთქმული ალბომის ყველა საგრაფიურო დაფა, პირველი გამოცემის 60 გრაფიურას დაუმატა 12 გრაფიურა და 1719 წელს გამოსცა „სურინამიული მწერების მეტამორფოზების“ ახალი გამოცემა. მის გასაფერადებლად აკვარელის საღებავსაც მარია მერიანის სამხატვრო სახელოსნოში მიაკვლიეს. მეტამორფოზების მესამე გამოცემა 1726 წელს დაიბეჭდა ჰააგაში. მას მიჰყვა მეოთხე გამოცემა, რომელიც დაიბეჭდა 1730 წელს ამსტერდამში და მეხუთე – 1771 წელს პარიზში. ყველა მათგანი განსაკუთრებულ იშვიათობას წარმოადგენს. თანამედროვე მკითხველს შეუძლია გაეცნოს მარია მერიანის ალბომის ფაქსიმილურ გამოცემას, რომელიც 1975 წელს დაიბეჭდა ლეიფციგში.

მარიას გარდაცვალების შემდეგ მისი უმცროსი ქალიშვილი დოროთეა მარია გენრიეტა (1678-1743) ცოლად გაჰყვა შვეიცარიელ ფერმწერს გეორგ გაზელს (1673-1740). დოროთეა მეუღლესთან და ბავშვებთან ერთად 1717 წლის ოქტომბერში სანქტ-პეტერბურგში გადავიდა საცხოვრებლად. გზელი დაკავებული იყო საზაფხულო სამეფო სასახლეში პლაფონების მოხატვით, თანამედროვეთა პორტრეტებისა და წმინდა პეტრეს ლუთერანული ეკლესიისთვის რელიგიური თემატიკის ფერწერული ნიმუშების ხატვით. ცოლქმარი ზრუნავდა პეტრე დიდის მიერ დაარსებული კუნსტკამერის – იშვიათი ნივთების კაბინეტის გაფორმებაზე. მეცნიერებათა აკადემიის დაარსების შემდეგ ისინი აკადემიის მოსწავლეებს ფერწერის კურსს უკითხავდნენ. დოროთეას ქალიშვილი 1776 წელს ცოლად გაჰყვა მსოფლიოში სახელგანთქმულ მათემატიკოსს, პეტერბურგის მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსს ლეონარდ ეილერს. მისი წყალობით მოხვდა რუსეთში მარია მერიანის სამხატვრო მემკვიდრეობის ნაწილიც. პეტრე პირველი დაინტერესებული იყო მარიას ხელოვნებით. მან საკუთარი მუზეუმისათვის 1717 წელს შეიძინა მერიანის ნამუშევრები. მეფის მსგავსად, მრავალი მკვლევარი იყო აღფრთოვანებული მარიას პეპლების კოლექციით. სანქტ-პეტერბურგის მეცნიერებათა აკადემიის ბიბლიოთეკაში დაცულია არა მხოლოდ „*Metamorphosis insectorum surinamensium*“, არამედ მხატვრის მიერ პერგამენტზე აკვარელის საღებავით შესრულებული 196 ნახატი. ისინი ფურცლოვანი სახით გამოსცა გერმანიის დემოკრატიულმა რესპუბლიკამ.¹

მხატვრისა და ბუნების დაულალავი მკვლევრის შემოქმედება არა მხოლოდ ხელოვნების ისტორიკოსების, არამედ ბოტანიკოსე-

1 Немировский, Е. Л. Шедевры мирового полиграфического искусства. – М., – 1990. – ч. 2.

ბის, ენტომოლოგებისა და სამეცნიერო ილუსტრაციების ტექნიკის მკვლევრების უდაო ინტერესის ინვესს. მისი სახელი და ნამუშევრები კარგადაა ცნობილი ევროპაში, იაპონიაში, ამერიკაში, რასაც ცხადყოფს მარია სიბილას ნახატების გამოფენების სიმრავლე და ნიგნების მრავალჯერადი გამოცემა. სამეცნიერო ლიტერატურაში საკმაოდ ბევრია დანერილი მარიამ სიბილას კვლევის მნიშვნელობაზე ენტომოლოგიასა და ბოტანიკაში. ხელოვნების კრიტიკოსები აღიარებენ მისი მხატვრული უნარ-ჩვევების თავისებურებებს.

მარია სიბილა მერიანის სახელის უკვდავსაყოფად გერმანიის სახელმწიფომ მისდამი პატივისცემა ფულის ერთეულზე ასახა: გერმანული მარკის 500 ბანკნოტიან ვალუტის წინა მხარეს მისი პორტრეტი და ნიუნბერგის სტილიზებული პეიზაჟია აღბეჭდილი.

მერიანების ოჯახმა საფუძველი ჩაუყარა სამეცნიერო-დოკუმენტური ილუსტრაციის შექმნას.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. Булгаков, Ф.И. Иллюстрированная история книгопечатания и типографского искусства. – Т. 1.- С.-П., – 1889.
2. Немировский Е. Л. Шедевры мирового полиграфического искусства.-Ч. 1.- М., 1990.
3. Щелкунов М. И. История, техника искусство книгопечатания. – М.; Л., 1926.
4. Книговедение/энциклопедический словарь. – М., 1982.

მანანა სამაჟვილი

სენეკას „ტრაგედიები“

საქართველოს ეროვნული ბიბლიოთეკის უცხოენოვან წიგნთა-გან ყველაზე ძველი გამოცემაა 1506 წელს ფლორენციაში დაბეჭდილი რომელი პოეტისა და ფილოსოფოსის, ლუციუს ანეუს სენეკას (დაახლ. ძვ. წ. 4 – ახ. წ. 65) ტრაგედიები – Senecae (Seneca, Lucius Annaeus). Tragoediae. Impressum est Florentiae: Studio et impensa Philippi de Giunta. Florentini, anno à natiuitate Christi millesimo quingentesimo sexto, tertio nonas Aprilis [1506]. წიგნი დაბეჭდილია იტალიელი ჰუმანისტის, ფილიპო ჯუნტას (1533 – 1600) სტამბაში, რომელმაც გვიანი აღორძინების ხანის (XV – XVI საუკუნეების) ევროპელ გამომცემელთა შორის დიდ წარმატებას მიაღწია.

თავდაპირველად ჯუნტების ოჯახის წევრები – ძმები ლუკანტონიო და ფილიპო წიგნების ცნობილ ვენეციელ გამომცემლებთან, აღდებთან თანამშრომლობდნენ; ფილიპოს მიერ აღნიშნულ სტამბასა და საკუთარ საკანცელარიო მალაზიაში მიღებული გამოცდილება ძალზე გამოადგა ახალი საქმიანობის წამოსაწყებად. ჯუნტების პირველი წიგნები აღდების პროდუქციის მიზაძვით, „კოპირებით“ იქმნებოდა და წიგნების ბაზარზე მათ სერიოზულ კონკურენციას უწევდა. ლათინურ ენაზე დაბეჭდილი, ბერძენ და ევროპელ კლასიკოსთა თხზულებების იაფფასიანი წიგნები კარგად იყიდებოდა და ახალი საგამომცემლო სახლის მეპატრონეებს დიდ ფინანსურ მოგებას აძლევდა. ფლორენციაში ფილიპო ჯუნტას სტამბის ამოქმედების თარიღად 1497 წელია მიჩნეული. ლუკანტონიომ კი საგამომცემლო საქმე ვენეციაში წამოიწყო და იქ დამკვიდრდა. 1491 წლიდან 1509 წლამდე ჯუნტების წარმატების ერთ-ერთი მიზეზი ძმების შეთანხმებული კომერციული საქმიანობა გახლდათ, თუმცა ფილიპოს ფლორენციულ სტამბასა და მალაზიებს ლუკანტონიოს ვენეციურ გამომცემლობასთან და წიგ-

ნების ბაზართან დაქვემდებარებული პოზიცია ეკავა. ძმების მიერ გამოქვეყნებული ლიტერატურა ფორმატით და შინაარსითაც განსხვავებული იყო: ლუკანტონიო გამოსცემდა დიდი ზომის, მდიდრულად გაფორმებულ ლიტურგიკულ, სამედიცინო და იურიდიულ ნიგნებს, ფილიპო კი ფლორენციული ტრადიციის მომხრე დარჩა: მან გაითვალისწინა მშობლიური ქალაქის მოსახლეობის გემოვნება და ევროპელ ჰუმანისტთა მცირე ფორმატის გამოცემების ბეჭდვა არჩია. ფლორენციელმა მესტამბემ კარგად აუღო ალლო იმ პერიოდის მრავალფეროვან კულტურულ ტენდენციებს: თავიდან ის ბეჭდავდა კლასიკოსთა თხზულებებს ბერძნული შრიფტით, ამას მოჰყვა ლათინურენოვანი ნიგნები (1503–1515 წლები).

ფილიპო ჯუნტას ტიპოგრაფიაში დაიბეჭდა ნიგნები გრავირებული თავფურცლებითაც, თუმცა ამ პროდუქციას აერთიანებდა ერთი ძირითადი მიმართულება – ეს იყო მაღალხარისხოვანი ქალაქის გამოყენებით, ადვილად საკითხავი შრიფტითა და პატარა ფორმატზე მორგებული ტექსტის დახვეწილი დიზაინით დაკავადონებული გამოცემები. ნიგნების შინაარსისა და ფორმის ამგვარმა თანხვედრამ კომერსანტს შორს გაუთქვა სახელი. აღნიშნული სტამბის „ინ ოქტავოს“ ფორმატის მომცრო ფორმატის ნიგნების ტექსტი აკრეფილია Nicolas Jenson-ის ნახაზის საფუძველზე შექმნილი და აღდების მიერ დამუშავებული პოპულარული შრიფტით – ანტიკვით. ეს სრულყოფილი ლათინური შრიფტი გამოირჩევა უძველესი იტალიური ხელნაწერების მსგავსი დახვეწილი გრაფიკული მოხაზულობით. ამ თვისებების გამო ჯუნტას ტიპოგრაფიის ნიგნები დღესაც თანამედროვედ გამოიყურება და მკითხველს დიდ ესთეტიურ სიამოვნებას ანიჭებს.

ფლორენციელი ნიგნებით მოვაჭრეების და მესტამბეების ჩანაფიქრმა აღდების მიერ უკვე დამკვიდრებული გამოცემების ფორმატს სხვა დატვირთვაც შესძინა: ჯუნტებმა ნიგნის ბეჭდვის ისტორიაში ერთ-ერთმა პირველებმა მიაქციეს ყურადღება თხზულების შინაარსს და ანტიკური ლიტერატურის კლასიკოსების ლათინურენოვან თხზულებათა ტექსტის რედაქტირებით მიიზიდეს მკითხველი. მათ გამოცემებს, როგორც წესი, წინ უძღოდა სარედაქციო წერილი, სადაც აქცენტები იყო გაკეთებული ნიგნის მნიშვნელობასა და ლიტერატურის თეორიის საკითხებზე. როდესაც ჯუნტებმა მოიხვეჭეს დამოუკიდებელი გამომცემლების სახელი, ვენეციასა და ფლორენციის გარდა საგამომცემლო ფილიალები დააარსეს – ლიონში (ლუკანტონი და ჯაკომო ჯუნტები), მადრიდში, ჟენევისა და ლონდონში. ჯუნტებისა და მათი შთამომავლების საქმიანობამ მე-16 საუკუნეში თითქმის მთელი ევროპა მოიცვა.

ფილიპო ჯუნტას სტამბის სენეკას თხზულებების ლათინურ-რენოვანი გამოცემა დაბეჭდილია თხელ ჭვირნიშნიან ქალაქდ-ზე, ტექსტის რუბრიკები გამოყოფილია შედარებით დიდი ზომის მთავრული ასოებით, ხოლო გვერდის ზედა მხარეს გამოტანილია თხზულების სათაურის შესაბამისი ცვლადი კოლონტიტული. აღნიშნული გამოცემის გვერდები არ არის დანომრილი. ფლორენციული სტამბის მოღვაწეობის პირველ წლებში დაბეჭდილ ამ ნიგნს, აღდ მანუცის ადრინდელი გამოცემების მიმსგავსებით, არა აქვს კლასიკური თავფურცელიც სატიტულო გვერდზე მხოლოდ ნიგნის ავტორის გვარი და თხზულებათა ჟანრული რუბრიკა დაბეჭდილი. საგამომცემლო მონაცემები გვხვდება ბოლო გვერდის კოლოფონის ფორმის ტექსტში: აქ მითითებულია მესტამბისა და რედაქტორის გვარები და გამოცემის დაბეჭდვის თარიღი. ტექსტში მთავრული შრიფტითაა ნაბეჭდი ავტორისეული სენტენციები და იდეურად საინტერესო ფრაზები. ამის გაკეთება ტექსტის დამუშავების გარეშე შეუძლებელი იყო და რედაქტორ-გამომცემელთა მხრიდან სათანადო ერუდიციას მოითხოვდა. ციტირების ეს მეთოდი ცვლიდა დღევანდელ ბრჭყალებს და ის ჯუნტების საგამომცემლო სახლის მიერ დამკვიდრებულ ერთ-ერთ სიახლედ ითვლება. სენეკას ნიგნის რედაქტორი და რამდენიმე ნაწილიანი ვრცელი შესავალი წერილის ავტორია პროფესიონალი ფილოლოგი და თეოლოგი – ბენედეტო რიკარდინი¹ (1500 – 1599 წ. წ.). სენეკას 10 თხზულების² 1506 წლის გამოცემა ბ. რიკარდინის მიერ ჯუნტას აღნიშნული კომპანიისთვის რედაქტირებული ბოლო ნიგნი აღმოჩნდა. რედაქტორმა ის ფლორენციელ თეოლოგსა და ფილოსოფოსს, დომენიკო ბენივიენის მიუძღვნა.

ზემოთ აღნიშნული ეგზემპლარი შემკობილია თხის ტყავის შავი ყდით. საგანგებო ყურადღებას იმსახურებს ფორზაცის ქალაქდ-ზე დაკრული ვარდისფერი „მაროკოული აბრეშუმის“ ქსოვილი და ყდის დახვენილი ოქროსფერი ორნამენტი. ნაზი ყვავილოვანი ნაყშია ნიგნის ყუის დანაყოფებზეც, სადაც, ქვედა მხარეს, იკითხება ლათინურ ასოებიანი მონოგრამა „A. A. R.“ ასეთი ლამაზი ყდა მხოლოდ ნიგნის დიდმა მოყვარულმა შეიძლება შეუკვეთოს. ყდის დამკვეთის მონოგრამა გახსნილია ავანტიტულზე, სადაც მე-19

1 ბენედეტო რიკარდინი ლ. ა. სენეკას ტრაგედიების 1506 წლის გამოცემაში მოხსენებულია, როგორც „Benedicti Philologi“ (1500 – 1599).

2 ზემოთ აღნიშნულ გამოცემაში დაბეჭდილია სენეკას ათი ტრაგედია: 1. გაშმაგებული ჰერკულესი, 2. თიესტე, 3. თებელები (ანუ „ფინიკიელები“), 4. იპოლიტე (ანუ „ფედრა“), 5. ოიდიპოსი, 6. ტროა (ანუ „ტროელი ქალები“), 7. მედა, 8. აგამემნონი, 9. ოქტავია, 10. ჰერკულესი ეტნაზე.

საუკუნის ერთ-ერთი უდიდესი ფრანგი ბიბლიოფილის, ნიგნის ისტორიის მკვლევრისა და გამომცემლის, ანტუან ოგუსტ რენუარის (1765 – 1853 წ.წ.) ავტოგრაფია – „Ant. Aug. Renouard“.

შედლებული ვაჭრისა და მენარმის შვილმა¹ ანტუან რენუარმა ცხოვრების განსხვავებული გზა აირჩია: მართალია, ოჯახური ტრადიციის დაცვით მას ქსოვილის (მარლის და აბრეშუმის) საწარმოც ჰქონდა, მაგრამ ბავშვობის დროინდელმა გატაცებამ თანდათან სერიოზული სახე მიიღო და რენუარის ძირითად საქმიანობად იქცა; მომავალმა ბიბლიოფილმა ნიგნების შეგროვება 13 წლის ასაკიდან დაიწყო. დროთა განმავლობაში მას ნიგნებისადმი სრულიად გამორჩეული და სერიოზული დამოკიდებულება ჩამოუყალიბდა, რამაც რენუარის მთელი არსება მოიცვა. ბიბლიოფილს განსაკუთრებით აინტერესებდა ანტიკური ლიტერატურა და ალორძინების

პერიოდის უძველესი გამოცემები. მას საქმიანი კავშირი ჰქონდა არა მარტო ფრანგ ბიბლიოფილებთან, არამედ სხვა ევროპული ქვეყნების ნიგნების მოყვარულებთან, ყიდულობდა და აგროვებდა ძველი სტამბების იშვიათ გამოცემებსა და ხელნაწერებს, შეისწავლიდა საგამომცემლო საქმის ისტორიას, აქვეყნებდა სტატიებსა და მონოგრაფიებს; ჰქონდა საკუთარი ნიგნის მაღაზია და გამომცემლობა, სადაც ინდივიდუალური საგამომცემლო ნიშნით ბეჭდავდა ლიტერატურას. პარიზის ცენტრში, მდებარე რენუარის ნიგნის მაღაზია ფრანგი ერუდიტე-

ა. ო. რენუარი (მხატვარი – Georg Vinzenz Rüttimann)

ბისა და ინტელიგენციის თავშეყრის საყვარელ ადგილად გადაიქცა.

ანტუან რენუარი, როგორც თავისი ქვეყნის ღირსეული მოქალაქე, ახალგაზრდობიდანვე ჩაერთო საფრანგეთის საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ცხოვრებაში: ის გახდა პარიზის კომუნის საბჭოს

¹ ანტუან ოგუსტ რენუარის მამას პარიზის ცენტრში ჰქონდა ბაბისა და აბრეშუმის ქსოვილის საწარმო.

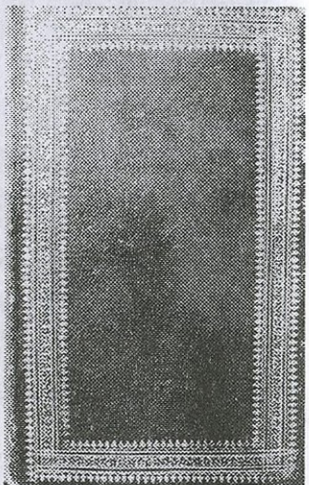
ნეერი და რევოლუციის სხვა აქტივისტებთან ერთად ორჯერ საპატიმროშიც კი აღმოჩნდა. რევოლუციის დასრულების შემდეგ ის შეებრძოლა ტენდენციას, რომელიც შეძლებულ მემამულეთა მიერ შეგროვებული უძვირფასესი ნიგნებისა და სახვითი ხელოვნების ნიმუშების განადგურებისაკენ იყო მიმართული. რენუარმა მოამზადა საფრანგეთის კულტურის ისტორიაში საეტაპო მნიშვნელობის პროექტი და მთავრობის მიერ პროექტის ოფიციალურ ბრძანებად გამოქვეყნების შემდეგ გადაუგზავნა ყველა სამთავრობო უწყებას, ბიბლიოთეკასა და კულტურის ობიექტს. რენუარის მიერ შემუშავებული ახალი კანონით საფრანგეთში აიკრძალა კულტურის მატერიალური ძეგლების გაპარტახება და განადგურება. ის მოუწოდებდა ხალხს კერძო ბიბლიოთეკების კოლექციების დაცვისა და პატრონობისკენ.

ა. ო. რენუარის მონოგრამა ნიგნის ყუაზე

საფრანგეთის კულტურის ისტორიის მკვლევარნი აღნიშნავენ ა. რენუარის მრავალმხრივი მოღვაწეობის ასპექტებს და უკვირთ, როგორ

ათავსებდა ეს საინტერესო პიროვნება კოლექციონერობას და ნიგნების პატენტირებული, წარმატებული გამყიდველის გასაოცარ უნარს. მისი ნიგნების მაღაზიებში იყიდებოდა XVI – XVII საუკუნეების იშვიათი გამოცემებიც, თუმცა ყველაზე ფასეულ ნიგნებსა და ხელნაწერებს ის პირადი ბიბლიოთეკისთვის იძენდა. პროფესიონალი ბიბლიოფილის მიერ შეგროვებული ნიგნები, სათანადო ანოტაციებითა და კატალოგების თანხლებით პერიოდულად იყიდებოდა მის მიერ მოწყობილ აუქციონებზე.

ანტუან რენუარს კარგად ესმოდა ძველი, იშვიათი გამოცემების ფასი და როცა ხელში ჩაუვარდებოდა საინტერესო, გარეგნულად შელახული ეგზემპლარი, მათ ახალი ტყავის ყდებით მოსავდა. ცნობილია, რომ ის ყდებს უკვეთავდა

სენეკას ტრაგედიები. ფ. ბოზერიანის მიერ გაფორმებული ნიგნის ყდი

Ant. Aug. Renouard. 1794.

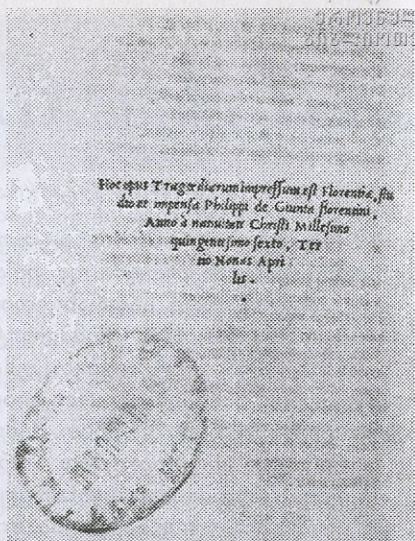
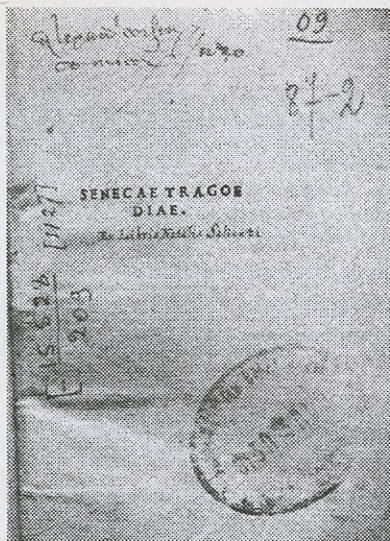
ა. ო. რენუარის ავტოგრაფი წიგნის ფორზაცზე

მე-19 საუკუნის ფრანგ ოსტატს ფრანსუა ბოზერიანს. ძმებმა ბოზერიანებმა (ჟან კლოდმა და ფრანსუამ) ამ პერიოდში ისე მოიხვეჭეს სახელი, რომ საფრანგეთის ნაციონალური ბიბლიოთეკის საგანძურის ერთ-ერთი კომპლექტატორის, ბიბლიოგრაფ ჟოზეფ ვან პრანეს გადანყვეტილებით, უმცროს ძმას, ფრანსუას დაევალა ნაპოლეონის საიმპერატორო ბიბლიოთეკის ასობით წიგნისა და ხელნაწერის ტყავის ყდებით შემოსვა. ბოზერიანმა გაუნია პოპულარიზაცია ფორზაცებად აბრეშუმისა და ტილოს ქსოვილის გამოყენებას და შექმნა მცენარეული და გეომეტრიული ორნამენტების ორიგინალური ნახაზები. მის მიერ გაფორმებული წიგნების ვიზუალური მხარე იმდენად მდიდრული და დახვეწილია, რომ მათ, როგორც ხელოვნების ნიმუშებს, აუქციონებზე საკმაოდ მაღალი ფასი აქვს. საქართველოს ეროვნული ბიბლიოთეკის ზემოთ აღნიშნული ეგზემპლარის ყდაც ცნობილი ფრანგი ოსტატის ხელითაა დამზადებული და გადანყვეტილია ამ დიზაინერისათვის სახასიათო ნეოკლასიციტურ სტილში.

სენეკას „ტრაგედიების“ საინტერესო წარმოშობის წიგნის თავფურცელზე იკითხება მფლობელთა სხვა მნიშვნელოვანი მინაწერებიც. ყველაზე ძველი ავტოგრაფი „Alexand[r] Corsini“ სავარაუდოდ, მე-17 საუკუნისაა და ის ფლორენციელი პატრიციების – კორსინების დინასტიის წარმომადგელს ეკუთვნის. საყურადღებოა სხვა ავტოგრაფიც: „Ex Libris Natalis Saliceti“, რაც მიგვანიშნებს იმაზე, რომ აღნიშნული გამოცემის მეორე მფლობელი ყოფილა ცნობილი იტალიელი მეცნიერი, ქირურგი და რომის უნივერსიტეტის „La Sapienza“-ს პროფესორი

ნატალ სალიჩეტი

ნიგნის თავფურცელი
ა. კორსინის და ნ. სალიჩეტის
ავტოგრაფებით

ნიგნის ბოლო გვერდი
საგამომცემლო მონაცემებით

— ნატალ სალიჩეტი (1714 – 1789 წ.წ.). ის თავისი დროის იტალიაში საუკეთესო მკურნალად აღიარეს. თანამედროვენი სალიჩეტის მოიხსენიებენ, როგორც კეთილშობილ, თავმდაბალ და ელეგანტურ პიროვნებას. მან ადვილად შეძლო სტუდენტთა თუ თანამემამულეთა კეთილგანწყობის მოპოვება. ამავე დროს, ის იყო ერთ-ერთი პირველი პრაქტიკოსი მეცნიერი, რომელიც ქირურგიასა და ანატომიაში ატარებდა საჩვენებელ საჯარო ლექციებს.

სალიჩეტიმ მოკლე ხანში მთავრობისა და ვატიკანის უმაღლეს პირთა ნდობა დაიმსახურა: 1756 წლიდან ის გახდა პაპის ბენედიქტ XIV-ის ოჯახის წარმატებული ექიმი¹, 1775 წელს კი სალიჩეტი მიიწვიეს რომის პაპის პიუს VI-ის პირად მკურნალად და მიანიჭეს იმპერიის მთავარი ექიმის — „არქიატრის“ წოდება. პარალელურად ის ეწეოდა სამეცნიერო-კვლევით მუშაობას და აქვეყნებდა სტა-

1 რომის პაპის, ბენედიქტე XIV-ის ავადმყოფობასა და გარდაცვალების მიზეზად მონამვლა მიიჩნეოდა. ოჯახის მთავარმა ექიმმა ნ. სალიჩეტიმ პაპის სიკვდილის შემდგომ ჩაატარა ექსპერტიზა და დაწერა პროფესიონალური დასკვნა მისი ჯანმრთელობის მდგომარეობის ობიექტური შეფასების საფუძველზე. ამით გააქარწყლა ვატიკანის მაღალჩინოსნებისა და მოსახლეობის ეჭვები იეზუიტთა მიერ რომის პაპის წინააღმდეგ მოწყობილი შეთქმულების შესახებ.

ტიებს. სალიჩეტი აირჩიეს რამდენიმე იტალიური და ევროპული სამეცნიერო და ლიტერატურული აკადემიის წევრად.

ცნობილია, რომ იტალიელი ექიმი შესანიშნავი ლიტერატორიც გახლდათ, რომელსაც დიდ სიამოვნებას ჰგვრიდა მწერლებთან და კრიტიკოსებთან დისკუსიებში მონაწილეობა. თანამედროვენი იგონებენ, რომ მისთვის ყველაზე საუკეთესო გასართობს წიგნის კითხვა წარმოადგენდა. სელიჩეტის აღფრთოვანებას იწვევდა გამოცემები ისტორიაზე, მოგზაურებსა და პოეზიაზე. მას საერთოდ არ ჰქონდა თავისუფალი დრო, რადგან მოცალეობისას თავისი საყვარელი ჰობით იყო დაკავებული. სალიჩეტის მდიდარ ბიბლიოთეკაში 3500 დასახელების გამოცემა იყო დაცული. მეცნიერის პირადი ბიბლიოთეკა გაიყიდა მისი გარდაცვალების წელსვე, რაც გახდა ამ წიგნების ევროპელ ბუკინისტთა კოლექციებში მოხვედრის მთავარი მიზეზი. სამედიცინო წიგნებისა და სხვადასხვა შინაარსის სამეცნიერო პუბლიკაციების გარდა, ექიმი უპირატესობას ანიჭებდა ევროპელი განმანათლებლებისა და ანტიკური ხანის მწერალთა თხზულებებს. მას მრავლად ჰქონდა მე-16 იტალიურ სტამბებში დაბეჭდილი პალეოტიპები. სენეკას „ტრაგედიების“ 1506 წლის იშვიათი გამოცემაც სალიჩეტის გემოვნებით შერჩეული ეგზემპლარია, რომელიც ერთ დროს მის პირად ბიბლიოთეკაში ყოფილა დაცული.

სენეკას „ტრაგედიების“ ბოლო მფლობელის, პროფესიონალი ბიბლიოგრაფის – ანტუან რენუარის ყველაზე დიდ დამსახურებად ითვლება გვიანი ალორძინების ხანის ევროპელ გამომცემელთა მიერ დაბეჭდილი ლიტერატურის „მატიანეების“, ანუ კატალოგების გამოქვეყნება. კატალოგებში მას შეჰქონდა ისეთი წიგნებიც კი, რომლებიც ფიზიკურად უკვე აღარ მოიპოვებოდა. რომ არა ენთუზიასტი ბიბლიოფილის თავდაუზოგავი შრომა, დღეს სრული წარმოდგენა არ გვექნებოდა ალდ მანუცისა და ეტიენების საგამომცემლო კომპანიების მიერ დაბეჭდილი პროდუქციის შესახებ. ალდების მოღვაწეობის პერიოდის შესწავლასთან ერთად, ანტუან რენუარი დაინტერესდა მისი მიმდევრების – ჯუნტების საგამომცემლო საქმიანობით, შექმნა შესანიშნავი მონოგრაფია ამ მესტამბეებზე და იქვე დაურთო ორივე ძმის მიერ გამოცემული წიგნების სრული კატალოგი. რენუარის ამ ნაშრომის სახელწოდებაა – „Annales de l'imprimerie des Alde, ou Histoire des trois Manuce et de leurs éditions... Les Junte. Noms de mm. les souscripteurs aux Annales. Paris, A.A. Renouard, 1825“. კატალოგის 365-ე გვერდზე, ფილიპო ჯუნტას სტამბის პროდუქციის ქრონოლოგიური თანმიმდევრობით დალაგებულ სიაში, მე-16 ნომრადაა შეტანილი ლ. ა.

სენეკას „ტრაგედიების“ 1506 წლის გამოცემა. როგორც ირკვევა, ფილიპო ჯუნტას ამ წელს დაუბეჭდავს მეორე ნიგნიც – ლანტუნ „ღვთაებრივი კომედია“, რომელიც სენეკას თხზულებების სადა გამოცემისგან განსხვავებით, გაფორმებულია ხის საგრაფიურო დაფაზე დაბეჭდილი რამდენიმე ცნობილი ილუსტრაციით.

დასადგენია სენეკას თხზულებების ამ იშვიათი კრებულის საქართველოში ჩამოტანის ისტორია. სავარაუდოდ, ეს ნიგნიც, როგორც საქართველოს ეროვნული ბიბლიოთეკის არაერთი ძველნაბეჭდი გამოცემა, ერთ-ერთი ქართველი ერუდიტის მიერ საფრანგეთის ბუკინისტურ მაღაზიაშია შექმნილი.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. Renouard, A. A. Annales de l'imprimerie des Alde, ou Histoire des trois Manuce et de leurs éditions. V. 3. Paris: A.A. Renouard, 1825.
2. Essays in Renaissance Thought and Letters: In Honor of John Monfasani. Leiden ; Boston: BRILL, 24 juil. 2015.
3. Spano, Nicola. L'universita di Roma. Rome: Casa editrice „Meediterranea“, 1935.
4. Storia dell'università degli studj di Roma detta comunemente La Sapienza che contiene anche un saggio storico della letteratura romana dal principio del secolo 13. sino al declinare del secolo 18. dell'avv. Filippo Maria Renazzi... V. 4. Rome: Pagliariuni, 1806.
5. Hélène Soldini. „Les Giunta, une famille de libraires-imprimeurs entre Florence et Venise . Journée d'étude“. Les livres des Giunta: de Venise et Florence à la Normandie , Apr. 2016, Caen, France (<https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-01765216/document>)
6. William Pettas. I Giunti di Firenze: editori del Cinquecento in Italia, Francia e Spagna. (Storia dell'editoria/<http://www.bibliotecheoggi.it/2005/20050303101.pdf>)

მანია სიმონიშვილი

შუმერების ფირფიტებიდან დავით კაკაბაძის ხელოვნებაამდე

იელის ბიბლიოთეკა

იელის ბიბლიოთეკა მსოფლიოში ერთ-ერთი უდიდესია, ამერიკის შეერთებული შტატების კონგრესის ბიბლიოთეკისა და ჰარვარდის უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკის შემდეგ. უნივერსიტეტის კამპუსი და ბიბლიოთეკა ნიუ ჰევენში, კონექტიკუტის შტატში მდებარეობს. მისი კოლექცია 15 მილიონი ნა-

ბეჭდი და ელექტრონული მასალისგან შედგება და ბიბლიოთეკის ისტორიულ-არქიტექტურულ კომპლექსის 15 შენობაშია წარმოდგენილი. აქ დაცული მასალები მოიცავს როგორც ანტიკურ პერგამენტებსა და შუმერული დამწერლობის ფირფიტების მდიდარ კოლექციას, ისე თანამედროვე მეცნიერებისა და ხელოვნების ნიმუშებსაც. ბიბლიოთეკის მთავარ შენობაში, სტერლინგის მემორიალურ ბიბლიოთეკაში, რომელიც გოთიკური სტილის ტაძრის ნაგებობას წარმოადგენს, ამოტვიფრულია წარწერა „ბიბლიოთეკა უნივერსიტეტის გულია“.

იელის ყველა დარგობრივი ბიბლიოთეკა მდიდარი და საინტერესო კოლექციით გამოირჩევა.

იელის ბეინეკეს იშვიათ და ხელნაწერ წიგნთა ბიბლიოთეკა – მსოფლიოში უდიდესი იშვიათი წიგნების ბიბლიოთეკის ახალი

იელის ბიბლიოთეკა

შენობაც მარმარილოთი და გრანიტით აშენდა. არქიტექტურა ისე არის მოფიქრებული, რომ ზუსტად იმდენ სინათლეს ატარებს, რამდენიც იშვიათი ხელნაწერებისა და მასალების შენახვისთვის არის საჭირო. საღამოობით, მზის ჩასვლის პერიოდში, შენობის კედლები ბუნებრივი შუ-

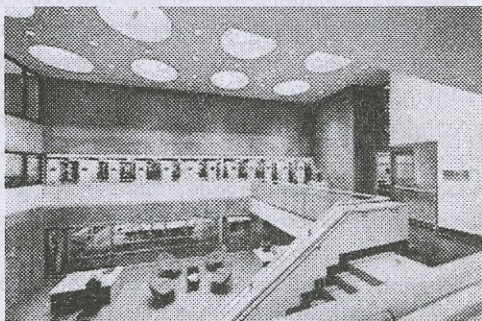
ქით, ვარდისფრად ანათებს და საოცარ სანახაობასაც ქმნის.

აქ 500 000-ზე მეტი იშვიათი წიგნი და მილიონობით უძველესი ხელნაწერია. 180 000 ტომი შუშის საგანგებო კომპოზი მოთავსებული და სპეციალური დაცვით, მათ შორის, ხანძრის სანინააღმდეგო დამცავებით არის აღჭურვილი.

ამ მნიშვნელოვან კოლექციაში 1629 წელს ქალაქ რომში გამოცემული პირველი ქართულენოვანი ნაბეჭდი წიგნი და პიკასოს მიერ დახატული ფიროსმანიც ინახება. აქ შეხვდებით მსოფლიოს ყველაზე გამოუცნობ, ვოინიჩის ხელნაწერსაც, რომლის ამოხსნას მსოფლიო წიგნის ექსპერტები მრავალი წლის განმავლობაში ცდილობენ.

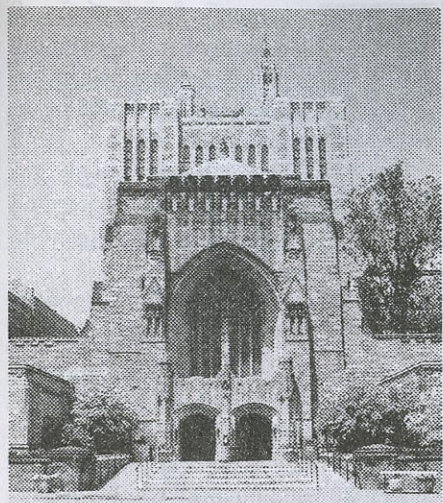
რობერტ ჰაასის სახელობის ხელოვნების ბიბლიოთეკა მისი დამაარსებელი ფილანთროპის სახელს ატარებს. მასში გაერთიანებულია ხელოვნების, არქიტექტურის, წიგნის ხელოვნებისა და დრამის კოლექციები, სულ 125 000 ტომი, ძველნაბეჭდი და უნიკალური გამოცემები, 300 000 ხელოვნების წიგნი და პერიოდიკა.

კვლევებისა და სოციალურ მეცნიერებათა ცენტრი იელის უნივერსიტეტის სტუდენტებს, მეცნიერებსა და თანამშრომლებს სხვადასხვა ინტერდისციპლინარული კვლევებისთვის აუცილებელ ლიტერატურასა და მომსახურებას სთავაზობს.

იშვიათი წიგნების ცნობილი ბიბლიოთეკის

რობერტ ჰაასის სახელობის ხელოვნების ბიბლიოთეკა

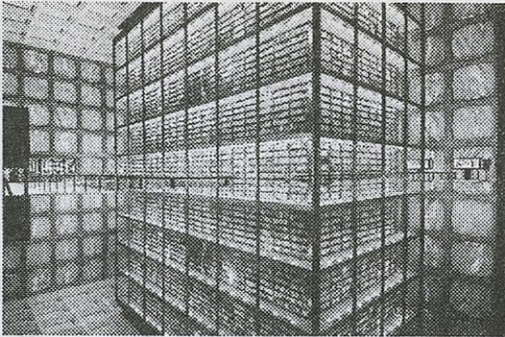
იელის საღვთისმეტყველო ბიბლიოთეკა

გვერდით, საპატიო ადგილს იკავებს იელის კლასიკური ლიტერატურის ბიბლიოთეკა, რომელიც ანტიკური პერიოდის პერგამენტებიდან შუმერის ლურსმნული დამწერლობის ფირფიტების უდიდესი კოლექციის ჩათვლით, მრავალ საიდუმლოს ინახავს. აქ შეხვდებით შუმერული კერძების რეცეპტებს, ალექსანდრე მაკედონელის დახასიათებას, უძველეს მათემატიკურ აღმოჩენებს... საინტერესოა, რომ უნივერსიტეტის მეცნიერები ხშირად შიფრავენ მათთვის მოულოდნელ ტექსტებსაც.

კლასიკური ბიბლიოთეკის შემდეგ, ინტერესს იწვევს იელის საღვთისმეტყველო ბიბლიოთეკა, რომელიც ქრისტიანობის ყველა მიმართულებას სწავლობს. განსაკუთრებით ძლიერია ბიბლიის შესწავლა, ქრისტიანობის ისტორია. ეს კოლექციაც მსოფლიოში უდიდესია და სასულიერო პირები ხშირად აკითხავენ ცოდნის განვითარებისთვის.

ჩვენი დიდი ყურადღება დაიმსახურა იელის ფილმის შესწავლის ცენტრმა, რომელშიც ქართული ფილმებიც გვხვდება. ფილმების არქივთა საერთაშორისო ფედერაციასთან პარტნიორობით, კოლექცია 6000 ფილმსა და ფირს მოიცავს. ჟანრებისა და ქვეყნების მიხედვით დალაგებული კოლექცია ჰოლივუდის ფილმებიდან იშვიათი ექსპერიმენტული კოლექციების ჩათვლით, კინომოყვარულებისა და კინომცოდნეების საგანძურია. ფილმის შესწავლის ცენტრში, რომელიც 1982 წელს შეიქმნა, სხვადასხვა ცნობილი რეჟისორისა და კოლექციონერის არქივებსაც შეხვდებით. კინოს პროფესიონალები აქ ფილმების აღდგენას, განახლებასა და შენარჩუნებასაც სწავლობენ. კოლექციის მასალებს ლექციებისთვისაც იყენებენ, რომ სტუდენტები აუდიოვიზუალური მეთოდებით აქტიური სწავლის პროცესში ჩართონ.

აქვე ინახება მნიშვნელოვანი არქივი, ფორტუნოვის ვიდეოკოლექცია, რომელიც დეტალურად აღწერს ჰიტლერის პერიოდისა და ჰოლოკოსტის რეალურ ფაქტებს. 4 400 ინტერვიუ და 12 000

იელის ბენინკეს იშვიათ და ხელნაწერ წიგნთა ბიბლიოთეკა

საათიანი ჩანაწერები ამ პერიოდის ისტორიკოსებს რეჟიმის მთელ სინამდვილეს წარმოუდგენს. ეს არქივი 1979 წელს, ჰოლოკოსტს გადარჩენილთა ფილმის პროექტის ფარგლებში შეიქმნა.

რეგიონების შესწავლისა და ჰუმანიტარული კვლევების დეპარტამენტი სხვადასხვა რეგიონის ისტორიასა

და ცხოვრებას ეთმობა. აქ გაეცნობით უცნობ ფაქტებს ამერიკის სხვადასხვა რეგიონების, კომპერატივისტიკის, ევროპის ისტორიის, აღმოსავლეთის, იბერო-ამერიკული და იუდაისტური ტექსტების, ფილოსოფიის შესახებ.

ლილიან გოლდმანის სახელობის სამართლის ბიბლიოთეკა იელის სტერლინგის სახელობის შენობაშია და იურისტებისთვის მრავალ ძვირფას ხელნაწერსა და საკანონმდებლო ტექსტს გვთავაზობს. სამართლის ბიბლიოთეკის მთავარი მიზანი 21-ე საუკუნის მოთხოვნების შესაბამისი მასალების შექმნა და უზრუნველყოფა გახლავთ. მართლაც, იელის გამოცემებს შორის ხშირად შეხვდებით ბიბლიოთეკების კოლექციების ბაზაზე შექმნილ აქტუალურ და თანამედროვე ლიტერატურას. ამ მხრივ საინტერესოა სტალინის ციფრული არქივიც. იელის უნივერსიტეტის გამოცემლობამ 2011 წელს გახსნა აღნიშნული ვებ-გვერდი და სტალინის სრული პირადი არქივიდან, რომელიც მოიცავს 40 000 დოკუმენტს, ქრონოლოგიურად გააციფრა მისი პირადი ცხოვრების, სამთავრობო საქმიანობისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ამსახველი მასალები. აღსანიშნავია, რომ საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკის მკითხველებს უკვე ჰქონდათ ამ არქივის გაცნობის შესაძლებლობა. ამ საკითხის პროფესიულ კვლევას იელის მეცნიერებიც განაგრძობენ.

სტერლინგის მემორიალურ ბიბლიოთეკის შენობა კამპუსში უდიდესია. ის 1930 წელს აშენდა იელის უნივერსიტეტის კურსდამთავრებულის, ჯეიმს გემბლ როჯერსის პროექტით და ჯონ უილიამ სტერლინგმა დააფინანსა. მასში 2,5 მილიონი წიგნი თაროების 16 სართულზეა მოთავსებული. შენობა გოთიკური კათედ-

რალის სტილშია, 60-ფუტიანი ჭერითა და 3 300 ძვირფასი ვიტრაჟით. ვიტრაჟების ავტორი ხელოვანი ოუენ ბონავითია.

აღსანიშნავია **ლუის უოლპოლის სახელობის ბრიტანული კოლექცია**, რომელიც მეთვრამეტე საუკუნის ბრიტანეთის ამბებს გადმოგვცემს. ის ბრიტანელი მწერლის, ჰორაციო უოლპოლის პირად ბიბლიოთეკასა და მრავალ ხელნაწერს ინახავს. 32 000 იშვიათი ტომი მეთვრამეტე საუკუნის ბრიტანეთის კულტურის სრულ აღწერას წარმოადგენს.

აქ ნახავთ ბრიტანეთის ხელოვნების იშვიათ კოლექციას, 35 000 სატირულ ნახატს, პორტრეტებსა და სხვა თვალსაჩინოებებს. ეს კოლექცია ცალკე შენობაში ინახება და ამავე პერიოდის ავეჯს, ყოფით საგნებსა და ცხოვრების წესსაც გვაცნობს. აქ ხშირად იმართება გამოფენები, ლექციები და კვლევითი პროგრამებიც.

იელის მათემატიკის ბიბლიოთეკა მკითხველებს მოულოდენლ სიურპრიზებს თავაზობს. აქ ნახავთ უძველეს მათემატიკურ ჩანაწერებს, გამოთვლით ხელსაწყოებს, დისერტაციებსა და შრომებს, მათემატიკოსთა ცხოვრების დეტალებს.

კუშინგისა და უითნის სამედიცინო კოლექციის მიხედვით, საუცხოო ციფრული კოლექციები იქმნება, აქ მედიცინის ისტორიის შესახებ უნიკალურ ინფორმაცია ინახება. მათ შორის, უძველესი სამედიცინო ხელსაწყოები და თანამედროვე მიღწევები; იგი მომავალი მედიკოსების სამუშაო ადგილია.

ჩვენი დიდი ინტერესი გამოიწვია **გილმორის სახელობის მუსიკალურმა კოლექციამ**, სადაც განსაკუთრებული კოლექციები, ისტორიული ხმოვანი ჩანაწერები, მსოფლიო და ამერიკული მუსიკის ისტორია და დღემდე უცნობი ნოტები, მრავალი კომპოზიტორის ხელით შექმნილი მუსიკალური ჩანაწერები, ნოტები, წერილები, მუსიკალური ორგანიზაციები და მსოფლიო მუსიკის საგანძური გაგვაცნეს.

დაბოლოს, **იელის ბრიტანული ხელოვნების ცენტრი**, რომელიც ხელოვნების შესახებ სხვადასხვა პერიოდის კვლევას, 30 000 თანამედროვე წიგნსა და ასამდე თანამედროვე პერიოდულ გამოცემას იცავს. აგრეთვე, მრავალ ფილმსა და ხელოვნების ნიმუშსაც.

ფოტოგრაფიის არქივში 200 000 იშვიათი მასალა მეთექვსმეტე-მეოცე საუკუნეების ბრიტანულ და ევროპულ ხელოვნებას გვასწავლის. საზოგადოებრივი და პირადი კოლექციები შემოსულია ამერიკიდან, კანადიდან, ავსტრალიიდან და სხვა.

აქ ინახება ცნობილი ამერიკელი კოლექციონერისა და მხატვრის, ქეთრინ დრაიერის მიერ შექმნილი „ანონიმური საზოგადოების“ ხელოვნების ნიმუშთა იშვიათი კოლექცია. დრაიერი ავან-

გარდული ხელოვნების მოყვარული იყო და ევროპაში ნამუშევრებს აგროვებდა. ეს უძვირფასესი კოლექცია იელის უნივერსიტეტის სამხატვრო გალერეის მთავარი სიმდიდრეა. მასში ამერიკელი კოლექციონერი მეგობრის, ქართველი მხატვრის, დავით კაკაბაძის ნამუშევრები საპატიო ადგილს იკავებს.

ჩვენ ვეცადეთ, თქვენთვის ამ ერთი სტატიის მეშვეობით გაგვეცნო იელის უნიკალური ბიბლიოთეკის მნიშვნელობა, თუმცა, ნანახი მონათხრობზე ბევრად შთამბეჭდავია.

ბიბლიოთეკის მნიშვნელობა იმდენად დიდია, რომ იქვეა მოთავსებული მთელი მუზეუმი, რომელიც იელის უნივერსიტეტის მხატვრობის განყოფილებაშია. ბიბლიოთეკის მნიშვნელობა იმდენად დიდია, რომ იქვეა მოთავსებული მთელი მუზეუმი, რომელიც იელის უნივერსიტეტის მხატვრობის განყოფილებაშია. ბიბლიოთეკის მნიშვნელობა იმდენად დიდია, რომ იქვეა მოთავსებული მთელი მუზეუმი, რომელიც იელის უნივერსიტეტის მხატვრობის განყოფილებაშია.

ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება -140

ლევან ბავურიშვილი, მთავარი კულტურული კერა3

ბურამ თაყნაშვილი, ნიკო ცხვედაძე
განმანათლებელი და აღმშენებელი.....9

მანა მიძაბერიძე, ქართველთა შორის წერა-კითხვის
გამავრცელებელი საზოგადოების
საბიბლიოთეკო საქმიანობა16

დრო და აღამიანები

სათუნა მამანიშვილი-კალანდარიშვილი
აღექსანდრე ყაზბეგის შემოქმედებითი
პროცესის გააზრებისათვის.....29

წიგნი და ცხოვრება

ლელა ნიჟარაძე, ბესარიონ ნიჟარაძე მწიგნობარი და
საზოგადო მოღვაწე.....39

ნომადი ბართაბა, ქართველოლოგიის თანამედროვე
გამოწვევები და მათი დაძლევის გზები47

საბიბლიოთეკო საქმე

ალექსანდრე ლორია, საბიბლიოთეკო
საქმე გვიანფეოდალურ საქართველოში.....60

წიგნის მუზეუმი

ნოდარ გრიგორაშვილი, ი. გრიშაშვილის
ბიბლიოთეკა-მუზეუმი 71

ჩვენი საბანძური საზღვარგარეთ

პარმენ მარგველაშვილი, ოქსფორდის უნივერსიტეტში
დაცული ქართული განძი 78

ლიტერატურის თეორია

ლევან ბაბურიშვილი, ზვიად გამსახურდიას
თეორიულ-ლიტერატურული შეხედულებები 97

ჰომეზია ქართული

ზოია ცხადია, ისტორიზმის ორიენტირები
პოეტის ლირიკაში 103

ყალბით და ფუნჯით

მარიამ ბაჩაჩილაძე
ოთარ ჯიშკარიანი – მნიგნობარი მხატვარი 118

ბახსენება

მიხეილ ქავთარია 133

წარსულის ფურცლები

შოკნა მსიპოვა
პირველი ქართული გაზეთი – 200 137

წიგნის გეგმის ისტორიისათვის

წიგნის გეგმისათვის, მერიანები

მეცნიერ-ილუსტრატორთა ოჯახი..... 145

კალენდრები და ბიბლიოფილები

მანანა სამაშვილი, სენეკას „ტრაგედიები“ 160

მსოფლიოს უდიდესი ბიბლიოთეკები

მანა სიმონიშვილი, შუმერების ფირფიტებიდან

დავით კაკაბაძის ხელოვნებამდე 169

გეოგრაფია საბუნებისმეტყველო

საგამომცემლო განყოფილების
ხელმძღვანელი შოთა კობიაშვილი
უფროსი რედაქტორი სოფიო კობიაშვილი
რედაქტორი რუსუდან ბულისკერია.

დააკაბდონა ლერი შარიქაძემ

რედაქციის ნებართვის გარეშე
ალმანახის მასალების გამოყენება არ შეიძლება.

საქართველოს ილია ჭავჭავაძის სახელობის
მწიგნობართა ასოციაცია.
თბილისი, რუსთაველის გამზ., 40/1. ტ.: 293-29-12, 293-31-79.

MTSIGNOBARI '19

An annual Almanac of Bibliophiles has been issued since 1980 year. It provides articles about books and book's authors, libraries and bibliophiles, researches in the world of books and book-lovers of different sides and countries.

Editor-in-chief LADO MINASHVILI

Painter ANZOR TODRIA

Ilia Chavchavadze
Georgian Association
Of Book-Lovers

Tbilisi-2019

ნ 21/38

საქართველოს ეროვნული ბიბლიოთეკა

1978

An annual Almanac of Bibliophiles has been issued since 1980 year. It provides articles about books and book's authors, libraries and bibliophiles, researchers in the world of books and book-lovers of different sides and countries.

საქართველოს ეროვნული ბიბლიოთეკის გამომცემი
საქართველოს ეროვნული ბიბლიოთეკის გამომცემი
საქართველოს ეროვნული ბიბლიოთეკის გამომცემი
Editor-in-chief LADO MINASHVILI
საქართველოს ეროვნული ბიბლიოთეკის გამომცემი
Painter ANZOR TODRIA

საქართველოს ეროვნული ბიბლიოთეკის გამომცემი
საქართველოს ეროვნული ბიბლიოთეკის გამომცემი
Lia Chavchavadze
Georgian Association
Of Book-lovers

დაიბეჭდა შპს „მწიგნობარში“

საქართველოს ეროვნული ბიბლიოთეკის გამომცემი

F 1285

2019

9 772587 546004 >